

Zeszyt 3/2009
Teoria i praktyka w turystyce
Pod redakcją prof. dr. hab. Andrzeja Wyrwy

Spis treści

Marek Kaźmierczak Turystyka zrównoważona synonimem turystyki zorientowanej etycznie	9
Christine Richter Zrównoważony rozwój i turystyka – kilka podstawowych pytań	23
Andrzej Wartecki Logistyka w turystyce – teoria i praktyka	31
Stanisław Bronowicki Metody analizy finansowej wykorzystywane w przedsiębiorstwach turystycznych	57
Sylwia Bronowicka-Biesiada, Stanisław Bronowicki Sposób oceny przedsiębiorstwa turystycznego na podstawie sprawozdania finansowego cz. I. Analiza wstępna bilansu	67
Wanda Staniewska-Zątek Turystyka przyroda Polski i jej ochrona cz. II. Turystyka na obszarach prawnie chronionych.....	79
Marek Tabert, Joanna Miś Analiza ruchu turystycznego w latach 2003-2005 na tle warunków przyrodniczych i kulturowych województwa zachodniopomorskiego	93
Ewa Szczepanowska, Tomasz Prościński, Bożena Ewa Marcinkowska, Roman Drozdowski, Małgorzata Siwczak Akupunktura i jej odmiany a dostępność w turystyce leczniczej	123
Krystyna Szczepanowska, Sylwia Bródka, Janusz Górny, Ewa Szczepanowska Porównanie stanu systemu informacji turystycznej w Międzyzdrojach w 1992 i 2006 roku	155
Tadeusz Sankowski Funkcjonowanie człowieka w sytuacjach zagrożenia związanych z aktywnością rekreacyjno- turystyczną	173
Bolesław Ocieczek Międzynarodowe prawo humanitarne a turystyka	199
Marek Grzegorz Nowak Prawna ochrona dóbr kultury a turystyka	227
Jacek Leśny Internetowe systemy rezerwacji miejsc w turystyce	243

MAREK KAZIMIERCZAK

TURYSTYKA ZRÓWNOWAŻONA SYNONIMEM TURYSTYKIZORIENTOWANEJ ETYCZNIE

WSTĘP

Jedną z recept na niewydolność w sferze wartości humanistycznych, która dotyka dziś nie tylko społeczeństwa świata zachodniego, jest rozwijanie i pogłębianie w życiu społeczno-kulturowym interpersonalnej komunikacji nastawionej na twórczą realizację wartości. „Twórczą”, czyli wykraczającą poza zwyczajność, rutynę, utartą konwencję, będącą otwarciem na wymiar wrażliwości indywidualnej, który skłania do traktowania innych w sposób nieinstrumentalny, a zatem podmiotowo. Podejmowane próby w jednej z form świadomej i celowej aktywności człowieka, jaką jest turystyka, potwierdzają potencjał w tej dziedzinie, co nie zawsze jest równoznaczne z jego urzeczywistnieniem. Szkopuł w tym, abstrahując od niejednoznacznego wizerunku turystyki, iż pozostaje ona znakiem społecznego statusu bardziej jako przywilej, niż urzeczywistnione prawo, zrównujące wszystkich i każdego z osobna ciągle jedynie formalnie w swobodnym i wolnym podróżowaniu, a zatem i stwarzaniu sposobności do owej „twórczej” realizacji.

Turystyka w warstwie znaczeniowej, symbolicznej i aksjologicznej, należąc do uniwersalnej kultury masowej, przejmuje jej zasadniczy wyróżnik - konsumpcję. Ten najbardziej elementarny znak społecznych zachowań, w sferze kultury, a zatem i turystyki, prowadzi do jej ekonomizacji i komercjalizacji. To wszystko rodzi pytanie o zachowanie i akceptację wartości humanistycznych, które zarazem byłyby wartościami znaczącymi dla głównych aktorów turystycznego rynku - turystów i przyjmujących, a przede wszystkim dla organizujących spotkanie obu stron.

Nie da się ukryć rozdzwiewku (o ile nie przepaści) między liczbą dyrektyw, postulatów, strategii poświęconych zrównoważonemu rozwojowi a efektami praktycznych wdrożeń. W dotychczasowym bilansie niepowodzeń w realizacji idei zrównoważonej turystyki i towarzyszącym im trudnościom w zdefiniowaniu pojęcia zrównoważenia odgrywają zasadniczą rolę ukrywane osobiste i grupowe preferencje, wynikłe z błędnego rozumienia świata, pozbawione etycznego

fundamentu. W konsekwencji mamy do czynienia z przyzwoleniem na daleko idące zniszczenia podstaw biologicznego życia i degradację kulturowego dziedzictwa ludzkości.

Toczona z różnym nasileniem dyskusja nad „wzorem” zrównoważenia - w jego trzech kluczowych obszarach: ekologicznym, ekonomicznym i społecznym odniesionych do obszaru turystyki w moim przekonaniu w sposób niedostateczny porusza jego etyczny i kulturowy aspekt. Zrównoważony rozwój w istocie opiera się na etycznej zasadzie, którą lapidarnie można wyrazić słowami: „nie powinniśmy żyć kosztem innych i przyszłych generacji”. Chodzi więc o uzasadnienie zrównoważenia jako wartości: rozwoju, który uznajemy za „dobry”, a przez to i wart realizacji. Niedocenianie roli etyki w procesie uzdrawiania kondycji współczesnej formy turystyki masowej, jak sądzę, ma źródło w braku wiary w skuteczność etycznych apeli, odwołujących się do zachowań moralnych z reguły przegrywających z tzw. realiami życia.

W artykule będę bronił tezy, iż nastawienie proetyczne głównych aktorów turystyki stwarza przesłankę rozwoju turystyki zrównoważonej także w jej aspekcie społeczno-kulturowym. Ten właśnie kontekst wszystkich przedsięwzięć rozwojowych, którym podlega turystyka dążąca do zrównoważenia, nie powinien schodzić z pola uwagi kreatorów polityki turystycznej wszystkich szczebli. Jeden z jej strategicznych celów - zbudowanie warunków dla turystyki etycznej – ciągle domaga się realizacji.

KONTROWERSJE WOKÓŁ IDEI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Kilkunastoletnia już dyskusja nad zrównoważeniem, wyszczególnienie postaw i opinii, wielość naukowych studiów poświęconych strategii europejskiej w tej materii, a także projektów opartych na *Agendzie 21* każą przypuszczać, że mamy do czynienia z procesem w jego początkowym stadium¹. Po latach czynnego poparcia i wystąpień polityków wzywających do wprowadzenia

¹ W debacie na temat zrównoważenia, która pod koniec lat siedemdziesiątych przybrała międzynarodowy charakter, od początku dominował wątek ekologiczny, wsparty na powstających światowych ruchach społecznych na rzecz środowiska i modelu „zielonej konsumpcji”. W 1992 roku na Konferencji ONZ w Rio de Janeiro, znanej jako „Szczyt Ziemi”, pojawiła się próba stworzenia globalnej strategii zrównoważonego rozwoju. Dokumenty z Rio jednoznacznie określiły turystykę jako sektor gospodarki dysponujący znacznym potencjałem do wprowadzenia strategii zrównoważonego rozwoju. Przyjęta wówczas *Deklaracja na rzecz Ochrony Środowiska Naturalnego i Rozwoju (Rio Declaration on Environment and Development)* zawierała proekologiczne zasady odnoszące się do przemysłu turystycznego. Tworzyły one ekonomiczne bodźce do ochrony bezcennych dóbr naturalnych i kulturowych. Zob. Bohdanowicz 2005, s. 154.

polityki rozwojowej brak jednoznacznych dowodów na to, że lansowana idea zrównoważonego rozwoju znalazła urzeczywistnienie i istotnie zmienia świat w wymiarze globalnym.

Pojęcie „rozwój zrównoważony” - nierzadko używane zamiennie z określeniem „stabilny rozwój”, „trwały rozwój”², „samopodtrzymujący się rozwój”, „ekorozwój”, a często kojarzone: „z lepszym i sprawiedliwszym podziałem dóbr”, „odwrotem od konsumpcjonizmu i amerykańkizacji wszystkich kultur”, „powszechną zasadą sprawiedliwości stojącą na straży praw człowieka”, „synonimem równości szans” okazuje się projektem zmierzającym do określenia nadrzędnego celu w kategoriach dbałości o wysoki poziom jakości ludzkiego życia. Zrównoważony rozwój jest łączony także z prawem do pracy, edukacji i równości ludzi bez względu na rasę i płeć³. Jak widać obejmuje bogaty zakres tematyczny i znaczeniowy⁴.

Definicję, do której najczęściej odwołują się opracowujący programy i strategie i która prezentuje najciekawszą wizję świata w długim horyzoncie czasowym, dostarczyły wyniki Raportu Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (WCED) ONZ (raport komisji Brundland) *Nasza wspólna przyszłość* z 1987 roku, gdzie stwierdzono rzecz następującą: „Zrównoważony rozwój (sustainable development) oznacza rozwój, który zaspokaja potrzeby obecne, nie pozbawiając przyszłych pokoleń możliwości zaspokojenia ich potrzeb”⁵. Tak definiowany rozwój oznacza odpowiedzialność za społeczną sprawiedliwość pomiędzy pokoleniami, co w logiczny sposób ma się odnosić do sprawiedliwości w ramach istniejącego pokolenia. Jedną z dalej idących interpretacji pojęcia zrównoważonego rozwoju określa go jako „stały wzrost zadowolenia z życia

2 Niektórzy autorzy podkreślają cechę „trwałości” w pojęciu „rozwój trwały”, uznając pojęcie za kategorię o szerszym zakresie niż „rozwój zrównoważony” czy „ekorozwój”. Inni z kolei wyjaśniają cechę „zrównoważoności” poprzez cechy „trwałość” i „samopodtrzymywanie”, co pozwala im na potraktowanie pojęć „rozwój zrównoważony” i „trwały rozwój” jako synonimy. Por. *Wskaźniki ekorozwoju* 1999, s. 69-70.

3 Zdaniem Papuzińskiego (2006), zasada zrównoważonego rozwoju jest całkowicie nowym projektem teleologicznym w dziejach ochrony przyrody. Jako „nowy moment bytu społecznego” ma prowadzić do określenia nadrzędnego celu w kategoriach dbałości o wysoki poziom jakości ludzkiego życia. Na jakość życia jako cel zrównoważonego rozwoju wskazuje także następująca wypowiedź: „Istotą rozwoju zrównoważonego i trwałego jest zapewnienie trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez kształtowanie właściwych proporcji między trzema rodzajami kapitału: ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym” (Piontek i in. 1997).

4 Kozłowski (2005, s. 50) wyróżnia następujące kryteria zakresu znaczeniowego tego pojęcia: a) kryterium moralno-etyczne (sprawiedliwość międzypokoleniową, sprawiedliwość międzyregionalną, równoważenie szans między człowiekiem a przyrodą, równoważenie szans inicjatyw lokalnych i ponadlokalnych, rozwój duchowy człowieka, b) kryterium gospodarcze (zmiana dotychczasowych założeń ekonomicznych nie uznających wartości zasobów przyrody; przyjęcie zasady, że człowiek żyje z produkcji, a nie z kapitału; przyjęcie kryteriów jakościowych w miejsce ilościowych; decentralizacja gospodarki; wprowadzanie zielonych podatków).

5 *Nasza wspólna przyszłość. Raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju* (1991). PWE, Warszawa.

na osobę”. W tym wypadku staje się on zarazem celem, który ściśle wiąże się z podnoszeniem jakości życia, rozumianej jako wartość do rozdysponowania zgodnego z zasadą sprawiedliwego dostępu do zasobów przyrodniczych i kulturowych.

W społeczeństwach tak zróżnicowanych jak obecne, gdzie dominuje system gospodarki kapitalistycznej, wydaje się niemożliwy pełny konsensus w kwestii sprawiedliwości, do której odwołuje się zasada zrównoważonego rozwoju. Obowiązująca społeczna pozycja i sytuacja interesów określa to, co zostaje uznane za sprawiedliwe. Idea zrównoważonego rozwoju, oparta na demokratycznych regulacjach skierowanych w stronę uczestnictwa w nich lokalnych społeczności, niejednokrotnie stoi w konflikcie z dążeniami prywatnych sił gospodarczych. Tutaj cele i drogi prowadzące do ich realizacji są różne, pomimo iż równowaga społeczna stała się jednym z ważniejszych tematów międzynarodowych debat. Z jednej strony jest rozumiana jako inwestowanie w kapitał ludzki: edukację, kształcenie, budowanie relacji zaufania, ale z drugiej strony jest pojmowana jako walka z biedą, zmniejszeniem nierówności w dochodach czy redukcji zadłużenia najbiedniejszych krajów świata⁶.

Pytanie o odpowiedzialność i solidarność z innymi domaga się pilnie odpowiedzi w sytuacji narastającej konfrontacji społecznej zarówno wewnątrz zachodnich demokracji, jak i pomiędzy państwami wysoko uprzemysłowionymi a społecznościami krajów cywilizacyjnie opóźnionych. Rzecz zatem w bardziej sprawiedliwym podziale dóbr pomiędzy biednymi i bogatym, dającym niejednokrotnie szansę na biologiczne przetrwanie i łagodzenie następstw losowego i niezawinionego bytowania milionów istot ludzkich w warunkach zagrażających ich zdrowiu i życiu. Przeszkodą utrudniającą rozwiązanie owych globalnych problemów jest między innymi stopień, w jakim jednostki i grupy usurpują sobie prawo do wyłącznego dysponowania zgromadzonymi zasobami. Obecnie 20% populacji zamieszkującej najbardziej rozwinięte kraje świata zużywa 80% wszystkich zasobów naturalnych. Kontynuując tę ścieżkę „rozwoju” w krajach mniej rozwiniętych konieczne byłyby zasoby dwóch planet do osiągnięcia średniego poziomu dobrobytu przez pozostałą część populacji (ok. 6 miliardów); (Kazarko i Dobrzyński 2006).

Pytanie: kto w tej sytuacji ponosi odpowiedzialność i zakogo lub kto powinien ją ponosić i za kogo, implikuje myślenie w sposób globalny i w dłuższym przedziale czasu. Odpowiedzialność dotyczy społecznych systemów, ale i pojedynczej osoby, która podejmuje decyzje musi liczyć się z konsekwencjami działań. To zakłada konieczność odniesienia się do powszechnie ważnych etycznych wartości jako

6 Tamże, s. 18.

podstawy każdego działania. Nie jest rozwojem zrównoważonym proces, który zarazem nie jest rozwojem etycznym, sprzeciwiającym się praktykom załatwiania partykularnych, egoistycznych interesów.

W konsekwencji nie ma „zrównoważonego rozwoju” bez zmiany świadomości, a co za tym idzie przeobrażeń relacji w obszarze pracy, typów organizacji, edukacji czy wychowania. Z tym procesem wiążą się przekształcenia w konserwatywnym modelu społeczeństwa przemysłowego, który powinien zostać zastąpiony modelem społeczeństwa obywatelskiego. Jego urzeczywistnienie oznacza zreformowanie w wymiarze świadomościowym całej sfery społecznej, zorientowanej na ciągle niedoceniany kulturowy wymiar zrównoważenia oraz zmianę wzorów myślenia, wartości i stylów życia. W prezentowanych definicjach i odnoszących się do nich analizach symptomatyczny jest brak bądź niki uwzględnianie duchowo-moralnej sfery rozwoju zrównoważonego. Jedyne w niektórych zwraca się uwagę na jakość życia jako kryterium kształtowania rozwoju. Kategoria „jakości życia”, o ile się pojawia, na ogół jest utożsamiana z dobrobytem, najczęściej materialnym, który przecież nie wyczerpuje zakresu znaczeniowego pojęcia.

Myślenie w kategoriach sprawiedliwości pokoleniowej pozwala dostrzec w idei zrównoważonego rozwoju coś więcej niż tylko ekotechnologiczny program naprawczy, służący podejmowaniu starań przez państwo i jej agendy w dziedzinie właściwego kształtowania polityki turystycznej. Jest ona zasadą etyczną głęboko zakorzenioną w ludzkiej wrażliwości. Rozważania w kontekście aksjologicznym są nie tylko racjonalną kategorią pomocną w opisie obiektywnych relacji pomiędzy podmiotami, lecz także etycznym imperatywem, który domaga się ukształtowania ludzkich postaw i zachowań w szeroko rozumianej harmonii ze środowiskiem przyrodniczym i kulturowym człowieka. Jedno z centralnych i rozstrzygających w perspektywie antropologiczno-moralnej pytań - jak się stać w pełni człowiekiem? – znajduje odpowiedź w tej na wskroś użytkowej zasadzie. Sprawiedliwość pokoleniowa, do której odwołuje się zasada zrównoważonego rozwoju wyznacza nowy wymiar ludzkiej odpowiedzialności.

O JAKIE ZRÓWNOWAŻENIE W TURYSTYCE WARTO ZABIEGAĆ?

Przeżywane współcześnie głęboko sięgające zagrożenia globalne, związane z rabunkową eksploatacją środowiska naturalnego człowieka, rosnącymi obszarami biedy i nierówności społecznej, stawiają nowe wyzwania przed polityką

turystyczną i gospodarką turystyczną. Coraz większe koszty turystyki masowej uzmysławiają, że są przekraczane nie tylko ekologiczne granice przetrwania wielu miejsc uznawanych za najatrakcyjniejsze zakątki turystyczne świata. Bezsporne są ambiwalentne skutki turystyki dla społecznych i kulturowych struktur w obszarach docelowych. To rodzi pytanie o zdolności lokalnej społeczności do zaabsorbowania turystyki (przemysłu, jego infrastruktury i samych turystów) bez kreowania wewnętrznej dysharmonii społecznej.

W koncepcji zrównoważonego rozwoju w turystyce, która obejmuje aspekt ekonomiczny, ekologiczny i społeczno-kulturowy, w istocie chodzi o to, aby turystyka na dłuższą metę stała się ekonomicznie opłacalna (dla społeczności przyjmującej), ekologicznie neutralna i społecznie sprawiedliwa⁷. Owe trzy „filary zrównoważenia” wiążą w spójną całość gospodarkę turystyczną, uczestników turystyki (turystów i społeczność przyjmującą turystów) oraz destylacje, do których turyści się udają. Wymienione aspekty zrównoważonego rozwoju turystyki powinny być traktowane równoważnie, gdyż jedynie ich rozsądne połączenie ma szansę zaowocować powstaniem i rozwojem zrównoważonej turystyki. Omawiana zasada w odniesieniu do turystyki nie może oznaczać redukcji zrównoważenia w turystyce do problematyki zanieczyszczenia środowiska naturalnego człowieka. W *Agendzie 21* wskazuje się, iż w zapewnieniu proekologicznego rozwoju w turystyce należy uwzględnić nie tylko nowe uregulowania lub wzmocnienia istniejących środków prawnych mających na celu ochronę zdrowia i środowiska, ale także organizowanie, z inicjatywy branży turystycznej, programów zapewniających odpowiedzialną i etyczną gospodarkę produktami turystycznymi.

Cele turystyki zrównoważonej w sferze społecznej wymagają uwzględnienia i wzmocnienia integralności społeczności lokalnej. Mocno ograniczone wydają się możliwości realizacji tych celów w odniesieniu do wielu rejonów świata, które zapowiada idea zrównoważonego rozwoju w obszarze turystyki, a nad wyraz wątpliwy etycznie wzrost przychodów w branży turystycznej wynikający z takich jej form, jak turystyka seksualna.

Spośród głównych problemów współczesnej turystyki i wymienionych patologii, które domagają się rozwiązania w niezbyt odległej perspektywie czasowej należałoby wymienić problemy: gospodarczej zależności regionów docelowych od zagranicy, turystycznej monostruktury, związane z utratą

⁷ Koncepcja „zrównoważonej turystyki” (*sustainable tourism*) została sformułowana podczas „Światowej Konferencji na temat zrównoważonej turystyki”, która odbyła się w kwietniu 1995 roku na wyspie Lanzarote. Światowa Organizacja Turystyki, Program Środowiskowy przy ONZ, UNESCO i Komisja Wspólnoty Europejskiej (Commission of European Community) wspólnie opracowały „Lanzarocką Kartę Zrównoważonej Turystyki” (*Lanzarote Charter for Sustainable Tourism*).

tożsamości kulturowej oraz tradycyjnych wartości i potrzeb. „Jest rzeczą oczywistą, że głównym warunkiem realizacji trwałego, zrównoważonego rozwoju jest zasadnicza zmiana struktury ludzkich potrzeb, sprzężona z autentyczną zmianą hierarchii wartości” (Piontek i in. 1997, s. 21). Podobnie jak w naturalnym przebiegu ewolucji jest konieczna różnorodność genetyczna w wymiarze biologicznym, będąca warunkiem przetrwania i osiągnięcia dobrostanu oraz trwałej równowagi, tak różnorodność jako wartość przejawia się w wymiarze społecznym w różnorodności sposobów życia, obyczajów i tolerancji dla inności.

Turystyka może wzbogacać człowieka, stając się wartością autoteliczną, samą w sobie. Bywa jednak, iż jest źródłem alienacji, dynamizując frustracje jednostek i grup społecznych. Nieraz stwarza sytuacje, w których człowiek czy całe społeczności są narażeni na utratę podmiotowości i autonomii. Wówczas uwyraźnia iluzję, że nieład ludzkiego świata jest zaledwie stanem przejściowym i odwracalnym.

Zasada zrównoważonej turystyki wyznacza perspektywę i zadania dla potomnych, wychodząc naprzeciw dominującej i naturalnej tendencji akceptowanej przez większość ludzi myślących zdroworozsądkowo, że należy troszczyć się i dbać o własne miejsce na Ziemi, zwłaszcza że jest ono za życia naszego jedyne. Troska obejmuje dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe i w istocie bazuje na etycznej zasadzie, którą lapidarnie można wyrazić słowami: „Nie powinniśmy żyć kosztem innych i przyszłych generacji”. Chodzi więc o rozwój, który będzie realizował uniwersalną zasadę równości szans i społecznej sprawiedliwości. Koncept turystyki zrównoważonej jest wsparty ponadto na „zasadzie odpowiedzialności”, która opisuje usytuowanie człowieka w świecie - właśnie jako „odpowiedzialne stanowisko”. Przekonanie Jonasa (1996) - „nasza odpowiedzialność sięga dalej niż nasze życie” odnosi się do po nas generacji następujących i dotyka sedna idei zrównoważonego rozwoju.

Obecnie następuje powolny proces poszerzenia obszaru odpowiedzialności. Mamy do czynienia ze wzrostem wymagań uwzględniających współodpowiedzialność. Takie podsystemy, jak nauka, gospodarka czy polityka uzyskują potwierdzenie racji bytu nie tylko na podstawie wewnętrznych kryteriów charakteryzujących ich racjonalność, ale przez kryteria moralne związane m.in. ze skutkami ich funkcjonowania i wykorzystywania ich rezultatów. We współczesnej sytuacji, charakteryzującej się znacznym poziomem niepewności i zagrożeń, nie wystarczy już sama wrażliwość i wycucie dobra do minimalizowania negatywnych następstw wielu działań i decyzji. Potrzebna jest określona wiedza, która wraz z profesjonalnym działaniem nabiera znaczenia etycznego.

Ujęcie turystyki w wymiarze społeczno-kulturowych interakcji ujawnia i uzmysławia jej kreatywne pokłady i znaczenie wykraczające poza funkcje zaspokajania potrzeby wypoczynku i zabawy. Za sprawą przemysłu turystycznego i dzięki jego ekspansji na wszystkie niemal sektory gospodarki, krajowa i międzynarodowa turystyka, jako kulturowa praktyka, ma wpływ coraz większy na postawy i wartości obecne w życiu prywatnym i zawodowym coraz liczniejszych grup społecznych. W codziennych turystycznych relacjach dochodzi do zderzenia wielorakich motywów turystycznej aktywności, którym towarzyszą, jeśli rzecz rozważać wedle demograficzno-społecznych i specyficzno-środowiskowych wskaźników, zmiany w przyjmowanych wartościach. Oczywiście podstawowy motyw tej aktywności pozostaje niezmienny i ma źródło w naturalnej potrzebie podróżowania, czyli chęci kontaktowania się z ludźmi i przebywania w miejscach niezwykłych. Społeczno-kulturowe badania dotyczące turystycznych preferencji i wyborów ujawniają istotny wzrost orientacji na intensyfikację przeżyć, także w tej dziedzinie. Dające się zauważyć w ostatnich latach zmiany wskazują na pojawienie się w turystyce wielu trendów, m.in. indywidualnego kształtowania wyjazdów i spontanicznych decyzji wyboru miejsca docelowego, bardziej mobilnego zachowania związanego z efektywnym wykorzystaniem czasu wolnego, prowadzącym do skracania czasu podróży czy jego dzielenia, w końcu też zwiększonego komfortu podróżowania.

Turystyka jako forma kulturowego kontaktu pomiędzy przybywającymi (turystami) i przyjmującymi podróżnych skłania do postawienia pytania o kulturową tożsamość każdej ze stron. Ta ostatnia wyrażana jest zazwyczaj poprzez identyfikację z wartościami niesionymi i propagowanymi przez kulturę danej zbiorowości. Tożsamość kulturowa w znacznym stopniu warunkuje jakość życia, przyczyniając się do jego polepszenia bądź degradacji, jeśli ulega zanikowi i to w odniesieniu zarówno do jednostek, jak i całych społeczeństw. W turystyce mamy do czynienia z występowaniem różnorodnych wzorów zachowań i reakcji wyrażających stosunek jednostek lub zbiorowości do obcych kultur. Wytwarza to swoiste napięcie, którego biegunami z jednej strony jest postawa „turystycznego kolonializmu”, a z drugiej w pełni odpowiedzialna tolerancja i otwartość wobec innych, zwykle tych obcych.

Turystyka w znaczeniu spotkania kultur stwarza uczestnikom okazję do niezwykle ważnych egzystencjalnie doświadczeń. Obcowanie z innymi kulturami w miejscach zmieniających się w czasie i przestrzeni ma wartość samą w sobie, umożliwia bowiem na nowo odkrywanie, a zarazem współtworzenie światów własnego i innych. Niezależnie od alternatywnych antropologii, zastosowanych w opisie fenomenu podróży, chcemy wiedzieć kim jesteśmy, skąd przychodzimy

i dokąd zmierzamy. W końcu dzięki spotkaniu i w dialogu z drugim człowiekiem, w organicznym związku z przyrodą i kulturą, odnajdujemy sens wędrówki przez życie. W głębszej warstwie znaczeniowej podróży, poprzez uniwersalny charakter, tkwi głęboko w strukturze myślenia o świecie, a tym samym określa stosunek do wartości, które generuje ten sposób myślenia.

Turystyka w znaczeniu przemysłu poprzez różnorodne formy wytwarza swoiste napięcie między misją edukacyjną i kształcącą, do której się przyczynia. Ta komercja wsparta o sukces rynkowy, który warunkuje jej rozwój. Jeśli towarzyszy jej pielęgnacja tradycji, obrzędów, zwyczajów, troska o zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego z myślą o przyszłych generacjach, to nierzadko odbywa się za cenę ujednoczenia oraz spłylenia form przeżywania i doznawania turystycznych atrakcji. Zazwyczaj kultura lansowana w sferze turystyki masowej, nastawiona na mile i przyjemne spędzenie czasu wolnego, będące odbiciem funkcji witalnych skoncentrowanych na maksymalizacji doznań i nie sprzyja odnalezieniu zagubionej gdzieś tożsamości kulturowej.

Różną naturę mają zagrożenia pojawiające się w obrębie turystyki. Pozostając przy wątku kulturowych odniesień, obawy związane z utratą tożsamości kulturowej, z zalewem sztucznie wykreowanych atrakcji znajdują uzasadnienie w działalności gospodarczo-turystycznej koncernów o zasięgu światowym, dążących do ujednoczenia i unifikacji turystycznych standardów i form spędzania czasu wolnego. Wywołuje to zrozumiałą reakcję obronną i działania nastawione na wzmacnianie poczucia tożsamości kulturowej, co jest szczególnie ważne w społecznościach i kulturze regionów docelowych⁸, obejmującej to wszystko, co typowe dla mieszkańców przyjmujących turystów.

Społeczno-kulturalne oddziaływanie turystyki i jego następstwa dla ludności regionów recepcyjnych, zwłaszcza w krajach tzw. trzeciego świata, skutkuje wieloma negatywnymi konsekwencjami. Zazwyczaj bierze się to z braku zrozumienia między przedstawicielami poszczególnych kultur i narodów. Turyści demonstrują zachowania i postawy, które mogą wywoływać u ludności

8 Zdaniem Thiem (2001, s. 27-31) dzięki turystyce nie powstaje jedna kultura turystyczna, ale cztery: dwie po stronie turystycznych regionów emisyjnych (ew. regionów źródłowych) i dwie po stronie turystycznych regionów recepcyjnych. Kultura regionu źródłowego obejmuje to, co charakterystyczne dla mieszkańców regionów wysyłających turystów. Jako „typowe” dla niej będzie postrzegane społeczeństwo przemysłowe wraz z cechami typowymi, jak racjonalizacja czy podział pracy. Z kolei kultura wakacyjna stanowi to, co typowe dla ogółu osób bezpośrednio dotkniętych turystyką a wywodzących się z regionu emisyjnego społecznie uprzemysłowionego. Kultura wakacyjna dotyczy m.in. stylu życia preferowanego przez turystów w trakcie podróży, organizatorów turystyki, biur podróży. Trzecia z kultur - kultura usług - stanowi to, co typowe dla osób dotkniętych turystyką a wywodzących się z regionów recepcyjnych. Obejmuje ona styl życia, który prowadzą miejscowi (występujący w roli gospodarza) oraz urządzenia, instytucje, które zostały stworzone z myślą o turystach. Kultura regionu docelowego obejmuje to, co typowe dla wszystkich mieszkańców regionu przyjmującego turystów, występującego w charakterze przestrzeni życiowej i gospodarczej.

miejscowej uczucia rezygnacji lub agresywnego niezadowolenia. Oddziaływanie na miejscowe zwyczaje przedstawicieli cywilizacji obcej często ma charakter odkulturalniania - jest presją, aby przystosować się do skomercjalizowanego stylu życia. Zwykle ludność miejscowa obszarów odwiedzanych przez turystów zachodnich jest traktowana jako rezerwa siły roboczej, nie zaś jako społeczność uprawniona do uczestnictwa w decyzjach związanych np. z planowaniem turystycznym na terenach, których była właścicielem jeszcze do niedawna. Na porządku dziennym jest dziś bezwzględne i bezkarne zamienianie terenów wiejskich na turystyczne, a rolników na personel obsługujący turystów, o czym przekonują sygnały płynące z całego świata.

Występująca w kulturze regionu docelowego „kultura usług” sprzyja anonimowości, co wśród miejscowej ludności prowadzi do utraty tożsamości i poczucia wyobcowania w obrębie własnej kultury. „Kulturze usług” zarzuca się także spłylenie relacji osobistych, sprzyjanie bierności i kształtowaniu się postawy braku aktywności. Bywa, że ludność miejscowa w ogóle nie jest dopuszczana lub w stopniu niewystarczającym do procesów decyzyjnych dotyczących regionu (nie ma wpływu na kształtowanie własnego środowiska). Wywołuje to frustracje wśród mieszkańców terenów docelowych i może sprawiać wrażenie, iż interesy turystów są ważniejsze od ich własnych. Konsekwencją jest zazwyczaj rezygnacja, apatia, wyobcowanie, wrogość do obcych, poczucie niedowartościowania, w drastycznych przypadkach alkoholizm, głównie wśród młodzieży. W parze z korzyściami wynikającymi ze zwiększenia możliwości wyboru i większymi szansami samorozwoju w obrębie „kultury regionu docelowego” idzie utrata otwartego systemu norm i sankcji. „Kultura usług” przyczynia się do poczucia niepewności, kiedy na przykład tracą na prestiżu zawody wcześniej poważane, a stare kryteria oceny przestają mieć znaczenie. Wzrasta więc poczucie zagrożenia podstaw życiowych mieszkańców, choćby wywołane wywłaszczeniem na skutek ekspansji przemysłu turystycznego.

Polityka turystyczna rozumiana jako zespół działań regulujących procesy społeczno-gospodarcze w sektorze turystycznym, a także jako swoista dyscyplina wiedzy, formułująca normatywne zasady określania kierunków rozwoju systemu społeczno-gospodarczego sektora turystycznego, nie może obejść się bez norm natury etycznej. Wymaga sprecyzowania warunków dotyczących możliwości praktycznego wprowadzenia etycznych zasad zrównoważenia w turystyce w sytuacji, gdy nie nastąpił jeszcze rozwój zrównoważony w wymiarze globalnym. Określając narzędzia wprowadzania w życie założonych kierunków rozwoju, należy przede wszystkim brać pod uwagę dobro człowieka - jakość jego życia w wymiarze społeczno-kulturowym i biologicznym.

W praktyce przemysłu turystycznego dominuje poszukiwanie norm o charakterze komercyjnym. Etykę w turystyce, w wydaniu praktycznym polityki turystycznej, zazwyczaj można sprowadzić do następującego stwierdzenia: „Dobre jest to, co służy przemysłowi turystycznemu”. Wyjaśnienie tego dość wieloznacznego w wymowie zdania prowokuje do postawienia pytań o bardziej jednoznacznej konotacji etycznej, np. Czy odnoszenie profitów z globalizacji koncernów turystycznych idzie w parze z ponoszeniem przez nie ekologicznych, społecznych i kulturowych kosztów generowanych turystyczną ekspansją?

Abstrahując od problemu politycznych strategii turystycznych, przygotowywanych przez rządy i organizacje pozarządowe oraz całego instrumentarium środków i kroków czynionych w celu przeciwdziałania istniejącym w turystyce zagrożeniom i patologiom, rodzi się pytanie o odpowiednie cele moralne zdolne do konsensusu, które uwiarygodnią strategię rozwiązania tych problemów. Na ogólnym poziomie i w odniesieniu do sformułowania podstawowych zasad etycznych zrównoważonej turystyki można skonstatować pewien postęp w uzgodnieniu pewnego katalogu odpowiednich zasad i celów (Globalny kodeks etyczny dla turystyki). Do najważniejszych należałoby zaliczyć: poszanowanie i ochronę praw człowieka (turystów, a przede wszystkim przyjmujących); likwidację (zniesienie) prostytucji dziecięcej i eksploatacji pracy dzieci; polepszenie jakości życia i jakości wykształcenia oraz warunków pracy w branży turystycznej; bardziej sprawiedliwy podział gospodarczych korzyści płynących z turystyki; włączenie w te procesy i możliwość współdecydowania o tych korzyściach przez rodzime społeczności; ochronę i wsparcie kultur rodzimych społeczności, ich tożsamości narodowej i kulturowej; wolny dostęp do naturalnych i społecznych bogactw regionu (Thiem 2001). W deklaracjach, programach i wytycznych formułowanych przez różnego typu organizacje o zasięgu międzynarodowym i krajowym stwierdza się, że turystyka zrównoważona sprzyja pogłębianiu się tożsamości kulturowej społeczności lokalnych, kultywowaniu ich zwyczajów i stylów życia. Wyrażana jest troska o negatywne skutki społeczne rozwoju turystyki masowej. Czas, aby deklaracje i wytyczne wcielić w czyn. Włączenie etyki w proces realizacji zasady zrównoważonego rozwoju oznacza uznanie, iż każdemu człowiekowi należą się te same prawa w korzystaniu z dóbr kultury i natury. Mamy tu milczące założenie normatywnej egalitarnej etyki sprawiedliwości.

*

Nowoczesny styl życia często daleko wykracza poza to, co jest potrzebne do przeżycia, zdrowia, a czasem i osobistego szczęścia większości z nas, także występujących w roli turysty. Czy współczesne trendy w turystyce, nastawionej na indywidualność, spontaniczność, kreatywność i intensywność przeżyć, nie kreują nowych standardów, daleko odbiegających od znanego i sprawdzonego wzorca odpowiedzialności? W turystycznej strategii zrównoważenia chodzi o koordynację różnych normatywnie uzasadnionych perspektyw życia jednostek, aktualnych i przyszłych pokoleń, które powinny być moralnie motywujące. Osiągnięty konsensus powinien zakładać zasady etyczne ogólnie akceptowane. Innymi słowy: zrównoważenie turystyczne potrzebuje moralnie przydatnej, politycznie nośnej i pluralistycznej etyki przewodniej, wyróżniającej się zgodnością z podstawowymi wolnościami i cechującą się dużą akceptacją rozwoju zrównoważenia w ekologicznym, ekonomicznym, społecznym, politycznym i kulturowym wymiarze turystyki. Będzie ona wymagała zaangażowania głównych podmiotów występujących w biznesie turystycznym, także jako jej interesariuszy i to w sensie kulturotwórczym, którym w wędrówce przez życie, wedle wartości, nie jest obce pokonywanie granic i ich przekraczanie, zwłaszcza w jego wymiarze mentalnym i kulturowym.

SUMMARY

SUSTAINABLE TOURISM AS A SYNONYM OF ETHICAL ORIENTED TOURISM

The article in its basic matter refers to variously intensified discussion about the “pattern” of sustainability related to the field of tourism, particularly to its social and cultural aspects. The author defends the belief that sustainable development is indeed based on the ethical rules which are to play an important role in the process of improving the condition of contemporary forms of tourism. The first part of the paper is dedicated to controversies around the idea of sustainable development. Thinking in the categories of the generational justice allows to notice the ethical imperative, which demands the formation of human attitude and behaviour in widely understood harmony with human natural and cultural environment. The generational justice, which the idea of sustainable development refers to, determines new dimension of human responsibility. The other part of the article is an attempt to response which sustainability in tourism is worth to strive

for. The author represents the conviction that sustainable development in tourism should realize the universal principle of the chances equality, social justice and responsibility. The final fragments of the paper are dedicated to social and cultural dimension of tourism as a form of cultural connexion between arriving (tourists) and their hosts. Here appears the question about the cultural identity of each side. The author's belief that tourism politics cannot handle without the norms of ethical nature, is supported with the thesis that human's own good should be considered at the first place by taking care about the quality of life both in biological and social and cultural aspects.

BIBLIOGRAFIA

1. Bohdanowicz Z. (2005): *Turystyka a świadomość ekologiczna*. Wyd. A. Marszałek, Toruń.
2. Jonas H. (1996): *Zasada odpowiedzialności. Etyka dla cywilizacji technologicznej*. Wyd. Platan, Kraków.
3. Kazarko J., Dobrzyński M. (2006): *Zrównoważony rozwój – podejście holistyczne*. W: *Uwarunkowania ochrony środowiska* Red. K. Czech. Warszawa.
4. *Nasza wspólna przyszłość. Raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju* (1991). PWE, Warszawa.
5. Papuziński A. (2006): *Zrównoważony rozwój – podejście holistyczne*. W: *Uwarunkowania ochrony środowiska*. Red. E. Czech Warszawa.
6. Piontek B., Piontek F., Piontek W. (1997): *Ekorozwój i narzędzia jego realizacji*. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.
7. Thiem M. (2001): *Tourismus und kulturelle Identität: Aus Politik und Zeitgeschichte*. Bundeszentrale für Politischen Bildung 47, s. 27-31.
8. *Wskaźniki ekorozwoju*. (1999). Red. T. Borys. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.

PROF. DR HAB. MAREK KAZIMIERCZAK
Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania
Zakład Kulturowych Podstaw Turystyki AWF w Poznaniu
e-mail: makazim@02.pl

CHRISTINE RICHTER

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND TOURISM – SOME FUNDAMENTAL QUESTIONS

The 1992 United Nations Conference on Environment and Development, the Rio Summit, identified Travel & Tourism as one of the key sectors of the economy which could make a positive contribution to achieve sustainable development.

Since the early 90's we are flooded by a multitude of books, government papers, seminars, symposiums, forums, associations all dealing with sustainable development and tourism and proposing imaginative strategies for dealing with sustainability.

Let me give you some thoughts and raise some questions, not as a scientist but as a professional who has worked in the tourism industry and observed since more than 25 years what is happening and trying to draw the attention that tourism has to be managed carefully, otherwise the negative impacts will outnumber the positive ones.

When I was preparing my thesis in the 70ties the World Bank was promoting tourism as a foreign currency earner for the developing countries without which these countries could not achieve economic prosperity. Today sustainable development of tourism is used as an instrument to eliminate poverty, a program launched by the WTO and UNCTAD during the World Summit of Sustainable Development.

TO WHOM DOES TOURISM BENEFIT?

Tourism has become the first economic activity world-wide: 842 million international tourists in 2006 generating 735 billions USD dollars of receipts. By the year 2020 the number of international tourists is forecast to attain 1.6 billion. National tourists are not included in this figure. Can this growth be handled in applying the principles of sustainable development? Or, how can a society reduce the ecological and other impacts when tourism consumption continues to grow in most places of the world?

Of course, tourism provides foreign currencies, creates jobs, helps regional development, etc. This is just one aspect. We forget to see what is behind. Foreign currencies okay, but to whom these foreign currencies benefit in reality and how high are the expenses in order to obtain these hard currencies.

Let us take the example of the infrastructure necessary to tourism: roads, airports, communication, water and power supply. In many developing countries there is an important concentration of these infrastructures in the tourism regions whilst a major part of the country has none. Priority is given to tourism development leaving aside the needs of the local population. We know:

- that the average daily consumption of water of a tourist is 200 liters, depleting heavily the water resources of the regions concerned,
- that the annual consumption of electricity of a hotel in Cairo equals the annual consumption of at least 4000 households.

Is it worth to invest huge amounts in an infrastructure reserved for the tourists and of which the local population does not really benefit? Most of these investments have to be paid in hard currency as the goods necessary are, frequently, not locally available and have to be imported.

How much of a package purchased by a tourist from a tour operator in Western Europe remains in the host country? A very limited share depending who owns/operates the international transport means, the hotels, the leisure facilities, which goods have to be imported to satisfy the needs of the tourists, etc. This share can be as low as 10% in the case that for example tourist fly with charter companies from their countries, they stay in hotels belonging to international hotel chains, they use the services of incoming agencies which are subsidiaries of the tour operators where they purchased the package, etc. Though there have been scientific approaches to measure the amount of foreign currency remaining to the country in taking into consideration all receipts and expenses (direct and indirect) linked to international tourism, there is no single country which knows exactly the net financial benefit that it derives from international tourism. The Tourism Satellite Account measures only the consumption of tourists in a given country, but it does not evaluate the corresponding expenses.

JOB CREATION

What about the other argument put forward: job creation. It is true, tourism generates jobs. According to WTTC over 200 millions people work world-wide in this industry.

In developing countries tourism uses mainly unqualified labor. It is more easy to earn some dollars with tourism than in other branches of the economy. The local population abandons its traditional occupations. On the cruising ships starting from Cuba, for example, the service personnel are highly educated persons (teachers, researchers, engineers, translators), but not in tourism. In Djerba, agriculture diminished to such an extent that today the island produces only 10% of its food supply. Some 20 years ago Djerba has been self-sufficient. Instead of cultivating their land, the local population is almost exclusively involved in the tourism business.

Tourism offers easy money and affects adversely the traditional socio-cultural structure/pole.

CULTURAL CHOC

Tourism is frequently also, mostly, a cultural choc. Again the impact of tourism on culture can be positive and/or negative. A tourist visiting a country wants to experience its culture, but he never thinks that his habits/costumes/behavior are different from that of the host country. He has paid for his holidays and, therefore, he believes he has the right to see, visit... everything, thus offending the local population. From this confrontation of different behaviors, a lot of cultural and social problems derive. On the other side, we must admit that without tourism, certain traditions, customs, monuments etc. would have been lost for ever.

ENVIRONMENTAL ISSUE

The environmental deterioration and saturation of tourism sites are a threat for the tourism industry. A change is inevitable. We have to remember that what the tourism industry commercializes, is a perishable product: that is to say the countryside, the environment, the culture, the hospitality... Therefore the quality of the environment both natural and man-made remains essential to tourism.

If the present situation continues, we might ask the question, will there still be a tourism in 20-30 years and of what quality? We have seen previously that the number of international tourists will be multiplied by about 3 in between 2000 and 2020. How can this be managed without putting in danger our environment?

Can we limit the negative impact of tourism and reverse the situation at present? The magic word, in all the mouths, is sustainable development. It is believed as the solution and savor to sensitize all the organizations/companies/persons involved in tourism to take their responsibilities and apply the principles of sustainable development.

Again we forget something. Thanks to the technological progress we are able to reduce energy consumption, recycle goods, diminish pollution, etc. and we are proud of the progresses achieved. This apparent success is misleading, as the maximum load remains constant and the area's natural capital is ultimately limited to the initial ceiling. What we do, in fact, with this measures is to give space to further growth in the number of tourists. Can we really reverse the trend and change the contents of the tourist consumption from the commercial one to a more holistic one?

In my opinion, this can be possible, but not on a global level. We could compare this with organic and non-organic food. Everybody knows the danger of fertilizers, pesticides, industrial production of animals, etc. on human health since many years, but how important is at present organic food consumption.

And here we come to globalization. Taken the case of a small town in your country, they really want to integrate tourism in their local development and in respecting to the principles of sustainable development. But their product can't be sold on the international markets and they need a certain number of international tourists that their project is economically feasible. Foreign tour operators will exercise a pressure to adapt the products to the needs of their customers otherwise there will be no international tourists. In the best case a consensus can be found and in the worse case the town cedes to the pressure or abandon the project.

ECO-TOURISM A SOLUTION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Eco-tourism is not always a synonym of nature's respect. Again the tourists believe that they paid for a specific adventure and don't admit that there are restrictions to their explorations. Each trekking tourist in Nepal consumes 6 kilos of wood and increase thus the already existing erosion, and lets behind him a lot of garbage on the banks of the trekking passes and this in spite of the legislation put into force. The Mount Fuji is full of empty cans and plastic bottles, a very deceiving view when climbing up this holy mountain. We don't need to travel so far, the same thing can be observed in our mountains and country-sides.

Certain governments install specific taxes to protect the environment and to limit the number of tourists visiting protected areas. With this solution, we divide the society in those who can afford these places and those who can not.

Golf has been promoted as 'Green' and Eco-tourism. It would not only preserve the natural environment, but even create a natural environment. Only few golf courses around the world can be considered as ecologically sustainable and not harming the environment. Since 10 years we are assisting in the implantation of golf courses in countries with no golf tradition leading to an ecological disaster: In order to keep the golf courses green a lot of fertilizers and water is necessary which is polluting the water table. In addition the creation of golf courses is frequently linked to a real estate speculation, which has nothing to do with Eco-Tourism.

AN END OF THE MASS TOURISM?

Sustainable development strives for quality and not for quantity. It is not the quantity of tourists but the quality of tourists which is important. Would this mean, that in the future, tourism is only for the well-to-do people, and the poorer parts of the populations will have no longer access to tourism...An end of the mass tourism...?

From a global point of view, the critics which are addressed to the tourism industry go so far to point out that the traditional and conventional strategies are both ecologically and morally questionable. Most of the tourism activities are associated with the more affluent people (those who can afford holidays). How can then the tourism industry preconise a sustainable society, an equitable sharing of resources.

CONDITIONS FOR SUCCESS

There is no common solution for sustainable development of tourism. There are a multitude of solutions for a specific case. All depends which negative effects you want to minimize and which positive effects you want to maximize and how independent you are in your decision-making process. Sustainable development would it be a target and would we be able to reach it?

There are some key elements or conditions which could make tourism becoming a part of sustainable development:

- an in-depth knowledge of all the parameters influencing tourism and sustainable development: this means you have to be an a tourism expert, economist, an ecologist, an expert in socio-cultural preservation, etc. tourism demonstrates here very well its particularity: multidisciplinary sciences,
- who means in-depth knowledge, means education and training; education not only of all the actors involved in tourism but also of the tourists,
- policy of small steps, starting at the local level, where each step is well thought and all aspects are evaluated; the choice is made by all persons concerned,
- this implies a conflict management, by trying to find the best acceptable solutions for all for today and the future.

Let me conclude with the following phrase: “We have not inherited the natural capital of earth, we have only borrowed it from our children”.

STRESZCZENIE

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ I TURYSTYKA – KILKA PODSTAWOWYCH PYTAŃ

Christine Richter, mieszkająca w Prowansji doktor ekonomii i turystyki, w artykule „Zrównoważony rozwój i turystyka – kilka podstawowych pytań” poddaje pod rozwagę kilka zagadnień dotyczących powiązania ekonomii z turystyką. Od 1992 roku, kiedy to Konferencja ONZ na temat środowiska i rozwoju (szczyt w Rio) uznała podróże i turystykę za jeden z kluczowych sektorów gospodarki mogących mieć pozytywny wpływ na zrównoważony rozwój ekonomiczny, nastąpił zalew różnego rodzaju wydawnictw, sympozjów i konferencji na ten temat.

Christine Richter spogląda na te zagadnienia nie jako naukowiec, lecz praktyk zajmujący się turystyką i obserwujący jej rozwój od ponad 25 lat. Dlatego zawsze stara się widzieć również „drugą stronę medalu”. Przyznając, że turystyka ściąga dewizy, tworzy nowe miejsca pracy, pomaga w rozwoju regionalnym, pyta komu korzyści z turystyki przynoszą owe dewizy, zastanawia się czy warto inwestować ogromne sumy w infrastrukturę dla turystów, podczas gdy lokalna społeczność nie ma z niej żadnej korzyści? Szacuje się, że zaledwie 10 procent z pakietu pojedynczego turysty przylatującego na wakacje czarterowym samolotem pozostaje w danym kraju – ten procentowy udział zależy od tego kto jest właścicielem lub operatorem międzynarodowego transportu, hoteli, infrastruktury wakacyjnej etc.

Turystyka tworzy miejsca pracy – według WTTC w tym sektorze pracuje na świecie 200 milionów ludzi. W rozwijających się krajach w turystyce zatrudnia się jednak głównie niewykwalifikowaną siłę roboczą. Tubylcom znacznie łatwiej zarobić kilka dolarów w turystyce niż w jakiegokolwiek innej dziedzinie gospodarki. To co z jednej strony jest dla nich szansą, z drugiej wpływa niekorzystnie na socjokulturową strukturę społeczną. Statki wycieczkowe wypływające z Kuby obsługuje wysoko wykwalifikowany personel – są to głównie nauczyciele, inżynierowie, tłumacze, naukowcy, a nie specjaliści od turystyki. Na tunezyjskiej Dżerbie, która 20 lat temu była samowystarczalna, dziś wytwarza się zaledwie 10% żywności potrzebnej na wyspie - zamiast uprawiać rolę, lokalna społeczność wolala zająć się bardziej lukratywnym biznesem turystycznym.

Dwie strony medalu ma także wpływ turystyki na kulturę. Z jednej strony turysta odwiedzający dany kraj chce poznać jego kulturę. Uważa, że skoro płaci za wakacje ma prawo do oglądania i odwiedzania wszystkiego, nie zważając na miejscowe zwyczaje i zachowania, co czasem może być obraźliwe dla lokalnej społeczności. Z drugiej jednak strony trzeba podkreślić, że bez turystyki na zawsze zniknęłyby wiele tradycji, zwyczajów i zabytków.

Dla przemysłu turystycznego może być groźne zmniejszenie dbałości o środowisko naturalne. Komercjalizacja turystyki to jak łatwo psujący się produkt – dotyka krajobrazu, środowiska, kultury, gościnności... Dlatego jakość środowiska naturalnego i stworzonego przez człowieka to esencja turystyki. Jaka więc będzie jakość turystyki za 20-30 lat, skoro liczba zagranicznych wyjazdów turystycznych między 2000 a 2020 rokiem ulegnie potrojeniu (szacuje się, że do tego czasu sięgnie 1,6 mld)? Jak pokierować jej rozwojem bez niebezpieczeństwa dla środowiska? Magicznym słowem w takiej sytuacji jest zrównoważony rozwój. Dzięki technologicznemu rozwojowi możemy zredukować spożycie energii, stosować recykling, ograniczyć zanieczyszczenia, ale czy naprawdę możemy odwrócić trend i zmienić turystyczną konsumpcję z komercyjnej na bardziej holistyczną? Zdaniem Christine Richter jest to możliwe, ale nie na poziomie globalnym.

Ekoturystyka nie zawsze jest synonimem respektowania praw natury. Turyści uważają, że skoro płacą za wyjątkową przygodę, nie muszą poddawać się żadnym restrykcjom. Każdy turysta trekkingowy w Nepalu zużywa 6 kg drewna, wpływając na wzrost i tak istniejącej już erozji, a poza tym – pomimo wysiłków legislacyjnych - zostawia za sobą mnóstwo śmieci na poboczu szlaków. Wiele rządów wprowadza specjalne opłaty, by chronić środowisko i ograniczyć liczbę turystów na obszarach chronionych. Takim rozwiązaniem jednak dzielimy społeczeństwo na część, która dotrze do miejsc chronionych i na część, która nie ma takiej możliwości.

W rozwoju zrównoważonym kładzie się nacisk na jakość, a nie ilość. Skoro więc ważna jest jakość turystów, czy w przyszłości turystyka będzie dostępna tylko dla zamożnych? Czyżby miał to być koniec turystyki masowej?

Christine Richter przyznaje, że nie ma prostego rozwiązania dla zrównoważonego rozwoju turystyki. Każdy przypadek wymaga odmiennego podejścia. Wszystko bowiem zależy od tego, które negatywne efekty chce się zminimalizować, a które pozytywne zmaksymalizować i jak bardzo jest się niezależnym w procesie decyzyjnym.

Aby turystyka stała się częścią zrównoważonego rozwoju, trzeba spełnić kilka warunków: zdać sobie sprawę, że turystyka to nauka interdyscyplinarna potrzebująca specjalistów z wielu dziedzin, wprowadzić edukację zarówno branży turystycznej, jak i samych turystów, pamiętać, że polityka małych kroków zaczynana na poziomie lokalnym (każdy jest dobrze przemyślany z uwzględnieniem wszystkich jego aspektów), a ponadto biorąc pod uwagę najbardziej akceptowalne rozwiązania, trzeba myśleć zarówno o teraźniejszości, jak i przyszłości.

*Opracowała
Anna Plenzler*

DR CHRISTINE RICHTER
e-mail: christine.richter@free.fr

LOGISTYKA W TURYSTYCE – TEORIA I PRAKTYKA

Zastosowania logistyki w turystyce wynikają z istoty turystyki i znaczenia definicyjnego logistyki. W odniesieniu do turystyki należy wymienić definicję:

- turystyki,
- przedsiębiorstwa,
- produktu turystycznego,
- usługi turystycznej.

Tabela 1.

Wybrane definicje z zakresu turystyki

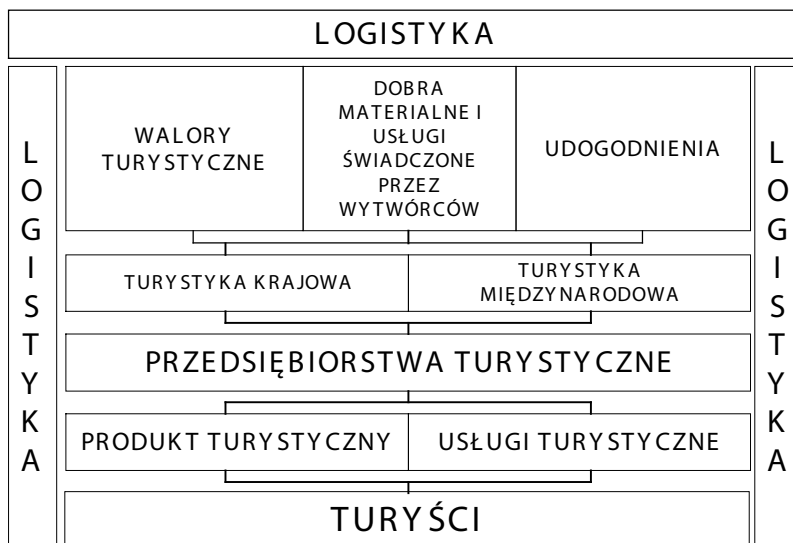
Logistyka - wybrane definicje
Według Łazarka, turystyka to ogół stosunków i zjawisk wynikających z podróży i pobytu osób podróżujących w celach wypoczynku, w interesach i w innych celach pozostających poza swoim normalnym środowiskiem nie dłużej niż rok, przy czym główny cel ich wizyty jest inny niż wykonywanie czynności wynagradzanych w odwiedzanym kraju.
Przedsiębiorstwo turystyczne to celowo zorganizowane samodzielnie ekonomiczne i wyodrębnione pod względem techniczno-usługowym, przestrzennym oraz prawnym, zespołem ludzi, środków materialnych i finansowych, powołanym do prowadzenia określonej działalności gospodarczej zaspokajającej potrzeby ludności w sferze turystyki i pozwalającej na maksymalizację jego korzyści.
Produkt turystyczny oznacza wszystko to, co turysta czyni w czasie podróży oraz w miejscu przeznaczenia (pobytu w docelowym miejscu).
Usługi turystyczne - usługi przewodnickie, usługi hotelarskie oraz wszystkie inne usługi świadczone turystom lub odwiedzającym.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Łazarek 1999, s. 11, Rapacz 1994, s. 18, Ustawa o usługach turystycznych z 29 sierpnia 1997 r. oraz z 5 marca 2004 r. o zmianie ustawy o usługach turystycznych.

Powiązania turystyki oraz logistyki przedstawiono na rycinie 1.

W logistyce należy uwzględnić jej znaczenie ogólne, ale również współczesne i specyficzne odnoszące się bezpośrednio do logistyki.

UJĘCIE OGÓLNE LOGISTYKI.

Ryc. 1. Powiązania turystyki oraz logistyki.

Logistyka według Abta (2000, s. 38) to dziedzina naukowo-badawcza o organizowaniu procesów przemieszczania oraz magazynowania surowców, materiałów i wyrobów gotowych w ujęciu systemowym, zmierzającym do optymalizacji łańcuchów zaopatrzeniowych (od pozyskania surowca do konsumenta), a także zajmująca się zagospodarowaniem produktów poużytkowych. Ujęcie współczesne logistyki przedstawiono na rycinie 2.

Ujęcie specjalistyczne logistyki szczególnie w sferze użytecznej zawiera się w znaczeniach, które zawiera tabela 2.

Analizując rolę logistyki w zakresie turystyki (ryc. 3) należy zwrócić uwagę na następujące elementy oraz domeny:

- procesy logistyczne,
- zarządzanie logistyczne,
- system logistyczny,
- zasadę just-in-time (JIT),
- łańcuch dostaw,
- łańcuch logistyczny.

Łańcuch dostaw to działalność związana z przepływem materiałów (towarów) od jednego oryginalnego źródła, poprzez wszystkie pośrednie formy, aż do postaci, w której jest konsumowany przez ostatecznego konsumenta (Bak 1992, s. 36).

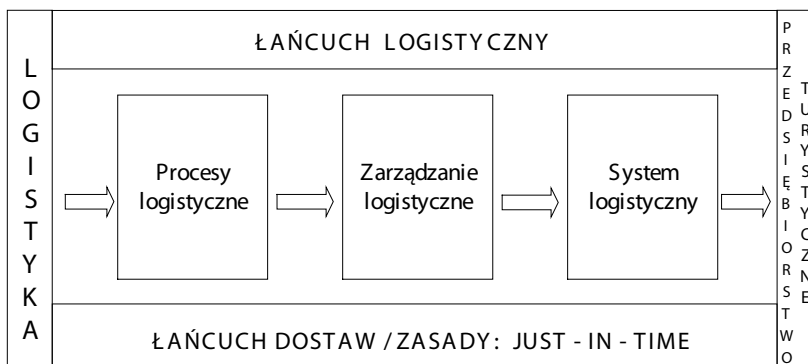

Ryc. 2. Istota nowoczesnej logistyki. Źródło: Opracowanie własne na podstawie Blaik 1996, s. 20.

Tabela 2.

Wybrane definicje logistyki

Definicja.	Treść
1	Logistyka oznacza planowanie, realizację i kontrolę przemieszczania i rozmieszczania ludzi i/lub dóbr oraz działań wspierających, związanych z tym przemieszczaniem i rozmieszczaniem, w systemie stworzonym dla osiągnięcia określonych celów (Korzeniowski 1997, s. 2006).
2	Logistyka obejmuje planowanie, koordynację i sterowanie zarówno w aspekcie czasu, jak i przestrzeni, przebiegiem procesów realnych, których organizacja jest uczestnikiem, dla efektywnego osiągnięcia celów (Krawczyk 2001, s. 41).
3	Logistyka międzynarodowa to integrowanie aktywności firm ogniw łańcucha dostaw zarówno w odniesieniu do funkcji operacyjnej, finansowej i marketingowej, zarządzania logistycznego, jak i kontroli przepływu dóbr i usług poprzez granice różnych państw (Gołemska i Szymczak 2000, s. 11).

Ryc. 3. Systemowe ujęcie logistyki w turystyce¹.

Wyszczególnione w ramach łańcucha dostaw fazy logistyki odnoszą się do:

- zaopatrzenia,
- produkcji,
- dystrybucji.

Logistyka zaopatrzenia jest systemem logistycznym związanym z rynkiem. Stanowi ona połączenie między logistyką dystrybucji dostawców i logistyką produkcji w przedsiębiorstwie. Przedmiotem logistyki zaopatrzenia są towary (surowce, materiały pomocnicze i eksploatacyjne, części z zakupu i towary nabywane w handlu), które należy udostępnić (przygotować) przedsiębiorstwu zgodnie z jego zapotrzebowaniem (Pfohl 2001, s. 175).

Instrumenty polityki zaopatrzenia (Pfohl 2001, s. 178-184):

1. Elementem składowym polityki produktu są: kształtowanie produktu i program zaopatrzenia, w którym ustala się, jakie rodzaje towarów, w jakich ilościach i w jakim czasie będą sprowadzane w okresie objętym planowaniem.

¹ **Procesy logistyczne** to procesy przepływu dóbr, polegające na fizycznym przemieszczeniu i magazynowaniu surowców, materiałów i produktów oraz na przepływie związanej z tym przemieszczaniem informacji przez kolejne fazy różnego typu procesów gospodarczych tak zorganizowanych, aby realizacja tych procesów była sprawna i ekonomicznie uzasadniona. Podstawową funkcją procesów logistycznych jest przestrzenno-czasowa zmiana cech towarów. Funkcje te są spełnione przez: procesy transportu, przeładunku i magazynowania (procesy głównie w przepływie towarów), procesy pakowania i znakowania (procesy pomocnicze w przepływie towarów). Por. Abt 1998, s. 31 oraz Pfohl 2001, s. 7.

Na zarządzanie logistyczne składa się formułowanie strategii, planowanie, sterowanie i kontrola (odbywających się w sposób efektywny i minimalizujący globalne koszty) procesów przepływu i magazynowania surowców i materiałów, zapasów, produkcji w toku. Wyrobów gotowych i odpowiednich informacji od punktu pozyskania do punktu konsumpcji w celu jak najlepszego dostosowania się do potrzeb klienta i ich zaspokojenie. Por. Abt 2001, s. 38.

System logistyczny to „celowo zorganizowane i zintegrowane w obrębie danego układu gospodarczego - przepływy materiału i produktów oraz odpowiadających im informacji, umożliwiających optymalizację w zarządzaniu łańcuchem dostaw (m.in. poprzez automatyczną identyfikację towarów, symulację komputerową, controlling, elektroniczną wymianę danych oraz kompleksowy rachunek kosztów). Por. Abt 1996, s. 17.

2. Polityka kontraktów (warunki). Odnosi się do polityki cenowej, która oznacza to, że przy negocjacjach ceny towarów i zakresu świadczeń należy sprawdzić, czy korzystniej jest zamówić dostawę loco fabryka i przyjąć na siebie transport (lub powierzyć ją usługodawcy), czy też lepiej jest uzgodnić dostawę franco siedzib odbiorcy, przy czym w takim wypadku dostawca wykonuje usługę logistyczną i wkalkulowuje ją w cenę.
3. Polityka komunikacji ma za zadanie wyjaśnić dostawcy istotę i znaczenie polityki zaopatrzenia, a jej cel polega na pozyskaniu zdolności wytwórczych, woli świadczenia dostaw i zapewnień oferentów, co do wywiązania się z zawartych umów.
4. Polityka zakupów oznacza określenie kanałów zaopatrzenia (zakupy bezpośrednie, zakupy poprzez podmioty pośredniczące lub w handlu hurtowym), którymi mają być sprowadzane materiały używane w produkcji.

Logistyka produkcji obejmuje wszystkie czynności związane z zaopatrzeniem procesu produkcji w stosowne towary (surowce, materiały pomocnicze i eksploatacyjne oraz półwyroby i części z zakupu) i z przekazywaniem półwyrobów oraz wyrobów gotowych do magazynu zbytu (Pfohl 2001 a, s. 184). Zadaniem logistyki produkcji jest wykorzystanie zdolności produkcyjnych przedsiębiorstwa. Bezpośredni wpływ na logistykę produkcji ma zarówno ukształtowanie systemu produkcyjnego, jak i ukształtowanie systemu planowania i sterowania produkcją, przy czym między tymi obszarami istnieją współzależności.

Logistyka dystrybucji dotyczy wszystkich czynności, które mają związek z zaopatrzeniem klienta w wyroby gotowe. Zaopatrywanie może się odbywać bezpośrednio z procesu produkcyjnego lub z magazynów zbytu, znajdujących się przy zakładzie produkcyjnym lub ewentualnie z innych, regionalnych magazynów wysyłkowych (Pfohl 2001 b, s. 202).

Logistyka dystrybucji wywołuje konieczne przepływy towarów, aby fizycznie oddać do dyspozycji klienta kupione przez niego towary. Dotyczy to zarówno gotowych produktów, jak i części zamiennych. Przy czym można wyróżnić dwa zasadnicze sposoby ich dostarczania:

- wysyłanie przez dostawcę,
- sprowadzania samodzielnego.

W pierwszym logistyczny zakres kontroli dociera aż do klienta. Produkty dostarczane są za pośrednictwem własnego systemu logistyki dystrybucji. W drugim kontrola kończy się na dostawcy, u którego zaopatruje się klient. W tym wypadku występuje odbiór swoim środkiem transportu. Logistyka dystrybucji jest określana jako instrument marketingowy i mówi się raczej o logistyce marketingowej.

KONCEPCJA

Orientacja na klienta w logistyce dystrybucji prowadzi do klasycznej zasady marketingowej **produkować zgodnie z zapotrzebowaniem rynku**, która to w dalszym rozwoju prowadzi do zasady „najpierw sprzedać, później produkować”. Obie tendencje wymagają dużej elastyczności obsługi i myślenia kategoriami systemowymi. Tym, co łączy marketing i logistykę jest zadowolenie klienta.

Elementem polityki dystrybucji są: sposoby sprzedaży, służby handlowe i obsługa klienta. Sposoby sprzedaży różnią się od siebie zależnie od tego, czy bezpośrednio, czy też pośrednio łączą sprzedawcę z finalnym odbiorcą. Służby handlowe organizują sprzedaż za pośrednictwem akwizytorów bądź przedstawicielstw handlowych, maklerów. Sposób sprzedaży i pośredników definiuje łączny termin **kanal zbytu**. Przedsiębiorca przez wybór kanału dystrybucyjnego decyduje, które zadania marketingowe wykona samodzielnie, a które zostaną przekazane samodzielnym partnerom rynkowym.

Logistyka dystrybucji wykorzystuje różne zintegrowane systemy informatyczne w ramach koncepcji efektywnej obsługi klienta (ECR). Odnosi się ona do programu Ciągłe Uzupełnianie (CRP). W tym wypadku wytwórcy przejmują odpowiedzialność za gwarancję dostawy ze strony handlu w ten sposób, że prowadzą kontrolę zapasów w magazynie centralnym.

JUST-IN-TIME (ang. dokładnie o czasie) – metoda produkcji i sprzedaży, która polega na dostarczeniu towarów do jednostek handlowych, surowców, materiałów i części zamiennych do fabryk i linii produkcyjnych „w ostatniej chwili”. Korzyścią ze stosowania tej metody jest minimalizowanie kosztów magazynowania towarów i środków produkcji (Gęsicki i Gęsicki 2001, s. 131).

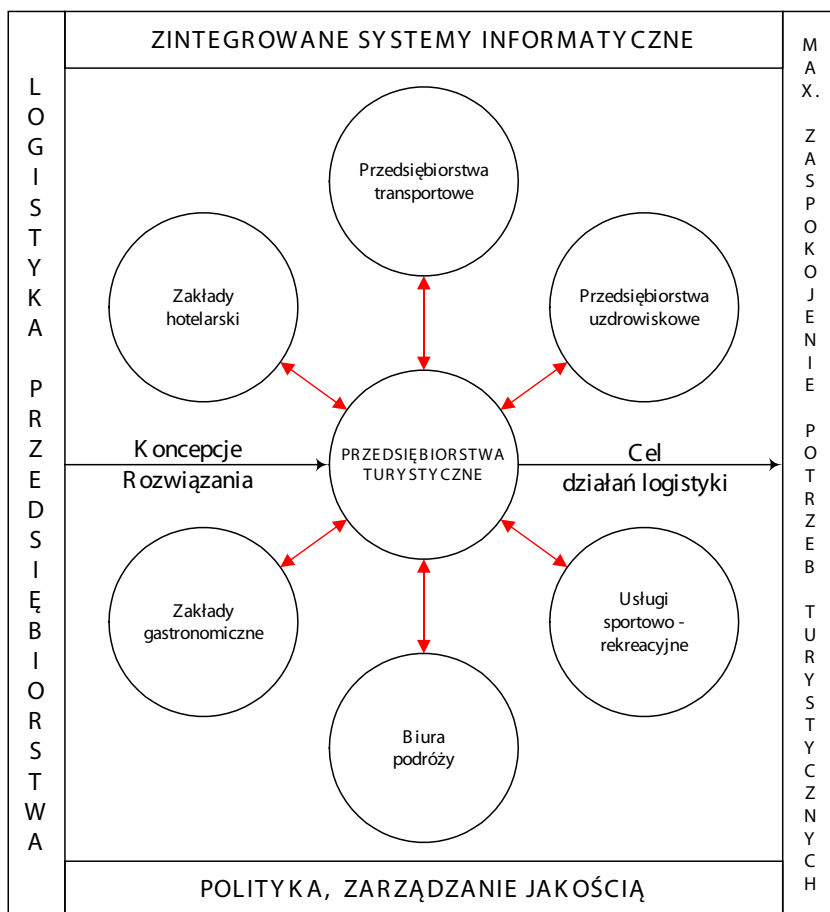
Warunki wytwarzania w systemie just-in-time (JIT):

1. Proces wytwarzania uruchamiany jest tylko na podstawie zamówień i zleceń.
2. Nie produkuje się niczego w celu wykorzystania mocy i zdolności produkcyjnych.
3. Dąży się do minimalizacji czasu, w którym partia surowca lub podzespołu znajduje się w firmie.
4. Eliminuje się całkowicie braki. W wypadku wystąpienia braków przerywa się proces wytwarzania, równocześnie pracownicy otrzymują premię za minimalizację przestoju.
5. Rezygnuje się z tradycyjnego sposobu dokumentowania zużycia materiałów i robocizny, gdyż te nakłady określa technologia produkcji.

6. Funkcje kontrolne wypełniają bieżąco zarządzający, co jest możliwe dzięki minimalizacji zapasów i zacieśnieniu przestrzeni operacyjnej.
7. Minimalizuje się produkcję w toku, proces wytwarzania kończy się wyrobem finalnym przekazywanym odbiorcy.
8. Kolejne etapy produkcji uruchamiane są od operacji finalnych do początkowych.

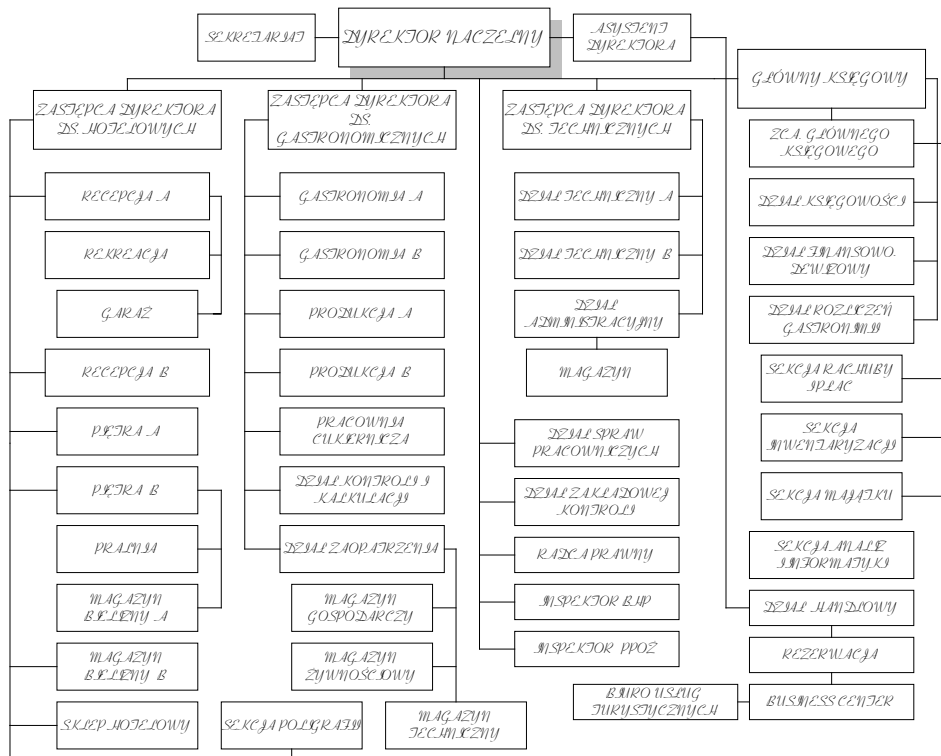
Idea łańcucha logistycznego wskazuje zakres procesów toczących się w obrębie logistyki, tj. „od momentu pozyskania surowca na określony zgodnie z potrzebami towar, poprzez jego wytworzenie i dystrybucję, aż do ostatecznego konsumenta”.

Systemowe ujęcie logistyki na poziomie przedsiębiorstwa turystycznego przedstawiono na rycinie 4.

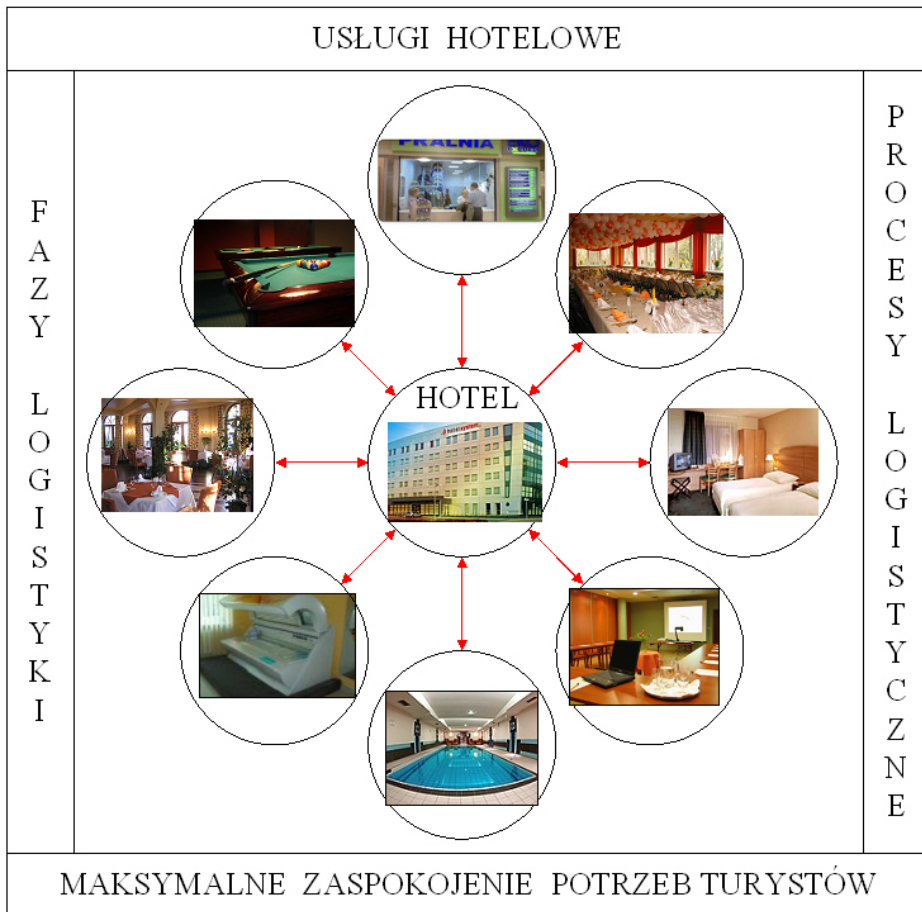
Ryc. 4. Systemowe ujęcie logistyki w przedsiębiorstwach turystycznych.

Z treści opisywanego modelu wynika, że w koncepcji zarządzania logistycznego w przedsiębiorstwie turystycznym mieszczą się również rozwiązania w zakresie komputerowych systemów wspomagających zarządzanie, zarządzania jakością w kierunku maksymalnego zaspokojenia potrzeb klientów – turystów. Zauważyć jednak należy, że podejście systemowe w odniesieniu do logistyki przedsiębiorstwa turystycznego ma wymiar ideowy (ryc. 5).

Ryc. 5. Struktura organizacyjna hotelu VICTORIA w Warszawie.

Przeglądając szczegółowo prezentowaną strukturę organizacyjną, nie można dostrzec systemowo ujętych rozwiązań logistycznych, co nie oznacza ich braku. Zaznaczyć trzeba, że trudności w opracowaniu odpowiedniego modelu systemu logistycznego dla konkretnego hotelu, łańcucha hoteli wynikają z ich wielofunkcyjności, gdyż są one bazą noclegową, prowadzą działalność restauracyjną, rozrywkową czy rekreacyjną, umożliwiają organizowanie konferencji itp. (ryc. 6).

Ryc. 6. Zakres usług hotelowych Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://www.golebiewski.pl/>, <http://www.hotelsaski.com.pl/>, <http://www.hotel-amadeus.pl/>

Pomimo, że koncepcja logistyczna rozmywa się nieco w tak złożonym organizmie, jakim są hotele, to należy podkreślić, że w ramach logistyki można wyodrębnić układ fazowy logistyki (zaopatrzenia, produkcji, dystrybucji). Trzeba też pamiętać, że toczące się procesy przebiegają sprawnie niewątpliwie ku zadowoleniu klientów. Wymiar praktyczny zastosowań logistyki w hotelu przedstawiono na rycinie 7.

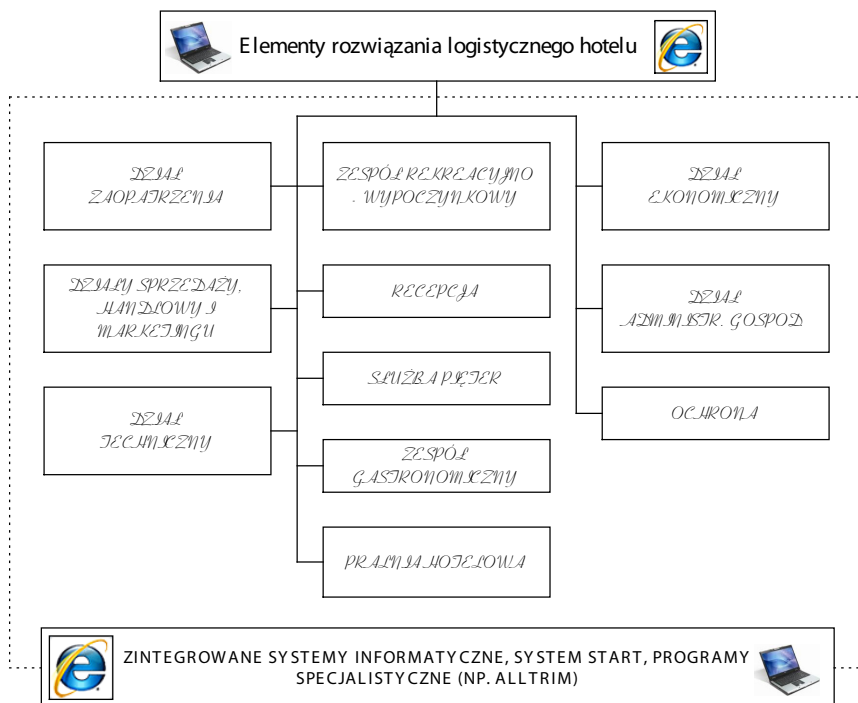
Z punktu widzenia logistyki (integracyjny wymiar logistyki) w strukturze organizacyjnej hotelu można byłoby przeprowadzić zmiany, które zmierzałyby do wyodrębnienia pionu logistyki (rozwiązania logistycznego) według koncepcji przedstawionej rycinie 8.

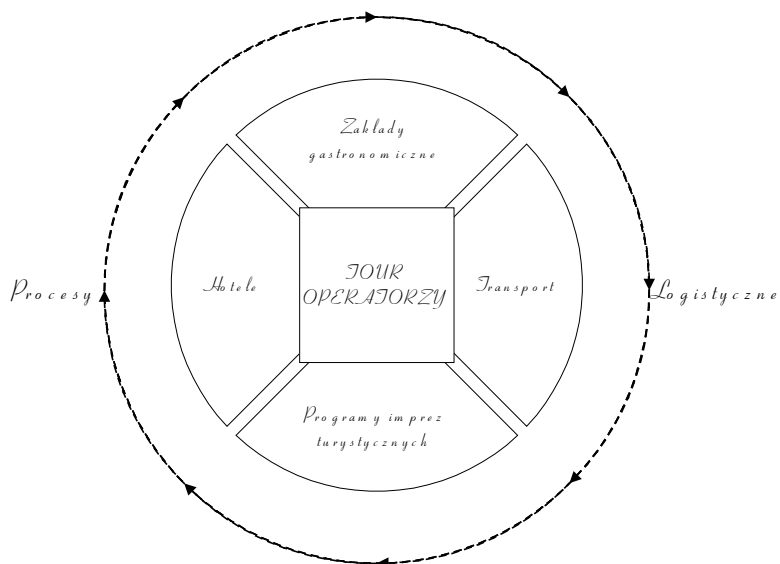
Ryc. 7. Praktyczne obszary zastosowań logistyki w hotelu. Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://www.hotel-amadeus.pl/>

W prezentowanym modelu zostało przyjęte założenie integracji wytypowanych elementów struktury organizacyjnej hotelu w kierunku rozwiązań systemowych. Uwzględniając założenia logistyki w odniesieniu do różnego rodzaju przedsiębiorstw, w tym turystycznych, na szczególną uwagę zasługują rozwiązania logistyczne dotyczące touroperatorów (ryc. 9).

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w idei tour operatorów jest oferowanie turystom standardowych pakietów produktów turystycznych, przy czym standard nie oznacza propozycji takich samych produktów turystycznych, lecz odnosi się do aspektów jakościowych. Podstawowe założenia tour operatorów przedstawiono na rycinie 10.

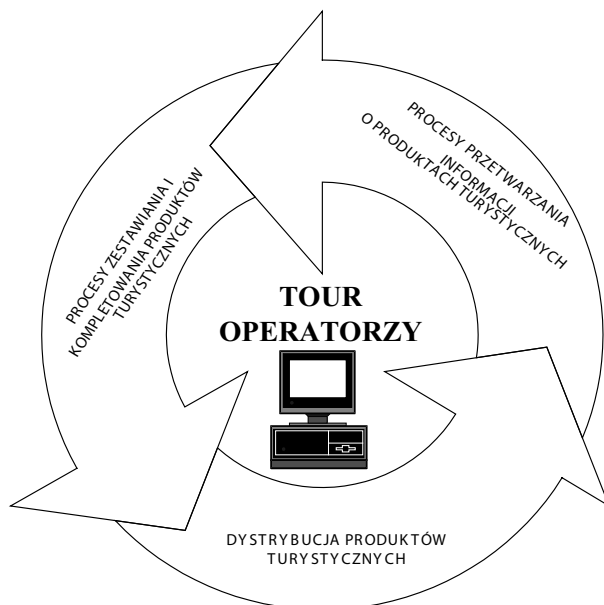

Ryc. 8. Modelowe rozwiązanie logistyki hotelu.

Ryc. 9. Kierunki oddziaływania logistyki na procesy w sektorze tour operatorów.

Przedstawione różne aspekty logistyki w odniesieniu do przedsiębiorstw turystycznych mają istotne znaczenie w koncepcyjnym wymiarze łańcucha logistycznego, który przedstawiono na rycinie 11.

Ryc. 10. Model funkcjonowania tour operatorów.

W prezentowanym modelu na szczególną uwagę zasługują: systemy informatyczne wspomagające zarządzanie, controllingowe (system GPS) oraz rozwiązania transportowe tj. transport samochodowy oraz lotniczy.

Skuteczny controlling w turystyce, a szczególnie w przewozach osób (turystów) autokarami, może być realizowany poprzez Globalny System Pozycjonowania (GPS), który wykorzystywany jest w celu ciągłego i systematycznego realizowania podstawowych funkcji zarządzania (planowania, organizowania, motywowania i kontroli). System został opracowany z myślą o dokładnym, szybkim i niezawodnym przepływie informacji dotyczącej bieżącej pozycji ruchomego obiektu.

Na świecie zainstalowanych jest 15 milionów odbiorników systemu GPS. Spośród różnych wersji tego rozwiązania, na ogół wykorzystywany jest System Rejestracji Trasy GPS 6100 TXD. Urządzenie składa się z dwóch elementów: odbiornika oraz kasy zawierającej zapis trasy. Program ten wyświetla kolejne punkty trasy na podkładzie dokładnych map cyfrowych zawierających uaktualniane informacje (drogi, miasta, wioski, itp.). Przykładowy obraz trasy pojazdu przedstawiono na rycinie 13.

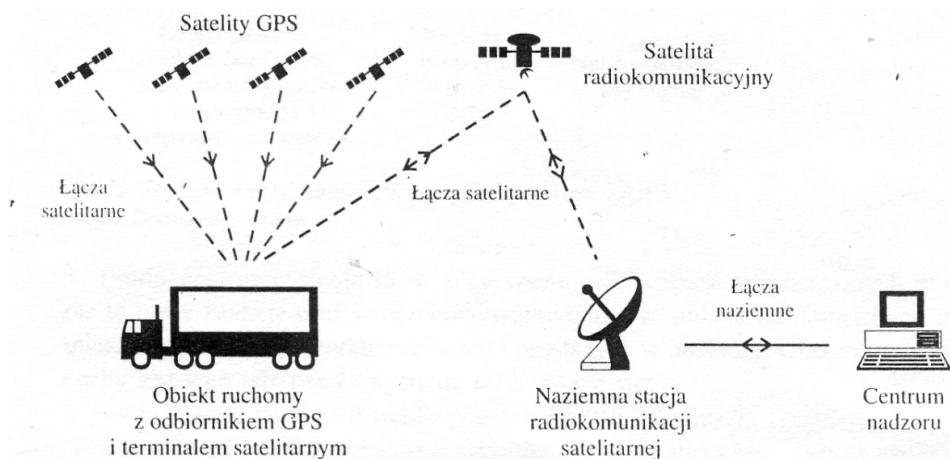

Przeływ informacji w systemie informatycznych oraz GPS

Ryc. 11. Model łańcucha logistycznego przedsiębiorstwa turystycznego. Źródło: Opracowanie własne na podstawie <http://www.triada.pl/>, <http://www.zamkipolskie.com/>, <http://www.nawigatornia.pl/>, http://commons./Boeing_737, <http://www.pkp.pl/>, <http://www.polferries.com.pl/>, <http://www.autokary.biz/>

Każdy zapisany punkt (strzałka na ekranie) zawiera informację dotyczącą daty, godziny zapisu, położenia geograficznego, prędkości w chwili zapisu, numeru samochodu czy zużycia paliwa. Podczas przeglądania trasy na bieżąco jest wyświetlana liczba przejechanych kilometrów, czas jazdy, postojów i zatrzymań, prędkość średnia czy maksymalna.

Dotychczasowe rozważania wskazują, że zarówno w misji firmy turystycznej, jak i w praktyce jej działalności powinny być silnie akcentowane walory bezpieczeństwa oraz jakościowe, i to we wszystkich dziedzinach jej funkcjonowania.

Ryc. 12. System GPS (Gołębska i Szymczak 2000, s. 101)

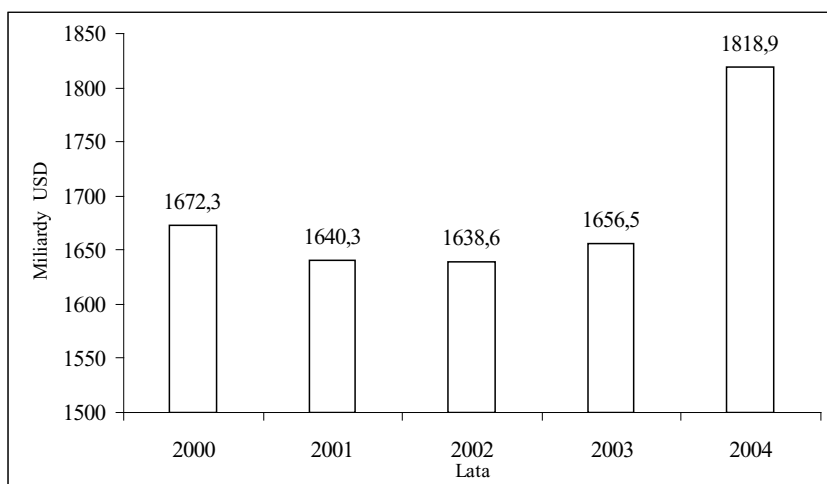

Ryc. 13. Obraz trasy – odczyt GPS

Można zauważyć, że mimo kryzysów, które u progu XXI wieku wstrząsały światowym rynkiem przewozów lotniczych spektakularnych katastrof lotniczych nieraz zdających się układać w czarne serie, transport lotniczy nie ma godnej alternatywy w nowoczesnym świecie.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej zaowocowało większą liczbą klientów zarówno tradycyjnych linii lotniczych, jak i tanich linii upowszechniającym się na polskim rynku. W 2004 roku wszystkie krajowe lotniska obsłużyły ponad 7 mln pasażerów, co jest większą liczbą w porównaniu z 2003 rokiem. W stosunku jednak do lotniska we Frankfurcie, które odprawiło 50 mln pasażerów, widać wyraźnie dystans dzielący nas od innych krajów. Należy przy tym popodkreślić, że prognozy dla Polski są sprzyjające. Wśród segmentów rynku lotniczego, które w Polsce będą się rozwijać najbardziej dynamicznie należy wymienić przede wszystkim przewozy niskokosztowe (www.tur-targi.pl).

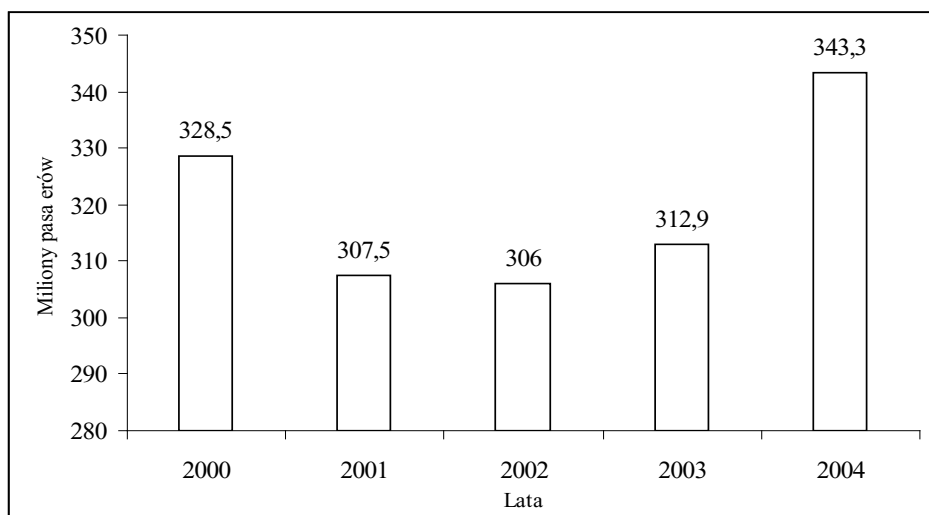
Aktualnie z lotnisk polskich można dolecieć przewoźnikami sieciowymi bezpośrednio do 35 krajów i 53 miast w Europie, na Bliskim Wschodzie, w północnej Afryce i północnej Ameryce. Polska pozostaje europejskim rynkiem o znaczeniu przede wszystkim lokalnym. Nie ma obecnie podstaw do uruchomienia bezpośrednich pozaeuropejskich połączeń na większą skalę.

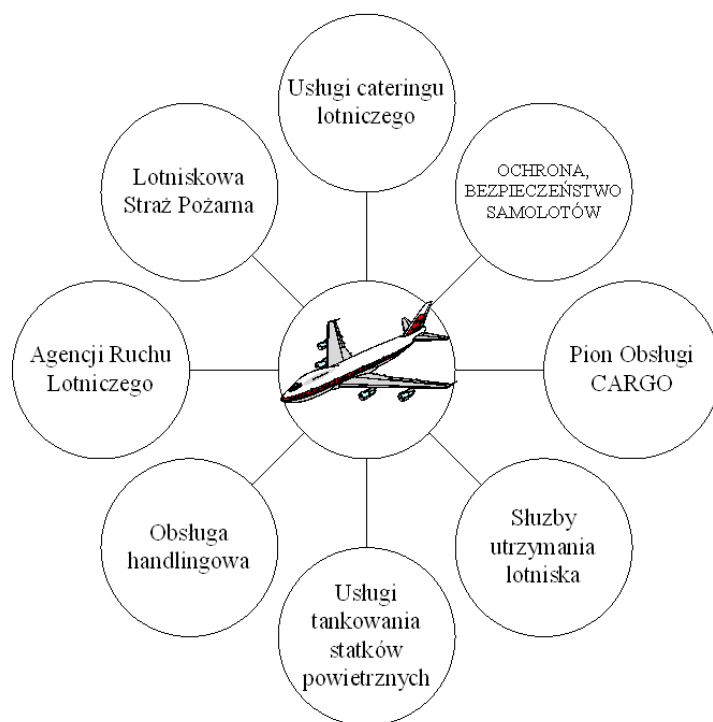
Ryc. 14. Przychody ze sprzedaży linii lotniczych na świecie (mld USD).

W transporcie lotniczym z punktu widzenia bezpieczeństwa przewozów pasażerskich ważne znaczenie odgrywają działania w obszarach przedstawionych na rycinie 16

Z punktu widzenia pasażerów i firm korzystających z usług przewozowych oraz lotniskowych (np. firm turystycznych, turystów, innych) istotne znaczenie odgrywają między innymi: usługi cateringu, Cargo czy obsługa handlingowa.

Ryc. 15. Wielkości przewozów lotniczych w ruchu regularnym na świecie w latach 2000-2004.

Ryc. 16. Podstawowe kierunki zabezpieczenia przewozów lotniczych

Usługi cateringu lotniczego świadczą wyspecjalizowane firmy, przygotowujące różnorodne menu: dania zimne i gorące, śniadania, lunchy, obiady, a także posiłki specjalne, które pasażerowie mogą wybrać podczas rezerwacji biletu lotniczego. Zestawy odpowiadają różnym wyznaniom religijnym (np. koszerne, muzułmańskie), wskazaniom zdrowotnym (np. bezglutenowe, niskotłuszczowe) i upodobaniom kulinarnym pasażerów (np. wegetariańskie).

Usługi Cargo obejmują powierzchnie magazynowe oraz wynajmowanie pomieszczeń biurowych. W działalności magazynowania obowiązuje wysoki standard techniczny gwarantujący obsługę powierzonych przesyłek lotniczych w optymalnych warunkach. W kompleksach magazynowych występują pomieszczenia chłodnicze, których temperatura jest dostosowywana do indywidualnych potrzeb klientów i wiele magazynów przeznaczonych do obsługi przesyłek specjalnych takich, jak: żywe zwierzęta, kosztowności, poczta dyplomatyczna, materiały radioaktywne oraz wiele innych.

Obsługa handlingowa (m.in. załadunkiem i rozładunkiem bagażu, wyważaniem samolotów, transportem pasażerów po płycie lotniska, wypychaniem i holowaniem) zajmują się wyspecjalizowane firmy, które prowadzą obsługę płytową, czyli kompleksową obsługę naziemną samolotów w następujących obszarach działalności:

1. Planowanie załadunku i wyważanie samolotów.
2. Załadunek i rozładunek bagażu oraz frachtu, wypychanie i holowanie samolotów, transport pasażerów po płycie lotniska, odladanie samolotów, kompleksowa obsługa bagażu pasażerskiego, obsługa naziemna samolotu z wykorzystaniem specjalistycznego sprzętu handlingowego.
3. Sprzątanie i wyposażenie pokładów samolotów, a także obsługa samolotowej instalacji wodnej.
4. Odprawa pasażerów i bagażu w ruchu zagranicznym i krajowym.

W transporcie samochodowym (autokarowym) kluczowe znaczenie odgrywają postanowienia konwencji AETR² (ryc. 17). Poniżej omówiono najważniejsze jej regulacje.

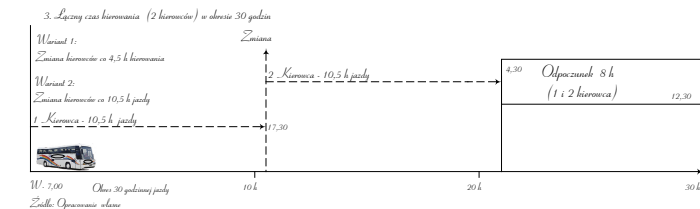
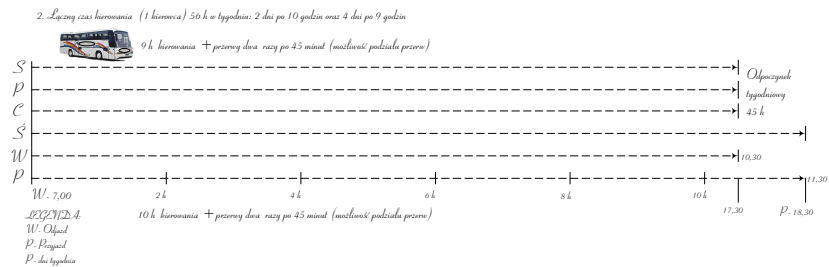
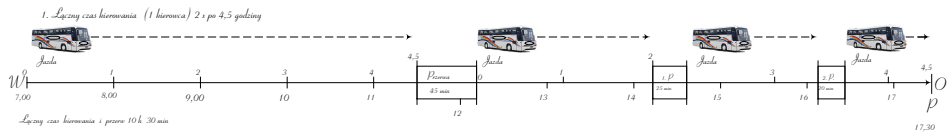
2 Umowa AETR ma zastosowanie do każdego państwa, które przyjęło jej zasady, każdego międzynarodowego przewozu drogowego wykonywanego pojazdem zarejestrowanym na terytorium danej lub każdej strony umowy. Stronami umowy są 32 państwa europejskie, w tym Rosja, Litwa, Białoruś oraz kilka państw azjatyckich, byłych republik radzieckich. Polska ratyfikowała umowę dotyczącą pracy załóg pojazdów wykonujących międzynarodowe przewozy drogowo-zwaną AETR, w 1992 r. weszła w życie z **dniem 1 października 2002 r.**

OKRES PROWADZENIA POJAZDU

Całkowity czas kierowania pojazdami samochodowymi (autokarem) pomiędzy każdymi dwoma okresami dziennego odpoczynku lub między okresem dziennego i tygodniowego odpoczynku nie może przekroczyć dziewięciu godzin. Czas ten może być przedłużony dwukrotnie w każdym tygodniu do dziesięciu godzin. Kierowca musi wziąć tygodniowy okres odpoczynku po nie więcej niż sześciu dziennych okresach prowadzenia. Może on być odroczony do końca szóstego dnia, jeśli łączny czas prowadzenia w ciągu sześciu dni nie przekracza wielkości maksymalnej, odpowiadającej sześciu dziennym okresom prowadzenia. Całkowity okres kierowania pojazdami samochodowymi w każdym okresie dwutygodniowym nie może przekroczyć 90 godzin.

PRZERWY W PROWADZENIU POJAZDÓW

1. Po cztero i półgodzinnym okresie prowadzenia kierowcy przysługuje co najmniej 45-minutowa przerwa, chyba że zaczyna się czas odpoczynku.
2. Przerwa może być zastąpiona odpoczynkami trwającymi co najmniej piętnaście minut, rozłożonymi na czas prowadzenia lub bezpośrednio po tym okresie, zgodnie z punktem 1.
3. Podczas przerw kierowca nie może wykonywać innej pracy. Czas oczekiwania i czas niepoświęcony prowadzeniu, spędzony w pojeździe będącym w ruchu, na promie lub w pociągu, nie traktuje się jako „inna praca”.

Ryc. 17. Wybrane warianty czasu kierowania

4. Przerwy przestrzegane na podstawie powyższych zasad nie mogą być traktowane jako dzienne okresy spoczynku.

CZAS ODPOCZYNKU

W każdym 24-godzinym okresie kierowca korzysta z dziennego czasu odpoczynku wynoszącego co najmniej **jedenaste** kolejnych godzin. Ten okres może być skrócony do minimum **dziesięciu** kolejnych godzin, nie częściej niż trzy razy w każdym tygodniu, pod warunkiem, że przed upływem następnego tygodnia otrzyma równoważny okres odpoczynku, będący rekompensatą. Kiedy odpoczynek nie jest skrócony zgodnie z przedstawionymi zasadami, może być wykorzystany w dwóch lub trzech oddzielnych okresach w ciągu **dwudziestu czterech godzin**, z których jeden musi trwać przynajmniej osiem kolejnych godzin. Wówczas minimalna długość odpoczynku jest zwiększona do dwunastu godzin.

W każdym okresie 30-godzinnym, gdy pojazd jest prowadzony co najmniej przez dwóch kierowców, każdy kierowca jest uprawniony do odpoczynku trwającego nie mniej niż osiem kolejnych godzin.

W każdym tygodniu jeden z okresów odpoczynku przedłuża się jako odpoczynek tygodniowy do ogólnej liczby czterdziestu pięciu kolejnych godzin. Taki czas może być skrócony do minimum trzydziestu sześciu godzin w miejscu normalnej bazy pojazdu lub zamieszkania kierowcy albo może być zmniejszony do minimum dwudziestu czterech kolejnych godzin, jeśli jest odbierany gdzie indziej. Każde skrócenie będzie rekompensowane równoważnym okresem odpoczynku, odbieranym łącznie przed upływem trzeciego tygodnia następującego po tygodniu, którego dotyczy czas odpoczynku. Tygodniowy okres odpoczynku rozpoczynający się w jednym tygodniu i kontynuowany w następnym może być dołączony do któregośkolwiek z tych tygodni. Dzienny czas odpoczynku może być wykorzystany w pojeździe, jeżeli jest on wyposażony w miejsce do spania i znajduje się na postoju.

Przytoczone zasady mają wymiar kategoriyczny. W praktyce oznaczają, że planując imprezę turystyczną (wycieczkę autokarową) w pierwszej kolejności należy uwzględnić czas kierowania, a następnie do tak opracowanego harmonogramu dostosować program wycieczki. Na przykład, planując wycieczkę do określonego miejsca w odległości 2000 km od punktu rozpoczęcia wycieczki, należy uwzględnić następujące zagadnienia:

- średnią prędkość (np. 85 km/h),
- niezbędny czas kierowania ($2000 \text{ km} : 85 \text{ km} = \mathbf{23 \text{ h } 52 \text{ min}}$),
- maksymalny czas kierowania jednego kierowcy 9,
- liczba kierowców do obsługi zaplanowanej wycieczki ($23 \text{ h } 52 \text{ min} : 9 \text{ godzin} = \mathbf{2,61 \text{ kierującego}}$).

Ponieważ w cyklu 30-godzinnym każdy z kierowców musi odpocząć minimum osiem godzin, wystarczy zaplanować dwóch kierowców i podzielić trasę na dwa odcinki z noclegiem. Pozostała część trasy będzie realizowana po zakończeniu pierwszego cyklu jazdy. Bezwzględne przestrzeganie przedstawionych zasad jest gwarancją bezpieczeństwa w przewozach osób autokarami na dalekich trasach.

Zarządzanie informacjami to współcześnie domena zintegrowanych systemów informatycznych. Poniżej przedstawiono podstawowe cechy, które wyróżniają zintegrowane systemy zarządzania (ZSI).

1. Budowa modułowa, umożliwiająca ich etapowe instalowanie i wdrażanie.
2. Kompleksowość funkcjonalna, więc objęcie wszystkich sfer działalności techniczno-ekonomicznej przedsiębiorstwa, w tym również produkcji, która z reguły nie jest wspomagana przez systemy niższych klas.
3. Zaawansowanie merytoryczne, czyli przejście na poziom informacyjno-decyzyjny, wbudowanie mechanizmów swobodnej ekstrakcji danych,

- wariantowania, optymalizacji, prognozowania, a także oparcie systemów na koncepcjach takich, jak: zarządzanie logistyczne tzw. rozszerzonym łańcuchem dostaw z realizacją zamówień w czasie oczekiwanym, sterowanie produkcją zgodnie ze standardami MRP II i ERP, kompleksowe zarządzanie jakością zgodnie z ideami TQM oraz standardami ISO 900x.
4. Wysoki stopień integracji procedur i danych zarówno wewnątrz poszczególnych modułów, jak i w połączeniach międzymodułowych.
 5. Orientacja procesowa, czyli przygotowanie systemu do kompleksowej obsługi informacyjnej poszczególnych procesów gospodarczych, a nieokreślonych elementów struktury organizacyjnej przedsiębiorstwa.
 6. Skalowalność, więc zdolność do zwiększania zakresu funkcjonalnego i informacyjnego systemu oraz jego parametrów eksploatacyjnych w miarę wzrostu potrzeb i wymagań użytkującego go przedsiębiorstwa.
 7. Elastyczność strukturalna i funkcjonalna systemu, umożliwiająca nie tylko maksymalne dostosowanie środowiska programowego do charakterystyk przedsiębiorstwa podczas pierwotnej instalacji systemu, ale również pozwalająca na jego dynamiczne dopasowywanie do zmieniających się wymagań i potrzeb użytkowników.
 8. Otwartość na otoczenie informacyjne, czyli zdolność rozszerzania aplikacji o nowe moduły oraz tworzenia interfejsów do systemów zewnętrznych; szczególnie jest ona widoczna w ostatnich latach, gdy z jednej strony tzw. systemy bazowe są rozbudowywane o kolejne moduły funkcjonalne (m.in. rozwiązania SCM i CRM), z drugiej zaś „otwierają” się na dynamicznie rozwijającą się sferę gospodarki elektronicznej.
 9. Ograniczona liczba sprzedanych i eksploatowanych w kraju systemów, z których zdecydowana większość to rozwiązania światowe (czyli opracowane przez wytwórców znanych na rynku międzynarodowym).
 10. Wysoka ceną zakupi licencji (od kilkudziesięciu tysięcy do kilkumilionów złotych za wielomodułowy system w konfiguracji przeznaczonej dla kilkudziesięciu równoległych pracujących użytkowników), z zauważalną ostatnio tendencją do jej spadku.
 11. Długi na ogół cykl życia systemów, związany z jednej strony ze wskazanymi znacznymi kosztami takiej inwestycji oraz trwającym od 12 do 36 miesięcy cyklem implementacyjno-wdrożeniowym (Niedzielska 2002, s. 310-311).

W tym zakresie w firmach turystycznych wykorzystywane są różne rozwiązania oraz systemy informatyczne. Można więc wymienić START, system „alltrim” oraz zaawansowane Zintegrowane Systemy Informatyczne (ZSI) – CRM.

Komputerowy system rezerwacji (START) umożliwia integrowanie funkcji rezerwacji w turystyce z uwzględnieniem połączeń lotniczych, morskich, autokarowych i innych. Wśród jego zalet można wymienić: nieograniczony czas pracy, dostępność do systemu, krótki czas uzyskiwania informacji, szybkie rozpowszechnianie wiadomości o ofertach turystycznych, duże walory przetwarzania znacznej liczby informacji na potrzeby odbiorcy informacji.

System „alltrim” składa się z następujących elementów składowych:

- moduł programu obsługi gastronomii GASTRO,
- moduł Gastro Szef,
- moduł obsługi hotelowej CHART.

Moduł GASTRO jest typowym programem obsługi zaplecza restauracji, który współpracuje z kasami rejestrującymi różnych typów. Pozwala on w precyzyjny sposób rozliczyć całą działalność gastronomiczną, wykonując następujące funkcje: wydruk faktur VAT, współpraca z systemami hotelarskimi, realizacja płatności w recepcji, kontynuowanie rachunku przez nieograniczony okres, np. cały miesiąc, mimo zerowania kas, natychmiastowa współpraca z programem GASTRO i bieżąca kontrola stanów magazynowych, wprowadzenie kart płatniczych umożliwiających bezgotówkowe operacje w całym lokalu itp.

Gastro Szef. Moduł jest przeznaczony do prowadzenia gospodarki magazynowej w firmach gastronomicznych, który z jednej strony umożliwia wprowadzanie wszelkich dokumentów magazynowych związanych z przychodami surowców, a z drugiej strony generuje dokumenty sprzedaży, na podstawie których prowadzone są rozchody surowców z wykorzystaniem receptur.

Gastro POS - program dający możliwość szerokiej konfiguracji sprzedaży, systemów rabatów dla stałych klientów, umożliwiający raportowanie archiwalnej sprzedaży, wystawianie faktur VAT, a także umożliwiający współpracę z wieloma urządzeniami: drukarkami fiskalnymi, zamówieniami i rachunkami, wagami, czytnikami kart magnetycznych i zbliżeniowymi, czytnikami kodów kreskowych, dozownikami alkoholi, bonownikami zdalnymi.

Moduł CHART to zbiór programów służących do wszechstronnego administrowania pracą hotelu, który może pracować w wersji jednostanowiskowej i sieciowej. System składa się z następujących modułów i programów:

- konfiguracja hotelu,
- recepcja, zestawienia,
- archiwizacja danych,
- centrum.

Program Konfiguracja Hotelu umożliwia ustawienie rozmieszczenia pokoi na piętrach hotelu, przyporządkowanie im określonego standardu i wyposażenia,

tak aby program hotelowy pracował w konfiguracji odpowiedniej do potrzeb danego hotelu.

Moduł recepcja zastępuje tradycyjną książkę meldunkową hotelu. W momencie wymeldowania gościa umożliwia automatyczne rozliczanie za pobyt, wykonane rozmowy telefoniczne i dodatkowe usługi świadczone w hotelu.

Program hotelowy umożliwia meldowanie i wymeldowywaniu gości, wykonując za recepcjonistę wiele operacji. Ma możliwość współpracy z programem magazynowym GASTRO SZEFE, co pozwala na przekazywanie do programu recepcyjnego listy towarów sprzedawanych w recepcji hotelu, a następnie monitorowanie tej sprzedaży (aktualizacja stanów magazynowych).

Archiwizacja danych służy do:

- sprawdzania czy dany gość był już kiedykolwiek zameldowany w hotelu,
- przechowywania informacji o wszystkich meldunkach w hotelu,
- przechowywania danych o wszystkich rachunkach wystawionych w hotelu,
- przechowywania danych o wszystkich dowodach wpłaty i dowodach wypłaty wystawionych w hotelu.

Program CHART współpracuje z centralami, które po wykonaniu połączenia wychodzącego przez abonenta wysyłają rekord taryfikacyjny na łącznie drukarkowe. Rekord taki musi zawierać następujące informacje:

- godzinę rozpoczęcia (zakończenia) rozmowy,
- datę rozmowy,
- czas trwania rozmowy,
- numer wybierany (docelowy),
- numer abonenta wykonującego rozmowę,
- koszt rozmowy lub ilość.

CRM (Customer Relationship Management; ang. zarządzanie relacjami z klientami) – system informatyczny do zarządzania kontaktami z klientami, łączący funkcję marketingu, analizy i automatyzacji sprzedaży. Rozumiany szerzej jest sposobem budowania strategii marketingowych na podstawie badań zadowolenia i lojalności klientów, co ma przynieść zwiększenie korzyści długoterminowych (Jednaka 2002, s. 110).

Systemy klasy CRM są informatycznym narzędziem wspomagającym kreowanie stałych więzi z klientem. Długotrwałe związki z klientem przynoszą lepsze poznanie jego potrzeb i owocują przeniesieniem współpracy z oficjalnej na opartą na wspólnych wartościach, najczęściej przyjaźni i zaufania. Wyrafinowani klienci oczekują od firm społecznego podejścia, wsparcia i zrozumienia dla

spraw publicznych, a także szczerości w działaniach. Chętniej są lojalni wobec firm, które popierają wyznawane przez nich wartości. Na produkty i usługi patrzą przez pryzmat opinii o firmie, gdyż ona warunkuje ich decyzje. Takie podejście zapewnia satysfakcję klienta, natomiast klient usatysfakcjonowany to bardziej lojalny, a dzięki klientom lojalnym firma może generować większą sprzedaż i osiągnąć niższe koszty operacyjne. Rozwiązania CRM opierają się na tradycyjnych i nowoczesnych, teleinformatycznych kanałach komunikacyjnych i synchronizują informacje o kliencie pochodzące z różnych systemów instytucji. Gromadzona nieustannie wiedza o kliencie pomaga podejmować właściwe decyzje oraz opracować odpowiednie strategie rynkowe. Oprogramowanie CRM poprzez zautomatyzowanie zarządzania kontaktami z klientami realizuje główne zadania:

- indywidualizacja obsługi masowego klienta,
- minimalizacja kosztów związanych z obsługą klienta,
- zapewnienie lojalności klientów.

Należy podkreślić, że system CRM tworzą pracownicy, a nie program informatyczny. CRM jest jednocześnie koncepcją zarządzania przedsiębiorstwem i instytucją opartą na doskonałej znajomości klientów i dostosowaniu działań organizacji i produktów do ich potrzeb (Jednaka 2002, s. 110).

W aspekcie omówionych rozwiązań informatycznych, w firmie turystycznej ważne znaczenie odgrywają systemy zintegrowane. Mają one wpływ na optymalizowanie działań i procesów występujących w tych przedsiębiorstwach także w zakresie logistyki.

WNIOSKI

1. Logistyka może być postrzegana jako dyscyplina naukowo-badawcza wspierająca oraz wzmagająca procesy integracyjne przedsiębiorstw turystycznych.
2. Logistyka dostarcza metody pozwalające na optymalizację procedur i procesów występujących w turystyce.
3. Z analizy działalności firm turystycznych wynika potrzeba wprowadzenia systemów logistycznych umożliwiających skuteczniejsze ich funkcjonowanie.
4. Modelem dla polskich firm turystycznych może być koncepcja touroperatorów, z której wynikają wysokie wymagania stawiane również logistyce.

5. W branży turystycznej wyłania się model przedsiębiorstwa wielobranżowego, np. zajmującego się działalnością turystyczną, przewozową oraz consultingową, co oznacza systemowe podejście do logistyki przedsiębiorstwa turystycznego.

SUMMARY

LOGISTICS IN TOURISM – THEORY AND PRACTICE

The main aim of this paper is to present the applications of logistics in tourism, pointing to its theoretical and practical dimensions. The theoretical part contains selected definitions of the term 'logistics', the meaning of which remains in a cause and effect relation to the essence of tourism. The practical part discusses the following issues: a systemic approach to logistics in tourist companies, hotel services in the context of logistic processes and the applications of logistics in hotels, model solutions of hotel logistics and the effects of logistics on economic processes and the tour operators' sector.

It should also be emphasized that the author, on the basis of a conducted analysis, worked out and presented in this paper, a model of a logistic chain of a tourist company, stressing its practical and universal applications. Subsequent parts of the paper focus on the issues regarding the assumptions underlying the AETR convention and having a significant impact on the safety of coach transportation of people and the possibility of using computer systems to support the business activity of tourist companies, such as: START, the 'alltrim' system and advanced Integrated Computer Systems – CRM. The conclusions concentrate on the special importance of logistics in tourism.

BIBLIOGRAFIA

1. Abt S. (1996): Zarządzanie logistyczne. TNOiK, Poznań.
2. Abt S. (1998): Zarządzanie logistyczne w przedsiębiorstwie. PWE, Warszawa.
3. Abt S. (2000): Logistyka w teorii i praktyce. AE, Poznań.
4. Bak D. (1992): Rozwój logistyki w Wielkiej Brytanii. Probl. Magaz. Transp. (zeszyt specjalny).
5. Gęsicki Ł., Gęsicki M. (2001): Słownik terminów ekonomiczno-prawnych. Agen. Wyd. Infrart, Łódź.
6. Gołębska E., Szymczak M. (2000): Logistyka międzynarodowa. AE, Poznań.
7. Jednaka A. (2002): CRM-zarządzanie kontaktami z klientami. Wyd. Helion, Gliwice.
8. Korzeniowski A. (1997): Zarządzanie gospodarką magazynową. PWE, Warszawa.

9. Krawczyk S. (2001): Zarządzanie procesami logistycznymi. PWE, Warszawa.
10. Łazarek R. (1999): Ekonomia turystyki. WSE, Warszawa.
11. Niedzielska E. (2002): Informatyka ekonomiczna. AE, Wrocław.
12. Pfohl H. C. (2001 a): Systemy logistyczne. Bibl. Logist., Poznań.
13. Pfohl H. C. (2001 b): Systemy logistyczne. Bibl. Menedż., Poznań.
14. Rapacz A. (1994): Przedsiębiorstwo turystyczne. PWN, Warszawa.
15. Ustawa o usługach turystycznych z dnia 29 sierpnia 1997 r. oraz z dnia 5 marca 2004 r. o zmianie ustawy o usługach turystycznych.

DR ANDRZEJ WARTECKI
WWSTiZ w Poznaniu
e-mail: wartek@interia.pl

METODY ANALIZY FINANSOWEJ WYKORZYSTYWANE W PRZEDSIĘBIORSTWACH TURYSTYCZNYCH

Zagadnienia rachunkowości, ekonomiki, i finansów przedsiębiorstwa turystycznego są niezwykle złożone w warunkach gospodarki rynkowej. Dlatego istotne jest w analizie ekonomicznej, a tym samym w analizie finansowej, profesjonalne przygotowanie i znajomość warsztatu narzędziowo-metodycznego analityka. Ważne są metody i techniki prac analitycznych (Sasin 2003). Prawidłowość metodyki analizy finansowej stanowi znaczący czynnik poprawności a zarazem przydatności analizy finansowej.

Metody badawcze stosowane przez analizę finansową mają na celu poznanie otaczającej przedsiębiorstwo turystyczne rzeczywistości, dla podmiotu turystycznego są narzędziem wykorzystywanym do rozwiązywania złożonych problemów badawczych. Kierując się ogólnie przyjętym sformułowaniem można uznać, że metoda w analizie finansowej oznacza: „przyjęte sposoby zbierania, porządkowania, oceny i interpretacji danych empirycznych dotyczących wyników i sytuacji finansowej przedsiębiorstwa turystycznego, prowadzące do wyjaśnienia przyczyn ich zmian” (Gabrusewicz 2005).

Wybór metody analizy sprawozdań finansowych zależy od celu analizy. Metody więc polegają na rozwiązaniu dotyczącym gromadzenia danych, a następnie ich przetwarzaniu, ocenie i wyciąganiu z nich wniosków. W analizie finansowej dane dotyczą wyników i sytuacji finansowej przedsiębiorstwa turystycznego, co służy wyjaśnieniu przyczyn ich zmian.

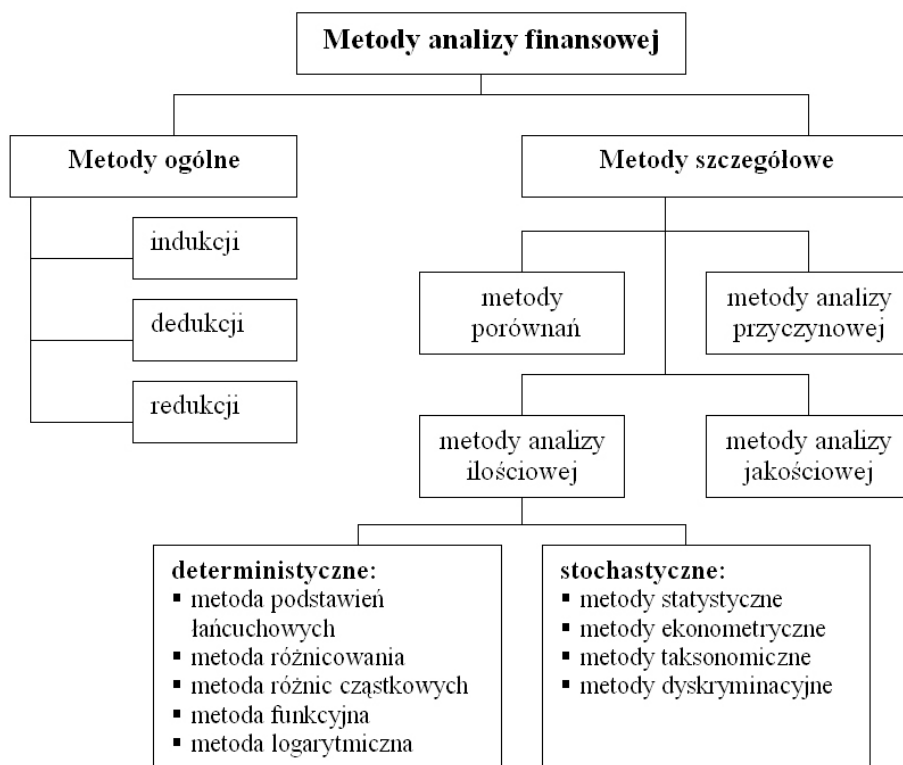
Metody analizy finansowej przyjmują szczególne znaczenie. Wiąże się to z większym charakterem metodycznym niż teoretycznym, czyli z przyporządkowaniem odpowiednich wielkości liczbowych, a następnie z ich pomiarem i oceną. W literaturze przedmiotu podaje się wiele metod (sposobów) badania gospodarki finansowej przedsiębiorstw turystycznych, niezależnie od rozmiarów, form własności i struktury organizacyjnej. Najczęściej analiza finansowa posługuje się metodami ogólnymi i szczegółowymi. Podział metod stosowanych w analizie finansowej przedstawiono na rysunku 1.

Metody ogólne opierają się na poprawnym myśleniu, kojarzeniu faktów i skutków oraz na trafnym wnioskowaniu, czyli na zasadach logiki. W analizie finansowej stosowane są trzy podstawowe metody ogólne, a mianowicie:

- indukcji,
- dedukcji,
- redukcji.

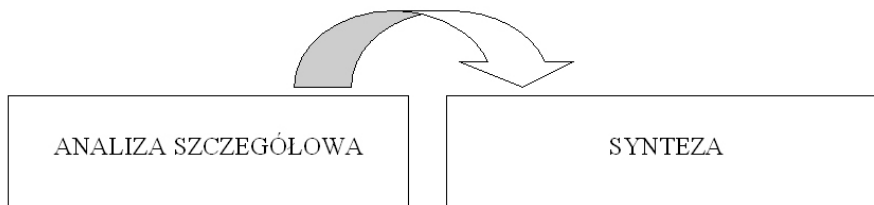
Podstawowym kryterium ich rozróżniania jest kolejność rozpatrywanych zjawisk. W **metodzie indukcyjnej** analizę rozpoczyna się od zjawisk szczegółowych, elementarnych, przyczynowych i stopniowo przechodzi się do uogólnień, ocen i wniosków, czyli do syntezy. Metoda często jest nazywana metodą scalania, ponieważ charakteryzuje się następującym kierunkiem badań:

- od zjawisk szczegółowych do ogólnych,
- od czynników do wyników,
- od przyczyn do skutków (Gabrusewicz 2005).

Ryc. 1. Metody analizy finansowej. Źródło: Opracowanie własne na podstawie Gabrusewicz 2005, s. 33-38, Leszczyński i Skowronek-Mielcarek 2004, s. 36-54

Istotą metody indukcyjnej jest zatem formułowanie uogólnień na podstawie wnikliwego rozpoznania zjawisk cząstkowych, co przedstawiono na rycinie 2.

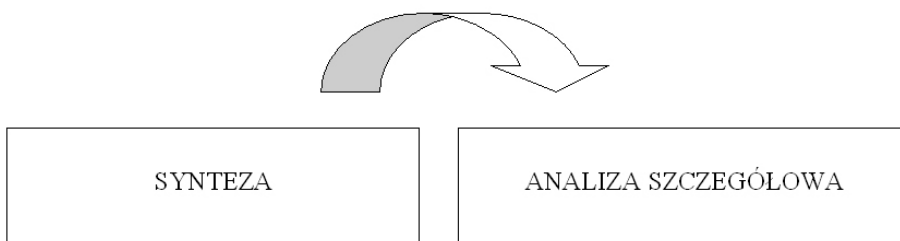

Ryc. 2. Istota metody indukcyjnej. Źródło: Opracowanie własne na podstawie Gabrusewicz 2005, s. 34

Metoda dedukcji zakłada odwrotny tok badania w stosunku do metody indukcyjnej. Przechodzi ona bowiem od ogólnego sformułowania problemu badawczego w ujęciu syntetycznym do szczegółów pozwalających na wyjaśnienie przyczyn i skutków zmian występujących w zjawiskach ogólnych (Gabrusewicz 2005). Metoda jest nazywana również metodą rozdrabniania, ponieważ charakteryzuje ją następujący kierunek badań:

- od zjawisk ogólnych do szczegółowych,
- od wyników do czynników,
- do skutków do przyczyn (Sprawozdania... 2005).

Tok postępowania w metodzie dedukcyjnej jest zbieżny z właściwym analizie ekonomicznej, która w istocie zakłada podział całości na części w celu poznania tej całości na podstawie jej części składowych. Istotę metody dedukcyjnej zilustrowano na rycinie 3.

Ryc. 3. Istota metody dedukcyjnej. Źródło: Opracowanie własne na podstawie Gabrusewicz 2005, s. 34 i 35

Trzeci rodzaj metod ogólnych stanowi **metoda redukcji**, zwana również metodą weryfikacji. Składa się ona z trzech elementów postępowania badawczego:

- sformułowania tez i wniosków syntezy wstępnej,
- weryfikacji tez i wniosków w postępowaniu analitycznym,
- podsumowania ustaleń dokonanych we wcześniejszej weryfikacji i sformułowania syntezy końcowej (Gabrusewicz 2005).

Najbardziej pracochłonną metodą ogólną analizy finansowej jest metoda indukcji, gdyż wymaga szczegółowego postępowania analitycznego wobec wszystkich zagadnień działalności przedsiębiorstwa oraz każdego zjawiska i czynnika w związku przyczynowo-skutkowym. Pomimo dużej pracochłonności i obszerności opracowania, metoda ta jest najczęściej stosowana w analizie finansowej.

Mniej pracochłonna jest metoda dedukcji, ponieważ ogranicza się do analizowania tylko niektórych obszarów działalności przedsiębiorstwa turystycznego. Najczęściej jest stosowana w analizach rocznych i wieloletnich. Wykorzystując metodę, obejmuje się analizą tylko te zagadnienia, które wymagają dokładniejszego zbadania, natomiast pomija się zagadnienia wcześniej zbadane oraz obszary przedsiębiorstwa turystycznego dobrze prosperujące, zyskowe.

Najmniej pracochłonna, ale najtrudniejsza w zastosowaniu jest metoda redukcji. Weryfikuje ona tylko tezy, oceny i wnioski, które budzą wątpliwości i wymagają dokładniejszego udokumentowania czy wyjaśnienia. Metodę redukcji można stosować we wszystkich rodzajach analizy finansowej. Wymaga ona od analityka dobrej znajomości przedsiębiorstwa turystycznego oraz doświadczenia w pracach analitycznych.

Metody ogólne wskazują tylko na przyjęty kierunek badań. Specyfika poszczególnych metod badawczych wymaga zastosowania odpowiednio dobranych **metod szczegółowych**, umożliwiających badanie o charakterze przyczynowym. Metody szczegółowe pozwalają na analizowanie konkretnych zjawisk, obszarów działalności, problemów, czynników i związków przyczynowo-skutkowych. Ze względu na duży wybór metod szczegółowych, analityk może dostosować daną metodę lub zespół metod do konkretnego zagadnienia. Zestaw metod szczegółowych ulega systematycznemu zwiększeniu, głównie ze względu na:

- przewartościowanie przedmiotu analizy finansowej,
- zwiększenie zakresu badań przez objęcie analizą nie tylko wnętrza przedsiębiorstwa turystycznego, ale także jego otoczenia,
- przesunięcie zainteresowań analizy finansowej w stronę przyszłości, rozwoju przedsiębiorstwa turystycznego.

W literaturze przedmiotu występują różne kryteria podziału metod szczegółowych analizy finansowej. Najczęściej metody szczegółowe dzieli się na:

- analizy jakościowej,
- analizy ilościowej (Gabrusewicz 2005).

Metody analizy jakościowej, zwane również opisowymi, oparte są na opisie w formie werbalnej związków i zależności między wskaźnikami ekonomicznymi (Bednarski 2001). Nie nadają im liczbowego, mierzalnego wyrazu. Metody te, według Gabrusewicza (2005), polegają głównie na opisie dynamiki szeregów czasowych, wyrażonych za pomocą wskaźników lub przedstawionych graficznie. Jeżeli analizowane wielkości zmieniają się w podobny sposób w tym samym czasie, to formuluje się wniosek o istnieniu zależności pomiędzy rozpatrywanymi wielkościami, natomiast kiedy wielkości te rozwijają się w zróżnicowany sposób, zazwyczaj stawia się hipotezę o braku zależności pomiędzy tymi zjawiskami.

Metody analizy jakościowej mają określone zalety i wady. Istotną ich zaletą jest duża prostota i łatwość stosowania w praktyce. Natomiast podstawową wadą metod jakościowych jest niemożność dokładnego rozpoznania charakteru zależności występujących między badaną zmienną a czynnikami ją określającymi, a także brak możliwości wskazania siły i kierunku tych zależności.

Ze względu na konieczność przeprowadzania coraz bardziej różnorodnych szczegółowych analiz na potrzeby przedsiębiorstwa turystycznego nie jest wystarczające stosowanie tylko prostych metod jakościowych. Muszą być zatem uzupełnione przez metody ilościowe.

W analizie finansowej wykorzystuje się wiele **metod ilościowych**. Można je podzielić na dwie grupy, a mianowicie:

- deterministyczne,
- stochastyczne (Gabrusewicz 2005).

Podstawowym celem **metod deterministycznych** jest ustalenie jaka część odchylenia badanej wielkości ekonomicznej wynika z działania poszczególnych czynników. Z góry są oznaczone zarówno postać zależności, jak też rodzaj i liczba czynników określających tę wielkość. Do podstawowych metod deterministycznych, wykorzystywanych powszechnie w analizie finansowej, należą: metoda podstawień łańcuchowych, metoda różnicowania, metoda różnic cząstkowych, metoda funkcyjna, metoda logarytmiczna (Sprawozdania... 2005).

Metody stochastyczne w znaczny sposób wzbogacają wachlarz metod stosowanych w przyczynowej analizie efektywności działalności przedsiębiorstwa. Są bardziej precyzyjne niż metody deterministyczne, ponieważ uwzględnia się w nich nie tylko wpływ czynników podstawowych na badane zjawisko, ale także oddziaływanie czynników drugorzędnych i przypadkowych. Liczba czynników i postać zależności nie są z góry ustalone, lecz wynikają z przeprowadzonego rozpoznania w analizie wstępnej. Metody stochastyczne pozwalają więc

na szersze ujęcie związków między zjawiskami gospodarczymi i ściślejsze przypisanie im ilościowego wyrazu. Do najważniejszych metod stochastycznych należą: metody statystyczne, metody ekonometryczne, metody taksonomiczne i metody dyskryminacyjne (Gabrusewicz 2005).

Należy zaznaczyć, że metody stochastyczne nie wykluczają się ze stosowanymi metodami jakościowymi i metodami deterministycznymi, wręcz przeciwnie - mogą się wzajemnie uzupełniać, przyczyniając się do znacznego wzbogacenia wartości poznawczej wyników analizy finansowej.

Z reguły metody deterministyczne są bardziej przydatne w badaniach o charakterze retrospektywnym. Dzięki nim można wyjaśnić przyczyny wielu zmian w efektywności działalności przedsiębiorstwa turystycznego zarówno o charakterze syntetycznym, jak i szczegółowym. Na tej podstawie można zapobiegać w przyszłości niepożądanym zmianom, a także utrzymywać korzystne tendencje rozwoju przedsiębiorstwa.

Metody stochastyczne są wykorzystywane bardziej w prospektywnej analizie finansowej. Uwzględniają one bowiem zarówno czynniki, które miały wpływ na wyniki działalności przedsiębiorstwa turystycznego w przeszłości, jak i te które mogą wystąpić w przyszłości. Za pomocą metod stochastycznych można oszacować wartość podstawowych wskaźników finansowych w określonej perspektywie. Można nimi określić przewidywane skutki analizowanych wariantów rozwoju przedsiębiorstwa turystycznego i wybrać najkorzystniejsze (Gabrusewicz 2005).

Bardzo ważnym kryterium podziału szczegółowych metod analizy finansowej jest **stopień wnikliwości badań**. Zgodnie z tym kryterium wyróżnia się:

- metody porównań,
- metody badania przyczynowego.

W analizie finansowej powszechne zastosowanie znajduje **metoda porównań**. Polega ona na porównaniu ze sobą przynajmniej dwóch wielkości, z których jedna jest przedmiotem porównań, a druga jest podstawą porównania (Sprawozdania... 2005). Rezultatem porównania jest ustalenie różnic między zjawiskiem badanym a zjawiskiem będącym podstawą porównania. Różnice nazywamy odchyleniami. Stąd niekiedy metody porównań są nazywane również metodami odchylenia.

W analizie finansowej odchylenia dzielą się na bezwzględne i odchylenia względne. Odchylenie bezwzględne jest różnicą pomiędzy porównywalnymi zjawiskami gospodarczymi w dwóch różnych okresach. Odchylenie to nie bierze pod uwagę powiązań występujących między zjawiskami gospodarczymi, natomiast pozwala na to odchylenie względne.

W metodach porównań istotne jest poprawne ustalenie:

- przedmiotu porównań,
- sposobu ujmowania danych objętych zakresem porównań,
- podstawy porównań.

Do porównań należy przyjmować zjawiska wyrażające te same kategorie ekonomiczne, więc jednorodne pod względem ich budowy, zawartości, sposobu pomiaru itp. Niekiedy można zestawiać także zjawiska różnorodne, ale ściśle ze sobą powiązane, np. wynik finansowy netto i przychody ze sprzedaży.

Biorąc pod uwagę sposób ujmowania danych objętych zakresem porównań, należy stwierdzić, że porównywać ze sobą można wielkości cząstkowe i syntetyczne, wyrażone w liczbach bezwzględnych lub względnych. Nie zawsze do porównań można wykorzystać wielkości wyrażone w liczbach bezwzględnych. Niekiedy lepiej jest wyrazić je za pomocą wskaźników, np. nie porównujemy wielkości zysku różnych jednostek gospodarczych, lecz wskaźniki rentowności (Gabrusewicz 2005).

W zależności od przyjętej podstawy porównania można wyróżnić następujące rodzaje porównań:

- **w czasie**, kiedy bazą odniesienia są wielkości rzeczywiste okresów ubiegłych,
- **w przestrzeni**, w których podstawą odniesienia są wielkości innych jednostek gospodarczych lub wielkości średnie w danej branży,
- **z wzorcem**, gdy podstawą porównania są założenia wynikające z szeroko rozumianych wzorców (plan, norma),
- **z innymi wielkościami**, które charakteryzują zjawiska współzależne (Sprawozdania... 2005).

W warunkach gospodarki rynkowej coraz większego znaczenia nabierają porównania w przestrzeni. Rynkowe gospodarowanie jest oparte na idei konkurencji i stąd obserwacja otoczenia podmiotu gospodarczego powinna być w centrum uwagi działań analitycznych.

W zależności od stopnia pogłębienia badania wskaźników, w metodach szczegółowych wyodrębnia się nie tylko metody porównań, ale również **metody analizy przyczynowej**. Analiza przyczynowa jest pogłębionym etapem badania wskaźników ekonomicznych, którego celem jest ustalenie wpływu określonych czynników na powstawanie odchyłań ujawnionych w toku analizy porównawczej. Chodzi tu głównie o:

- określenie czynników oddziałujących na wskaźnik ekonomiczny objęty badaniem,
- obliczenie wielkości wpływu poszczególnych czynników na odchylenia ustalone w wyniku wcześniejszych porównań.

Określenie czynników oddziałujących na kształtowanie się wskaźników ekonomicznych następuje w toku logicznego rozumowania, opartego na obserwacji rzeczywistego przebiegu procesów gospodarczych oraz znajomości ich treści ekonomicznej. W rozumowaniu tym należy zwrócić szczególną uwagę na zależności występujące między zdarzeniami gospodarczymi, a tym samym między wskaźnikami ekonomicznymi, które mogą mieć różny zakres i stopień złożoności.

W miarę pogłębiania analizy wybranych wskaźników można wyróżnić oddziałujące na nie jedynie czynniki podstawowe bądź pochodne będące rozwinięciem czynników podstawowych.

Związki czynników oddziałujących na wskaźniki ekonomiczne mogą przyjmować postać iloczynu, ilorazu, sumy lub różnicy. Zależy to od ich treści ekonomicznej oraz możliwości prezentacji matematycznej. Przykładem koszty własne przedsiębiorstwa turystycznego rozumiane jako iloczyn ilości produkcji i kosztów jednostkowych, koszty jednostkowe zaś – jako iloraz kosztów własnych i produkcji. Określenie wpływu poszczególnych czynników na badane odchylenia wskaźników ekonomicznych prowadzi do przekształcenia odchylenia ogólnego w kilka odchyłeń cząstkowych, których suma powinna tworzyć odchylenie ogólne.

W zależności od sposobu obliczania wpływu danych czynników na odchylenie ogólne można wyróżnić wiele szczegółowych metod analizy przyczynowej, z których każda cechuje się różną pracochłonnością, przydatnością praktyce i poprawnością matematyczną (Bednarski 2001).

W literaturze przedmiotu znajdujemy podział metod analizy przyczynowej ze względu na:

- 1) kryterium **interpretacji ekonomicznej**, które prowadzi do wyróżnienia metod odchyłeń:
 - **wywołanych** (metoda kolejnych podstawień, metoda różnicowania, metoda wskaźników dynamiki, metoda „reszty”),
 - przypisanych (m.in. uogólniona i klasyczna metoda proporcjonalnego podziału odchyłeń, metoda logarytmowania, metoda średnich klasycznych, metoda średniej harmonicznej, metoda średniej arytmetycznej, metoda średniej geometrycznej, metoda współczynnika, metoda funkcyjna),
- 2) kryterium **formuły obliczeniowej**, które prowadzi do wyróżnienia metod:
 - o formule zawierającej odchylenie globalne, niezbędne do znalezienia odchyłeń cząstkowych,

- umożliwiających obliczenie odchyłeń cząstkowych bez uprzedniego określenia odchylenia globalnego (Bednarski 2001).

Wśród ogółu metod analizy przyczynowej na szczególne wyróżnienie i omówienie zasługują dwie, różniące się od siebie krańcowo odmiennymi cechami (Bednarski 2001).

Pierwsza z nich – **metoda kolejnych podstawień** – polega na analizowaniu czynników tworzących związek przyczynowo-skutkowy i będących w zależności bilansowej, wynikowej lub funkcyjnej. Metodę stosuje się wówczas, gdy czynniki w danym związku dadzą się wyrazić algebraicznie albo za pomocą funkcji matematycznej. Pozwala ona na przykład na ustalenie wpływu jednego lub kilku czynników na efekt końcowy (Sasin 2003). Według Bednarskiego (2001) ten sposób analizy, pomimo iż jest prosty w zastosowaniu praktycznym i mało pracochłonny, prowadzi do niejednoznacznych wyników i nie jest poprawny pod względem matematycznym.

Drugą istotną metodą w analizie przyczynowej, na którą warto zwrócić większą uwagę jest **metoda funkcyjna**. Wskazuje ona jednoznaczne i poprawne pod względem matematycznym odchylenia cząstkowe, jest jednak pracochłonna i skomplikowana obliczeniowo. Polega głównie na ustaleniu wskaźników zmienności poszczególnych czynników, a następnie wykorzystaniu ich do właściwego przeliczenia bazowej wielkości badanego wskaźnika (Bednarski 2001).

Reasumując, należy stwierdzić, że istotna jest zwłaszcza umiejętność swobodnego stosowania metod pomiaru i oceny sytuacji finansowej przedsiębiorstwa turystycznego. Dobór odpowiednich narzędzi badawczych powinien każdorazowo ściśle zależeć od celu analizy i indywidualnych potrzeb informacyjnych. Teoretyczne możliwości wyboru metod oceny są bardzo duże, ponieważ pomimo uznanych już za tradycyjne wprowadza się wciąż nowe, coraz bardziej wyrafinowane. Nie wszystkie jednak mogą być wykorzystane w danym przedsiębiorstwie turystycznym i nie wszystkie spełniają określone oczekiwania konkretnej firmy.

SUMMARY

The methods of the financial analysis used in touristic enterprises

This article presents the methods of financial analysis used in tourism enterprises. The choice of the method of the analysis of financial statements depends on the aim of the analysis and individual information needs. These methods consist of a data gathering

solution, its processing, analysis and the extraction of conclusions. In financial analysis, the data relates to results and the financial situation of the enterprise, which helps explain the causes of its changes.

BIBLIOGRAFIA

1. Bednarski L. (2001): *Analiza finansowa w przedsiębiorstwie*. PWE, Warszawa, s. 18-19.
2. Gabrusewicz W. (2005): *Podstawy analizy finansowej*. PWE, Warszawa, s. 33-41.
3. Leszczyński Z., Skowronek-Mielcarek A. (2004): *Analiza ekonomiczno-finansowa spółki*. PWE, Warszawa, s. 36-54.
4. Sasin W. (2003): *Analiza ekonomiczna firmy*. Wyd. Agen. Wyd. Interfart, Łódź, s. 9, 36.
5. Siemińska E. (2003): *Finansowa kondycja firmy. Metody pomiaru i oceny*. Wyd. Poltext, Warszawa, s. 59.
6. *Sprawozdania finansowe i ich analiza. Analiza finansowa* (2005, Red. B. Micherda. Stow. Księg. w Polsce, Warszawa 2005, s. 28, 144.

DR STANISŁAW BRONOWICKI
Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania
e-mail: Stanislaw.bronowicki@op.pl

SPOSÓB OCENY PRZEDSIĘBIORSTWA TURYSTYCZNEGO NA PODSTAWIE SPRAWOZDANIA FINANSOWEGO CZ. I. ANALIZA WSTĘPNA BILANSU

Początkowym etapem oceny kondycji finansowej małych, średnich i dużych przedsiębiorstw w gospodarce turystycznej jest wstępna analiza sprawozdań finansowych. Zawarte w nich dane pozwalają nie tylko ocenić kondycję finansową, ale również określić stan majątkowy podmiotu turystycznego i jego wydatki. Bilans informuje o wielkości zasobów, którymi dysponuje firma oraz o źródłach sfinansowania tych zasobów. Ze względu na różnice płynności podstawowych grup aktywów, proporcje, w jakich występują one w strukturze bilansu, decydują o zdolności przedsiębiorstwa turystycznego do regulowania zobowiązań. Natomiast w ramach pasywów możemy określić stopień jego zadłużenia. Wstępna analiza polega na przeprowadzeniu analizy pionowej i poziomej (Gołębiowski i Taczała 2005).

Analiza pionowa bilansu w wersji ogólnej polega na procentowym ustaleniu udziału poszczególnych pozycji bilansu w sumie bilansowej, wykazanych w bilansie z podziałem na grupy (oznaczone dużymi literami), podgrupy (oznaczone cyframi rzymskimi) i pozycje (oznaczone cyframi arabskimi).

Celem analizy pionowej bilansu zwanej również analizą strukturalną jest ustalenie i zanalizowanie przyczyn zmian, które wystąpiły w strukturze aktywów i pasywów. Służy temu otrzymany w wyniku analizy pionowej obraz struktury:

- majątkowej (analiza strukturalna aktywów),
- kapitałowej (analiza strukturalna pasywów).

Analiza pionowa niesie za sobą wiele korzyści. Przede wszystkim informuje kierownictwo przedsiębiorstw turystycznych o stanie chwilowym aktywów, kapitału własnego i zobowiązań. Jeśli proporcja jednego składnika zmieni się między jednym okresem obrachunkowym a drugim, kierownictwo może śledzić tę zmianę i podjąć odpowiednie działania. Analiza służy także jednostce w celu

porównywania wskaźników ze standardami branżowymi, aby określić czy firma pozostaje w ich obrębie (Tyran 2000).

Analizę i ocenę pionową aktywów bilansu przeprowadza się na podstawie obliczeń struktury i dynamiki. Struktura aktywów informuje o sposobie zaangażowania kapitałów przedsiębiorstwa turystycznego (Sierpińska i Jachna 2004). Struktura majątku ukazuje z jakich elementów składa się majątek przedsiębiorstwa turystycznego i jak one wpływają na efektywność jego działalności. Rozpatrując strukturę, można ustalić w czym jest ulokowany majątek przedsiębiorstwa turystycznego, czyli z jakich elementów się składa i jakie są ich rozmiary oraz jakie relacje występują między składnikami majątku. Wskaźniki struktury dają obraz zmian w strukturze majątku i co było przyczyną owych zmian, a także czy struktura majątku odpowiada potrzebom podmiotu turystycznego. Struktura daje także odpowiedź na pytanie: jaki jest wpływ struktury majątku na zdolność podmiotu turystycznego do osiągania zysku (Gabrusewicz 2005). Wskaźniki struktury oblicza się według wzorów:

$$\text{wskaźnik udziału majątku trwałego} = (\text{majątek trwały} / \text{majątek całkowity}) \times 100,$$

$$\text{wskaźnik udziału majątku obrotowego} = (\text{majątek obrotowy} / \text{majątek całkowity}) \times 100.$$

Wskaźniki dynamiki aktywów pozwalają ocenić zmiany, które nastąpiły na przestrzeni badanego okresu w porównaniu z okresem bazowym (dynamika do podstawy stałej) bądź z okresem poprzednim (dynamika łańcuchowa). Dynamika aktywów pozwala stwierdzić, w jakiej zależności pozostają zmiany całości aktywów w stosunku do ich elementów składowych (Bednarski 2001). Do obliczenia wskaźników dynamiki służą wzory:

$$\text{Wskaźnik dynamiki majątku całkowitego} = (\text{majątek całkowity rozpatrywanego okresu} / \text{majątek całkowity okresu pierwszego}) \times 100,$$

$$\text{Wskaźnik dynamiki majątku trwałego} = (\text{majątek trwały rozpatrywanego okresu} / \text{majątek trwały okresu pierwszego}) \times 100,$$

$$\text{Wskaźnik dynamiki majątku obrotowego} = (\text{majątek obrotowy rozpatrywanego okresu} / \text{majątek obrotowy okresu pierwszego}) \times 100.$$

Aktywa można analizować bardziej szczegółowo, przyjmując za podstawę podziału kryterium rodzajowe. Do oceny struktury rodzajowej aktywów wykorzystuje się wiele różnych wskaźników. Jest ich tyle, ile składników majątku. Każdy ze wskaźników wyraża udział danego składnika majątku w jego całości.

Wskaźniki struktury majątku wyglądają następująco:

Wskaźnik udziału wartości niematerialnych i prawnych = (wartości niematerialne i prawne) / (majątek całkowity) x 100

Wskaźnik udziału rzeczowego majątku trwałego = (rzeczowy majątek trwały) / (majątek całkowity) x 100

Wskaźnik udziału należności długoterminowych = (należności długoterminowe) / (majątek całkowity) x 100

Wskaźnik udziału inwestycji długoterminowych = (inwestycje długoterminowe) / (majątek całkowity) x 100

Wskaźnik udziału długoterminowych rozliczeń międzyokresowych = (długoterminowe rozliczenia międzyokresowe) / (majątek całkowity) x 100

Wskaźnik udziału zapasów = (zapasy) / (majątek całkowity) x 100

Wskaźnik udziału należności krótkoterminowych = (należności krótkoterminowe) / (majątek całkowity) x 100

Wskaźnik udziału inwestycji krótkoterminowych = (inwestycje krótkoterminowe) / (majątek całkowity) x 100

Wskaźnik udziału krótkoterminowych rozliczeń międzyokresowych = (krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe) / (majątek całkowity) x 100.

W szczegółowej analizie aktywów mają również zastosowanie wskaźniki dynamiki. Za ich pomocą można określić, które składniki mają największy udział w strukturze przedsiębiorstwa turystycznego, które decydują o powodzeniu jego działalności, a udział których składników jest marginalny, nie odgrywający większej roli (Gabrusewicz 2005).

W analizie i ocenie pionowej aktywów bilansu bardzo przydatne są wskaźniki: relacji majątku trwałego do obrotowego (unieruchomienia majątku) oraz relacji majątku rzeczowego do finansowego (produkcyjności majątku). Wzory tych wskaźników wyglądają następująco:

Wskaźnik unieruchomienia majątku = majątek trwały / majątek obrotowy

Wskaźnik produkcyjności majątku = majątek rzeczowy / majątek finansowy.

Wskaźnik unieruchomienia majątku informuje o stopniu elastyczności przedsiębiorstwa w dostosowaniu się do zmian rynkowych.

Wskaźnik produkcyjności majątku ukazuje relacje pomiędzy majątkiem rzeczowym (środki trwałe i zapasy) a majątkiem finansowym (należności i środki pieniężne). Na podstawie tego wskaźnika korzystna sytuacja w firmie występuje

wówczas, gdy relacja pomiędzy majątkiem rzeczowym a finansowym jest wyższa od 1. Majątek obsługujący działalność produkcyjną w normalnej działalności podmiotu turystycznego powinien być większy od majątku finansowego.

Analizę i ocenę pasywów bilansu przeprowadza się na podstawie obliczeń wskaźników struktury i dynamiki. Struktura kapitałów informuje nie tylko o tym, czym jest sfinansowany majątek przedsiębiorstwa turystycznego, ale również o tym, czyją jest on własnością. Struktura pasywów wskazuje na skalę ryzyka finansowego z tytułu zaangażowania kapitałów obcych oraz na zdolność przedsiębiorstwa turystycznego do kontynuowania działalności w przyszłości.

Wskaźnik udziału kapitałów własnych w kapitałach całkowitych wyraża stopień samofinansowania przedsiębiorstwa. Wskaźnik udziału kapitałów obcych informuje o rozmiarach zadłużenia przedsiębiorstwa turystycznego i sygnalizuje jednocześnie o ryzyku związanym z zaciąganiem długów. Pomiedzy tymi wskaźnikami powinna być zachowana właściwa relacja, która nie ma charakteru uniwersalnego w odniesieniu do wszystkich przedsiębiorstw turystycznych, a zależy od wielu indywidualnych czynników wewnętrznych konkretnego podmiotu turystycznego oraz od czynników zewnętrznych. Trudno jest jednoznacznie określić, ile powinno być w przedsiębiorstwie turystycznym kapitałów własnych, a ile kapitałów obcych (Gabrusewicz 2005).

Wskaźniki dynamiki pasywów obrazują nie tylko wzrost lub spadek poszczególnych grup kapitałów, ale pośrednio także wskazują na zmiany w ich strukturze. Do oceny ogólnych zmian kapitałów wykorzystuje się wskaźniki:

- dynamiki łańcuchowej:
 - $\text{kapitałów całkowitych} = (\text{kapitały całkowite w rozpatrywanym okresie} / \text{kapitały całkowite w poprzednim okresie}) \times 100,$
 - $\text{kapitałów własnych} = (\text{kapitały własne w rozpatrywanym okresie} / \text{kapitały własne w poprzednim okresie}) \times 100,$
 - $\text{kapitałów obcych} = (\text{kapitały obce w rozpatrywanym okresie} / \text{kapitały obce w poprzednim okresie}) \times 100,$
- dynamiki do podstawy stałej, które oblicza się podobnie jak w aktywach, za wzór biorąc wskaźniki dynamiki łańcuchowej i zastępując w mianowniku okres poprzedni okresem pierwszym (bazowym).

Należy nadmienić, że kapitał własny ma znaczenie podstawowe dla funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstwa turystycznego. Pełni on rolę ochronną wobec kapitału obcego, ponieważ straty w pierwszej kolejności obciążają kapitał własny. Dla zaangażowanego kapitału obcego jest on zabezpieczeniem. Kapitał własny umożliwia zachowanie suwerenności i niezależności wobec otoczenia. Nie ma wprawdzie żadnych standardowych relacji kapitału obcego do kapitału

własnego, ale spotyka się pogląd, że kapitał własny nie powinien być mniejszy niż dwukrotna wartość kapitału obcego. To podejście wynika z wymogów bezpieczeństwa, ponieważ uważa się, że kredytobiorca powinien posiadać na tyle kapitału własnego, by w razie utraty kredytów móc opłacić go ze środków własnych.

Oprócz wielkości, istotna jest również znajomość zmiany kapitałów w czasie. Należy tu podkreślić, że poszczególne grupy kapitałów nie charakteryzują się jednakową zmiennością w czasie. Zmiany te dotyczą kapitałów obcych w większym stopniu, a kapitałów własnych w mniejszym. Dlatego należy porównać dynamikę obu tych grup względem siebie. Przede wszystkim zmiany kapitałów rozpatrujemy w wielkościach absolutnych, porównując przyrost lub spadek poszczególnych grup kapitałów.

Niezależnie od udziału kapitałów własnych i kapitałów obcych w strukturze pasywów przedsiębiorstwa turystycznego istotna jest również wewnętrzna struktura tych dwóch grup kapitałów. Dopiero rozpatrzenie poszczególnych składników kapitałów własnych i kapitałów obcych informuje o wartości kapitału własnego i zagrożeniach wynikających z angażowania kapitału obcego (Gabrusewicz 2005). Bardziej szczegółowa analiza pasywów polega na obliczeniu i interpretacji wskaźników opartych na kryterium własności kapitałów. Wskaźniki te ukazują udział poszczególnych składników pasywów w stosunku do ich całości. Oblicza się je według wzorów:

$$\text{Wskaźnik udziału kapitału zakładowego} = (\text{kapitał zakładowy}) / (\text{kapitały całkowite}) \times 100$$

$$\text{Wskaźnik udziału kapitału zapasowego} = (\text{kapitał zapasowy}) / (\text{kapitały całkowite}) \times 100$$

$$\text{Wskaźnik udziału kapitału z aktualizacji wyceny} = (\text{kapitał z aktualizacji wyceny}) / (\text{kapitały całkowite}) \times 100$$

$$\text{Wskaźnik udziału wyniku z lat ubiegłych} = (\text{wynik z lat ubiegłych}) / (\text{kapitały całkowite}) \times 100$$

$$\text{Wskaźnik udziału wyniku z roku bieżącego} = (\text{wynik z roku bieżącego}) / (\text{kapitały całkowite}) \times 100$$

$$\text{Wskaźnik udziału rezerw na zobowiązania} = (\text{rezerwy na zobowiązania}) / (\text{kapitały całkowite}) \times 100$$

$$\text{Wskaźnik udziału zobowiązań długoterminowych} = (\text{zobowiązania długoterminowe}) / (\text{kapitały całkowite}) \times 100$$

$$\text{Wskaźnik udziału zobowiązań krótkoterminowych} = (\text{zobowiązania krótkoterminowe}) / (\text{kapitały całkowite}) \times 100$$

$$\text{Wskaźnik udziału rozliczeń międzyokresowych} = (\text{rozliczenia międzyokresowe}) / (\text{kapitały}$$

całkowite) x 100.

W analizie pionowej pasywów można wykorzystać również wskaźniki relacji kapitałów. Wskaźniki te mają postać:

- *relacji kapitałów obcych do własnych = kapitały obce / kapitały własne,*
- *relacji kapitałów własnych do obcych = kapitały własne / kapitały obce.*

Wskaźnik relacji kapitałów obcych do kapitałów własnych jest określany jako wskaźnik przekładni kapitałowej. Informuje on o skali zaangażowania obcych źródeł finansowania w stosunku do źródeł własnych. Oznacza ile razy kapitały obce są wyższe od kapitałów własnych. Wskaźnik ten jest precyzyjną miarą wielkości zadłużenia przedsiębiorstwa. Drugi z wymienionych wskaźników jest miarą skali finansowania przedsiębiorstwa turystycznego (Sierpińska i Jachna 2004).

Oddzielna analiza struktury aktywów i pasywów nie wystarcza, by ocenić sytuację ekonomiczno-finansową przedsiębiorstwa turystycznego. Rzeczywisty obraz stanu ekonomiczno-finansowego przedsiębiorstwa można uzyskać dopiero na podstawie oceny wzajemnego związku między kapitałami a odpowiadającymi im środkami majątkowymi (Sierpińska i Jachna 2004).

Analiza pozioma bilansu to inaczej analiza porównawcza aktywów i pasywów. Rozpatruje się w niej wzajemne powiązania pomiędzy poszczególnymi składnikami majątku i źródłami ich sfinansowania. Na przykład ustala się, w jakiej części kapitały własne pokrywają majątek trwały i obrotowy, czy występuje proporcja między sumą kredytów bankowych a wartością środków kredytowych itp. Jest to badanie wewnętrznych powiązań bilansowych w przekroju poziomym, umożliwiające ocenę prawidłowości finansowania środków.

Ocena bilansu w układzie poziomym obejmuje badania:

- źródeł finansowania działalności inwestycyjnej i pokrycia finansowego majątku trwałego,
- wielkości kapitału posiadanego przez jednostki gospodarcze,
- kształtowania się należności i zobowiązań,
- zdolności płatniczej (Sierpińska i Jachna 2004).

Według Jana i Piotra Matuszewicza analiza pozioma bilansu zmierza do oceny:

- stopnia wyposażenia jednostki gospodarczej w kapitały (fundusze) własne,
- sposobu finansowania tej części majątku, która nie została sfinansowana

- kapitałem (funduszem) własnym,
- zdolności płatniczej, a więc wywiązywania się przez jednostkę na czas z obowiązku spłaty zaciągniętych długów (Matuszewicz i Matuszewicz 1999).

Na ogół przyjmuje się, że majątek trwały, czyli zaangażowany na dłużej, i część obrotowego przedsiębiorstwa turystycznego powinny być finansowane za pomoc kapitału (funduszu) własnego i kredytów bankowych. Ocena wyposażenia takiego podmiotu w kapitał (fundusz) własny umożliwia ustalenie stopnia pokrycia majątku trwałego kapitałami (funduszami) własnymi, więc pieniędzmi o nieokreślonym terminie zwrotu.

Relacje pomiędzy majątkiem i kapitałami przedsiębiorstwa turystycznego mogą być oparte na kryterium czasu i własności. Znalazły tu zastosowanie dwie tzw. złote zasady: zasada finansowa i zasada bilansowa (Gabrusewicz 2005).

Złota zasada finansowa opiera się na **kryterium czasu**. Polega ona na zestawieniu płynności poszczególnych grup składników aktywów z terminowością poszczególnych grup składników pasywów. Zakłada się przy tym, iż płynność powinna odpowiadać terminowości. Zgodnie z tą zasadą „kapitał nie może być dłużej związany czasowo z danymi składnikami majątku aniżeli wynosi okres pozostawania tego kapitału w przedsiębiorstwie turystycznym”. Zasadę odzwierciedlają następujące nierówności:

	Długoterminowy majątek	\leq	1		
	Długoterminowe kapitały				
	Krótkoterminowy majątek	\geq	1		
	Krótkoterminowe kapitały				

Panuje przekonanie, że zachowanie złotej zasady finansowej gwarantuje podmiotowi turystycznemu zdolność spłaty zobowiązań. Jednak, jak wykazuje praktyka, o zdolności płatniczej przedsiębiorstwa turystycznego decydują nie relacje bilansowe, lecz równowaga pomiędzy strumieniami dopływu środków pieniężnych do tego przedsiębiorstwa i strumieniami ich odpływu (wypłat). Nierówności ujęte w złotej zasadzie finansowania są zbyt ogólne i dlatego nie mogą być wystarczającą podstawą do oceny zdolności płatniczej przedsiębiorstwa turystycznego. Dlatego dalszym uszczegółowieniem analizy zgodności terminowości kapitałów i płynności majątku jest **złota zasada bilansowa**.

Zgodnie z tą zasadą majątek trwały powinien być finansowany kapitałami własnymi, a majątek obrotowy może być pokrywany krótkoterminowymi

kapitałami obcymi. Biorąc pod uwagę majątek trwały i część majątku obrotowego długookresowego, wyróżnia się trzy stopnie pokrycia przedstawione poniżej.

$$\text{Pierwszy stopień pokrycia} = \text{kapitały własne} / \text{majątek trwały}.$$

Jednakże jest w większości przedsiębiorstw turystycznych trudne do osiągnięcia całkowite pokrycie majątku trwałego kapitałami własnymi. Dotyczy to zwłaszcza przedsiębiorstw, które realizują strategię szybkiego wzrostu i wykonują znaczne zadania inwestycyjne. Często odstępuje się od tego rodzaju działań na rzecz możliwie wysokiego sfinansowania majątku trwałego kapitałami własnymi. Im bardziej majątek trwały jest pokryty kapitałami własnymi, tym lepsza jest sytuacja finansowa przedsiębiorstwa turystycznego.

$$\text{Drugi stopień pokrycia} = (\text{kapitały własne} + \text{kapitały obce długoterminowe}) / \text{majątek trwały}.$$

Drugi stopień pokrycia uwzględnia w finansowaniu majątku trwałego także kapitały obce długoterminowe. Zakres finansowania majątku trwałego jest tutaj zwiększony o kapitały obce długoterminowe, więc wskaźnik zastosowania kapitału stałego powinien kształtować się powyżej jedności.

Nadwyżka kapitału stałego ponad wartość majątku trwałego może być przeznaczona na finansowanie majątku obrotowego. Sytuacja taka jest poprawna, gdyż zapewnia określoną stabilność sytuacji finansowej przedsiębiorstwa turystycznego.

Trzeci stopień pokrycia jest **złotą zasadą bilansową** w szerszym ujęciu. Oprócz majątku trwałego, do majątku długookresowego zalicza się także część majątku obrotowego w postaci należności krótkoterminowych czy zapasów o długim okresie zalegania w przedsiębiorstwie turystycznym. Taki majątek obrotowy w zasadzie jest także majątkiem długoterminowym o zbliżonych cechach do majątku trwałego i powinien być finansowany kapitałem stałym. Należy podkreślić, że ustalenie wartości długoterminowego majątku obrotowego nie jest możliwe na podstawie danych liczbowych sprawozdania finansowego. Konieczne jest więc przeprowadzenie szczegółowej analizy tego majątku w celu wyodrębnienia składników o charakterze długoterminowym. Trzeci stopień pokrycia oblicza się według wzoru przedstawionego poniżej.

$$\text{Trzeci stopień pokrycia} = (\text{kapitały własne} + \text{kapitały obce długoterminowe}) / (\text{majątek trwały} + \text{majątek obrotowy długoterminowy}).$$

Wskaźnik zaangażowania kapitałów obcych kształtujący się na poziomie jedności będzie oznaczać, że została zachowana zasada bilansowa w odniesieniu do składników majątku obrotowego. W tym jednak wypadku wartość wskaźnika odbiega od reguły, dlatego kapitały obce i majątek obrotowy nie mogą w pełni zapewnić stabilnej sytuacji finansowej przedsiębiorstwa turystycznego.

Na podstawie bilansu można także przygotować analizy tzw. kapitału pracującego (obrotowego). Według podejścia kapitałowego punktem wyjścia w obliczeniach jest kapitał stały, który jest sumą kapitałów długoterminowych, czyli wszystkich źródeł finansowania majątku zaangażowanych w przedsiębiorstwie turystycznym na okres dłuższy niż rok bilansowy. Inaczej, kapitał obrotowy to część kapitału stałego, która finansuje środki obrotowe. Oblicza się go według wzoru:

$$\text{Kapitał pracujący} = \text{kapitał stały} - \text{aktywa trwałe.}$$

Natomiast według **podejścia majątkowego** wychodzi się od aktywów bieżących, tzn. majątku krótkoterminowego i ustala się jaka jego część jest pokryta źródłami długoterminowymi. Inaczej, jest to część majątku, która pozostałaby w podmiocie po uregulowaniu wszystkich bieżących zobowiązań. Oblicza się go według wzoru:

$$\text{Kapitał pracujący} = \text{aktywa bieżące} - \text{pasywa bieżące.}$$

Bardzo dobry poziom kapitału pracującego jest odzwierciedleniem stopnia płynności środków w przedsiębiorstwie turystycznym. Im wyższy jest jego poziom, tym lepsza staje się sytuacja pod względem wypłacalności. Należy jednak pamiętać, że o ile zbyt niski poziom kapitału obrotowego grozi utratą płynności finansowej, o tyle zbyt wysoki może być przyczyną powstawania nieuzasadnionych dodatkowych kosztów pozyskania kapitału finansującego część majątku obrotowego bądź kosztów utraconych możliwości w sytuacji, gdy majątek ten jest finansowany kapitałem własnym.

Zadaniem kapitału pracującego jest zmniejszenie ryzyka wynikającego z unieruchomienia części aktywów obrotowych lub też wynikającego ze strat związanych z tymi aktywami, np. związanych z trudnością sprzedaży wytworzonych wyrobów gotowych. Stanowi on element bezpieczeństwa ułatwiający zachowanie płynności finansowej.

Uwzględniając powiązania poziome lub powiązania pionowe, można ustalić wskaźnik ogólnej sytuacji finansowej każdego podmiotu turystycznego,

co przedstawia poniższy wzór:

$$Wosf = (KW/AT) / (KO/AO),$$

gdzie:

Wosf – wskaźnik ogólnej sytuacji finansowej,

KW – kapitał własny,

AT – aktywa trwałe,

KO – kapitał obrotowy,

AO – aktywa obrotowe.

Wskaźnik może podlegać porównaniu w czasie (w stosunku do okresów ubiegłych) lub przestrzeni (między przedsiębiorstwami turystycznymi). Wzrost jego poziomu zasługuje na ocenę pozytywną, natomiast spadek może sygnalizować rosnące trudności finansowe przedsiębiorstwa turystycznego (Bednarski 2001).

Reasumując, należy stwierdzić, iż analiza wstępna bilansu jest punktem wyjściowym, ocenie rozwoju przedsiębiorstwa turystycznego bądź też jego stagnacji. Pozwala ocenić sytuację majątkową i kapitałową badanego przedsiębiorstwa turystycznego, ukazać sposób jego oceny, analizując strukturę i dynamikę majątku oraz źródła jego finansowania. Stanowi dogłębne źródło informacji nie tylko dla właścicieli przedsiębiorstwa turystycznego, ale także jego otoczenia, tj. banków, kontrahentów i klientów. Analiza ta jest także podstawą do przeprowadzenia analizy wskaźnikowej bilansu pogłębiającej proces badawczy umożliwiającą bardziej szczegółową ocenę przedsiębiorstwa turystycznego, co będzie tematem kolejnego artykułu.

SUMMARY

The way of the opinion touristic enterprise on the basis of financial statement
Part I. The preliminary analysis of the balance This article presents a method of judging the financial situation of small, medium and large enterprises in the tourism sector on the basis of a preliminary analysis of the balance sheet. Data contained in it allow to estimate not only the financial condition, but in detail to also qualify the equity condition of the enterprise and the source of its funding. The preliminary analysis of the balance consists of the execution of a horizontal and vertical analysis. These analyses form the basic

framework for forecasting the development of the tourism enterprise, or its stagnation. They make up an in-depth source of information not only for the owners of the touristic enterprise, but also for those that interact with it - such as banks, contracting parties and customers. They are also the basis for an execution of an indicatory analysis of the balance sheet, enriching the investigative process. They also enable a more detailed judgement of the tourism enterprise.

BIBLIOGRAFIA

1. Bednarski L. (2001): *Analiza finansowa w przedsiębiorstwie*. PWE, Warszawa, s. 64, 74.
2. Gołębiowski G., Taczała A. (2005): *Analiza ekonomiczno-finansowa w ujęciu praktycznym*. Wyd. Centr. Doradz. Inf. Difin, Warszawa, s. 50.
3. Gabrusewicz W. (2005): *Podstawy analizy finansowej*. PWE, Warszawa, s. 63, 68, 91-95.
4. Matuszewicz J., Matuszewicz P. (1999): *Rachunkowość od podstaw*. Wyd. Finan. Servis, Warszawa, s. 34.
5. Sierpińska M., Jachna T. (2004): *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*. PWN, Warszawa, s. 70, 73-77, 92, 102, 277, 385.
6. Tyran M.R. (2000): *Wskaźniki finansowe*. Dom Wyd. ABC, Kraków, s. 71-72.

DR STANISŁAW BRONOWICKI
Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania
e-mail: Stanislaw.bronowicki@op.pl

**TURYSTYKA A PRZYRODA POLSKI I JEJ OCHRONA
CZ. II. TURYSTYKA NA OBSZARACH PRAWNIE
CHRONIONYCH**

W numerze 1/2007 Zeszytów Naukowych WWSTiZ została opublikowana pierwsza część całościowego opracowania objętego wspólnym tytułem *Turystyka a przyroda Polski i jej ochrona*. W pracy zawarto informacje o podstawach prawnych ochrony przyrody w Polsce jako wprowadzenie do zasadniczego tematu dotyczącego dopuszczalnych form turystyki na obszarach objętych ochroną w Polsce zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody z 2004 r.

Użytkowanie turystyczne terenów wyróżniających się wyjątkowymi walorami przyrody, a takimi są obszary objęte ochroną, nie może być dowolne, lecz powinno być wyjątkowo dobrze organizowane, a często nawet wyraźnie ograniczane. Przypomnieć bowiem należy podane wcześniej twierdzenie, że „ochrona przyrody (...) stoi w hierarchii ważności wyżej” i nie należy realizować celów turystyki kosztem wartości przyrodniczych (Mirek 2003).

Natężenie dopuszczalnego użytkowania turystycznego obszarów chronionych jest uwarunkowane zróżnicowaniem reżimu ochrony, co odzwierciedla zróżnicowanie form ochrony. Obowiązuje tu zasada odwrotnej proporcjonalności: im większy reżim ochrony, tym mniejsze powinno być użytkowanie turystyczne.

Turystyka na obszarach o dużych walorach przyrodniczych, ze względu na specyfikę, jest różnie nazywana. Określenia przymiotnikowe dość trafnie oddają jej cechy lub wskazane postawy turystów, np. turystyka łagodna, trwała i zrównoważona, turystyka przyjazna środowisku. Coraz częściej jednak przyjmuje się pojęcie ekoturystyka (za występującym w piśmiennictwie angielskojęzycznym), jako forma turystyki uprawianej zgodnie z przyjętymi w ekologii stosowanej zasadami ochrony środowiska, w tym szczególnie ochrony przyrody.

Różnorodność form ochrony przyrody jest znaczna (występuje ich 10 zgodnie z art. 6.1 Ustawy o ochronie przyrody z 2004 r.), co odzwierciedla także różnorodność naszych krajobrazów, siedlisk, ekosystemów i gatunków. Cechą szczególną polskiej przyrody jest zachowanie na stosunkowo dużych

powierzchniach struktur nawiązujących do harmonijnych, więc naturalnych lub półnaturalnych ekosystemów. Powierzchnie takie zasługują na **ochronę ścisłą** (wykluczającą ingerencję człowieka), ponieważ zachodzą tam swoiste procesy ekologiczne, których nie wszystkie ogniwa lub etapy znamy, a powinniśmy poznać. Inne są siedliskami gatunków ważnych dla nauki (np. reliktowych, endemicznych, na granicy geograficznych zasięgów) i jest konieczne trwałe ich zachowanie. Niektóre wymagają w przetrwaniu naszej szczególnej opieki, wręcz pomocy. Stosuje się wówczas **ochronę czynną**, aby wykorzystując współczesne osiągnięcia nauki utrzymać je na zajmowanych stanowiskach. **Ochrona częściowa** oznacza w sytuacjach wyjątkowych i dobrze uzasadnionych możliwość redukcji liczebności populacji (np. zwierząt) oraz pozyskiwania (zrywania) gatunków roślin lub ich części, gdy działania takie nie naruszają trwałości stanowiska

Znajomość reżimu ochrony wskazanej dla danej powierzchni jest bardzo ważna przy podejmowaniu wszystkich działań w jej obrębie, a powinna być najważniejsza w decyzjach dotyczących możliwości udostępnienia danego terenu do zwiedzania. Niestety zasady te często pozostają tylko założeniami teoretycznymi i nie zawsze są realizowane w praktyce.

TURYSTYKA W REZERWATACH

Rezerwaty przyrody to obszary o najwyższym reżimie ochrony. Podstawowe funkcje rezerwatów to **funkcje naukowe**, głównie naukowo-badawcze i naukowo-dokumentacyjne. Najważniejszymi zadaniami rezerwatów są więc obserwacje i gromadzenie informacji o zachodzących procesach (ekologicznych, glebotwórczych, hydrologicznych) oraz różnorodnych zjawiskach (biologicznych i fizyczno-geograficznych), a także prowadzenie eksperymentów wyjaśniających genezę i przebieg tych zjawisk. Przypisywane rezerwatom **funkcje edukacyjne** powinny dotyczyć głównie kształcenia specjalistycznych kadr naukowych na potrzeby ochrony przyrody i środowiska.

Wykorzystywanie rezerwatów dla celów turystycznych wzbudza dyskusje, a opinie na ten temat są zdecydowanie różne także w kręgach naukowych.

W powszechnym przekonaniu w rezerwatach o ochronie częściowej, które dość często tworzone także dla celów dydaktycznych, dopuszczalne jest użytkowanie turystyczne. Nie jest to zawsze słuszne założenie, ponieważ ochrona częściowa dotyczy, jak wskazano wcześniej, sposobu działań konserwatorskich w rezerwacie, a nie jego udostępniania. W zasadzie w definicji rezerwatu nie wymienia się funkcji turystycznej ani krajoznawczej. Należy jednak przyznać,

że niektóre rezerwy są użytkowane turystycznie, czego nie można pomijać, przemilczać, a tym bardziej zakazywać zwiedzania (Symonides 2003).

O dopuszczalności turystycznego użytkowania rezerwatów, głównie zwiedzania w celach poznawczych, powinny decydować zapisy w rozporządzeniu o utworzeniu danego rezerwatu w części dotyczącej określenia rodzaju rezerwatu, reżimu ochrony oraz możliwych odstępstw uzasadnionych różnymi potrzebami, m.in. też turystycznymi i rekreacyjnymi (tab. 1). Słuszna wydaje się więc, często dyskutowana w gremiach przyrodników, potrzeba wyraźnego wydzielenia grupy rezerwatów „dostępnych” dla zwiedzających (rezerwatów dydaktycznych), w celach - nazwijmy to – przyrodoznawstwa. Grupę taką mogą tworzyć wielkoobszarowe rezerwy krajobrazowe, niektóre leśne oraz zlokalizowane w granicach aglomeracji miejskich lub w bezpośrednim ich sąsiedztwie. Te ostatnie zostały utworzone dawno temu w celu powstrzymania procesu urbanizacji powierzchni przyrodniczo wartościowych i od wielu już lat są użytkowane przez mieszkańców. Wśród dobrych przykładów można wymienić rezerwy-parki: Las Kabacki im. Stefana Starzyńskiego, Skarpa Ursynowska i Las im. Króla Jana Sobieskiego w Warszawie lub Lisia Góra w Rzeszowie.

Tabela 1.

Rezerwy przyrody w Polsce (stan 31 XII 2006 roku)

Rezerwy	Liczba obiektów	Powierzchnia w ha
OGÓLEM	1 407	166 901
Faunistyczne	138	38 688
Krajobrazowe	111	38 837
Leśne	706	63 051
Torfowiskowe	148	15 674
Florystyczne	163	3 974
Wodne	31	3 956
Przyrody nieożywionej	71	2 149
Stepowe	35	520
Słonoroślowe	4	51

Źródło: dane Głównego Urzędu Statystycznego.

Problematyczne i dyskusyjne pozostają propozycje wprowadzania na obszary rezerwatów elementów infrastruktury służących potrzebom turystów. W sytuacjach koniecznych są wskazane elementy zabezpieczające chronioną przyrodę przed zniszczeniem. Wszystkie inne obiekty zagospodarowania, także szlaki turystyczne, powinny znajdować się wyłącznie na obrzeżach rezerwatów (z wyjątkiem rezerwatów zlokalizowanych w granicach miast, o funkcjach parków, o których wspomniano wcześniej).

TURYSTYKA W PARKACH NARODOWYCH

Parki narodowe zajmują zwykle bardzo duże powierzchnie, ponieważ tego wymaga ochrona całości przyrody na danym terenie oraz jego walorów krajobrazowych. Tworzone od ponad 130 lat na całym świecie reprezentują najbardziej krajobrazy i ekosystemy charakterystyczne i wartościowe dla danego kraju. Podobnie jak rezerwy, także są miejscem badań, obserwacji, gromadzenia dokumentacji o zachodzących procesach i zjawiskach przyrodniczych.

Od początku parki przyciągały ludzi, charakteryzując się pięknymi krajobrazami, zwykle mało skażonymi cywilizacją oraz nieprzeciętnymi walorami naturalnej („dzikiej”) przyrody. Gwałtowny wzrost zainteresowania parkami nastąpił w połowie XX wieku, kiedy grono podróżników zainteresowanych przyrodą liczbowo wzmocniła grupa turystów poszukujących także, a niekiedy głównie, miejsc do wypoczynku, efektywnej rekreacji umożliwiającej szybką i skuteczną regenerację sił fizycznych i psychicznych, konieczną po trudach pracy i codziennego życia w stresujących warunkach miejskich aglomeracji.

W niektórych parkach trwająca wiele lat presja nadmiernej liczby zwiedzających spowodowała miejscowe zagrożenia dla chronionej przyrody. Stało się to w wyniku przekraczania wskaźników naturalnej chłonności (odporności) siedlisk i turystycznej pojemności udostępnionych do zwiedzania obszarów. Ujawnił się wówczas charakterystyczny, trwający współcześnie konflikt podstawowych funkcji parków: ochronnej - wymagającej ograniczenia liczby zwiedzających i społecznej - nakazującej udostępnianie terenu dla turystów. Konfliktogenność takich sytuacji, a jednocześnie konieczność realizacji obu tych funkcji wymaga bardzo rozważnych działań służb odpowiedzialnych za parki w organizacji i zarządzaniu turystyką.

Każdy z 23 polskich parków narodowych jest położony w różnym regionie kraju (tab. 2). Reprezentuje więc inny typ krajobrazu, obejmuje ochroną często odmienne ekosystemy i charakteryzuje się różną intensywnością zagospodarowania. Wyróżnia się też inną frekwencją turystów, a także innymi postawami i potrzebami mieszkańców. Ta odmienność wymaga indywidualnego podejścia oraz zróżnicowanych regulaminów zwiedzania i zagospodarowania.

Dla ustalenia najbardziej prawidłowych zasad użytkowania turystycznego, które w minimalnym stopniu naruszałyby stabilizację chronionych ekosystemów – jak wykazują dotychczasowe doświadczenia – znaczenie ma:

- liczba turystów odwiedzających park,
- zachowania turystów,
- organizacja ruchu turystycznego,
- sposoby zagospodarowania turystycznego, w tym głównie wyposażenie

w elementy infrastruktury przystosowujące i zabezpieczające powierzchnie o największej koncentracji turystów.

Liczba turystów odwiedzających parki jest ważna ze względu na realizację celów, dla których parki są tworzone i dlatego powinna ona być monitorowana. Zbyt mała lub za duża frekwencja turystów nie jest zjawiskiem dobrym. W obu sytuacjach są potrzebne odpowiednie działania służb parku. Różne pośrednie działania organizacyjne są konieczne szczególnie przy groźnym dla chronionej przyrody zbyt intensywnym turystycznym użytkowaniu obszaru parku natomiast niewskazane są bezpośrednie i rygorystyczne formy zakazów.

Właściwe zachowania turystów kształtowane są w całościowym systemie edukacji szkolnej, a także podczas nauczania prowadzonego w parkach. W zdecydowanej większości parków występują specjalnie obiekty powoływane do tego celu: centra muzealno-dydaktyczne, ośrodki informacyjno-edukacyjne, izby dydaktyczne itp. Ich działalność jest bardzo ważna, ponieważ wiedza o przyrodzie pozwala zrozumieć istotę harmonijnego współżycia wszystkich organizmów, wpływa na świadomość, kształtuje odpowiednie postawy i właściwe zachowania.

Szczególnie pomocni w nadzorowaniu zachowań turystów, a równocześnie realizacji edukacyjnych zadań są pracownicy parku pełniący funkcje strażników parku.

Najważniejsza dla prawidłowego funkcjonowania parku jest jednak sprawna, dostosowana do jego warunków organizacja ruchu turystów i zagospodarowanie przestrzeni użytkowanych przez turystów. O organizacji ruchu turystów decydują takie indywidualne cechy, jak: specyfika chronionego krajobrazu i występujących ekosystemów i gatunków, wielkość i ukształtowanie powierzchni, położenie, ale także potrzeby i zainteresowania turystów, mieszkańców i historycznie uwarunkowane tradycje.

Organizacja przestrzeni, czyli zagospodarowanie i infrastruktura mają szczególne znaczenie dla eliminowania zagrożeń. Zagospodarowanie turystyczne w parkach narodowych ma dwa współzależne cele: zaspokojenie potrzeb i zainteresowań turystów oraz zabezpieczenie walorów chronionej przyrody. Bywają sytuacje, na co zwrócono uwagę wcześniej, gdy trudna jest równoczesna realizacja tych celów. Konieczne jest wówczas przyjęcie odpowiednich dla specyfiki parku priorytetów oraz zróżnicowanie powierzchni (tzn. wyznaczenie stref) w zależności od różnych celów, zadań czy funkcji. Należy nadmienić, że nie zawsze sprawdza się stosowane w poprzednich latach zróżnicowanie obszaru parku na dwie lub trzy strefy (strefę ochrony rezerwatowej, ochrony częściowej / ochrony krajobrazu i otuliny). Na przykład w parkach górskich najintensywniej użytkowane przez turystów są obszary uznane za strefy ochrony rezerwatowej. Stosowane w nowych

planach ochrony opracowania różnicują parki na więcej stref odpowiadających indywidualnym właściwościom chronionej przyrody i krajobrazowi.

Istotnym elementem infrastruktury turystycznej spełniającym potrzeby tylko turystów jest baza noclegowa i żywieniowa. W parkach narodowych ich rozbudowa jest trudnym problemem (np. w Karkonoskim Parku Narodowym).

Duże zagęszczenie hoteli i pensjonatów nie jest w parkach wskazane i należy zdecydowanie z tego rezygnować. Współcześnie wskazuje się na konieczność dostosowania na potrzeby turystów zabudowań gospodarstw, osad, wsi, miejscowości położonych na terenie parku lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie. Zjawisko to powszechne w parkach krajów Europy Zachodniej (w Austrii, w Hiszpanii, w Wielkiej Brytanii) w Polsce dopiero się rozwija (łączy się też z problemami i trudnościami, na które napotyka w ogóle rozwój agroturystyki w Polsce).

Tabela 2.

Parki narodowe w Polsce (stan 31 XII 2006 roku)

Parki narodowe	Powierzchnia (ha)	Długość szlaków* turystycznych (km)
OGÓLEM	317 233,7	2941,5
Biebrzański	59 223,0	471,0
Kampinoski	38 548,5	360,0
Bieszczadzki	29 201,0	271,0
Słowiński	21 572,9	144,3
Tatrzański	21 164,0	245,0
Magurski	19 438,9	85,0
Wigierski	14 999,5	218,0
Drawieński	11 342,0	132,5
Woliński	10 937,4	45,0
Białowiecki	10 517,3	38,5
Poleski	9 762,2	35,0
Roztoczański	8 482,8	60,3
Ujście Warty	8 037,6	12,6
Świętokrzyski	7 626,4	41,0
Wielkopolski	7 583,9	215,0
Narwiański	7 350,0	45,0
Gorczański	7 030,8	66,5
Gór Stołowych	6 339,7	120,0
Karkonoski	5 580,5	117,6
Bory Tucholskie	4 613,0	108,5
Babiogórski	3 390,5	52,0
Pieniński	2 346,2	34,7
Ojcowski	2 145,6	23,0

* Dane Ministerstwa Środowiska z 2005 roku.

Źródło: Dane Głównego Urzędu Statystycznego.

Pomocny dla organizacji ruchu turystycznego, a także pośrednio edukacji w parkach lub uzupełniający te działania, jest system informacji; służy nie tylko orientacji w przestrzeni, ale też pogłębianiu wiedzy i promocji parku. Każde z tych zadań wymaga innych środków. Spośród kilku grup informacji (wydawniczej, przez środki masowego przekazu i bezpośredniej w terenie) dla turysty przebywającego w parku istotne są różnego rodzaju tablice informacyjne. Z oczywistych względów są one konieczne, ale na obszarze chroniącym **naturalny** krajobraz tego typu środki muszą być wprowadzane bardzo uważnie. Nie powinny być ani zbyt częste, ani zbyt nachalne. Ważne jest też miejsce ich umieszczania, materiał i sposób ekspozycji. Z tych względów zrozumiałe są opory organizowania na terenie parku ścieżek dydaktycznych z licznymi (i dużymi) tablicami zawierającymi informacje o występujących zjawiskach, gatunkach i fitocenozach.

Jak już wcześniej zaznaczono, innymi szczególnie ważnymi elementami organizacji przestrzeni użytkowanych przez turystów są wszelkiego rodzaju urządzenia służące zabezpieczeniu chronionej przyrody. W miejscach koncentracji turystów przystanki są niezbędne i punkty widokowe z drewnianymi platformami przeciwdziałającymi wydeptywaniu roślinności i inicjowaniu erozji powierzchniowej warstwy gleby, wzmocnienia zboczy czy bariery zabezpieczające powierzchnie szczególnie zagrożone. Specjalnej troski wymagają najintensywniej użytkowane odcinki szlaków turystycznych i dlatego w niektórych parkach stosuje się różnego rodzaju wzmocnienia ich nawierzchni. Najpospolitsze są drewniane kładki stosowane w miejscach wrażliwych (suchych, piaszczystych lub podmokłych, błotnistych).

Szczególnie trudny problem dla zarządzających turystyką stwarzają tradycje i popularność uprawiania na terenach niektórych parków usportowionych form turystyki, czy inaczej sportów rekreacyjnych. Zaznaczyć jednak należy, że sytuacje konfliktowe pojawiają się tylko wówczas, gdy liczba chętnych do uprawiania jest bardzo duża, przydatny i dostępny teren niewielki, a forma sportu względem środowiska wyraźnie agresywna, często szkodliwa. Dotyczy to głównie narciarstwa zjazdowego i sportów wspinaczkowych w parkach górskich, ale także paralotniarstwa, jeździectwa, niektórych sportów wodnych. W ostatnich dwudziestu latach z polskich parków narodowych udało się wyeliminować zajęcia typowo sportowe, zawierające elementy konkurencji, i znacznie ograniczyć, przynajmniej w niektórych, turystykę sportową. Takie działania nie zawsze i nie wszędzie są wskazane. Na przykład jeździectwo jako turystyka konna jest ograniczana w Wielkopolskim Parku Narodowym, a propagowana jest w Bieszczadzkim Parku Narodowym, podobnie jak

żeglarstwo w Wigierskim Parku Narodowym. Ciągłe sporny pozostaje problem wzrastających wymagań (w odniesieniu do terenu i urządzeń) osób zainteresowanych narciarstwem zjazdowym w Karkonoskim i Tatrzańskim Parku Narodowym. Potwierdza się więc wcześniej wyrażona opinia o konieczności indywidualnego ustalania zasad dopuszczalności ruchu turystycznego, zgodnie z warunkami terenowymi.

Bezwzględnie nadrzędnym wymogiem niezależnym od jakichkolwiek uwarunkowań jest rozwijanie na obszarach parków narodowych opisanej wcześniej ekoturystyki, której podstawowymi cechami są pozytywne postawy zwiedzających wobec przyrody, stała gotowość nie tylko jej podziwiania, lecz przede wszystkim poznawania i studiowania.

Z punktu widzenia obecnie obowiązującego prawa, dokumentem decydującym o całokształcie wszystkich działań w polskich parkach narodowych (a także w rezerwach i w parkach krajobrazowych) ukierunkowanych na właściwe zapewnienie zagwarantowanego w Ustawie o ochronie przyrody „udostępnienia parku do zwiedzania” jest **plan ochrony parku**. Zawarta w nim bardzo szczegółowa analiza i ocena uwarunkowań ochronnych jako pierwszoplanowych zadań jest podstawą do ustalenia dopuszczalnego zakresu innych form użytkowania, w tym również turystycznego. Plan ten opracowywany przez grupy specjalistów dobrze znających teren najpełniej określa uwarunkowania przestrzenne oraz czasowe dostępności i intensywności turystyki, odpowiadające indywidualnym cechom i konkretnym warunkom danego parku.

TURYSTYKA W PARKACH KRAJOBRAZOWYCH

Parki krajobrazowe są tworzone w Polsce od lat siedemdziesiątych XX wieku. Obecnie jest ich 120 i zajmują łącznie powierzchnię ponad 2,6 mln ha (tab. 3).

Tabela 3.

Parki krajobrazowe w Polsce według województw (stan 31 XII 2006 roku)

Województwa	Liczba obiektów	Powierzchnia parków (ha)
POLSKA	120	2 602 094,5
Dolnośląskie	12	207 610,9
Kujawsko-pomorskie	8	232 762,8
Lubelskie	16 ^b	241 182,0
Lubuskie	7 ^c	76 915,9
Łódzkie	6 ^d	97 945,2
Małopolskie	9 ^e	178 289,7
Mazowieckie	5 ^{fgh}	173 297,0
Opolskie	3	62 590,5
Podkarpackie	7 ^{hi}	279 652,7
Podlaskie	3	88 084,5
Pomorskie	7 ^{ji}	167 856,2
Śląskie	7 ^g	229 312,1
Świętokrzyskie	9	128 876,1
Warmińsko-mazurskie	6 ^f	145 164,8
Wielkopolskie	10 ^{kl}	173 767,5
Zachodniopomorskie	5 ^k	118 786,6

Obiekt wykazano w województwie: b-podkarpackim, c-wielkopolskim, d-świętokrzyskim, e-śląskim, f-kujawsko-pomorskim, g-łódzkim, h-lubelskim, i-małopolskim, j-warmińskomazurskim, k-lubuskim, l-dolnośląskim.

Źródło: dane Głównego Urzędu Statystycznego.

Tak duża liczba i powierzchnia obszarów o wysokich wartościach przyrodniczych, objęta ochroną poza rezerwatami i parkami narodowymi, w sposób znaczący wzmocniła system obszarów chronionych w sensie nie tylko powiększenia jego wielkości i poprawy ekologicznego, środowiskotwórczego oddziaływania, ale także społecznego znaczenia.

Podstawowe zasady udostępniania parków krajobrazowych do użytkowania i zagospodarowania turystycznego są podobne jak w parkach narodowych, ponieważ celem zapisanym w definicji parków krajobrazowych jest zachowanie występujących na ich terenach wartości przyrodniczych, a także ich popularyzacja. Ten ostatni realizuje się przez wieloraką działalność edukacyjną, prowadzenie różnych form upowszechniania wiedzy o przyrodzie, a także przez zabawy i zajęcia sportowe. Przyjęty dla parków krajobrazowych mniejszy reżim ochrony umożliwia więc prowadzenie na ich obszarach nie tylko ekoturystyki, ale także łagodnych form rekreacji, w tym turystyki pobytowej, wypoczynkowej i niektórych form turystyki usportowionej (w zależności od

warunków i możliwości terenu). Wymaga to jednak równie dużej jak w parkach narodowych, a może jeszcze większej troski o przystosowanie terenu parku do użytkowania turystycznego i rekreacyjnego, ze względu na większą presję nie tylko zwiedzających, ale i gości wypoczywających. Konieczne jest więc właściwe zagospodarowanie z uwzględnieniem układu dróg i szlaków turystycznych oraz uważne rozmieszczenie innych elementów infrastruktury. Występowanie w granicach parków krajobrazowych większych niż w parkach narodowych powierzchni pól uprawnych i liczniejszej sieci osadnictwa sprzyja rozbudowie - właśnie w tych miejscach - skoncentrowanej infrastruktury, także bazy noclegowej i żywieniowej, bez uszczuplania terenów wartościowych przyrodniczo.

Wspomniane wcześniej formy turystyki usportowionej, ograniczane w parkach narodowych, tutaj mogą być rozwijane w zależności od lokalnych warunków i z uwzględnieniem zastrzeżeń koniecznych dla ochrony wartości przyrodniczych. Najbardziej aktywne formy turystyki pieszej - traperstwo (tramping, trekking) rozumiane jako wędrowanie samotne lub z towarzyszem po odludnych terenach, dość popularne w kraju biegi na orientację czy „safari” z aparatem fotograficznym - znajdują w niejednym parku krajobrazowym świetne warunki do realizacji zarówno latem, jak i zimą. Turystyka rowerowa na rowerach górskich, a także turystyka konna - obie po specjalnie wyznaczonych trasach i pod nadzorem służb parku - też mają większe szanse rozwoju w parkach krajobrazowych, podobnie turystyka wodna (żeglarstwo i kajakarstwo). Sprzyja temu bardzo duża różnorodność warunków terenowych (120 parków, rozmieszczonych w różnych typach krajobrazu Polski!), w tym znaczne zróżnicowanie hipsometrii, zagęszczenie układu strug, strumieni, rzek i liczne na pojezierzach jeziora.

Konfliktogenne w parkach narodowych narciarstwo zjazdowe (typu alpejskiego) nie powinno być ograniczone w krajobrazowych parkach górskich, a jego dopuszczalna intensywność (zgodna z planami ochrony) i dobre zainwestowanie na terenach już istniejących centrów może skutecznie odciążyć parki narodowe.

W Polsce, w kraju o większej powierzchni obszarów nizinnych, wymaga większej i lepszej promocji narciarstwo biegowe, znajdujące szczególnie dobre warunki w parkach krajobrazowych położonych w części północno-wschodniej.

Inne formy aktywnego wypoczynku, znajdujące wzrastające grono entuzjastów - jak lotniarstwo, speleologia, rafting (spływy tratwami), różne zajęcia związane z radzeniem sobie w okolicznościach trudnych („dzikiej przyrody”, z dala od cywilizacji), czyli tzw. Survival - wymagają specyficznych warunków i umiejętności, a także bywają niebezpieczne dla ludzi i środowiska. Lepiej, aby

były uprawiane w sytuacjach określonych programem i regulaminem, w miejscach z różnych względów dogodnych. Uczestniczenie w tych formach wypoczynku pod nadzorem licencjonowanych instruktorów w parkach krajobrazowych może zapobiec ich spontanicznemu i niekontrolowanemu rozwojowi na obszarach niewskazanych.

Na świecie wzrasta zainteresowanie ekoturystyką, czyli turystyką ukierunkowaną na poznawanie różnorodności krajobrazów oraz cech przyrody innych krajów i kontynentów. Proces likwidacji granic państw został już zapoczątkowany i będzie trwał. Należy spodziewać się większej liczby gości z zagranicy, także z innych kontynentów. Parki krajobrazowe są miejscami, gdzie powinni znajdować wzorcowe warunki aktywnego wypoczynku i realizacji zainteresowań.

UŻYTKOWANIE TURYSTYCZNE INNYCH POWIERZCHNI PRAWNIE CHRONIONYCH

Spośród pozostałych form obszarów prawnie chronionych (zaliczane według Ustawy o ochronie przyrody z 2004 r. do indywidualnych form ochrony przyrody; tab. 4) dla turystyki i rekreacji wykorzystywane są: zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, użytki ekologiczne, miejsca występowania pomników przyrody oraz obszary Natura 2000.

Tabela 4.

Indywidualne formy ochrony przyrody w Polsce (stan 31 XII 2006 roku)

	Liczba obiektów	Powierzchnia (ha)
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	200	90 616,2
Użytki ekologiczne	6 645	45 180,5
Stanowiska dokumentacyjne	142	762,4

Źródło: dane Głównego Urzędu Statystycznego.

Grupę należy jeszcze uzupełnić o parki wiejskie (nazywane także podworskimi) oraz parki pokazowe wchodzące w skład terenów zieleni w miastach, czyli parki zoologiczne, botaniczne i dendrologiczne. Te ostatnie, jako ważny element struktury terenów zieleni miejskiej, podlegają właściwym dla nich zasadom uprawy i pielęgnacji oraz organizacji, w tym innym zasadom zwiedzania.

Specjalnego omówienia wymagają wspomniane parki podworskie zlokalizowane na terenach wiejskich. Obecnie często są objęte ochroną głównie lub wyłącznie ze względu na walory przyrodnicze - rzadkie okazy dendroflory

i ich ugrupowania. W większości bowiem parków uległy zniszczeniu zabytkowe budowle, wokół których były zakładane (dwory, pałace). Formalnie jednak parki podworskie podlegają nadzorowi konserwatora zabytków. Podejmowane w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku próby wprowadzania na tereny parków podworskich obiektów sportowych i rekreacyjnych (boisk do gier i zabaw) często niszczyły zabytkowy układ przestrzenny tych wcześniej bardzo pięknych obszarów. Od co najmniej trzydziestu lat podejmowane są starania ich ratowania. Wyrazem tego jest połączenie wysiłków i kosztów organów ochrony przyrody i ochrony zabytków na przykład w celu przeprowadzenia inwentaryzacji zachowanych okazów drzew, a następnie rewaloryzacji całego założenia koncepcji parku. Natomiast różne wyniki daje trwający proces prywatyzacji; jego rezultaty będzie można ocenić dopiero po upływie pewnego czasu.

Użytkowanie zespołów przyrodniczo-krajobrazowych z uwzględnieniem celów turystyki i rekreacji powinny podlegać w ogólnych założeniach zasadom podobnym co użytkowanie parków krajobrazowych, natomiast w szczególności nie można zapominać o uwarunkowaniach wynikających z celów ochrony i potrzeb organu założycielskiego.

Również do konkretnych sytuacji powinno być dostosowywane turystyczne czy rekreacyjne wykorzystanie użytków ekologicznych. Tworzenie ich w celu zachowania unikatowych zasobów genowych i typów środowisk (o czym mówi ustawa) wskazuje na ograniczone możliwości użytkowania, szczególnie rekreacyjnego. Nadmienić należy, że w większości charakteryzują się one małymi powierzchniami. W tej sytuacji mogą być dopuszczalne głównie łagodne formy rekreacji (spacery, krótko trwający odpoczynek) i turystyki poznawczej (turystyka piesza, rowerowa). Ze względu jednak na ich dużą różnorodność nie wyklucza się dopuszczalności także innych typów zajęć rekreacyjnych w pewnych sytuacjach uwarunkowanych lokalnie i przy właściwym zagospodarowaniu.

Obiekty uznane za pomniki przyrody i ich otoczenie prawie zawsze są atrakcją turystyczną, przede wszystkim ze względu na duże znaczenie dydaktyczne (wiedza o przyrodzie i historii). Miejsca ich występowania są chętnie odwiedzane; istnieje więc konieczność odpowiedniego ich zabezpieczenia, także terenu otaczającego, głównie przed wydeptywaniem i zaśmiecaniem.

Obszary Natura 2000 - tworzone od 2004 roku, zgodnie z prawem Unii Europejskiej (dyrektywą ptasią z 1979 roku i dyrektywą siedliskową z 1991 roku), a także nową polską Ustawą o ochronie przyrody z 2004 roku - w znacznej części pokrywają się z istniejącymi już w Polsce powierzchniami prawnie chronionymi. Ich zarządzanie, zagospodarowanie i użytkowanie wynika z ustaleń przyjętych w planach ochrony obowiązkowych dla wszystkich tych terenów.

Przepisy ustawy, w części dotyczącej Obszarów Natura 2000, nie mówią o ich użytkowaniu turystycznym. Ponieważ są to całkowicie nowe struktury, należy przyjąć, że wraz z upływem czasu i dostosowywania prawa europejskiego do warunków krajowych zostaną wypracowane zasady, które w sposób radykalny nie zmieniają dotychczas stosowanych przepisów na terenach już dopuszczonych do zwiedzania, a poprawią stan siedlisk przyrodniczych terenów nowowyznaczonych oraz ogólnie wzmocnią ich znaczenie i ochronę.

ZAKOŃCZENIE

Szacunek dla przeszłości oraz historii kraju i narodu cechuje człowieka mądrego, wrażliwego i dobrego. Nikt nie podważa potrzeby dbałości o nasze zabytki historii, sztuki, architektury; szanujemy je, bo liczą setki lat, nazywamy skarbami naszej kultury, troskliwie przechowujemy w pilnie strzeżonych muzeach.

Czy takim samym szacunkiem darzymy nasze „muzea natury” - rezerwy i parki narodowe? Musimy je również chronić, by zachować jako - liczące wiele tysięcy lat zabytki historii natury i historii życia nie tylko ludzi. Ale chronić nie znaczy zakazywać ich oglądania czy podziwiania. Możemy to zrobić, uprawiając turystykę poznawczą, krajoznawczą czy ekoturystykę. Ochrona przyrody i turystyka mają szansę harmonijnego współistnienia. Potrzebne są tylko prawidłowe postawy turystów i odpowiednie zasady zarządzania walorami przyrody. W tym kierunku i dla tych celów należy kształcić turystów oraz także, a może przede wszystkim, organizatorów turystyki.

SUMMARY

TOURISM AND THE POLISH NATURE AND ITS PROTECTION. PART TWO. TOURISM ON LEGALLY PROTECTED AREAS.

The touristic use on protected areas should be permissible but, at the same time, should be harmonious with the environment protection. Strict, active and partial protection can be distinguished. Unfortunately, these principles are not always obeyed in practice. The article treats about reserves, national parks and landscape parks. It also concludes that the environment protection and tourism can coexist in harmony.

BIBLIOGRAFIA

1. Mirek Z. (2003): *Turystyka w obszarach chronionych*. W: Materiały V Krajowej Konferencji „Ochrona przyrody a turystyka”. Uniw. Rzesz., Rzeszów, s. 211-212.
2. Staniewska-Zątek W. (2007): *Turystyka a przyroda i jej ochrona*. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
3. Symonides E. (2003): *Turystyka w rezerwatach przyrody*. W: Materiały V Krajowej Konferencji „Ochrona przyrody a turystyka”. Uniw. Rzesz., Rzeszów, s. 13-16.
4. Zaręba D. (2000): *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*. PWN, Warszawa.

PROF. DR HAB. WANDA STANIEWSKA-ZĄTEK
Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania
e-mail: wzatek@dvc-web.com

**ANALIZA RUCHU TURYSTYCZNEGO W LATACH 2003-2005
NA TLE WARUNKÓW PRZYRODNICZYCH I KULTUROWYCH
WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO**

WSTĘP

Województwo zachodniopomorskie jest położone w północno-zachodniej części Polski. Północną granicę województwa wyznacza linia brzegowa Morza Bałtyckiego. Przez morze region ten sąsiaduje z Danią i Szwecją. Od zachodu graniczy z Niemcami, a od południa z dwoma województwami lubuskim i wielkopolskim. Sąsiadem na wschodzie jest województwo pomorskie.

Województwo zachodniopomorskie zostało powołane na podstawie ustawy z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu trójstopniowego podziału terytorialnego państwa na gminy, powiaty i województwa. Zostało ukształtowane w wyniku połączenia województw szczecińskiego i koszalińskiego oraz 11. gmin województwa gorzowskiego, 5. gmin województwa pilskiego i 3. gmin województwa słupskiego.

Utworzony region został podzielony na 114 gmin i 21 powiatów, w tym 3 grodzkie i 18 ziemskich. Obecny stan podziału administracyjnego województwa Zachodniopomorskiego przedstawia mapka (ryc.1).

Zachodniopomorskie zajmuje powierzchnię 22 902 km², która stanowi około 7,3% terytorium Polski. Pod tym względem województwo ma 5. miejsce w kraju. Jak podaje Kosacki oraz Kucharski (2005) cały region zamieszkuje 1731 tys. osób, stanowiących 4,5% krajowej populacji. Gęstość zaludnienia jest stosunkowo mała i wynosi 76 osób na km kw. W granicach województwa znajduje się ponad 3,1 tys. wsi oraz 61 miast, z czego do największych zalicza się Szczecin, Koszalin, Stargard Szczeciński, Świnoujście oraz Kołobrzeg. Stolicą regionu jest Szczecin.

Ryc.1. Podział administracyjny województwa zachodniopomorskiego.
Źródło: www.wikipedia.org

Gospodarka województwa opiera się na ponad 130 tys. firmach, które łącznie zatrudniają 633 tys. pracowników. Wśród podmiotów gospodarczych najliczniej reprezentowany jest handel detaliczny i hurtowy oraz usługi naprawcze - łącznie 47,6 tys. firm, w których pracuje 112 tys. osób. Obie branże - handlowa oraz usług naprawczych są drugim pod względem wielkości pracodawcą w regionie. Najwięcej miejsc pracy znajduje się w przemyśle. Ponad 12,2 tys. przedsiębiorstw produkcyjnych zatrudnia łącznie 117 tys. osób. Dominuje przemysł stoczniowy. Największym pracodawcą jest Stocznia Szczecińska. Pozostałe branże to energetyka, przemysł chemiczny oraz spożywczy. Wraz z transportem i rybołówstwem są one wizytówką regionu. Spośród wszystkich jednostek gospodarczych 97,8% stanowią firmy prywatne. Zatrudniają one łącznie 58,6% wszystkich pracujących, co wskazuje, że w prywatnym sektorze gospodarki regionu przeważają małe firmy. Do najbardziej sprywatyzowanych sektorów należą: budownictwo, handel i usługi naprawcze oraz transport, gospodarka magazynowa i łączność.

Zachodniopomorskie to region charakteryzujący się dobrymi warunkami rozwoju rolnictwa. Jest także jednym z najbardziej zielonych obszarów Polski. Lasy i grunty leśne zajmują ponad 7,9 tys. km², czyli około jednej trzeciej powierzchni regionu. Rzeźba terenu województwa zachodniopomorskiego jest efektem działalności lądolodu skandynawskiego w okresie plejstoceniowym. Pas moren czołowych ciągnie się od Cedyni przez Myślibórz, Ińsko, Szczecinek oraz Bytów. Na zachodzie wzniesienia wynoszą od 100-150 m n.p.m., a w części wschodniej 200-250 m n.p.m. W tej strefie dominuje krajobraz pagórkowato-pojezierny. Na południe od moreny czołowej występuje krajobraz sandrowo-pojezierny. Natomiast po północnej stronie wytworzyła się strefa gliniastej moreny dennej o lekko sfałdowanej powierzchni z krajobrazem równin morenowych. Na wybrzeżu powstała odrębna strefa (klify, mierzeje, zalewy oraz równiny aluwialne).

Przez teren województwa przepływają rzeki, między innymi: Odra, Ina, Rega, Drawa, Parsęta, Wieprza oraz Gwda. U ujścia Odry występuje rozległy Zalew Szczeciński. Na obszarze województwa występuje około 4 tys. jezior o powierzchni powyżej 1 ha. Większość z nich znajduje się w strefie moren czołowych i ma charakter rynnowy. Jest też kilka jezior ujściowych (jeziro Dąbie) oraz przybrzeżnych (jeziora: Jamno, Bukowo, Gardno, Łebsko i inne).

Klimat województwa należy do umiarkowanych, z przewagą wiatrów zachodnich, północno-zachodnich i północnych. Jednocześnie, ze względu na bliskość morza i znaczną liczbę zbiorników wodnych oraz dużą powierzchnię lasów, charakteryzuje się podwyższoną wilgotnością powietrza.

WALORY TURYSTYCZNE WOJEWÓDZTWA

Województwo zachodniopomorskie jest jednym z najważniejszych regionów turystycznych kraju. Wyróżnia się bardzo interesującym środowiskiem naturalnym i kulturowym. Tworzy ono podstawę rozwoju działalności turystycznej. Interesująco przedstawiają się także walory środowiska przyrodniczego. Urozmaicony krajobraz oraz bogactwo flory i fauny to dodatkowe atuty z punktu widzenia ruchu turystycznego. Walory te są elementami, które różnicują ruch turystyczny na tym obszarze. Województwo charakteryzuje się także licznymi zabytkami architektury.

Najistotniejszym dla turystyki obszarem województwa jest wybrzeże morskie Bałtyku. Wyróżnia się całym zespołem walorów środowiska, które daje styk lądu z morzem. Blisko 185 - kilometrowy pas wybrzeża w województwie zachodniopomorskim tworzy niemal połowę całości morskiego wybrzeża

Polski. Składają się na niego szerokie, piaszczyste plaże z wydrami i lasami oraz płytkimi jeziorami nadmorskimi (największe to: Jamno, Bukowo, Wicko, Kopań). Ze względu na brak odpowiedniej infrastruktury lub zanieczyszczenia wód, większość z wymienionych jezior nie jest wykorzystywana do celów rekreacyjnych. Wybrzeże ma jednak bardzo urozmaicony charakter, co przesadza o dużej atrakcyjności krajobrazu. W miejscach przylegania do morza moreny czołowej, pod wpływem działalności abrazyjnej fal morskich, wytworzył się klifowy typ wybrzeża wysokiego. W najpiękniejszej postaci odcinki klifowego wybrzeża uformowały się na wyspie Wolin, a także w rejonie Trzęsacza. Dominuje jednak typ wybrzeża płaskiego, któremu towarzyszą rozległe piaszczyste plaże należące do największych atrakcji turystycznych regionu.

Walory wypoczynkowe omawianego terenu wiążą się przede wszystkim z morskim klimatem i możliwością kąpieli w wodach Bałtyku. Obszar ten wyróżnia się najlepszymi walorami klimatycznymi, a szczególnie termicznymi. Wskazane zalety wypoczynkowe omawianego obszaru wpłynęły na silny rozwój ruchu turystycznego o charakterze pobytowym. Szczególna jego koncentracja występuje w licznych miejscowościach usytuowanych wzdłuż linii brzegowej.

Największe skupiska obiektów świadczących usługi turystyczne występują na wybrzeżu. Rozciągają się tutaj uznawane za najczystsze na środkowym wybrzeżu kąpieliska, wyróżniające się wspaniałymi piaszczystymi plażami. Należą do nich: Świnoujście, Darłówek, Kamień Pomorski, Ustronie Morskie, Międzyzdroje, Dziwnów, Dźwirzyno, Mrzeżyno, Jarosławiec, Pobierowo, Mielno, Darłowo oraz Kołobrzeg. Miejscowości te mogą pochwalić się jednocześnie bogatą tradycją kulturową. Jest to strefa największej koncentracji ruchu turystycznego. Oprócz szerokich piaszczystych plaż, osłoniętych zalesionymi wydrami, można spotkać tutaj wysokie wybrzeże klifowe z powstałymi w wyniku działań morza, malowniczymi urwiskami w okolicach Niechorza, Międzyzdrojów, Ustronia Morskiego, Jarosławca oraz Trzęsacza (z ciekawymi ruinami gotyckiego kościoła nad skarpią).

Region odznacza się dużym zalesieniem (33,6%). Największymi kompleksami leśnymi są puszcze: Goleniowska, Wkrzańska, Bukowa, Drawska, Koszalińska, Barlinecka oraz Bory Myśliborskie. W drzewostanie tych lasów dominuje sosna i buk. Obszar obfituje w tereny przyrodnicze, prawnie chronione. Znajdują się tu dwa parki narodowe - Woliński i Drawieński, pięć parków krajobrazowych (Barlinecko-Gorzowski, Drawsko-Iński, Cedyński, Doliny Dolnej Odry, Szczeciński), 75 rezerwatów przyrody oraz 1172 pomniki przyrody występujące w wielu miejscach regionu. Pomnikami przyrody są najczęściej drzewa, wyróżniające się rozmiarami lub specyficzną, ciekawą formą ukształtowania. Są to głównie buki, lipy, dęby, cisy oraz jesiony.

Ryc. 2. a) fragment stromych brzegów klifowych, b) Jezioro Turkusowe, c) żubry.
 Źródło: www.miedzzydroje.pl

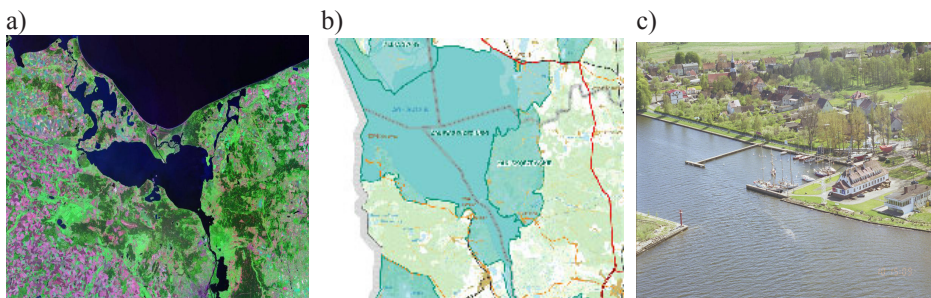
Szczególnie znaczącą atrakcją turystyczną jest Woliński Park Narodowy, cenny ze względu na walory przyrodnicze oraz krajobrazowe. Na jego terenie występują jeziora polodowcowe, wybrzeże klifowe oraz lasy będące ostoją ptaka drapieżnego, symbolu Polski - orła białego. Park został utworzony w środkowej części wyspy Wolin w 1960 r. Rozpościera się na powierzchni prawie 11 tys. ha. Lasy z przewagą borów sosnowych zajmują 90% tego obszaru. Zachowały się tu także cenne naturalne buczyny pomorskie. Najbardziej atrakcyjnie krajobrazowo są strome brzegi klifowe (ryc. 2 a), pocięte jarami, delta Świny, która jest ostoją ptaków o znaczeniu europejskim oraz Jezioro Turkusowe koło Wapnicy (ryc. 2 b). W Międzyzdrojach znajduje się Muzeum Wolińskiego Parku Narodowego oraz rezerwat pokazowy żubrów (ryc. 2 c).

Z dala od wybrzeża morskiego, w południowej części województwa ruch turystyczny skupia się nad licznymi jeziorami, otoczonymi dużymi kompleksami leśnymi. Szczególnie wyróżnia się Pojezierze Drawskie z pagórkowatą rzeźbą terenu, gdzie względne wysokości wzniesień osiągają ponad 100 m. Na jeziorach o dobrze rozwiniętej, urozmaiconej linii brzegowej (Drawsko, Łubie, Wielimie) i rzekach (Drawa) rozwija się turystyka wodna. Głównymi centrami turystycznymi są tu Czaplinek oraz Szczecinek, a także Biały Bór, który jest ośrodkiem sportu jeździeckiego i szczytowo-pompowa elektrownia w Żydowie koło Polanowa, która wykorzystuje osiemdziesięciometrową różnicę poziomów wód dwóch sąsiednich jezior. W okolicach Drawska Pomorskiego, wśród lasów, jest usytuowany jeden z największych poligonów wojskowych w środkowej Europie.

Na pograniczu z regionem lubuskim występuje Drawieński Park Narodowy. Obejmuje powierzchnię 11 tys. ha, z częścią dolin rzecznych Drawy i dolną

częścią jej lewego dopływu Płociczną oraz sporą częścią Puszczy Drawskiej. Wody stanowią około 13% powierzchni parku i obejmują liczne jeziora rynnowe, m.in. Ostrowiec, Czarne, Martwe oraz Sitno. W szacie roślinnej dominują buki, graby, dęby oraz bory sosnowe. Z roślin chronionych występuje rozmarynek i storczyki. Faunę tworzą m.in. orzeł bielik, bocian czarny, kormoran oraz bóbr i wydra (symbol parku). Spływ kajakowy rzeką Drawą, prowadzący przez park, należy do największych atrakcji turystycznych w tym rejonie.

Charakterystyczną cechą województwa zachodniopomorskiego jest również obfitość wód powierzchniowych. Zajmują one około 6% obszaru województwa i 15,7% powierzchni wód w Polsce. Pod tym względem województwo zachodniopomorskie zajmuje drugie miejsce w kraju po województwie warmińsko-mazurskim.

Ryc. 3. a) Zalew Szczeciński – zdjęcie satelitarne, b) Zalew Szczeciński – mapa dojazdowa, c) Trzebież.

Źródło: www.wikipedia.org, www.polska.pl, www.ums.gov.pl.

W pasie nadmorskim znajdują się jeziora przybrzeżne (Jamno, Wicko, Bukowo). Najbardziej charakterystycznym zbiornikiem wodnym, stwarzającym doskonałe warunki dla rozwoju rekreacji i turystyki aktywnej oraz kwalifikowanej jest Zalew Szczeciński (ryc. 3 a, b) o powierzchni 968 km² (w tym w granicach Polski - 479 km²). Zalew wchłania potężny strumień wód Odry i oddaje je morzu trzema cieśninami - Świną, Dźwiną i Pianą. Po obu stronach Zalewu Szczecińskiego znajduje się znaczna liczba przystani jachtowych i portów, sprzyjających rozwojowi turystyki i sportów wodnych na tym obszarze, tworząc szczególnie ważne miejsce dla miłośników żeglarstwa, z jej głównym ośrodkiem w Trzebieżu (ryc. 3 c).

Doskonałe, często jeszcze nie do końca odkryte przez turystów, warunki do wypoczynku występują również na Pojezierzach: Słowińskim, Myśliborskim, Wałęckim oraz Ińskim. Znajduje się tu kilkaset jezior o powierzchni ponad 1 ha,

w tym jezioro Dąbie (5,5 tys. Ha - największe jezioro deltowe w Polsce), co daje możliwość uprawiania windsurfingu. Turyści, którzy pragną czynnego wypoczynku mogą skorzystać z wspaniałych szlaków kajakowych na rzekach (Parsęta, Wieprza).

Miejscami wypoczynku nie tylko mieszkańców regionu są zalesione tereny wokół Szczecina: Wzgórza Bukowe z Puszcą Bukową i Jeziorem Szmaragdowym, Wzgórza Warszewskie, Puszcza Goleniowska i Wkrzańska oraz okolice jezior Miedwie i Dąbie. Na Zalewie Szczecińskim rozwija się turystyka żeglarska. Dużym ośrodkiem wypoczynkowym stał się Myślibórz nad jeziorem Myśliborskim. Piękne krajobrazy można podziwiać w dolinie Odry na odcinku Czelin-Bielinek, z wysokimi, podciętymi przez rzekę brzegami, na obszarze Cedyńskiego Parku Krajobrazowego.

Istotnym wzbogaceniem walorów wypoczynkowych omawianego obszaru są zasoby wód mineralnych i wartościowych borowin. Dzięki wykorzystaniu solanek, głównie jodowo-bromowych rozwinęły się zakłady przyrodolecznicze, a wiele miejscowości nadmorskich łączy funkcje kąpielisk z funkcjami uzdrowiskowymi (Świnoujście, Międzyzdroje, Kamień Pomorski, Kołobrzeg oraz Połczyn Zdrój).

Doskonałym przykładem może być Połczyn Zdrój, gdzie od dłuższego już czasu wykorzystuje się wody szczawowo-żelaziste w celach leczniczych. Prowadzone badania zasobów wód solankowych o podwyższonej temperaturze stwarzają dalsze możliwości rozwoju lecznictwa w tym znanym uzdrowisku. Okolice Połczyna Zdroju są także rejonem występowania cennych borowin. Wykorzystując zasoby wód mineralnych - w istniejących w Połczynie Zdroju sanatoriach, wyposażonych w nowoczesne urządzenia lecznicze oraz łaźienki do kąpeli mineralnych, borowinowych i kwasowęglowych - leczy się liczne schorzenia, w tym reumatyczne, choroby kobiece oraz choroby obwodowego układu nerwowego. Dodatkowym walorem okolic Połczyna jest specyficzny klimat o właściwościach leczniczych. Obecność źródeł wód mineralnych to zaleta, która w sposób szczególny decyduje o kształtowaniu się i rozwoju ruchu turystycznego. Określa zakres możliwości wykorzystania ich w leczeniu różnorodnych chorób czy w zabiegach rekonwalescencyjnych i profilaktycznych, podnosząc zasadniczo atrakcyjność turystyczno-wypoczynkową określonej miejscowości.

Walory wypoczynkowe województwa zachodniopomorskiego uzupełniają bogate zalety walorów krajoznawcze. Wynikają one zarówno z cech środowiska przyrodniczego, jak i z przeszłości kulturowej tego obszaru. Podnoszą ogólną atrakcyjność turystyczną omawianego terenu. Wzbogacają programy pobytów

treściami poznawczymi. Cenne walory krajoznawcze krajobrazu kulturowego regionu wiążą się z historią osadnictwa, rozwojem życia społeczno-gospodarczego, wynikają z ciekawej i burzliwej przeszłości historycznej oraz współczesnych dokonań człowieka.

Najbardziej wartościowe zabytki architektury koncentrują się w miastach regionu (Szczecin, Stargard Szczeciński, Chojna, Kamień Pomorski oraz Darłowo). Za najcenniejszy zabytek województwa uważa się gotycki kościół NMP w Stargardzie Szczecińskim. W Szczecinie na szczególną uwagę zasługują liczne zabytki architektury. Wyróżnia się tu renesansowy, odbudowany po zniszczeniach wojennych, zamek książąt pomorskich, fragmenty murów miejskich z Basztą Siedmiu Płaszczy, gotycki dom Loitzów oraz archikatedra św. Jakuba Apostoła. W Muzeum Pomorza Zachodniego, w liczbie około 100 tys. Ekspонатów są zgromadzone, ruchome zabytki dóbr kultury, dokumentujące i ilustrujące słowiańskie pradzieje Pomorza Zachodniego, historię żeglugi na Bałtyku i dzieje budownictwa okrętowego, a także przyrodę i etnografię regionu. Najmłodszym działem tego muzeum są zbiory afrykanistyczne. Miasto dysponuje kilkoma teatrami, licznymi kinami i domami kultury. Szczecin jest także ważnym ośrodkiem naukowym. Mają tu siedzibę placówki PAN, a także uniwersytet, Pomorska Akademia Medyczna, Akademia Rolnicza oraz Szkoła Morska i Szkoła Rybołówstwa Morskiego.

Kolejną wartą uwagi miejscowością na tym terenie jest Świnoujście. Oprócz roli uzdrowiska i ośrodka wczasowego, pełni ono ważną funkcję ośrodka kulturowego. W mieście warto odwiedzić Muzeum Rybołówstwa Morskiego z bogatymi zbiorami fauny morskiej i tradycyjnych narzędzi używanych do połowu. Ogromną atrakcją jest latarnia morska, niegdyś najwyższa na świecie, dziś najwyższa nad Bałtykiem z galerią widokową (ryc. 4 c). W kombinacie rybołówstwa „Odra” znajduje się oryginalne muzeum ryb mrożonych z rzadkimi rybami egzotycznymi. Co roku w mieście odbywa się Festiwal Artystyczny Młodzieży Akademickiej FAMA (ryc. 4 b) i Ogólnopolski Przegląd Piosenki Morskiej „Wiatrak”.

Do najstarszych zabytków budownictwa województwa zalicza się kościół romański w Moryniu, a także kościoły romańsko-gotyckie - pocysterski w Kołbaczu oraz katedrę w Kamieniu Pomorskim. Specyficzną cechą regionu jest wyróżniająca się wśród zabytków budownictwa architektura późnego średniowiecza. Zachowały się gotyckie katedry w Kołobrzegu i Koszalinie, liczne kościoły gotyckie - w Szczecinie, Świdninie, Darłowie, Białogardzie, Gryfinie, Gryficach, Chojnie oraz Trzebiatowie. Średniowieczne budownictwo świeckie reprezentują liczne fragmenty murów miejskich z bramami i basztami

(Stargard Szczeciński, Koszalin, Szczecin, Pyrzyce, Chojna, Gryfice, Trzebiatów), kamienice mieszczańskie (Szczecin, Stargard Szczeciński), gotyckie ratusze (Szczecin, Chojna, Stargard Szczeciński). Ocalało kilka zamków średniowiecznych przebudowanych w następnych epokach (Szczecin - najokazalszy, Darłowo, Świdnin). Na wybrzeżu występują dziewiętnastowieczne latarnie morskie (Świnoujście, Jarosławiec). Największą placówką muzealną jest Muzeum Narodowe w Szczecinie. Ciekawe zbiory posiadają: Muzeum Okręgowe w Koszalinie, Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu, muzea regionalne w Stargardzie Szczecińskim, Darłowie i Wolinie. W Gryficach znajduje się ciekawy Skansen Kolei Wąskotorowej.

Do najwspanialszych atrakcji turystycznych regionu należy zaliczyć także miejscowości wyspy Wolin - Wolin i Międzyzdroje. W Wolinie, centralnej osadzie (stolicy) starosłowiańskiego plemienia Wolinian (IX-XII) na uwagę zasługuje rezerwat archeologiczny chroniący słowiańskie cmentarzysko z IX-XI wieku, zwane „Wzgórzem Wisielczym” oraz dawny słowiański gród na „Srebrnym Wzgórzu”.

Ryc. 4. a) fragment promenady gwiazd w Międzyzdrojach, b) festiwal FAMA, c) latarnia morska w Świnoujściu.

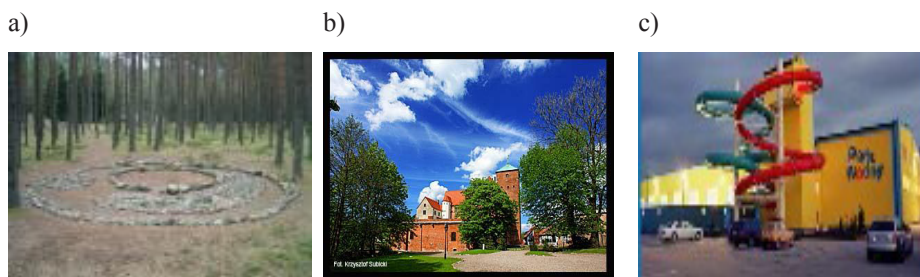
Źródło: www.um.swinoujście.pl i www.miedzyzdroje.pl

W Międzyzdrojach na uwagę zasługuje Muzeum Wolińskiego Parku Narodowego oraz Rezerwat Pokazowy Żubrów. Dużą sławą wśród turystów cieszy się w mieście Promenada Gwiazd z odciskami dłoni popularnych polskich aktorów (ryc. 4 a). Co roku znaczne powodzenie mają również letni Festiwal Gwiazd oraz Międzynarodowy Festiwal Chórów Polonijnych, które przyciągają turystów nie tylko z całego kraju, ale i ze świata.

Wśród miast, które w 1945 r. powróciły do Polski w stanie całkowitej ruiny znalazł się m.in. Kołobrzeg. Obecnie miasto odznacza się żywym tempem rozwoju. Pełni złożone funkcje ośrodka portowego i przemysłowego oraz uzdrowiska.

Najbardziej uroczym miejscem miasta jest ulica Dubois, zwana Złotą Uliczką. Dużym powodzeniem u turystów cieszy się molo spacerowe oraz latarnia, która jest doskonałym punktem widokowym. Do większych miast regionu należy także Koszalin. Warto odwiedzić Pałac Młynarzy. Na uwagę zasługuje park z amfiteatrem - miejscem Światowych Festiwali Chórów Polonijnych. Ponadto na Górze Chełmskiej, na miejscu średniowiecznej świątyni pogańskiej znajduje się dziś sanktuarium maryjne, licznie odwiedzane przez pielgrzymki.

W pobliżu warto odwiedzić miejscowość Grzybnica z unikatowym w Polsce, a także w Europie cmentarzyskiem skandynawskiego plemienia Gotów, w skład którego wchodzi „Kamienne Kręgi” z I-II wieku n.e. Wśród odwiedzających jest rozpowszechniana informacja, że kamienne kręgi są miejscami o szczególnej energii. Mają podobno wpływać kojąco na system nerwowy, przywracać harmonię i równowagę w polu energetycznym człowieka (ryc. 5 a).

Ryc. 5. a) kamienne kręgi, b) Zamek Książąt Pomorskich w Darłowie, c) park wodny „Jan” w Darłowie.

Źródło: www.naszekaszuby.pl, www.info.darlowo.pl oraz www.parkwodny.net

Nie sposób pominąć również gminy Będzino, a w szczególności gospodarstwa ogrodniczego, które prowadzi Szkółkę Roślin Ozdobnych – HORTULUS w Dobrzycy. Zajmuje ona powierzchnię ponad 70 ha. Zachęca się do zwiedzenia tego gospodarstwa wszystkich przejeżdżających przez gminę Będzino. Można tam zobaczyć i podziwiać m.in.: ogród japoński, wodny, ziołowy i ogród francuski.

Do zwiedzenia jest również galeria z działem muszli i marynistyki oraz z możliwością zrobienia zakupów pośród dużego wyboru (około 2000) wzorów donic i doniczek, w tym ze szkła, wikliny, mosiądzu oraz obrazów, ram, a także rzeźby oraz artykułów z Afryki i Dalekiego Wschodu (Gościny...2005).

Należy odwiedzić również Darłowo, szczytące się zamkiem Książąt Pomorskich i kaplicą św. Gertrudy. Kaplica jest wzorowana na jerozolimskiej świątyni Grobu Świętego i stanowi jeden z najcenniejszych zabytków Pomorza

(ryc. 5 b). Zachował się tu średniowieczny układ urbanistyczny z rynkiem pośrodku jako głównym placem w mieście oraz barokowy ratusz z XIII w. Ponadto w mieście znajduje się skansen sprzętu lotniczego i broni morskiej.

Dla miłośników kąpieli ciekawą propozycją może być park wodny „Jan”, gdzie główną atrakcją są jedyne w Europie baseny z wodą morską, a także dwie zjeżdżalnie TURBO – o długości 104 i 70 m - jedne z najszybszych w Polsce (ryc. 5 c). Interesujący jest Białogard z fragmentami murów obronnych z basztami i Wysoką Bramą oraz kościołem Narodzenia NMP z XIV w. Ważne ośrodki krajoznawcze omawianego regionu to także Złocieniec z ruinami zamku XIII-wiecznego oraz Czaplinek z XVIII- i XIX-wiecznymi zabytkami. W Czaplinku bierze początek szlak kajakowy o długości 173 km, uważany często za najbardziej atrakcyjny w Polsce. Rolę ośrodka turystyki i sportu jeździeckiego spełnia Biały Bór. Położony jest pomiędzy dwoma jeziorami Łobez i Bielsko.

Niemniej atrakcyjne położenie wśród jezior i wzgórz ma Świdwin, z licznymi zabytkami architektury. Wokół miasta biegnie atrakcyjny szlak turystyczny „kocioł świdwiński”. Przez omawiany obszar przebiega południkowo jedna z ważniejszych tras turystycznych Polski, prowadząca nad Bałtyk. Według Kruczka (2005) najpiękniejszy fragment tej trasy to odcinek między Czaplinkiem a Połczynem, liczący przeszło 130 zakrętów.

Pomorze Zachodnie to idealne miejsce wypoczynku dla miłośników ciszy i wędkowania. Dostępne dla turystów są liczne jeziora i rzeki oraz Morze Bałtyckie. Pośród licznych gatunków ryb bytujących w poszczególnych wodach spotkać można m.in.: łososia, troć wędowną, pstrąga potokowego i tęczowego, węgorza, lina, szczupaka i sandacza oraz okazałe sumy. O wysokim stanie zarybienia tych wód mogą świadczyć liczne kluby wędkarskie oraz ogólnopolskie imprezy i zawody organizowane dla zwolenników sportu wędkarskiego.

Turystom szukającym mocnych wrażeń proponuje się skoki spadochronowe oraz motolotnie i szybowce. Korzystanie z takich przyjemności jest możliwe w gminach Świeszyno, Ustronie Morskie oraz Sianów. W czasie trwania imprez są organizowane kursy z możliwością uzyskania licencji pilota motolotniowego. W lipcu na lotnisku w Bagiczu organizowane są motolotniowe Mistrzostwa Polski o Puchar Bałtyku.

Zachodniopomorskie cechuje bardzo intensywne wykorzystanie terenu dla celów wypoczynku. Region wyróżnia największa koncentracja wczasowiczów na jednostkę powierzchni. W pogodny letni dzień na wąskim pasie plaży zagęszczenie turystów sięga do 1000 osób/ha - tyle samo, co w wielkomiejskich osiedlach mieszkaniowych. Szerokie, piaszczyste plaże osłonięte ciągami wydm i bliskość lasów czyni polskie wybrzeże Bałtyku atrakcyjnym dla wypoczynku.

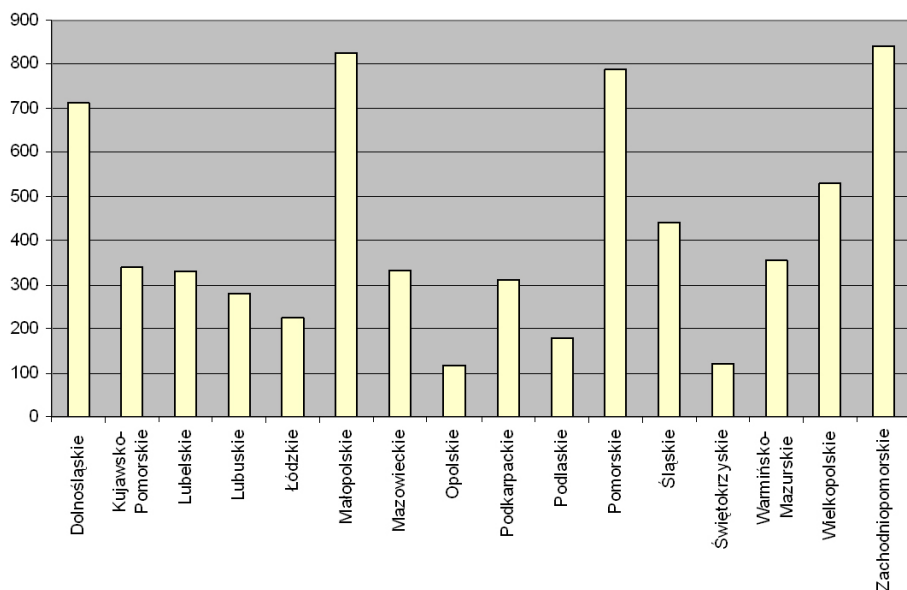
Według opinii Kruczka (2005) walory te jednak są ograniczone zarówno przez warunki klimatyczne (krótkie i często chłodne lata), jak i zanieczyszczenie wód, zwłaszcza w rejonach wielkich miast, portów czy przy ujściach rzecznych.

CHARAKTERYSTYKA INFRASTRUKTURY TURYSTYCZNEJ WOJEWÓDZTWA

Do najważniejszych elementów zagospodarowania turystycznego należy baza noclegowa. Według opinii Kruczka (2006) jej wielkość decyduje o możliwościach recepcyjnych miejscowości lub regionu. Bez bazy noclegowej praktycznie utrudniony jest rozwój turystyki, nawet jeżeli jakiś obszar wyróżnia się wybitnymi walorami turystycznymi. W połączeniu z innymi elementami zagospodarowania baza noclegowa tworzy w różnych typach przestrzeni turystycznej miejsca, ośrodki oraz strefy, które są odwiedzane przez turystów stale lub czasowo i gdzie znajdują oni możliwość zaspokojenia swoich potrzeb.

Jeszcze do niedawna zagospodarowanie turystyczne regionu zachodniopomorskiego było nierównomierne, a jego standard często niski. Większość bazy noclegowej pozostawała w dyspozycji zakładów pracy oraz związków zawodowych, tworząc tzw. bazę zamkniętą. Stosunkowo słabo była rozwinięta ogólnodostępna baza turystyczna. Jak zauważa Kruczek (2006), od 1989 roku obserwowany jest proces stopniowych przemian struktury własnościowej i funkcjonalnej bazy noclegowej. Wiązać to należy z transformacją systemu społeczno-gospodarczego Polski. Zjawiskiem towarzyszącym temu procesowi jest dynamiczny rozwój miejsc noclegowych i bazy towarzyszącej w obrębie sektora prywatnego. Powstało wiele hoteli i ośrodków rekreacyjnych o wysokim standardzie.

Obecnie województwo zachodniopomorskie ma bogatą i różnorodną bazę noclegową zbiorowego zakwaterowania. Charakteryzuje się ona przewagą ośrodków wczasowych, które oferują dużą liczbę miejsc noclegowych. Liczbę obiektów noclegowych w poszczególnych województwach Polski w 2005 roku przedstawiono na rycinie 6. Pod tym względem region zachodniopomorski zajmuje pierwsze miejsce w kraju.

Ryc. 6. Obiekty noclegowe w poszczególnych województwach Polski w 2005 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internetu (www.intur.com.pl)

Według danych GUS, w 2005 roku na terenie województwa działało 840 obiektów noclegowych zbiorowego zakwaterowania (Rocznik... 2005). W tabeli 1 zaprezentowano zestawienie bazy noclegowej Pomorza Zachodniego z podziałem na obiekty całoroczne oraz sezonowe.

Tabela 1.
 Baza noclegowa turystyki w województwie zachodniopomorskim w latach 2003-2005 – liczba obiektów

Obiekty	Rok		
	2003	2004	2005
Ogółem (szt.)	1011	914	840
Dynamika (%)	—	-9,6	-16,9
Całoroczne (szt.)	394	373	359
Udział (%)	38,9	40,8	42,7
Sezonowe (szt.)	617	541	481
Udział (%)	61,1	59,2	57,3

Źródło: opracowanie własne według danych z Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego (www.stat.gov.pl).

Liczba obiektów noclegowych ogółem zmniejszyła się w analizowanym okresie (2003-2005) w wartościach bezwzględnych o 171. W ujęciu dynamicznym

baza zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego w stosunku do 2003 roku zmniejszyła się o 9,6% w 2004 r. oraz o 16,9% w 2005 roku Baza noclegowa w województwie zachodniopomorskim to przede wszystkim baza sezonowa.

W analizowanym okresie można zauważyć tendencję zmniejszania się bazy sezonowej z 61,1% w 2003 roku do 57,3% w 2005 roku Jest to zjawisko korzystne, świadczące o stabilizacji i umacnianiu się ośrodków noclegowych, a także wskazówka, że region w coraz większym stopniu dysponuje ofertą usług turystycznych przeznaczonych do wykorzystania przez cały rok. W województwie w 2005 r. obiekty całoroczne już stanowiły 42,7% ogółu ich liczby. Trwała, użytkowana całorocznie baza skupiona jest głównie w uzdrowiskach – Kołobrzeg, Świnoujście, Połczyn Zdrój, Międzyzdroje oraz w Szczecinie.

W tabeli 2 przedstawiono rozkład liczby obiektów noclegowych czynnych w poszczególnych miesiącach 2005 roku Najmniej obiektów było otwartych w styczniu (37,7%). W następnych miesiącach ich liczba rosła, osiągając apogeum w lipcu i sierpniu, w szczycie okresu wakacyjnego. Po sezonie, w kolejnych miesiącach nastąpił sukcesywny spadek liczby otwartych obiektów noclegowych, osiągając poziom 41,5% w listopadzie i grudniu.

Tabela 2.

Czynne obiekty noclegowe w województwie zachodniopomorskim według miesięcy w 2005 roku

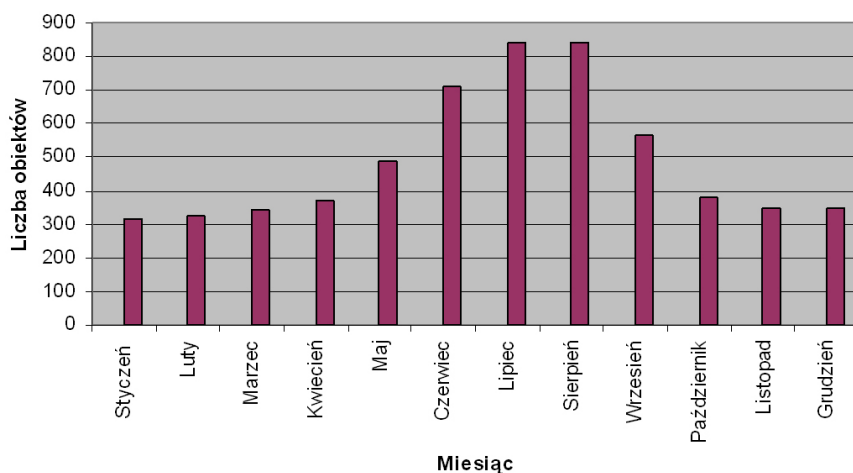
Miesiąc	Liczba czynnych obiektów noclegowych	Udział (%)
Styczeń	317	37,7
Luty	327	38,9
Marzec	343	40,8
Kwiecień	373	44,4
Maj	490	58,3
Czerwiec	711	84,6
Lipiec	840	100
Sierpień	840	100
Wrzesień	565	67,3
Październik	381	45,5
Listopad	349	41,5
Grudzień	349	41,5

Źródło: opracowanie własne według danych z Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego (www.stat.gov.pl).

Analiza danych zawartych w tabeli 2 wskazuje, że pod względem ruchu turystycznego najmniej aktywny jest pierwszy i czwarty kwartał.

Większość obiektów jest czynna w drugim i trzecim kwartale. Województwo zachodniopomorskie ze względu na walory przyrodnicze sprzyjające letniemu wypoczynkowi charakteryzuje się dominacją sezonu letniego w strukturze ruchu turystycznego. Najwięcej obiektów funkcjonuje w czerwcu, lipcu, sierpniu oraz wrześniu. Na podstawie tabeli 2 można dokładniej stwierdzić, że zasadniczy sezon turystyczny trwa od maja do października, tzn. wtedy, kiedy otwartych jest większość ośrodków noclegowych (> 50%).

Dane dotyczące rozkładu działalności obiektów noclegowych według miesięcy w 2005 roku przedstawiono dodatkowo na wykresie (ryc. 7).

Ryc. 7. Obiekty noclegowe w województwie zachodniopomorskim wg miesięcy w 2005 roku.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internetu (www.intur.com.pl)

Zawarte w tabeli 2 dane wskazują, że najmniejsza liczba czynnych obiektów noclegowych została zarejestrowana w styczniu (317). Natomiast zgodnie z tabelą 1 przez cały rok było otwartych 359 ośrodków. Wskazana rozbieżność przypuszczalnie wynika z różnicy między deklarowanym statutem obiektu a faktyczną działalnością. Część obiektów zgłoszonych jako całoroczne zawieszają działalność w pierwszym kwartale (42 szt.).

Według informacji zgromadzonych przez GUS, w 2005 roku z bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania w województwie zachodniopomorskim skorzystało ponad 1,5 mln turystów (Rocznik... 2005). Od 2003 do 2005 roku zanotowano nieznaczny, 4-procentowy wzrost liczby turystów odwiedzających ten region (tab. 3). Wśród korzystających przeważali Polacy (69,2%). Liczba turystów krajowych w bazie noclegowej zbiorowego zakwaterowania zmalała

w 2004 roku o 1,2% w porównaniu z 2003 rokiem, a w 2004 i 2005 roku utrzymała się na zbliżonym poziomie. Natomiast liczba turystów zagranicznych zwiększyła się sukcesywnie - o 41,3% w analizowanym okresie (2003-2005).

Tabela 3.

Ruch turystyczny rejestrowany w bazie noclegowej zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego w latach 2003-2005 (tys.)

Status przyjeżdżających	Rok		
	2003	2004	2005
Ogółem	1 480,4	1 503,4	1 544,4
Polacy	1 143,4	1 073,7	1 068,1
cudzoziemcy	337,0	429,7	476,3
Udzielone noclegi ogółem	9 268,3	8 888,4	9 064,9
Polacy	7 743,4	6 953,5	6 804,5
cudzoziemcy	1 524,9	1 934,9	2 260,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internetu (www.intur.com.pl).

Nieco inaczej kształtują się tendencje w odniesieniu do liczby udzielonych noclegów. Dane zawarte w tabeli 3 wskazują, że w latach 2003-2005 liczba noclegów udzielonych wszystkim turystom korzystającym z bazy noclegowej Pomorza Zachodniego oscyluje od 8888,4 mln w 2004 roku do 9268,3 mln w 2003 roku, osiągając w 2005 roku wartość pośrednią 9064,6 mln. Natomiast podział udzielonych noclegów ze względu na status turysty ujawnia wyraźną tendencję zmniejszania się liczby noclegów polskich turystów oraz rosnącą liczbę noclegów wykorzystywanych przez turystów zagranicznych.

Największym zainteresowaniem wśród gości korzystających z bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania cieszą się hotele (ponad 502 tys. osób). Inne rodzaje obiektów, z których często korzystano to ośrodki wczasowe (ponad 404 tys. osób) i zakłady uzdrowiskowe (ponad 177 tys. osób). Ponadto dużą liczbę turystów (od 74 tys. do 30 tys. osób) zanotowano w obiektach niesklasyfikowanych, ośrodkach szkoleniowo-wypoczynkowych, ośrodkach kolonijnych i ogólnodostępnych domkach turystycznych (tab. 4).

Spśród turystów zagranicznych korzystających z bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania w województwie aż 58% wybrało hotele. Pozostali nocowali najczęściej w zakładach uzdrowiskowych (12,7%), ośrodkach wczasowych (10%), innych obiektach hotelowych (6,8%) oraz na kempingach (2,9%).

Baza gastronomiczna jest nieodłącznym elementem bazy noclegowej. Służy ona nie tylko turystom, ale także ludności zamieszkałej na stałe lub pracującej w miejscowościach regionu. Województwo zachodniopomorskie

dysponuje bazą gastronomiczną, na którą składa się wiele różnego typu barów i restauracji. Najbardziej jest to widoczne w szczycie sezonu. Najczęściej lokale gastronomiczne oferują dania kuchni polskiej, włoskiej, międzynarodowej oraz wegetariańskiej. Bardzo popularne są też potrawy z grilla oraz dania rybne.

Bazę gastronomiczną, wykorzystywaną na potrzeby ruchu turystycznego, można podzielić na ogólnodostępną i środowiskową. Z zasady środowiskowa baza żywieniowa występuje łącznie z ośrodkami bazy noclegowej i służy przebywającym tam osobom. Jej obiekty mają charakter stołówek czynnych tylko w porze wydawania posiłków. Baza ogólnodostępna służy również potrzebom mieszkańców. Podstawowym rodzajem obiektu umożliwiającego konsumpcję są zakłady gastronomiczne typu żywieniowego, które prowadzą sprzedaż wszystkich rodzajów potraw i napojów. Zalicza się do nich: restauracje, jadłodajnie, bary uniwersalne, bistra i bary mleczne. Zakłady gastronomiczne typu uzupełniającego świadczą ograniczone usługi o charakterze żywieniowym, stwarzają bardziej warunki do wypoczynku, spotkań towarzyskich i rozrywki. Są to: kawiarnie, bary kawowe, herbaciarnie, cukiernie oraz winiarnie.

Tabela 4.

Liczba osób korzystających z bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego według rodzaju bazy w 2005 r. (osoba)

Rodzaj obiektu	Liczba korzystających	
	ogółem	cudzoziemcy
Wszystkie obiekty	1 544 400	476 269
Hotele razem	502 320	277 817
Motele	13 486	1 976
Pensjonaty	17 090	6 490
Inne obiekty hotelowe	110 133	32 670
Domy wycieczkowe	4 919	265
Schroniska młodzieżowe	236	0
Ośrodki wczasowe	404 863	47 689
Ośrodki kolonijne	46 024	876
Ośrodki szkoleniowo- wypoczynkowe	70 942	11 708
Domy pracy twórczej	5 430	472
Ogólnodostępne domki turystyczne	30 685	3 509
Kempingi	28 589	14 076
Poła biwakowe	29 649	5 684
Ośrodki wypoczynku sobotnio-niedzielnego	1 401	0
Zakłady uzdrowiskowe	177 019	60 834
Inne obiekty niesklasyfikowane	74 149	9 559

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internet (www.intur.com.pl).

Elementami bazy gastronomicznej są również punkty gastronomiczne. Jak zaznaczają Lijewski i in. (2002) ich cechą charakterystyczną jest większa niż w wypadku zakładów gastronomicznych elastyczność, dostosowana do zmieniającego się w czasie i przestrzeni nasilenia ruchu turystycznego. Czynne są one często tylko w szczycie sezonu.

Placówki gastronomiczne w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego zestawiono syntetycznie w tabeli 5. Gastronomia hotelarska w województwie zachodniopomorskim obejmowała w 2005 roku 794 placówki funkcjonujące w bazie zakwaterowania zbiorowego (spadek w stosunku do 2004 roku o 2,1%).

Tabela 5.

Placówki gastronomiczne w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego w latach 2003-2005

Obiekty	Rok		
	2003	2004	2005
Ogółem	806	804	794
Restauracje	108	111	127
Bary i kawiarnie* ¹	253	263	256
Stołówki	365	370	344
Punkty gastronomiczne**	80	60	67

* Do barów i kawiarni zaliczono także winiarnie, piwiarnie, jadalnie.

** Do punktów gastronomicznych zaliczono także smażalnie, pijalnie, lodziarnie, bufety.

Źródło: *Rocznik statystyczny 2005 i 2006 województwa zachodniopomorskiego.*

Najwięcej było stołówek (344) oraz barów i kawiarni (256), a następnie restauracji (127) i punktów gastronomicznych (67). Obiekty hotelowe regionu zachodniopomorskiego są całoroczne i również w ciągu roku oferują całodienne wyżywienie. W latach 2003-2005 uległa ograniczeniu gastronomia hotelarska na Pomorzu Zachodnim. Zmniejszyła się liczba placówek gastronomicznych w bazie noclegowej zbiorowego zakwaterowania, przy czym wzrosła liczba restauracji o 2,6%. Nastąpił niewielki spadek barów i kawiarni, załedwie o 0,5%, porównując rok 2004 z 2005. Liczba stołówek w 2005 roku zmniejszyła się o 2,7% w porównaniu z rokiem poprzednim.

Województwo zachodniopomorskie - ze względu na szczególne walory turystyczne (wybrzeże morskie z czystymi plażami, jeziora, rzeki, zwarte kompleksy leśne, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe itp.) - należy do obszarów Polski, które są najchętniej odwiedzane przez turystów, zarówno krajowych, jak i zagranicznych (Przeгляд... 2000).

Przez pojęcie turystyka krajowa rozumie się podróże mieszkańców po własnym kraju (Kompedium... 2005). W latach 2003-2005 zaobserwowano spadek liczby przyjazdów turystów krajowych do województwa zachodniopomorskiego. Podobne tendencje zaobserwowano w całej turystyce krajowej. Zjawisko to charakteryzują dane zawarte w tabeli 6. Główny Urząd Statystyczny sporządza comiesięczne raporty o wielkości ruchu granicznego na podstawie jego rejestracji przez Straż Graniczną. Jak podaje Gołembski (2005), ewidencja obejmuje liczbę przekroczeń granicy w podziale na przejścia graniczne, kierunek i rodzaje ruchu (oddzielnie dla mieszkańców Polski i cudzoziemców).

Tabela 6.

Rozmieszczenie krajowego ruchu turystycznego (wszystkie wyjazdy - mln wizyt)

Rok	Zachodniopomorskie	Ogółem (cała Polska)
2003	3,6	48,4
2004	2,6	40,7
2005	2,4	35,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internet (www.intur.com.pl).

W tabeli 7 zestawiono charakterystykę ruchu turystów zagranicznych, którzy w latach 2003-2005 odwiedzili województwo zachodniopomorskie. W analizowanym okresie najliczniej przebywali tu Niemcy (243-350 tys.), w dalszej kolejności mieszkańcy Danii (27-46 tys.) oraz Szwecji (15-23 tys.). Wymienieni pochodzą więc z północno-zachodnich państw sąsiadujących z Polską i województwem zachodniopomorskim. Ta grupa całkowicie dominowała w zagranicznym ruchu turystycznym. Następną grupę (1-8 tys.) tworzyli przyjeżdżający z Holandii, Wielkiej Brytanii, Włoch, Francji, Belgii, Hiszpanii, Litwy, Czech i Austrii. Najmniejsza liczba odwiedzin (poniżej 1 tys.) obejmowała turystów z Finlandii, Irlandii, Słowacji, Węgier, Portugalii, Grecji oraz Luksemburga.

Tabela 7.

Liczba przyjazdów turystów zagranicznych do województwa zachodniopomorskiego (osoby)

Kraj	Rok		
	2003	2004	2005
Austria	951	1 404	1 355
Belgia	1 494	1 857	2 158
Dania	27 416	41 854	46 187
Finlandia	489	729	796
Francja	2 570	3 556	3 520

Grecja	191	284	297
Hiszpania	738	1 225	1 409
Irlandia	185	242	523
Luksemburg	85	104	136
Holandia	6 983	8 079	8 953
Niemcy	243 131	313 718	349 716
Portugalia	72	266	268
Szwecja	15 079	19 271	22 829
Wielka Brytania	2 384	3 482	4 832

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

Ruch turystyczny z Niemiec charakteryzuje się także znaczną intensywnością pod względem dynamiki przyrostu w wartościach bezwzględnych. W okresie między 2003 a 2005 rokiem przybyło do województwa o 200 tys. nowych turystów, czyli ponad 10 razy więcej niż z któregośkolwiek z pozostałych państw.

Największą dynamiką przyrostu odwiedzin w wartościach względnych w omawianym okresie (2003-2005) charakteryzowali się turyści z Wielkiej Brytanii (102,7%), Danii (68,5%), Szwecji (51,4%), a następnie z Niemiec (43,8%). Nieco mniejszą dynamiką wykazali się Belgowie (42,4%), Holendrzy (28,2%) oraz mieszkańcy Francji (27%).

ANALIZA SWOT RYNKU TURYSTYCZNEGO WOJEWÓDZTWA

Przedstawiona wcześniej charakterystyka walorów turystycznych oraz stanu infrastruktury turystycznej zachodniopomorskiego jest dobrą podstawą do ujęcia syntetycznego zasadniczych cech rynku turystycznego województwa. Dogodnym narzędziem, które pozwala na takie posumowanie jest analiza SWOT. Jest to kompleksowa metoda służąca do porządkowania informacji, badania otoczenia oraz wnętrza analizowanego obiektu, tzn. występujących w jego otoczeniu szans i zagrożeń oraz słabych i mocnych stron (Bobiak i in. 2005). Przedmiotem analizy może być przedsiębiorstwo, inwestycja lub dowolna organizacja. Zastosowanie analizy SWOT nie ma praktycznie ograniczeń, ponieważ można posłużyć się nią do dowolnego zdarzenia ze sfery działalności człowieka. Głównym celem analizy SWOT jest określenie aktualnej i perspektywicznej pozycji przedmiotu analizy oraz prognoza strategii postępowania. Zakres czynników, które mają wpływ na przedmiot

analizy jest bardzo szeroki. Z jednej strony są to czynniki zewnętrzne i wewnętrzne oceniane jako wpływające pozytywnie lub negatywnie. Skuteczna ich identyfikacja jest podstawą prawidłowej analizy SWOT. Pomocnym narzędziem identyfikacji tych czynników jest schemat dzielący czynniki analizy SWOT na cztery kategorie:

- zewnętrzne pozytywne (szanse) – są to kluczowe czynniki w otoczeniu, które pozwolą na utrzymanie pozycji, a jednocześnie osłabią zagrożenia. Atrakcyjne sytuacje, jakie stwarza otoczenie, dzięki którym można zdobyć przewagę na rynku (np. wzrost popytu na produkt, udana kampania reklamowa);
- zewnętrzne negatywne (zagrożenia) – czynniki, które są przeszkodą dla utrzymania pozycji lub rozwoju (np. zmiana systemu podatkowego, rosnąca konkurencja na rynku, produkty substytucyjne);
- wewnętrzne pozytywne (mocne strony) – analiza obecnego potencjału; atuty, które w sposób pozytywny wyróżniają z spośród konkurencji;
- wewnętrzne negatywne (słabe strony) – czynniki, które mogą blokować rozwój w przyszłości; szybkie i obiektywne rozpoznanie słabych stron umożliwi ograniczenie ich wpływu negatywnego (www.biznesplan.com.pl).

Jak zauważają Bombiak i in. (2005) ogólne wytyczne analizy SWOT są proste, choć jednocześnie trudne w realizacji, to znaczy:

- wykorzystać szanse,
- unikać zagrożeń,
- opierać się na mocnych przesłankach,
- wzmacniać słabe strony.

Ocenę aktualnej sytuacji rynku turystycznego województwa zachodnio-pomorskiego przeprowadzono na podstawie informacji zawartych w niniejszym opracowaniu, uzupełnionych materiałami niepublikowanymi (Materiały... 2006 a) oraz wywiadem z pracownikami Regionalnego Centrum Promocji Turystyki w Koszalinie. Syntetycznie wyniki badania zestawiono zgodnie z metodyką SWOT w tabeli 8.

Tabela 8 wskazuje na zróżnicowany potencjał turystyczny regionu. Silne strony w niewielkim stopniu przeważają nad słabymi. Główne atuty województwa zachodniopomorskiego to przede wszystkim walory przyrodnicze oraz korzystne położenie przygraniczne (w sąsiedztwie rynków niemieckiego i skandynawskiego). Warto jednak podkreślić, że stopień atrakcyjności tych walorów zależy w dużej mierze od nowoczesnej infrastruktury turystycznej. Walory przyrodnicze pasa nadmorskiego czy pojezierzy można ocenić jako bardzo atrakcyjne dla rynku krajowego, natomiast dla rynku europejskiego – jako średnio zachęcające.

Tabela 8.

Analiza SWOT rynku turystycznego województwa zachodniopomorskiego

Mocne strony	Słabe strony
<p>Atrakcyjne walory przyrodnicze, w tym: morze, czyste powietrze, ekologiczne środowisko, zabijki, jeziora, parki narodowe i krajobrazowe</p> <p>Położenie geograficzne - bliskość z rynkiem niemieckim i skandynawskim</p> <p>Walory lecznicze i uzdrowiskowe</p> <p>Dobry stan bazy noclegowej</p> <p>Zróźnicowanie pod względem cen i rodzaju usług</p> <p>Dość liczne szlaki turystyczne</p> <p>Bogata oferta imprez kulturalnych, sportowych i turystycznych, organizowanych w większych miejscowościach województwa</p> <p>Wzrastająca aktywność gospodarcza, społeczna mieszkańców województwa,</p> <p>Współpraca gmin i powiatów z partnerami zagranicznymi w zakresie rozwoju turystyki i produktów turystycznych</p>	<p>Nieodpowiednie przygotowanie kadr turystycznych (słaba znajomość języków obcych, niski poziom szkolnictwa dla turystyki)</p> <p>Niski poziom informacji turystycznej</p> <p>Słaba dostępność komunikacyjna (stan dróg, zamykanie linii kolejowych, niedostateczna liczba parkingów)</p> <p>Niewystarczająca promocja</p> <p>Sezonowość („krótki sezon”)</p> <p>Nierównomierne rozmieszczenie ruchu turystycznego</p> <p>Słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna (centra rozrywki, parki wodne), umożliwiająca wypoczynek turystom niezależnie od wahań pogody</p> <p>Zbyt słabe przystosowanie infrastruktury turystycznej dla potrzeb osób niepełnosprawnych</p>
Szanse	Zagrożenia
<p>Możliwość rozwoju różnorodnych form turystyki, takich jak: kwalifikowana, wiejska, krajoznawcza, zdrowotna, kongresowa</p> <p>Organizacyjna działalność Zachodniopomorskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej</p> <p>Rozwój współpracy międzynarodowej, transgranicznej i międzyregionalnej</p> <p>Duży potencjał rynku europejskiego i stosunkowo duży rynek krajowy</p>	<p>Konkurencyjność niemieckiego i skandynawskiego rynku turystycznego</p> <p>Bogata oferta turystyki zagranicznej na rynku krajowym</p> <p>Miejscowe przeciążenie środowiska w wyniku zbyt dużego napływu turystów</p> <p>Mała koncentracja działań marketingowych oraz wydatków środków finansowych na promocję</p> <p>Niski stopień integracji społeczno-politycznej regionu (w odniesieniu do powiatów i gmin byłych województw szczecińskiego i koszalińskiego)</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie zgromadzonych informacji z Regionalnego Centrum Promocji Turystyki w Koszalinie i literatury.

Czynnikiem decydującym o słabych stronach województwa jest duża sezonowość popytu turystycznego, na co mają wpływ warunki klimatyczne oraz słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna. Słabą stroną jest również pogarszająca się dostępność transportowa (zamykanie linii kolejowych i likwidacja połączeń), ponadto pogarszająca się jakość dróg, a także niewielka liczba parkingów. Wymienione czynniki wpływają niekorzystnie na rozwój turystyki na tym obszarze.

Dużą szansą jest niewątpliwie ustalenie strategii rozwoju turystycznego w zakresie kształtowania produktu markowego, a następnie jego promocja i dystrybucja. Skuteczność działań promocyjnych powinna wspierać dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna (w tym turystyczna), zapewniona dostępność komunikacyjna oraz właściwa lokalizacja, będąca pewnym rodzajem specyficznego i unikatowego wyróżnika dla omawianego regionu.

Konkurencja ze strony rynku niemieckiego i skandynawskiego, a także województw sąsiednich jest niewątpliwie znaczącym zagrożeniem. Konkurencję stanowi też bogata oferta turystyki zagranicznej na rynku krajowym.

Przeprowadzona analiza SWOT wskazuje, że województwo zachodniopomorskie, mimo licznych zagrożeń i słabych stron, ma szansę uczynienia z turystyki jednej z głównych dziedzin rozwoju gospodarczego. Wskazują na to możliwości i mocne strony rynku turystycznego. Istnieje zatem duża okazja na coraz większe zainteresowanie regionem mieszkańców aglomeracji poza wojewódzkich oraz turystów zagranicznych w przyszłości.

PRZEWIDYWANE KIERUNKI ROZWOJU INFRASTRUKTURY TURYSTYCZNEJ WOJEWÓDZTWA

Jednym z najważniejszych zadań władz samorządowych województwa jest programowanie rozwoju podległego regionu. Jego realizacja odbywa się na podstawie ustawy z dnia 5.06.1998 roku o samorządzie województwa. Wymaga ona opracowania dokumentu określającego strategię rozwoju województwa. Dokument ten ustala kierunki rozwoju i wytycza cele, które mają być osiągnięte przez województwo w założonym horyzoncie czasowym. Strategia rozwoju województwa zachodniopomorskiego do 2015 roku została przyjęta przez Sejmik Województwa uchwałą nr XVI/147/2000 w dniu 23 października 2000 roku. Określa ona również miejsce i funkcje turystyki w przyszłej strukturze społeczno-gospodarczej regionu.

W województwie zachodniopomorskim turystyka jest działem gospodarki, który ma duże możliwości rozwoju, zwłaszcza turystyka aktywna i specjalistyczna (piesza, wodna, rowerowa, konna, lotnicza), przygraniczna i morska, a na terenach wiejskich agroturystyka i ekoturystyka. Rozwojowi tego sektora sprzyja bogactwo walorów przyrodniczych i kulturowych, które wpływają na atrakcyjność regionu.

Celem strategii województwa jest rozwój infrastruktury oraz tworzenie atrakcji pozwalających na trwałe przedłużenie sezonu turystycznego i podniesienie

konkurencyjności produktów markowych. W ramach przyjętej strategii są podejmowane lub zostaną podjęte następujące działania operacyjne:

- budowa oraz modernizacja systemu marin i przystani wokół Bałtyku, Zalewu Szczecińskiego oraz wzdłuż Odry (w tym Wolin, Kołobrzeg, przebudowa nadbrzeża portu w Świnoujściu, kontynuacja inwestycji w Darłowie, Mrzeżynie, Dziwnowie, Gryfinie, Widuchowej),
- rozwój Szczecina jako centrum żeglarstwa - zwiększenie liczby miejsc postojowych poprzez rozbudowę przystani nad jeziorem Dąbie Małe, rozbudowę przystani nad jeziorem Dąbie i przy nabrzeżu Wałów Chrobrego,
- rozwój ośrodków turystyki i sportów wodnych na terenach pojeziernych, wzmocnienie ich pozycji w ofercie dla młodzieży,
- tworzenie oznakowanych i przygotowanych tras oraz szlaków rowerowych, w tym trasy międzynarodowej „Tysiąca Jezior”, punktów informacji turystycznej,
- utworzenie parków tematycznych wpływających na przedłużenie sezonu (np. Parku Kultur Bałtyckich, który obejmowałby wioskę, grodzisko oraz port Wikingów),
- rozwój centrum konferencyjno-wystawienniczego o randze europejskiej w Szczecinie oraz regionalnego w Koszalinie i Kołobrzegu,
- rozwój kompleksowych, całorocznych centrów sportu i turystyki aktywnej, w tym z zapleczem do jazdy konnej, nauki gry w golfa, boiskami sportowymi, basenem, wypożyczalnią sprzętu (rowery, kajaki),
- rozwój archeologii edukacyjnej oraz oferty imprez kulturalnych,
- modernizacja bazy noclegowej, polegająca w szczególności na zwiększeniu liczby hoteli i ośrodków z zapleczem sportowym, wodno-rekreacyjnym, rozrywkowym, sanatoryjnym oraz szkoleniowo-konferencyjnym, pozwalającym na przedłużenie sezonu,
- rozwój atrakcji zdrojowych oraz plażowych, a także systemu udogodnień - wygodne zejścia na plaże, zaplecze typu kabiny prysznicowe, przebieralnie oraz toalety.

Problematyka rozwoju turystyki jest ujmowana również w planach rozwojowych poszczególnych gmin i miast województwa, w różnych horyzontach czasowych, zazwyczaj w długookresowym do 2015-2020 roku, rzadziej w perspektywie kilku lat. Przykładem takich opracowań jest Strategia rozwoju powiatu koszalińskiego na lata 2005-2015. Opracowanie to jest spójne ze strategią rozwoju województwa zachodniopomorskiego i prezentuje bardziej

szczegółowo zamierzenia inwestycyjne dotyczące całego powiatu, jak również poszczególnych gmin wchodzących w jego skład. W jaki sposób poszczególne jednostki samorządowe powiatu tworzą własne wizje rozwoju, ilustrują poniższe przykłady wybranych gmin (Będzino, Biesiekierz, Polanów, Sianów) oraz miasta (Darłowo), które w planach rozwoju i rozbudowy stawiają przede wszystkim na turystykę.

Gmina Będzino plany inwestycyjne opiera na podstawowym atucie, którym jest dostęp do morza i do jeziora Jamno - dziewiątego w kraju pod względem powierzchni (2240 ha). W celu zagospodarowania jeziora przewiduje się budowę:

- drogi dojazdowej do jeziora,
- parkingów dla turystów zmotoryzowanych,
- przystani do uprawiania sportów wodnych,
- infrastruktury turystycznej.

Plan zakłada również wybudowanie kompleksu domków rekreacyjnych nad brzegiem jeziora Jamno w pobliżu Podamirowa. Na terenie 20 ha, będących własnością prywatną rolników, powstanie około 200 domków z bezpośrednim dostępem do jeziora oraz z pomostami dla sprzętu wodnego. W planach jest także wybudowanie hoteliku, punktów małej gastronomii i sklepu. W miejscowości Pleśna, nad morzem oferuje się 25 ha gruntów pod zabudowę pensjonatową i jednorodziną. W Łasinie Koszalińskim w odległości 1 km od morza zostanie przeznaczonych 35 ha gruntów pod zabudowę pensjonatową i jednorodziną. Obie miejscowości oferują bezpośredni lub bliski dostęp do morza, oddzielonego pięknym pasmem wysokich wydm, szeroką plażę, dziką roślinność oraz las sosnowy.

W miejscowości Jamno i Łabusz, nad jeziorem Jamno wydzielono 20 ha gruntów do zagospodarowania pod centrum rekreacyjno-sportowe i turystyczne. Grunty są własnością osób fizycznych. W Łabuszu jest możliwość wybudowania klubu jachtowego, stworzenia wypożyczalni sprzętu wodnego i sportowego oraz przystosowania planowanych obszarów rezerwatu nad jeziorem Jamno do ruchu turystycznego. Jamno i Łabusz to miejscowości mające doskonałe warunki do uprawiania sportów wodnych.

Region gminy Będzino jest również atrakcyjny z punktu widzenia turystyki wycieczkowej: wędrówek pieszych, rowerowych, turystyki samochodowej, jazdy konnej. Każdego roku powiększa się liczba dostępnych szlaków turystycznych. W przyszłości, w porozumieniu z sąsiednimi gminami, ma powstać sieć szlaków pieszych i rowerowych, z miejscami odpoczynku, które umożliwią organizowanie wypraw jednodniowych i dłuższych. Przewiduje się także budowę wypożyczalni rowerów i innego sprzętu sportowego.

Plan rozwoju jest oparty nie tylko na własnych środkach finansowych, ale też dotacjach zagranicznych i być może pożyczce z Banku Światowego. Realizacja przedsięwzięcia jest rozłożona w czasie i uwarunkowana możliwościami finansowymi, ale wykonanie tego planu uczyni gminę w pełni atrakcyjną turystycznie. Równoległe do zamierzeń inwestycyjnych władz gminy rozwija się agroturystryka, przybywa ładnych zadbanej gospodarstw, spełniających wymogi najbardziej nawet wymagających turystów. Urząd Gminy Będzino, zachęcając potencjalnych inwestorów krajowych i zagranicznych, oferuje ulgi podatkowe. Możliwe są jeszcze zniżki oraz ulgi zagwarantowane ustawą o podatku rolnym z 15 listopada 1984 roku

Na rozwój turystyki stawia również gmina Biesiekierz. Jej plany inwestycyjne przewidują:

- rekultywację i ekoturystyczne zagospodarowanie Jeziora Parnowskiego,
- zaprojektowanie infrastruktury ekologicznej: szlaków pieszych, rowerowych, przystani kajakowej na rzece Radew,
- zmianę w planie zagospodarowania przestrzennego gminy w celu przeznaczenia pod inwestycje gruntów położonych wzdłuż drogi ekspresowej nr 6.

Atutami gminy jest dogodne położenie wzdłuż drogi nr 6 Gdańsk-Szczecin, czysta rzeka, jezioro, lasy i bliskość morza, a także bezpośrednie sąsiedztwo z Koszalinem oraz dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna, która stwarza dogodne warunki do rozwoju bazy turystycznej.

W Gminie Polanów do inwestycji priorytetowych należy kompleksowe zagospodarowanie zbocza Góry Warblewskiej (pow. 1,44 ha) w Polanowie. Przewiduje się budowę wyciągu narciarskiego sztucznie zaśnieżanego, całorocznej rynny saneczkowej oraz wieży widokowej. Inwestycja jest kontynuacją narciarskich tradycji Polanowa. Dla inwestorów są przewidziane ulgi podatkowe w pierwszych 3 latach działalności, uregulowane warunki formalno-prawne oraz pomoc samorządu lokalnego. Opracowana koncepcja programowo-przestrzenna zespołu obiektów sportowo-rekreacyjnych przy Zalewie Polanowskim zakłada budowę:

- wymiarowego boiska do piłki nożnej z 6-torową bieżnią i trybunami ziemnymi na ok. 300 miejsc siedzących, boiska do koszykówki, siatkówki i budowę kortów tenisowych,
- obiektu socjalno-technicznego obsługującego boiska i korty,
- stacji wodnej z pomostem dla sprzętu wodnego (rowery wodne i łodzie wędkarskie),
- pola kampingowo-namietowego z miejscem na ognisko,
- parkingu, drogi dojazdowej i chodników,
- wielofunkcyjnej sali sportowo-rekreacyjnej z szatniami i częścią socjalną.

Teren miasta i gminy Sianów obejmuje powierzchnię 22,678 ha, a liczba mieszkańców wynosi 13 152 osób. Sianów jest gminą o charakterze przeważnie rolniczym. Istniejący przemysł jest nieznaczny, stąd brak czynników wpływających na degradację środowiska naturalnego. Tereny miasta i gminy Sianów charakteryzują się zróżnicowaną budową geologiczną, co ma wpływ na atrakcyjność krajobrazu-szerokie i płaskie doliny rzek, ciekawa szata roślinna, znaczne obszary lasów. Część gminy położona jest na terenie obszaru krajobrazu chronionego - Koszalińskiego pasa nadmorskiego. Ważną zaletą jest położenie gminy 10 km od Koszalina, wzdłuż drogi krajowej nr 6 Szczecin-Gdańsk. Bliskie położenie miasta i gminy Sianów od brzegu morskiego, w sąsiedztwie wielkich kompleksów leśnych, sprzyja rozwojowi turystyki. Według materiałów opracowanych przez Starostwo Powiatowe w Koszalinie, Wydział Inwestycji, Współpracy i Rozwoju (2006 a) do priorytetowych zadań rozpoczętych w ostatnim okresie należą:

- Budowa kanalizacji sanitarnej Sianów-Osieki. Jest to inwestycja, która obejmuje znaczny obszar gminy. Służy rozwojowi rynku pracy i likwidacji bezrobocia. Umożliwia stworzenie bogatej oferty dla potencjalnych inwestorów w zakresie rozwoju turystyki i realizacji zabudowy letniskowej w obrębie jeziora Jamno w bezpośrednim sąsiedztwie morza. Ponadto wykonanie tego zadania umożliwi likwidację starych często nieuszczelnionych zbiorników bezodpływowych w obrębie istniejącej zabudowy i tym samym wpłynie na poprawę środowiska naturalnego i ochronę wód zlewni jeziora Jamno.
- Budowa wodociągu Kędzierzyn-Gorzebadź. Wykonanie tego zadania umożliwi zaopatrzenie w wodę mieszkańców wsi. Pozwala również na rozszerzenie oferty dla potencjalnych inwestorów.
- Budowa hali sportowej w Sianowie. Gmina, wprowadzając reformę oświaty w szkole podstawowej nr 1, tworzy jedyne na obszarze gminy gimnazjum. Szkoła jest centrum i praktycznie jedynym ośrodkiem życia społecznego i kulturalnego w mieście. Ma ponad 50-letnią tradycję i znaczące osiągnięcia sportowe.

Według strategii opracowanej przez Urząd Miejski w Darłowie planowane inwestycje w tym mieście obejmą w latach 2007-2013 (Materiały... 2006 b):

- Turystyczne rozwiązanie komunikacyjne w Darłówie Wschodnim – II etap. Celem jest przebudowa ul. Słowiańskiej z poszerzeniem ciągu spacerowego i budową miejsc parkingowych oraz budowa ulic Conrada, Kąpielowej oraz ulicy Bałtyckiej i Wczasowej. Szacunkowy koszt inwestycji drogowych ma wynieść 3 mln złotych.

- Budowę hali sportowo-widowiskowej zlokalizowanej przy ul. Sportowej w ramach kompleksu obiektów sportowo-rekreacyjnych, zarządzanych przez Ośrodek Sportu i Rekreacji w Darłowie. Hala będzie sąsiadować z nowoprojektowaną obwodnicą na trasie Koszalin-Ustka.
- Utworzenie centrum kultury. Celem projektu jest budowa obiektu zlokalizowanego między ulicami Traugutta a Rzemieślniczą, w pobliżu rzeki Wieprzy. Obiekt ma być dwukondygnacyjny, bez barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych. W centrum będą się znajdować m.in.: sala multimedialna do projekcji kinowych, konferencji, spektakli teatralnych, wystaw artystycznych, siedziby organizacji pozarządowych oraz miejskiej biblioteki publicznej. Planowane jest również zagospodarowanie terenów przyległych, tj. budowa ul. Traugutta wraz z miejscami parkingowymi i stworzenie bulwaru spacerowego nad brzegiem rzeki. Szacunkowy koszt inwestycji to 4,5 mln złotych.
- Turystyczne zagospodarowanie plaży w Darłówie Wschodnim. Projekt, który zamierza zrealizować Darłowo, przewiduje zagospodarowanie terenu między latarnią morską a tzw. pierwszym wejściem na plażę. Falochron brzegowy zostanie poszerzony poprzez dobudowanie specjalnej przylegającej do niego konstrukcji. W ten sposób powstanie nadmorska promenada spacerowa oświetlona nocą. Do jej części będzie przylegać trybuna pełniąca jednocześnie rolę schodów. Przed trybuną zostaną zlokalizowane boiska do gry w plażową piłkę siatkową. Przez teren przechodzić będzie bulwar spacerowy z ławkami i oświetleniem. Część traktu spacerowego będzie powiększona o placyk wypoczynkowy z fontanną i elementami małej architektury. Skwer zostanie osłonięty przezroczystą kurtyną chroniącą od północnego wiatru. Dodatkowo przy latarni morskiej zaprojektowany został budynek, który może pełnić funkcję gastronomiczną bądź oferować usługi związane np. z informacją turystyczną. Szacunkowy koszt inwestycji to 800 tys. złotych.

Dokument opisujący strategię województwa, uszczegółowiony planami rozwoju powiatów oraz gmin, jest ważnym narzędziem wspierającym promocję regionu. Dzięki niemu potencjalni inwestorzy mogą właściwie zidentyfikować potrzeby województwa, zyskując wiedzę o potencjale całego regionu lub wybranych obszarów oraz o oczekiwaniach jego władz i mieszkańców. Promocja regionu na podstawie strategii ma także znaczenie dla budowania ogólnego wizerunku województwa, co pomaga przyciągnąć turystów z kraju i zagranicy.

Według Dyląga (2006) promocję regionu wzmacnia stosowanie jednolitej, dobrze zaplanowanej strategii reklamy dla całego regionu. W celu skutecznego promowania województwa i dotarcia do potencjalnych turystów oraz inwestorów stworzono Strategię marki województwa zachodniopomorskiego. Dobra marka zwiększa rozpoznawalność i atrakcyjność obszaru w oczach innych. Jej główne zadanie polega na podkreślaniu elementów przewagi konkurencyjnej regionu oraz wytworzeniu pozytywnego obrazu województwa poza jego terenem. Dla marki zachodniopomorskiej zaplanowano ofensywną kampanię reklamową, w pierwszej kolejności na terenie województwa, a następnie na obszarze całego kraju. Takie działania promocyjne będą stymulowały także wzrost gospodarczy w regionie, przyczyniając się do poprawy jakości życia oraz ukształtowania dumy mieszkańców z przynależności do województwa zachodniopomorskiego.

SUMMARY

ANALYSIS OF TOURISTIC'S MOVEMENT IN YEARS 2003-2005 ON BACKGROUND OF NATURAL CONDITIONS AND CULTURAL ZACHODNIOPOMORSKIE PROVINCE

Province possesses numerous natural favourable values development of tourism in this region. In work natural features were talked over as well as cultural, which causes, that domestic tourists as well as foreign in terrains of this province visit larger number more and more. This of seashores' talented areas concerns to this into natural way, but also considerably distant terrains from coast. In this regions specialized using tourism develops different trumps depression moire, sand and sun. Characteristic of touristics' values of province became recapitulate analysis it presents SWOT, which in form strong and weak sides of this region as well as chances and threats, which appear into him. Introduced in work analysis of numerical relate intensity of touristic's movement in years 2003-2005 it shows, that place has moderated, but solid increase of number of foreign tourists, particularly from directly neighbouring countries. However visits of national tourists keep solid level relatively. It was executed also for studied period of analysis of changes in touristic's infrastructure, in peculiarity in hostel's base as well as gastronomy's. In final part of study unrolling intention touristic infrastructure in perspective to year was talked over 2015, captured in strategy of development of province. Character of plans of developmental choose communes of koszalińskiego administrative district was introduced also, which they based one's sewed on development about possessed natural favourable values tourism.

BIBLIOGRAFIA

1. Bombiak E., Chyłek M., Multan E. (2005): *Kompleksowe metody analizy strategicznej*. Wyd. Akad. Podl., Siedlce.
2. Dyląg B. (2006): *Promocja marki regionu*. Wiad. Turyst. 102 (24), 14-15.
3. *Gościnny region* folder reklamowy (2005): Gmina Będzino.
4. *Kompendium wiedzy o turystyce*. Red. G. Gołębski. (2005). PWN, Warszawa.
5. Kosacki J.M., Kucharski B. (2005): *Pomorze Zachodnie. Przewodnik po miejscach ładnych i ciekawych*. KURPISZ, Poznań.
6. Kruczek Z. (2005): *Polska geografia atrakcji turystycznych*. Proksenia, Kraków.
7. Kruczek Z. (2006): *Obsługa ruchu turystycznego*. Proksenia, Kraków.
8. Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. (2002): *Geografia turystyki Polski*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
9. Materiały niepublikowane (2006a): *Strategia Rozwoju Powiatu Koszalińskiego na lata 2005-2015*. Starostwo Powiatowe w Koszalinie, Wydział Inwestycji, Współpracy i Rozwoju. Koszalin.
10. Materiały niepublikowane (2006 b): *Strategia Rozwoju Darłowa 2007-2013*. Urząd Miejski w Darłowie. Darłowo.
11. *Przegląd statystyczny woj. Zachodniopomorskiego* (2000): Red. J. Zawadzki. Szczecin, z.2.
12. *Rocznik statystyczny województwa zachodniopomorskiego 2005 i 2006 r.*
13. Ustawa z 24 lipca 1998r. Dz. U. nr 96, poz. 603.
14. Wielocha A. (2000): *Kanon krajoznawczy Polski*. PTTK „Kraj”, Warszawa.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

www.biznesplan.com.pl
www.info.darlowo.pl
www.intur.com.pl
www.klub2cv.koszalin.pl
www.koszalin.pl
www.miedzyzdroje.pl
www.naszekaszuby.pl
www.parkwodny.net
www.polska.pl
www.rozawiatrow.pl
www.stat.gov.pl
www.ums.gov.pl
www.um.swinoujscie.pl
www.wikipedia.org

DR MAREK TABERT

Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania

e-mail: MTabert@woodcock.au.poznan.pl

ANALIZA RUCHU TURYSTYCZNEGO W LATACH 2003-2005 NA TLE WARUNKÓW PRZYRODNICZYCH I KULTUROWYCH WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

WSTĘP

Województwo zachodniopomorskie jest położone w północno-zachodniej części Polski. Północną granicę województwa wyznacza linia brzegowa Morza Bałtyckiego. Przez morze region ten sąsiaduje z Danią i Szwecją. Od zachodu graniczy z Niemcami, a od południa z dwoma województwami lubuskim i wielkopolskim. Sąsiadem na wschodzie jest województwo pomorskie.

Województwo zachodniopomorskie zostało powołane na podstawie ustawy z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu trójstopniowego podziału terytorialnego państwa na gminy, powiaty i województwa. Zostało ukształtowane w wyniku połączenia województw szczecińskiego i koszalińskiego oraz 11. gmin województwa gorzowskiego, 5. gmin województwa pilskiego i 3. gmin województwa słupskiego.

Utworzony region został podzielony na 114 gmin i 21 powiatów, w tym 3 grodzkie i 18 ziemskich. Obecny stan podziału administracyjnego województwa Zachodniopomorskiego przedstawia mapka (ryc.1).

Zachodniopomorskie zajmuje powierzchnię 22 902 km², która stanowi około 7,3% terytorium Polski. Pod tym względem województwo ma 5. miejsce w kraju. Jak podaje Kosacki oraz Kucharski (2005) cały region zamieszkuje 1731 tys. osób, stanowiących 4,5% krajowej populacji. Gęstość zaludnienia jest stosunkowo mała i wynosi 76 osób na km kw. W granicach województwa znajduje się ponad 3,1 tys. wsi oraz 61 miast, z czego do największych zalicza się Szczecin, Koszalin, Stargard Szczeciński, Świnoujście oraz Kołobrzeg. Stolicą regionu jest Szczecin.

Ryc.1. Podział administracyjny województwa zachodniopomorskiego.
Źródło: www.wikipedia.org

Gospodarka województwa opiera się na ponad 130 tys. firmach, które łącznie zatrudniają 633 tys. pracowników. Wśród podmiotów gospodarczych najliczniej reprezentowany jest handel detaliczny i hurtowy oraz usługi naprawcze - łącznie 47,6 tys. firm, w których pracuje 112 tys. osób. Obie branże - handlowa oraz usług naprawczych są drugim pod względem wielkości pracodawcą w regionie. Najwięcej miejsc pracy znajduje się w przemyśle. Ponad 12,2 tys. przedsiębiorstw produkcyjnych zatrudnia łącznie 117 tys. osób. Dominuje przemysł stoczniowy. Największym pracodawcą jest Stocznia Szczecińska. Pozostałe branże to energetyka, przemysł chemiczny oraz spożywczy. Wraz z transportem i rybołówstwem są one wizytówką regionu. Spośród wszystkich jednostek gospodarczych 97,8% stanowią firmy prywatne. Zatrudniają one łącznie 58,6% wszystkich pracujących, co wskazuje, że w prywatnym sektorze gospodarki regionu przeważają małe firmy. Do najbardziej sprywatyzowanych sektorów należą: budownictwo, handel i usługi naprawcze oraz transport, gospodarka magazynowa i łączność.

Zachodniopomorskie to region charakteryzujący się dobrymi warunkami rozwoju rolnictwa. Jest także jednym z najbardziej zielonych obszarów Polski. Lasy i grunty leśne zajmują ponad 7,9 tys. km², czyli około jednej trzeciej powierzchni regionu. Rzeźba terenu województwa zachodniopomorskiego jest efektem działalności lądolodu skandynawskiego w okresie plejstoceniowym. Pas moren czołowych ciągnie się od Cedyni przez Myślibórz, Ińsko, Szczecinek oraz Bytów. Na zachodzie wzniesienia wynoszą od 100-150 m n.p.m., a w części wschodniej 200-250 m n.p.m. W tej strefie dominuje krajobraz pagórkowato-pojezierny. Na południe od moreny czołowej występuje krajobraz sandrowo-pojezierny. Natomiast po północnej stronie wytworzyła się strefa gliniastej moreny dennej o lekko sfałdowanej powierzchni z krajobrazem równin morenowych. Na wybrzeżu powstała odrębna strefa (klify, mierzeje, zalewy oraz równiny aluwialne).

Przez teren województwa przepływają rzeki, między innymi: Odra, Ina, Rega, Drawa, Parsęta, Wieprza oraz Gwda. U ujścia Odry występuje rozległy Zalew Szczeciński. Na obszarze województwa występuje około 4 tys. jezior o powierzchni powyżej 1 ha. Większość z nich znajduje się w strefie moren czołowych i ma charakter rynnowy. Jest też kilka jezior ujściowych (jeziro Dąbie) oraz przybrzeżnych (jeziora: Jamno, Bukowo, Gardno, Łebsko i inne).

Klimat województwa należy do umiarkowanych, z przewagą wiatrów zachodnich, północno-zachodnich i północnych. Jednocześnie, ze względu na bliskość morza i znaczną liczbę zbiorników wodnych oraz dużą powierzchnię lasów, charakteryzuje się podwyższoną wilgotnością powietrza.

WALORY TURYSTYCZNE WOJEWÓDZTWA

Województwo zachodniopomorskie jest jednym z najważniejszych regionów turystycznych kraju. Wyróżnia się bardzo interesującym środowiskiem naturalnym i kulturowym. Tworzy ono podstawę rozwoju działalności turystycznej. Interesująco przedstawiają się także walory środowiska przyrodniczego. Urozmaicony krajobraz oraz bogactwo flory i fauny to dodatkowe atuty z punktu widzenia ruchu turystycznego. Walory te są elementami, które różnicują ruch turystyczny na tym obszarze. Województwo charakteryzuje się także licznymi zabytkami architektury.

Najistotniejszym dla turystyki obszarem województwa jest wybrzeże morskie Bałtyku. Wyróżnia się całym zespołem walorów środowiska, które daje styk lądu z morzem. Blisko 185 - kilometrowy pas wybrzeża w województwie zachodniopomorskim tworzy niemal połowę całości morskiego wybrzeża

Polski. Składają się na niego szerokie, piaszczyste plaże z wydrami i lasami oraz płytkimi jeziorami nadmorskimi (największe to: Jamno, Bukowo, Wicko, Kopań). Ze względu na brak odpowiedniej infrastruktury lub zanieczyszczenia wód, większość z wymienionych jezior nie jest wykorzystywana do celów rekreacyjnych. Wybrzeże ma jednak bardzo urozmaicony charakter, co przesadza o dużej atrakcyjności krajobrazu. W miejscach przylegania do morza moreny czołowej, pod wpływem działalności abrazyjnej fal morskich, wytworzył się klifowy typ wybrzeża wysokiego. W najpiękniejszej postaci odcinki klifowego wybrzeża uformowały się na wyspie Wolin, a także w rejonie Trzęsacza. Dominuje jednak typ wybrzeża płaskiego, któremu towarzyszą rozległe piaszczyste plaże należące do największych atrakcji turystycznych regionu.

Walory wypoczynkowe omawianego terenu wiążą się przede wszystkim z morskim klimatem i możliwością kąpieli w wodach Bałtyku. Obszar ten wyróżnia się najlepszymi walorami klimatycznymi, a szczególnie termicznymi. Wskazane zalety wypoczynkowe omawianego obszaru wpłynęły na silny rozwój ruchu turystycznego o charakterze pobytowym. Szczególna jego koncentracja występuje w licznych miejscowościach usytuowanych wzdłuż linii brzegowej.

Największe skupiska obiektów świadczących usługi turystyczne występują na wybrzeżu. Rozciągają się tutaj uznawane za najczystsze na środkowym wybrzeżu kąpieliska, wyróżniające się wspaniałymi piaszczystymi plażami. Należą do nich: Świnoujście, Darłówek, Kamień Pomorski, Ustronie Morskie, Międzyzdroje, Dziwnów, Dźwirzyno, Mrzeżyno, Jarosławiec, Pobierowo, Mielno, Darłowo oraz Kołobrzeg. Miejscowości te mogą pochwalić się jednocześnie bogatą tradycją kulturową. Jest to strefa największej koncentracji ruchu turystycznego. Oprócz szerokich piaszczystych plaż, osłoniętych zalesionymi wydrami, można spotkać tutaj wysokie wybrzeże klifowe z powstałymi w wyniku działań morza, malowniczymi urwiskami w okolicach Niechorza, Międzyzdrojów, Ustronia Morskiego, Jarosławca oraz Trzęsacza (z ciekawymi ruinami gotyckiego kościoła nad skarpią).

Region odznacza się dużym zalesieniem (33,6%). Największymi kompleksami leśnymi są puszcze: Goleniowska, Wkrzańska, Bukowa, Drawska, Koszalińska, Barlinecka oraz Bory Myśliborskie. W drzewostanie tych lasów dominuje sosna i buk. Obszar obfituje w tereny przyrodnicze, prawnie chronione. Znajdują się tu dwa parki narodowe - Woliński i Drawieński, pięć parków krajobrazowych (Barlinecko-Gorzowski, Drawsko-Iński, Cedyński, Doliny Dolnej Odry, Szczeciński), 75 rezerwatów przyrody oraz 1172 pomniki przyrody występujące w wielu miejscach regionu. Pomnikami przyrody są najczęściej drzewa, wyróżniające się rozmiarami lub specyficzną, ciekawą formą ukształtowania. Są to głównie buki, lipy, dęby, cisy oraz jesiony.

Ryc. 2. a) fragment stromych brzegów klifowych, b) Jezioro Turkusowe, c) żubry.
 Źródło: www.miedzzydroje.pl

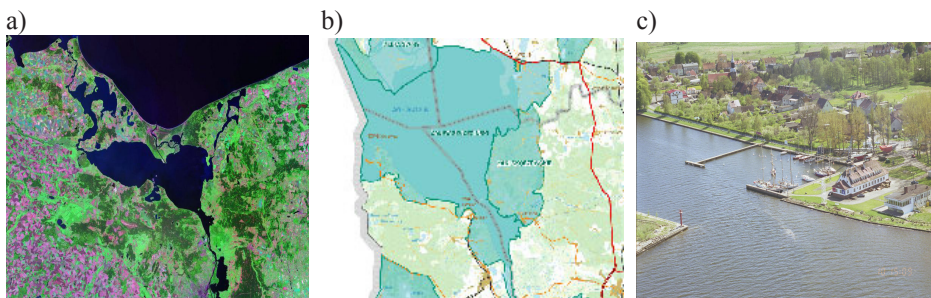
Szczególnie znaczącą atrakcją turystyczną jest Woliński Park Narodowy, cenny ze względu na walory przyrodnicze oraz krajobrazowe. Na jego terenie występują jeziora polodowcowe, wybrzeże klifowe oraz lasy będące ostoją ptaka drapieżnego, symbolu Polski - orła białego. Park został utworzony w środkowej części wyspy Wolin w 1960 r. Rozpościera się na powierzchni prawie 11 tys. ha. Lasy z przewagą borów sosnowych zajmują 90% tego obszaru. Zachowały się tu także cenne naturalne buczyny pomorskie. Najbardziej atrakcyjnie krajobrazowo są strome brzegi klifowe (ryc. 2 a), pocięte jarami, delta Świny, która jest ostoją ptaków o znaczeniu europejskim oraz Jezioro Turkusowe koło Wapnicy (ryc. 2 b). W Międzyzdrojach znajduje się Muzeum Wolińskiego Parku Narodowego oraz rezerwat pokazowy żubrów (ryc. 2 c).

Z dala od wybrzeża morskiego, w południowej części województwa ruch turystyczny skupia się nad licznymi jeziorami, otoczonymi dużymi kompleksami leśnymi. Szczególnie wyróżnia się Pojezierze Drawskie z pagórkowatą rzeźbą terenu, gdzie względne wysokości wzniesień osiągają ponad 100 m. Na jeziorach o dobrze rozwiniętej, urozmaiconej linii brzegowej (Drawsko, Łubie, Wielimie) i rzekach (Drawa) rozwija się turystyka wodna. Głównymi centrami turystycznymi są tu Czaplinek oraz Szczecinek, a także Biały Bór, który jest ośrodkiem sportu jeździeckiego i szczyli się dobrze rozwijającą się hodowlą koni. Specyficzną atrakcją turystyczną w tym rejonie są betonowe fortyfikacje Wału Pomorskiego pochodzące z czasów II wojny światowej, m.in. występujące w okolicach Wałcza i Szczecinka, oraz szczytowo-pompowa elektrownia w Żydowie koło Polanowa, która wykorzystuje osiemdziesięciometrową różnicę poziomów wód dwóch sąsiednich jezior. W okolicach Drawska Pomorskiego, wśród lasów, jest usytuowany jeden z największych poligonów wojskowych w środkowej Europie.

Na pograniczu z regionem lubuskim występuje Drawieński Park Narodowy. Obejmuje powierzchnię 11 tys. ha, z częścią dolin rzecznych Drawy i dolną

częścią jej lewego dopływu Płociczną oraz sporą część Puszczy Drawskiej. Wody stanowią około 13% powierzchni parku i obejmują liczne jeziora rynnowe, m.in. Ostrowiec, Czarne, Martwe oraz Sitno. W szacie roślinnej dominują buki, graby, dęby oraz bory sosnowe. Z roślin chronionych występuje rozmarynek i storczyki. Faunę tworzą m.in. orzeł bielik, bocian czarny, kormoran oraz bóbr i wydra (symbol parku). Spływ kajakowy rzeką Drawą, prowadzący przez park, należy do największych atrakcji turystycznych w tym rejonie.

Charakterystyczną cechą województwa zachodniopomorskiego jest również obfitość wód powierzchniowych. Zajmują one około 6% obszaru województwa i 15,7% powierzchni wód w Polsce. Pod tym względem województwo zachodniopomorskie zajmuje drugie miejsce w kraju po województwie warmińsko-mazurskim.

Ryc. 3. a) Zalew Szczeciński – zdjęcie satelitarne, b) Zalew Szczeciński – mapa dojazdowa, c) Trzebież.

Źródło: www.wikipedia.org, www.polska.pl, www.ums.gov.pl.

W pasie nadmorskim znajdują się jeziora przybrzeżne (Jamno, Wicko, Bukowo). Najbardziej charakterystycznym zbiornikiem wodnym, stwarzającym doskonałe warunki dla rozwoju rekreacji i turystyki aktywnej oraz kwalifikowanej jest Zalew Szczeciński (ryc. 3 a, b) o powierzchni 968 km² (w tym w granicach Polski - 479 km²). Zalew wchłania potężny strumień wód Odry i oddaje je morzu trzema cieśninami - Świną, Dźwiną i Pianą. Po obu stronach Zalewu Szczecińskiego znajduje się znaczna liczba przystani jachtowych i portów, sprzyjających rozwojowi turystyki i sportów wodnych na tym obszarze, tworząc szczególnie ważne miejsce dla miłośników żeglarstwa, z jej głównym ośrodkiem w Trzebieżu (ryc. 3 c).

Doskonałe, często jeszcze nie do końca odkryte przez turystów, warunki do wypoczynku występują również na Pojezierzach: Słowińskim, Myśliborskim, Wałęckim oraz Ińskim. Znajduje się tu kilkaset jezior o powierzchni ponad 1 ha,

w tym jezioro Dąbie (5,5 tys. Ha - największe jezioro deltowe w Polsce), co daje możliwość uprawiania windsurfingu. Turyści, którzy pragną czynnego wypoczynku mogą skorzystać z wspaniałych szlaków kajakowych na rzekach (Parsęta, Wieprza).

Miejscami wypoczynku nie tylko mieszkańców regionu są zalesione tereny wokół Szczecina: Wzgórza Bukowe z Puszcą Bukową i Jeziorem Szmaragdowym, Wzgórza Warszewskie, Puszcza Goleniowska i Wkrzańska oraz okolice jezior Miedwie i Dąbie. Na Zalewie Szczecińskim rozwija się turystyka żeglarska. Dużym ośrodkiem wypoczynkowym stał się Myślibórz nad jeziorem Myśliborskim. Piękne krajobrazy można podziwiać w dolinie Odry na odcinku Czelin-Bielinek, z wysokimi, podciętymi przez rzekę brzegami, na obszarze Cedyńskiego Parku Krajobrazowego.

Istotnym wzbogaceniem walorów wypoczynkowych omawianego obszaru są zasoby wód mineralnych i wartościowych borowin. Dzięki wykorzystaniu solanek, głównie jodowo-bromowych rozwinęły się zakłady przyrodolecznicze, a wiele miejscowości nadmorskich łączy funkcje kąpielisk z funkcjami uzdrowiskowymi (Świnoujście, Międzyzdroje, Kamień Pomorski, Kołobrzeg oraz Połczyn Zdrój).

Doskonałym przykładem może być Połczyn Zdrój, gdzie od dłuższego już czasu wykorzystuje się wody szczawowo-żelaziste w celach leczniczych. Prowadzone badania zasobów wód solankowych o podwyższonej temperaturze stwarzają dalsze możliwości rozwoju lecznictwa w tym znanym uzdrowisku. Okolice Połczyna Zdroju są także rejonem występowania cennych borowin. Wykorzystując zasoby wód mineralnych - w istniejących w Połczynie Zdroju sanatoriach, wyposażonych w nowoczesne urządzenia lecznicze oraz łaźienki do kąpeli mineralnych, borowinowych i kwasowęglowych - leczy się liczne schorzenia, w tym reumatyczne, choroby kobiece oraz choroby obwodowego układu nerwowego. Dodatkowym walorem okolic Połczyna jest specyficzny klimat o właściwościach leczniczych. Obecność źródeł wód mineralnych to zaleta, która w sposób szczególny decyduje o kształtowaniu się i rozwoju ruchu turystycznego. Określa zakres możliwości wykorzystania ich w leczeniu różnorodnych chorób czy w zabiegach rekonwalescencyjnych i profilaktycznych, podnosząc zasadniczo atrakcyjność turystyczno-wypoczynkową określonej miejscowości.

Walory wypoczynkowe województwa zachodniopomorskiego uzupełniają bogate zalety walorów krajoznawcze. Wynikają one zarówno z cech środowiska przyrodniczego, jak i z przeszłości kulturowej tego obszaru. Podnoszą ogólną atrakcyjność turystyczną omawianego terenu. Wzbogacają programy pobytów

treściami poznawczymi. Cenne walory krajoznawcze krajobrazu kulturowego regionu wiążą się z historią osadnictwa, rozwojem życia społeczno-gospodarczego, wynikają z ciekawej i burzliwej przeszłości historycznej oraz współczesnych dokonań człowieka.

Najbardziej wartościowe zabytki architektury koncentrują się w miastach regionu (Szczecin, Stargard Szczeciński, Chojna, Kamień Pomorski oraz Darłowo). Za najcenniejszy zabytek województwa uważa się gotycki kościół NMP w Stargardzie Szczecińskim. W Szczecinie na szczególną uwagę zasługują liczne zabytki architektury. Wyróżnia się tu renesansowy, odbudowany po zniszczeniach wojennych, zamek książąt pomorskich, fragmenty murów miejskich z Basztą Siedmiu Płaszczy, gotycki dom Loitzów oraz archikatedra św. Jakuba Apostoła. W Muzeum Pomorza Zachodniego, w liczbie około 100 tys. Ekspонатów są zgromadzone, ruchome zabytki dóbr kultury, dokumentujące i ilustrujące słowiańskie pradzieje Pomorza Zachodniego, historię żeglugi na Bałtyku i dzieje budownictwa okrętowego, a także przyrodę i etnografię regionu. Najmłodszym działem tego muzeum są zbiory afrykanistyczne. Miasto dysponuje kilkoma teatrami, licznymi kinami i domami kultury. Szczecin jest także ważnym ośrodkiem naukowym. Mają tu siedzibę placówki PAN, a także uniwersytet, Pomorska Akademia Medyczna, Akademia Rolnicza oraz Szkoła Morska i Szkoła Rybołówstwa Morskiego.

Kolejną wartą uwagi miejscowością na tym terenie jest Świnoujście. Oprócz roli uzdrowiska i ośrodka wczasowego, pełni ono ważną funkcję ośrodka kulturowego. W mieście warto odwiedzić Muzeum Rybołówstwa Morskiego z bogatymi zbiorami fauny morskiej i tradycyjnych narzędzi używanych do połowu. Ogromną atrakcją jest latarnia morska, niegdyś najwyższa na świecie, dziś najwyższa nad Bałtykiem z galerią widokową (ryc. 4 c). W kombinacie rybołówstwa „Odra” znajduje się oryginalne muzeum ryb mrożonych z rzadkimi rybami egzotycznymi. Co roku w mieście odbywa się Festiwal Artystyczny Młodzieży Akademickiej FAMA (ryc. 4 b) i Ogólnopolski Przegląd Piosenki Morskiej „Wiatrak”.

Do najstarszych zabytków budownictwa województwa zalicza się kościół romański w Moryniu, a także kościoły romańsko-gotyckie - pocysterski w Kołbaczu oraz katedrę w Kamieniu Pomorskim. Specyficzną cechą regionu jest wyróżniająca się wśród zabytków budownictwa architektura późnego średniowiecza. Zachowały się gotyckie katedry w Kołobrzegu i Koszalinie, liczne kościoły gotyckie - w Szczecinie, Świdninie, Darłowie, Białogardzie, Gryfinie, Gryficach, Chojnie oraz Trzebiatowie. Średniowieczne budownictwo świeckie reprezentują liczne fragmenty murów miejskich z bramami i basztami

(Stargard Szczeciński, Koszalin, Szczecin, Pyrzyce, Chojna, Gryfice, Trzebiatów), kamienice mieszczańskie (Szczecin, Stargard Szczeciński), gotyckie ratusze (Szczecin, Chojna, Stargard Szczeciński). Ocalało kilka zamków średniowiecznych przebudowanych w następnych epokach (Szczecin - najokazalszy, Darłowo, Świdnin). Na wybrzeżu występują dziewiętnastowieczne latarnie morskie (Świnoujście, Jarosławiec). Największą placówką muzealną jest Muzeum Narodowe w Szczecinie. Ciekawe zbiory posiadają: Muzeum Okręgowe w Koszalinie, Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu, muzea regionalne w Stargardzie Szczecińskim, Darłowie i Wolinie. W Gryficach znajduje się ciekawy Skansen Kolei Wąskotorowej.

Do najwspanialszych atrakcji turystycznych regionu należy zaliczyć także miejscowości wyspy Wolin - Wolin i Międzyzdroje. W Wolinie, centralnej osadzie (stolicy) starosłowiańskiego plemienia Wolinian (IX-XII) na uwagę zasługuje rezerwat archeologiczny chroniący słowiańskie cmentarzysko z IX-XI wieku, zwane „Wzgórzem Wisielczym” oraz dawny słowiański gród na „Srebrnym Wzgórzcu”.

Ryc. 4. a) fragment promenady gwiazd w Międzyzdrojach, b) festiwal FAMA, c) latarnia morska w Świnoujściu.

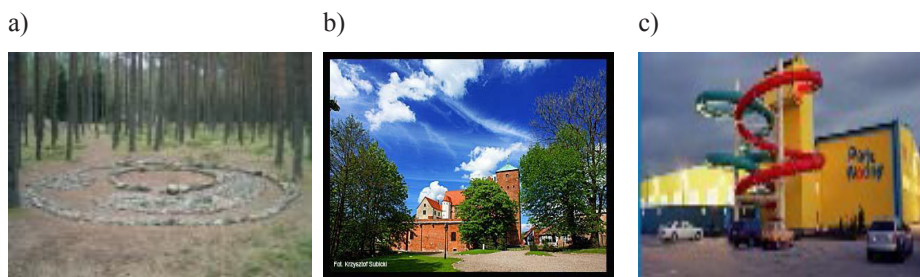
Źródło: www.um.swinoujście.pl i www.miedzyzdroje.pl

W Międzyzdrojach na uwagę zasługuje Muzeum Wolińskiego Parku Narodowego oraz Rezerwat Pokazowy Żubrów. Dużą sławą wśród turystów cieszy się w mieście Promenada Gwiazd z odciskami dłoni popularnych polskich aktorów (ryc. 4 a). Co roku znaczne powodzenie mają również letni Festiwal Gwiazd oraz Międzynarodowy Festiwal Chórów Polonijnych, które przyciągają turystów nie tylko z całego kraju, ale i ze świata.

Wśród miast, które w 1945 r. powróciły do Polski w stanie całkowitej ruiny znalazł się m.in. Kołobrzeg. Obecnie miasto odznacza się żywym tempem rozwoju. Pełni złożone funkcje ośrodka portowego i przemysłowego oraz uzdrowiska.

Najbardziej uroczym miejscem miasta jest ulica Dubois, zwana Złotą Uliczką. Dużym powodzeniem u turystów cieszy się molo spacerowe oraz latarnia, która jest doskonałym punktem widokowym. Do większych miast regionu należy także Koszalin. Warto odwiedzić Pałac Młynarzy. Na uwagę zasługuje park z amfiteatrem - miejscem Światowych Festiwali Chórów Polonijnych. Ponadto na Górze Chełmskiej, na miejscu średniowiecznej świątyni pogańskiej znajduje się dziś sanktuarium maryjne, licznie odwiedzane przez pielgrzymki.

W pobliżu warto odwiedzić miejscowość Grzybnica z unikatowym w Polsce, a także w Europie cmentarzyskiem skandynawskiego plemienia Gotów, w skład którego wchodzi „Kamienne Kręgi” z I-II wieku n.e. Wśród odwiedzających jest rozpowszechniana informacja, że kamienne kręgi są miejscami o szczególnej energii. Mają podobno wpływać kojąco na system nerwowy, przywracać harmonię i równowagę w polu energetycznym człowieka (ryc. 5 a).

Ryc. 5. a) kamienne kręgi, b) Zamek Książąt Pomorskich w Darłowie, c) park wodny „Jan” w Darłowie.

Źródło: www.naszekaszuby.pl, www.info.darlowo.pl oraz www.parkwodny.net

Nie sposób pominąć również gminy Będzino, a w szczególności gospodarstwa ogrodniczego, które prowadzi Szkółkę Roślin Ozdobnych – HORTULUS w Dobrzycy. Zajmuje ona powierzchnię ponad 70 ha. Zachęca się do zwiedzenia tego gospodarstwa wszystkich przejeżdżających przez gminę Będzino. Można tam zobaczyć i podziwiać m.in.: ogród japoński, wodny, ziołowy i ogród francuski.

Do zwiedzenia jest również galeria z działem muszli i marynistyki oraz z możliwością zrobienia zakupów pośród dużego wyboru (około 2000) wzorów donic i doniczek, w tym ze szkła, wikliny, mosiądzu oraz obrazów, ram, a także rzeźby oraz artykułów z Afryki i Dalekiego Wschodu (Gościnnie...2005).

Należy odwiedzić również Darłowo, szczytące się zamkiem Książąt Pomorskich i kaplicą św. Gertrudy. Kaplica jest wzorowana na jerozolimskiej świątyni Grobu Świętego i stanowi jeden z najcenniejszych zabytków Pomorza

(ryc. 5 b). Zachował się tu średniowieczny układ urbanistyczny z rynkiem pośrodku jako głównym placem w mieście oraz barokowy ratusz z XIII w. Ponadto w mieście znajduje się skansen sprzętu lotniczego i broni morskiej.

Dla miłośników kąpieli ciekawą propozycją może być park wodny „Jan”, gdzie główną atrakcją są jedyne w Europie baseny z wodą morską, a także dwie zjeżdżalnie TURBO – o długości 104 i 70 m - jedne z najszybszych w Polsce (ryc. 5 c). Interesujący jest Białogard z fragmentami murów obronnych z basztami i Wysoką Bramą oraz kościołem Narodzenia NMP z XIV w. Ważne ośrodki krajoznawcze omawianego regionu to także Złocieniec z ruinami zamku XIII-wiecznego oraz Czaplinek z XVIII- i XIX-wiecznymi zabytkami. W Czaplinku bierze początek szlak kajakowy o długości 173 km, uważany często za najbardziej atrakcyjny w Polsce. Rolę ośrodka turystyki i sportu jeździeckiego spełnia Biały Bór. Położony jest pomiędzy dwoma jeziorami Łobez i Bielsko.

Niemniej atrakcyjne położenie wśród jezior i wzgórz ma Świdwin, z licznymi zabytkami architektury. Wokół miasta biegnie atrakcyjny szlak turystyczny „kocioł świdwiński”. Przez omawiany obszar przebiega południkowo jedna z ważniejszych tras turystycznych Polski, prowadząca nad Bałtyk. Według Kruczka (2005) najpiękniejszy fragment tej trasy to odcinek między Czaplinkiem a Połczynem, liczący przeszło 130 zakrętów.

Pomorze Zachodnie to idealne miejsce wypoczynku dla miłośników ciszy i wędkowania. Dostępne dla turystów są liczne jeziora i rzeki oraz Morze Bałtyckie. Pośród licznych gatunków ryb bytujących w poszczególnych wodach spotkać można m.in.: łososia, troć wędowną, pstrąga potokowego i tęczowego, węgorza, lina, szczupaka i sandacza oraz okazałe sumy. O wysokim stanie zarybienia tych wód mogą świadczyć liczne kluby wędkarskie oraz ogólnopolskie imprezy i zawody organizowane dla zwolenników sportu wędkarskiego.

Turystom szukającym mocnych wrażeń proponuje się skoki spadochronowe oraz motolotnie i szybowce. Korzystanie z takich przyjemności jest możliwe w gminach Świeszyno, Ustronie Morskie oraz Sianów. W czasie trwania imprez są organizowane kursy z możliwością uzyskania licencji pilota motolotniowego. W lipcu na lotnisku w Bagiczu organizowane są motolotniowe Mistrzostwa Polski o Puchar Bałtyku.

Zachodniopomorskie cechuje bardzo intensywne wykorzystanie terenu dla celów wypoczynku. Region wyróżnia największa koncentracja wczasowiczów na jednostkę powierzchni. W pogodny letni dzień na wąskim pasie plaży zagęszczenie turystów sięga do 1000 osób/ha - tyle samo, co w wielkomiejskich osiedlach mieszkaniowych. Szerokie, piaszczyste plaże osłonięte ciągami wydm i bliskość lasów czyni polskie wybrzeże Bałtyku atrakcyjnym dla wypoczynku.

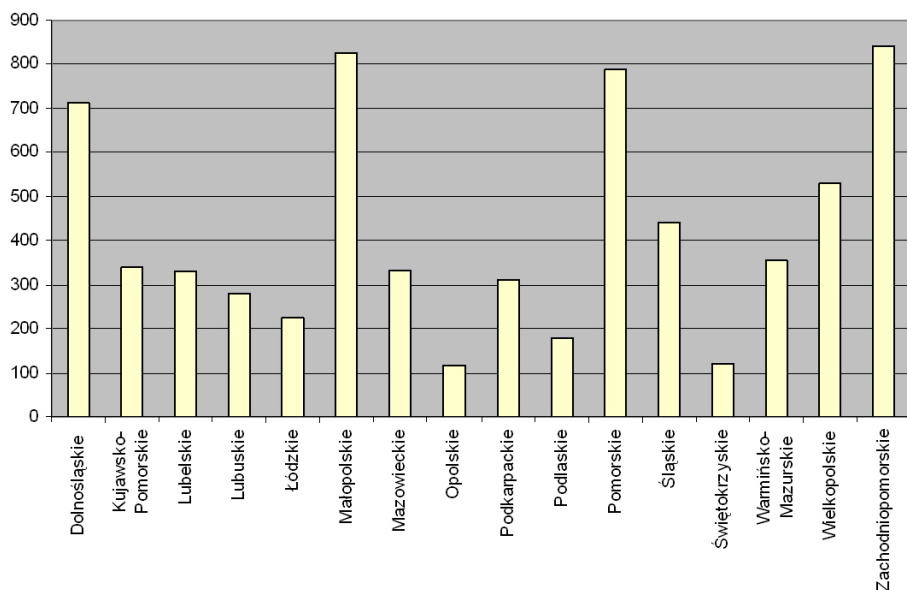
Według opinii Kruczka (2005) walory te jednak są ograniczone zarówno przez warunki klimatyczne (krótkie i często chłodne lata), jak i zanieczyszczenie wód, zwłaszcza w rejonach wielkich miast, portów czy przy ujściach rzecznych.

CHARAKTERYSTYKA INFRASTRUKTURY TURYSTYCZNEJ WOJEWÓDZTWA

Do najważniejszych elementów zagospodarowania turystycznego należy baza noclegowa. Według opinii Kruczka (2006) jej wielkość decyduje o możliwościach recepcyjnych miejscowości lub regionu. Bez bazy noclegowej praktycznie utrudniony jest rozwój turystyki, nawet jeżeli jakiś obszar wyróżnia się wybitnymi walorami turystycznymi. W połączeniu z innymi elementami zagospodarowania baza noclegowa tworzy w różnych typach przestrzeni turystycznej miejsca, ośrodki oraz strefy, które są odwiedzane przez turystów stale lub czasowo i gdzie znajdują oni możliwość zaspokojenia swoich potrzeb.

Jeszcze do niedawna zagospodarowanie turystyczne regionu zachodniopomorskiego było nierównomierne, a jego standard często niski. Większość bazy noclegowej pozostawała w dyspozycji zakładów pracy oraz związków zawodowych, tworząc tzw. bazę zamkniętą. Stosunkowo słabo była rozwinięta ogólnodostępna baza turystyczna. Jak zauważa Kruczek (2006), od 1989 roku obserwowany jest proces stopniowych przemian struktury własnościowej i funkcjonalnej bazy noclegowej. Wiązać to należy z transformacją systemu społeczno-gospodarczego Polski. Zjawiskiem towarzyszącym temu procesowi jest dynamiczny rozwój miejsc noclegowych i bazy towarzyszącej w obrębie sektora prywatnego. Powstało wiele hoteli i ośrodków rekreacyjnych o wysokim standardzie.

Obecnie województwo zachodniopomorskie ma bogatą i różnorodną bazę noclegową zbiorowego zakwaterowania. Charakteryzuje się ona przewagą ośrodków wczasowych, które oferują dużą liczbę miejsc noclegowych. Liczbę obiektów noclegowych w poszczególnych województwach Polski w 2005 roku przedstawiono na rycinie 6. Pod tym względem region zachodniopomorski zajmuje pierwsze miejsce w kraju.

Ryc. 6. Obiekty noclegowe w poszczególnych województwach Polski w 2005 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internetu (www.intur.com.pl)

Według danych GUS, w 2005 roku na terenie województwa działało 840 obiektów noclegowych zbiorowego zakwaterowania (Rocznik... 2005). W tabeli 1 zaprezentowano zestawienie bazy noclegowej Pomorza Zachodniego z podziałem na obiekty całoroczne oraz sezonowe.

Tabela 1.

Baza noclegowa turystyki w województwie zachodniopomorskim w latach 2003-2005 – liczba obiektów

Obiekty	Rok		
	2003	2004	2005
Ogółem (szt.)	1011	914	840
Dynamika (%)	—	-9,6	-16,9
Całoroczne (szt.)	394	373	359
Udział (%)	38,9	40,8	42,7
Sezonowe (szt.)	617	541	481
Udział (%)	61,1	59,2	57,3

Źródło: opracowanie własne według danych z Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego (www.stat.gov.pl).

Liczba obiektów noclegowych ogółem zmniejszyła się w analizowanym okresie (2003-2005) w wartościach bezwzględnych o 171. W ujęciu dynamicznym

baza zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego w stosunku do 2003 roku zmniejszyła się o 9,6% w 2004 r. oraz o 16,9% w 2005 roku Baza noclegowa w województwie zachodniopomorskim to przede wszystkim baza sezonowa.

W analizowanym okresie można zauważyć tendencję zmniejszania się bazy sezonowej z 61,1% w 2003 roku do 57,3% w 2005 roku Jest to zjawisko korzystne, świadczące o stabilizacji i umacnianiu się ośrodków noclegowych, a także wskazówka, że region w coraz większym stopniu dysponuje ofertą usług turystycznych przeznaczonych do wykorzystania przez cały rok. W województwie w 2005 r. obiekty całoroczne już stanowiły 42,7% ogółu ich liczby. Trwała, użytkowana całorocznie baza skupiona jest głównie w uzdrowiskach – Kołobrzeg, Świnoujście, Połczyn Zdrój, Międzyzdroje oraz w Szczecinie.

W tabeli 2 przedstawiono rozkład liczby obiektów noclegowych czynnych w poszczególnych miesiącach 2005 roku Najmniej obiektów było otwartych w styczniu (37,7%). W następnych miesiącach ich liczba rosła, osiągając apogeum w lipcu i sierpniu, w szczycie okresu wakacyjnego. Po sezonie, w kolejnych miesiącach nastąpił sukcesywny spadek liczby otwartych obiektów noclegowych, osiągając poziom 41,5% w listopadzie i grudniu.

Tabela 2.

Czynne obiekty noclegowe w województwie zachodniopomorskim według miesięcy w 2005 roku

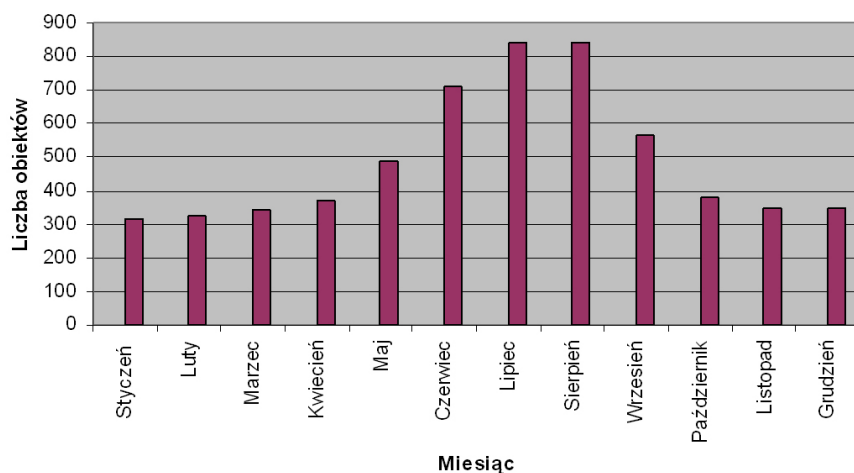
Miesiąc	Liczba czynnych obiektów noclegowych	Udział (%)
Styczeń	317	37,7
Luty	327	38,9
Marzec	343	40,8
Kwiecień	373	44,4
Maj	490	58,3
Czerwiec	711	84,6
Lipiec	840	100
Sierpień	840	100
Wrzesień	565	67,3
Październik	381	45,5
Listopad	349	41,5
Grudzień	349	41,5

Źródło: opracowanie własne według danych z Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego (www.stat.gov.pl).

Analiza danych zawartych w tabeli 2 wskazuje, że pod względem ruchu turystycznego najmniej aktywny jest pierwszy i czwarty kwartał.

Większość obiektów jest czynna w drugim i trzecim kwartale. Województwo zachodniopomorskie ze względu na walory przyrodnicze sprzyjające letniemu wypoczynkowi charakteryzuje się dominacją sezonu letniego w strukturze ruchu turystycznego. Najwięcej obiektów funkcjonuje w czerwcu, lipcu, sierpniu oraz wrześniu. Na podstawie tabeli 2 można dokładniej stwierdzić, że zasadniczy sezon turystyczny trwa od maja do października, tzn. wtedy, kiedy otwartych jest większość ośrodków noclegowych (> 50%).

Dane dotyczące rozkładu działalności obiektów noclegowych według miesięcy w 2005 roku przedstawiono dodatkowo na wykresie (ryc. 7).

Ryc. 7. Obiekty noclegowe w województwie zachodniopomorskim wg miesięcy w 2005 roku.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internetu (www.intur.com.pl)

Zawarte w tabeli 2 dane wskazują, że najmniejsza liczba czynnych obiektów noclegowych została zarejestrowana w styczniu (317). Natomiast zgodnie z tabelą 1 przez cały rok było otwartych 359 ośrodków. Wskazana rozbieżność przypuszczalnie wynika z różnicy między deklarowanym statutem obiektu a faktyczną działalnością. Część obiektów zgłoszonych jako całoroczne zawieszają działalność w pierwszym kwartale (42 szt.).

Według informacji zgromadzonych przez GUS, w 2005 roku z bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania w województwie zachodniopomorskim skorzystało ponad 1,5 mln turystów (Rocznik... 2005). Od 2003 do 2005 roku zanotowano nieznaczny, 4-procentowy wzrost liczby turystów odwiedzających ten region (tab. 3). Wśród korzystających przeważali Polacy (69,2%). Liczba turystów krajowych w bazie noclegowej zbiorowego zakwaterowania zmalała

w 2004 roku o 1,2% w porównaniu z 2003 rokiem, a w 2004 i 2005 roku utrzymała się na zbliżonym poziomie. Natomiast liczba turystów zagranicznych zwiększyła się sukcesywnie - o 41,3% w analizowanym okresie (2003-2005).

Tabela 3.

Ruch turystyczny rejestrowany w bazie noclegowej zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego w latach 2003-2005 (tys.)

Status przyjeżdżających	Rok		
	2003	2004	2005
Ogółem	1 480,4	1 503,4	1 544,4
Polacy	1 143,4	1 073,7	1 068,1
cudzoziemcy	337,0	429,7	476,3
Udzielone noclegi ogółem	9 268,3	8 888,4	9 064,9
Polacy	7 743,4	6 953,5	6 804,5
cudzoziemcy	1 524,9	1 934,9	2 260,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internetu (www.intur.com.pl).

Nieco inaczej kształtują się tendencje w odniesieniu do liczby udzielonych noclegów. Dane zawarte w tabeli 3 wskazują, że w latach 2003-2005 liczba noclegów udzielonych wszystkim turystom korzystającym z bazy noclegowej Pomorza Zachodniego oscyluje od 8888,4 mln w 2004 roku do 9268,3 mln w 2003 roku, osiągając w 2005 roku wartość pośrednią 9064,6 mln. Natomiast podział udzielonych noclegów ze względu na status turysty ujawnia wyraźną tendencję zmniejszania się liczby noclegów polskich turystów oraz rosnącą liczbę noclegów wykorzystywanych przez turystów zagranicznych.

Największym zainteresowaniem wśród gości korzystających z bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania cieszą się hotele (ponad 502 tys. osób). Inne rodzaje obiektów, z których często korzystano to ośrodki wczasowe (ponad 404 tys. osób) i zakłady uzdrowiskowe (ponad 177 tys. osób). Ponadto dużą liczbę turystów (od 74 tys. do 30 tys. osób) zanotowano w obiektach niesklasyfikowanych, ośrodkach szkoleniowo-wypoczynkowych, ośrodkach kolonijnych i ogólnodostępnych domkach turystycznych (tab. 4).

Spśród turystów zagranicznych korzystających z bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania w województwie aż 58% wybrało hotele. Pozostali nocowali najczęściej w zakładach uzdrowiskowych (12,7%), ośrodkach wczasowych (10%), innych obiektach hotelowych (6,8%) oraz na kempingach (2,9%).

Baza gastronomiczna jest nieodłącznym elementem bazy noclegowej. Służy ona nie tylko turystom, ale także ludności zamieszkałej na stałe lub pracującej w miejscowościach regionu. Województwo zachodniopomorskie

dysponuje bazą gastronomiczną, na którą składa się wiele różnego typu barów i restauracji. Najbardziej jest to widoczne w szczycie sezonu. Najczęściej lokale gastronomiczne oferują dania kuchni polskiej, włoskiej, międzynarodowej oraz wegetariańskiej. Bardzo popularne są też potrawy z grilla oraz dania rybne.

Bazę gastronomiczną, wykorzystywaną na potrzeby ruchu turystycznego, można podzielić na ogólnodostępną i środowiskową. Z zasady środowiskowa baza żywieniowa występuje łącznie z ośrodkami bazy noclegowej i służy przebywającym tam osobom. Jej obiekty mają charakter stołówek czynnych tylko w porze wydawania posiłków. Baza ogólnodostępna służy również potrzebom mieszkańców. Podstawowym rodzajem obiektu umożliwiającego konsumpcję są zakłady gastronomiczne typu żywieniowego, które prowadzą sprzedaż wszystkich rodzajów potraw i napojów. Zalicza się do nich: restauracje, jadłodajnie, bary uniwersalne, bistra i bary mleczne. Zakłady gastronomiczne typu uzupełniającego świadczą ograniczone usługi o charakterze żywieniowym, stwarzają bardziej warunki do wypoczynku, spotkań towarzyskich i rozrywki. Są to: kawiarnie, bary kawowe, herbaciarnie, cukiernie oraz winiarnie.

Tabela 4.

Liczba osób korzystających z bazy noclegowej zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego według rodzaju bazy w 2005 r. (osoba)

Rodzaj obiektu	Liczba korzystających	
	ogółem	cudzoziemcy
Wszystkie obiekty	1 544 400	476 269
Hotele razem	502 320	277 817
Motele	13 486	1 976
Pensjonaty	17 090	6 490
Inne obiekty hotelowe	110 133	32 670
Domy wycieczkowe	4 919	265
Schroniska młodzieżowe	236	0
Ośrodki wczasowe	404 863	47 689
Ośrodki kolonijne	46 024	876
Ośrodki szkoleniowo- wypoczynkowe	70 942	11 708
Domy pracy twórczej	5 430	472
Ogólnodostępne domki turystyczne	30 685	3 509
Kempingi	28 589	14 076
Poła biwakowe	29 649	5 684
Ośrodki wypoczynku sobotnio-niedzielnego	1 401	0
Zakłady uzdrowiskowe	177 019	60 834
Inne obiekty niesklasyfikowane	74 149	9 559

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internet (www.intur.com.pl).

Elementami bazy gastronomicznej są również punkty gastronomiczne. Jak zaznaczają Lijewski i in. (2002) ich cechą charakterystyczną jest większa niż w wypadku zakładów gastronomicznych elastyczność, dostosowana do zmieniającego się w czasie i przestrzeni nasilenia ruchu turystycznego. Czynne są one często tylko w szczycie sezonu.

Placówki gastronomiczne w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego zestawiono syntetycznie w tabeli 5. Gastronomia hotelarska w województwie zachodniopomorskim obejmowała w 2005 roku 794 placówki funkcjonujące w bazie zakwaterowania zbiorowego (spadek w stosunku do 2004 roku o 2,1%).

Tabela 5.

Placówki gastronomiczne w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania województwa zachodniopomorskiego w latach 2003-2005

Obiekty	Rok		
	2003	2004	2005
Ogółem	806	804	794
Restauracje	108	111	127
Bary i kawiarnie* ¹	253	263	256
Stołówki	365	370	344
Punkty gastronomiczne**	80	60	67

* Do barów i kawiarni zaliczono także winiarnie, piwiarnie, jadalnie.

** Do punktów gastronomicznych zaliczono także smażalnie, pijalnie, lodziarnie, bufety.

Źródło: *Rocznik statystyczny 2005 i 2006 województwa zachodniopomorskiego.*

Najwięcej było stołówek (344) oraz barów i kawiarni (256), a następnie restauracji (127) i punktów gastronomicznych (67). Obiekty hotelowe regionu zachodniopomorskiego są całoroczne i również w ciągu roku oferują całodienne wyżywienie. W latach 2003-2005 uległa ograniczeniu gastronomia hotelarska na Pomorzu Zachodnim. Zmniejszyła się liczba placówek gastronomicznych w bazie noclegowej zbiorowego zakwaterowania, przy czym wzrosła liczba restauracji o 2,6%. Nastąpił niewielki spadek barów i kawiarni, zaledwie o 0,5%, porównując rok 2004 z 2005. Liczba stołówek w 2005 roku zmniejszyła się o 2,7% w porównaniu z rokiem poprzednim.

Województwo zachodniopomorskie - ze względu na szczególne walory turystyczne (wybrzeże morskie z czystymi plażami, jeziora, rzeki, zwarte kompleksy leśne, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe itp.) - należy do obszarów Polski, które są najchętniej odwiedzane przez turystów, zarówno krajowych, jak i zagranicznych (Przeгляд... 2000).

Przez pojęcie turystyka krajowa rozumie się podróże mieszkańców po własnym kraju (Kompedium... 2005). W latach 2003-2005 zaobserwowano spadek liczby przyjazdów turystów krajowych do województwa zachodniopomorskiego. Podobne tendencje zaobserwowano w całej turystyce krajowej. Zjawisko to charakteryzują dane zawarte w tabeli 6. Główny Urząd Statystyczny sporządza comiesięczne raporty o wielkości ruchu granicznego na podstawie jego rejestracji przez Straż Graniczną. Jak podaje Gołembski (2005), ewidencja obejmuje liczbę przekroczeń granicy w podziale na przejścia graniczne, kierunek i rodzaje ruchu (oddzielnie dla mieszkańców Polski i cudzoziemców).

Tabela 6.

Rozmieszczenie krajowego ruchu turystycznego (wszystkie wyjazdy - mln wizyt)

Rok	Zachodniopomorskie	Ogółem (cała Polska)
2003	3,6	48,4
2004	2,6	40,7
2005	2,4	35,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Internet (www.intur.com.pl).

W tabeli 7 zestawiono charakterystykę ruchu turystów zagranicznych, którzy w latach 2003-2005 odwiedzili województwo zachodniopomorskie. W analizowanym okresie najliczniej przebywali tu Niemcy (243-350 tys.), w dalszej kolejności mieszkańcy Danii (27-46 tys.) oraz Szwecji (15-23 tys.). Wymienieni pochodzą więc z północno-zachodnich państw sąsiadujących z Polską i województwem zachodniopomorskim. Ta grupa całkowicie dominowała w zagranicznym ruchu turystycznym. Następną grupę (1-8 tys.) tworzyli przyjeżdżający z Holandii, Wielkiej Brytanii, Włoch, Francji, Belgii, Hiszpanii, Litwy, Czech i Austrii. Najmniejsza liczba odwiedzin (poniżej 1 tys.) obejmowała turystów z Finlandii, Irlandii, Słowacji, Węgier, Portugalii, Grecji oraz Luksemburga.

Tabela 7.

Liczba przyjazdów turystów zagranicznych do województwa zachodniopomorskiego (osoby)

Kraj	Rok		
	2003	2004	2005
Austria	951	1 404	1 355
Belgia	1 494	1 857	2 158
Dania	27 416	41 854	46 187
Finlandia	489	729	796
Francja	2 570	3 556	3 520

Grecja	191	284	297
Hiszpania	738	1 225	1 409
Irlandia	185	242	523
Luksemburg	85	104	136
Holandia	6 983	8 079	8 953
Niemcy	243 131	313 718	349 716
Portugalia	72	266	268
Szwecja	15 079	19 271	22 829
Wielka Brytania	2 384	3 482	4 832

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

Ruch turystyczny z Niemiec charakteryzuje się także znaczną intensywnością pod względem dynamiki przyrostu w wartościach bezwzględnych. W okresie między 2003 a 2005 rokiem przybyło do województwa o 200 tys. nowych turystów, czyli ponad 10 razy więcej niż z któregośkolwiek z pozostałych państw.

Największą dynamiką przyrostu odwiedzin w wartościach względnych w omawianym okresie (2003-2005) charakteryzowali się turyści z Wielkiej Brytanii (102,7%), Danii (68,5%), Szwecji (51,4%), a następnie z Niemiec (43,8%). Nieco mniejszą dynamiką wykazali się Belgowie (42,4%), Holendrzy (28,2%) oraz mieszkańcy Francji (27%).

ANALIZA SWOT RYNKU TURYSTYCZNEGO WOJEWÓDZTWA

Przedstawiona wcześniej charakterystyka walorów turystycznych oraz stanu infrastruktury turystycznej zachodniopomorskiego jest dobrą podstawą do ujęcia syntetycznego zasadniczych cech rynku turystycznego województwa. Dogodnym narzędziem, które pozwala na takie posumowanie jest analiza SWOT. Jest to kompleksowa metoda służąca do porządkowania informacji, badania otoczenia oraz wnętrza analizowanego obiektu, tzn. występujących w jego otoczeniu szans i zagrożeń oraz słabych i mocnych stron (Bobiak i in. 2005). Przedmiotem analizy może być przedsiębiorstwo, inwestycja lub dowolna organizacja. Zastosowanie analizy SWOT nie ma praktycznie ograniczeń, ponieważ można posłużyć się nią do dowolnego zdarzenia ze sfery działalności człowieka. Głównym celem analizy SWOT jest określenie aktualnej i perspektywicznej pozycji przedmiotu analizy oraz prognoza strategii postępowania. Zakres czynników, które mają wpływ na przedmiot

analizy jest bardzo szeroki. Z jednej strony są to czynniki zewnętrzne i wewnętrzne oceniane jako wpływające pozytywnie lub negatywnie. Skuteczna ich identyfikacja jest podstawą prawidłowej analizy SWOT. Pomocnym narzędziem identyfikacji tych czynników jest schemat dzielący czynniki analizy SWOT na cztery kategorie:

- zewnętrzne pozytywne (szanse) – są to kluczowe czynniki w otoczeniu, które pozwolą na utrzymanie pozycji, a jednocześnie osłabią zagrożenia. Atrakcyjne sytuacje, jakie stwarza otoczenie, dzięki którym można zdobyć przewagę na rynku (np. wzrost popytu na produkt, udana kampania reklamowa);
- zewnętrzne negatywne (zagrożenia) – czynniki, które są przeszkodą dla utrzymania pozycji lub rozwoju (np. zmiana systemu podatkowego, rosnąca konkurencja na rynku, produkty substytucyjne);
- wewnętrzne pozytywne (mocne strony) – analiza obecnego potencjału; atuty, które w sposób pozytywny wyróżniają z spośród konkurencji;
- wewnętrzne negatywne (słabe strony) – czynniki, które mogą blokować rozwój w przyszłości; szybkie i obiektywne rozpoznanie słabych stron umożliwi ograniczenie ich wpływu negatywnego (www.biznesplan.com.pl).

Jak zauważają Bombiak i in. (2005) ogólne wytyczne analizy SWOT są proste, choć jednocześnie trudne w realizacji, to znaczy:

- wykorzystać szanse,
- unikać zagrożeń,
- opierać się na mocnych przesłankach,
- wzmacniać słabe strony.

Ocenę aktualnej sytuacji rynku turystycznego województwa zachodnio-pomorskiego przeprowadzono na podstawie informacji zawartych w niniejszym opracowaniu, uzupełnionych materiałami niepublikowanymi (Materiały... 2006 a) oraz wywiadem z pracownikami Regionalnego Centrum Promocji Turystyki w Koszalinie. Syntetycznie wyniki badania zestawiono zgodnie z metodyką SWOT w tabeli 8.

Tabela 8 wskazuje na zróżnicowany potencjał turystyczny regionu. Silne strony w niewielkim stopniu przeważają nad słabymi. Główne atuty województwa zachodniopomorskiego to przede wszystkim walory przyrodnicze oraz korzystne położenie przygraniczne (w sąsiedztwie rynków niemieckiego i skandynawskiego). Warto jednak podkreślić, że stopień atrakcyjności tych walorów zależy w dużej mierze od nowoczesnej infrastruktury turystycznej. Walory przyrodnicze pasa nadmorskiego czy pojezierzy można ocenić jako bardzo atrakcyjne dla rynku krajowego, natomiast dla rynku europejskiego – jako średnio zachęcające.

Tabela 8.

Analiza SWOT rynku turystycznego województwa zachodniopomorskiego

Mocne strony	Słabe strony
<p>Atrakcyjne walory przyrodnicze, w tym: morze, czyste powietrze, ekologiczne środowisko, zabijki, jeziora, parki narodowe i krajobrazowe</p> <p>Położenie geograficzne - bliskość z rynkiem niemieckim i skandynawskim</p> <p>Walory lecznicze i uzdrowiskowe</p> <p>Dobry stan bazy noclegowej</p> <p>Zróżnicowanie pod względem cen i rodzaju usług</p> <p>Dość liczne szlaki turystyczne</p> <p>Bogata oferta imprez kulturalnych, sportowych i turystycznych, organizowanych w większych miejscowościach województwa</p> <p>Wzrastająca aktywność gospodarcza, społeczna mieszkańców województwa,</p> <p>Współpraca gmin i powiatów z partnerami zagranicznymi w zakresie rozwoju turystyki i produktów turystycznych</p>	<p>Nieodpowiednie przygotowanie kadr turystycznych (słaba znajomość języków obcych, niski poziom szkolnictwa dla turystyki)</p> <p>Niski poziom informacji turystycznej</p> <p>Słaba dostępność komunikacyjna (stan dróg, zamykanie linii kolejowych, niedostateczna liczba parkingów)</p> <p>Niewystarczająca promocja</p> <p>Sezonowość („krótki sezon”)</p> <p>Nierównomierne rozmieszczenie ruchu turystycznego</p> <p>Słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna (centra rozrywki, parki wodne), umożliwiająca wypoczynek turystom niezależnie od wahań pogody</p> <p>Zbyt słabe przystosowanie infrastruktury turystycznej dla potrzeb osób niepełnosprawnych</p>
Szanse	Zagrożenia
<p>Możliwość rozwoju różnorodnych form turystyki, takich jak: kwalifikowana, wiejska, krajoznawcza, zdrowotna, kongresowa</p> <p>Organizacyjna działalność Zachodniopomorskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej</p> <p>Rozwój współpracy międzynarodowej, transgranicznej i międzyregionalnej</p> <p>Duży potencjał rynku europejskiego i stosunkowo duży rynek krajowy</p>	<p>Konkurencyjność niemieckiego i skandynawskiego rynku turystycznego</p> <p>Bogata oferta turystyki zagranicznej na rynku krajowym</p> <p>Miejscowe przeciążenie środowiska w wyniku zbyt dużego napływu turystów</p> <p>Mała koncentracja działań marketingowych oraz wydatków środków finansowych na promocję</p> <p>Niski stopień integracji społeczno-politycznej regionu (w odniesieniu do powiatów i gmin byłych województw szczecińskiego i koszalińskiego)</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie zgromadzonych informacji z Regionalnego Centrum Promocji Turystyki w Koszalinie i literatury.

Czynnikiem decydującym o słabych stronach województwa jest duża sezonowość popytu turystycznego, na co mają wpływ warunki klimatyczne oraz słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna. Słabą stroną jest również pogarszająca się dostępność transportowa (zamykanie linii kolejowych i likwidacja połączeń), ponadto pogarszająca się jakość dróg, a także niewielka liczba parkingów. Wymienione czynniki wpływają niekorzystnie na rozwój turystyki na tym obszarze.

Dużą szansą jest niewątpliwie ustalenie strategii rozwoju turystycznego w zakresie kształtowania produktu markowego, a następnie jego promocja i dystrybucja. Skuteczność działań promocyjnych powinna wspierać dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna (w tym turystyczna), zapewniona dostępność komunikacyjna oraz właściwa lokalizacja, będąca pewnym rodzajem specyficznego i unikatowego wyróżnika dla omawianego regionu.

Konkurencja ze strony rynku niemieckiego i skandynawskiego, a także województw sąsiednich jest niewątpliwie znaczącym zagrożeniem. Konkurencję stanowi też bogata oferta turystyki zagranicznej na rynku krajowym.

Przeprowadzona analiza SWOT wskazuje, że województwo zachodniopomorskie, mimo licznych zagrożeń i słabych stron, ma szansę uczynienia z turystyki jednej z głównych dziedzin rozwoju gospodarczego. Wskazują na to możliwości i mocne strony rynku turystycznego. Istnieje zatem duża okazja na coraz większe zainteresowanie regionem mieszkańców aglomeracji poza wojewódzkich oraz turystów zagranicznych w przyszłości.

PRZEWIDYWANE KIERUNKI ROZWOJU INFRASTRUKTURY TURYSTYCZNEJ WOJEWÓDZTWA

Jednym z najważniejszych zadań władz samorządowych województwa jest programowanie rozwoju podległego regionu. Jego realizacja odbywa się na podstawie ustawy z dnia 5.06.1998 roku o samorządzie województwa. Wymaga ona opracowania dokumentu określającego strategię rozwoju województwa. Dokument ten ustala kierunki rozwoju i wytycza cele, które mają być osiągnięte przez województwo w założonym horyzoncie czasowym. Strategia rozwoju województwa zachodniopomorskiego do 2015 roku została przyjęta przez Sejmik Województwa uchwałą nr XVI/147/2000 w dniu 23 października 2000 roku. Określa ona również miejsce i funkcje turystyki w przyszłej strukturze społeczno-gospodarczej regionu.

W województwie zachodniopomorskim turystyka jest działem gospodarki, który ma duże możliwości rozwoju, zwłaszcza turystyka aktywna i specjalistyczna (piesza, wodna, rowerowa, konna, lotnicza), przygraniczna i morska, a na terenach wiejskich agroturystyka i ekoturystyka. Rozwojowi tego sektora sprzyja bogactwo walorów przyrodniczych i kulturowych, które wpływają na atrakcyjność regionu.

Celem strategii województwa jest rozwój infrastruktury oraz tworzenie atrakcji pozwalających na trwałe przedłużenie sezonu turystycznego i podniesienie

konkurencyjności produktów markowych. W ramach przyjętej strategii są podejmowane lub zostaną podjęte następujące działania operacyjne:

- budowa oraz modernizacja systemu marin i przystani wokół Bałtyku, Zalewu Szczecińskiego oraz wzdłuż Odry (w tym Wolin, Kołobrzeg, przebudowa nadbrzeża portu w Świnoujściu, kontynuacja inwestycji w Darłowie, Mrzeżynie, Dziwnowie, Gryfinie, Widuchowej),
- rozwój Szczecina jako centrum żeglarstwa - zwiększenie liczby miejsc postojowych poprzez rozbudowę przystani nad jeziorem Dąbie Małe, rozbudowę przystani nad jeziorem Dąbie i przy nabrzeżu Wałów Chrobrego,
- rozwój ośrodków turystyki i sportów wodnych na terenach pojeziernych, wzmocnienie ich pozycji w ofercie dla młodzieży,
- tworzenie oznakowanych i przygotowanych tras oraz szlaków rowerowych, w tym trasy międzynarodowej „Tysiąca Jezior”, punktów informacji turystycznej,
- utworzenie parków tematycznych wpływających na przedłużenie sezonu (np. Parku Kultur Bałtyckich, który obejmowałby wioskę, grodzisko oraz port Wikingów),
- rozwój centrum konferencyjno-wystawienniczego o randze europejskiej w Szczecinie oraz regionalnego w Koszalinie i Kołobrzegu,
- rozwój kompleksowych, całorocznych centrów sportu i turystyki aktywnej, w tym z zapleczem do jazdy konnej, nauki gry w golfa, boiskami sportowymi, basenem, wypożyczalnią sprzętu (rowery, kajaki),
- rozwój archeologii edukacyjnej oraz oferty imprez kulturalnych,
- modernizacja bazy noclegowej, polegająca w szczególności na zwiększeniu liczby hoteli i ośrodków z zapleczem sportowym, wodno-rekreacyjnym, rozrywkowym, sanatoryjnym oraz szkoleniowo-konferencyjnym, pozwalającym na przedłużenie sezonu,
- rozwój atrakcji zdrojowych oraz plażowych, a także systemu udogodnień - wygodne zejścia na plaże, zaplecze typu kabiny prysznicowe, przebieralnie oraz toalety.

Problematyka rozwoju turystyki jest ujmowana również w planach rozwojowych poszczególnych gmin i miast województwa, w różnych horyzontach czasowych, zazwyczaj w długookresowym do 2015-2020 roku, rzadziej w perspektywie kilku lat. Przykładem takich opracowań jest Strategia rozwoju powiatu koszalińskiego na lata 2005-2015. Opracowanie to jest spójne ze strategią rozwoju województwa zachodniopomorskiego i prezentuje bardziej

szczegółowo zamierzenia inwestycyjne dotyczące całego powiatu, jak również poszczególnych gmin wchodzących w jego skład. W jaki sposób poszczególne jednostki samorządowe powiatu tworzą własne wizje rozwoju, ilustrują poniższe przykłady wybranych gmin (Będzino, Biesiekierz, Polanów, Sianów) oraz miasta (Darłowo), które w planach rozwoju i rozbudowy stawiają przede wszystkim na turystykę.

Gmina Będzino plany inwestycyjne opiera na podstawowym atucie, którym jest dostęp do morza i do jeziora Jamno - dziewiątego w kraju pod względem powierzchni (2240 ha). W celu zagospodarowania jeziora przewiduje się budowę:

- drogi dojazdowej do jeziora,
- parkingów dla turystów zmotoryzowanych,
- przystani do uprawiania sportów wodnych,
- infrastruktury turystycznej.

Plan zakłada również wybudowanie kompleksu domków rekreacyjnych nad brzegiem jeziora Jamno w pobliżu Podamirowa. Na terenie 20 ha, będących własnością prywatną rolników, powstanie około 200 domków z bezpośrednim dostępem do jeziora oraz z pomostami dla sprzętu wodnego. W planach jest także wybudowanie hoteliku, punktów małej gastronomii i sklepu. W miejscowości Pleśna, nad morzem oferuje się 25 ha gruntów pod zabudowę pensjonatową i jednorodziną. W Łasinie Koszalińskim w odległości 1 km od morza zostanie przeznaczonych 35 ha gruntów pod zabudowę pensjonatową i jednorodziną. Obie miejscowości oferują bezpośredni lub bliski dostęp do morza, oddzielonego pięknym pasmem wysokich wydm, szeroką plażę, dziką roślinność oraz las sosnowy.

W miejscowości Jamno i Łabusz, nad jeziorem Jamno wydzielono 20 ha gruntów do zagospodarowania pod centrum rekreacyjno-sportowe i turystyczne. Grunty są własnością osób fizycznych. W Łabuszu jest możliwość wybudowania klubu jachtowego, stworzenia wypożyczalni sprzętu wodnego i sportowego oraz przystosowania planowanych obszarów rezerwatu nad jeziorem Jamno do ruchu turystycznego. Jamno i Łabusz to miejscowości mające doskonałe warunki do uprawiania sportów wodnych.

Region gminy Będzino jest również atrakcyjny z punktu widzenia turystyki wycieczkowej: wędrówek pieszych, rowerowych, turystyki samochodowej, jazdy konnej. Każdego roku powiększa się liczba dostępnych szlaków turystycznych. W przyszłości, w porozumieniu z sąsiednimi gminami, ma powstać sieć szlaków pieszych i rowerowych, z miejscami odpoczynku, które umożliwią organizowanie wypraw jednodniowych i dłuższych. Przewiduje się także budowę wypożyczalni rowerów i innego sprzętu sportowego.

Plan rozwoju jest oparty nie tylko na własnych środkach finansowych, ale też dotacjach zagranicznych i być może pożyczce z Banku Światowego. Realizacja przedsięwzięcia jest rozłożona w czasie i uwarunkowana możliwościami finansowymi, ale wykonanie tego planu uczyni gminę w pełni atrakcyjną turystycznie. Równoległe do zamierzeń inwestycyjnych władz gminy rozwija się agroturystryka, przybywa ładnych zadbanej gospodarstw, spełniających wymogi najbardziej nawet wymagających turystów. Urząd Gminy Będzino, zachęcając potencjalnych inwestorów krajowych i zagranicznych, oferuje ulgi podatkowe. Możliwe są jeszcze zniżki oraz ulgi zagwarantowane ustawą o podatku rolnym z 15 listopada 1984 roku

Na rozwój turystyki stawia również gmina Biesiekierz. Jej plany inwestycyjne przewidują:

- rekultywację i ekoturystyczne zagospodarowanie Jeziora Parnowskiego,
- zaprojektowanie infrastruktury ekologicznej: szlaków pieszych, rowerowych, przystani kajakowej na rzece Radew,
- zmianę w planie zagospodarowania przestrzennego gminy w celu przeznaczenia pod inwestycje gruntów położonych wzdłuż drogi ekspresowej nr 6.

Atutami gminy jest dogodne położenie wzdłuż drogi nr 6 Gdańsk-Szczecin, czysta rzeka, jezioro, lasy i bliskość morza, a także bezpośrednie sąsiedztwo z Koszalinem oraz dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna, która stwarza dogodne warunki do rozwoju bazy turystycznej.

W Gminie Polanów do inwestycji priorytetowych należy kompleksowe zagospodarowanie zbocza Góry Warblewskiej (pow. 1,44 ha) w Polanowie. Przewiduje się budowę wyciągu narciarskiego sztucznie zaśnieżanego, całorocznej rynny saneczkowej oraz wieży widokowej. Inwestycja jest kontynuacją narciarskich tradycji Polanowa. Dla inwestorów są przewidziane ulgi podatkowe w pierwszych 3 latach działalności, uregulowane warunki formalno-prawne oraz pomoc samorządu lokalnego. Opracowana koncepcja programowo-przestrzenna zespołu obiektów sportowo-rekreacyjnych przy Zalewie Polanowskim zakłada budowę:

- wymiarowego boiska do piłki nożnej z 6-torową bieżnią i trybunami ziemnymi na ok. 300 miejsc siedzących, boiska do koszykówki, siatkówki i budowę kortów tenisowych,
- obiektu socjalno-technicznego obsługującego boiska i korty,
- stacji wodnej z pomostem dla sprzętu wodnego (rowery wodne i łodzie wędkarskie),
- pola kampingowo-namietowego z miejscem na ognisko,
- parkingu, drogi dojazdowej i chodników,
- wielofunkcyjnej sali sportowo-rekreacyjnej z szatniami i częścią socjalną.

Teren miasta i gminy Sianów obejmuje powierzchnię 22,678 ha, a liczba mieszkańców wynosi 13 152 osób. Sianów jest gminą o charakterze przeważnie rolniczym. Istniejący przemysł jest nieznaczny, stąd brak czynników wpływających na degradację środowiska naturalnego. Tereny miasta i gminy Sianów charakteryzują się zróżnicowaną budową geologiczną, co ma wpływ na atrakcyjność krajobrazu-szerokie i płaskie doliny rzek, ciekawa szata roślinna, znaczne obszary lasów. Część gminy położona jest na terenie obszaru krajobrazu chronionego - Koszalińskiego pasa nadmorskiego. Ważną zaletą jest położenie gminy 10 km od Koszalina, wzdłuż drogi krajowej nr 6 Szczecin-Gdańsk. Bliskie położenie miasta i gminy Sianów od brzegu morskiego, w sąsiedztwie wielkich kompleksów leśnych, sprzyja rozwojowi turystyki. Według materiałów opracowanych przez Starostwo Powiatowe w Koszalinie, Wydział Inwestycji, Współpracy i Rozwoju (2006 a) do priorytetowych zadań rozpoczętych w ostatnim okresie należą:

- Budowa kanalizacji sanitarnej Sianów-Osieki. Jest to inwestycja, która obejmuje znaczny obszar gminy. Służy rozwojowi rynku pracy i likwidacji bezrobocia. Umożliwia stworzenie bogatej oferty dla potencjalnych inwestorów w zakresie rozwoju turystyki i realizacji zabudowy letniskowej w obrębie jeziora Jamno w bezpośrednim sąsiedztwie morza. Ponadto wykonanie tego zadania umożliwi likwidację starych często nieszczelnych zbiorników bezodpływowych w obrębie istniejącej zabudowy i tym samym wpłynie na poprawę środowiska naturalnego i ochronę wód zlewni jeziora Jamno.
- Budowa wodociągu Kędzierzyn-Gorzebadź. Wykonanie tego zadania umożliwi zaopatrzenie w wodę mieszkańców wsi. Pozwala również na rozszerzenie oferty dla potencjalnych inwestorów.
- Budowa hali sportowej w Sianowie. Gmina, wprowadzając reformę oświaty w szkole podstawowej nr 1, tworzy jedyne na obszarze gminy gimnazjum. Szkoła jest centrum i praktycznie jedynym ośrodkiem życia społecznego i kulturalnego w mieście. Ma ponad 50-letnią tradycję i znaczące osiągnięcia sportowe.

Według strategii opracowanej przez Urząd Miejski w Darłowie planowane inwestycje w tym mieście obejmą w latach 2007-2013 (Materiały... 2006 b):

- Turystyczne rozwiązanie komunikacyjne w DarłóWKu Wschodnim – II etap. Celem jest przebudowa ul. Słowiańskiej z poszerzeniem ciągu spacerowego i budową miejsc parkingowych oraz budowa ulic Conrada, Kąpielowej oraz ulicy Bałtyckiej i Wczasowej. Szacunkowy koszt inwestycji drogowych ma wynieść 3 mln złotych.

- Budowę hali sportowo-widowiskowej zlokalizowanej przy ul. Sportowej w ramach kompleksu obiektów sportowo-rekreacyjnych, zarządzanych przez Ośrodek Sportu i Rekreacji w Darłowie. Hala będzie sąsiadować z nowoprojektowaną obwodnicą na trasie Koszalin-Ustka.
- Utworzenie centrum kultury. Celem projektu jest budowa obiektu zlokalizowanego między ulicami Traugutta a Rzemieślniczą, w pobliżu rzeki Wieprzy. Obiekt ma być dwukondygnacyjny, bez barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych. W centrum będą się znajdować m.in.: sala multimedialna do projekcji kinowych, konferencji, spektakli teatralnych, wystaw artystycznych, siedziby organizacji pozarządowych oraz miejskiej biblioteki publicznej. Planowane jest również zagospodarowanie terenów przyległych, tj. budowa ul. Traugutta wraz z miejscami parkingowymi i stworzenie bulwaru spacerowego nad brzegiem rzeki. Szacunkowy koszt inwestycji to 4,5 mln złotych.
- Turystyczne zagospodarowanie plaży w Darłówie Wschodnim. Projekt, który zamierza zrealizować Darłowo, przewiduje zagospodarowanie terenu między latarnią morską a tzw. pierwszym wejściem na plażę. Falochron brzegowy zostanie poszerzony poprzez dobudowanie specjalnej przylegającej do niego konstrukcji. W ten sposób powstanie nadmorska promenada spacerowa oświetlona nocą. Do jej części będzie przylegać trybuna pełniąca jednocześnie rolę schodów. Przed trybuną zostaną zlokalizowane boiska do gry w plażową piłkę siatkową. Przez teren przechodzić będzie bulwar spacerowy z ławkami i oświetleniem. Część traktu spacerowego będzie powiększona o placyk wypoczynkowy z fontanną i elementami małej architektury. Skwer zostanie osłonięty przezroczystą kurtyną chroniącą od północnego wiatru. Dodatkowo przy latarni morskiej zaprojektowany został budynek, który może pełnić funkcję gastronomiczną bądź oferować usługi związane np. z informacją turystyczną. Szacunkowy koszt inwestycji to 800 tys. złotych.

Dokument opisujący strategię województwa, uszczegółowiony planami rozwoju powiatów oraz gmin, jest ważnym narzędziem wspierającym promocję regionu. Dzięki niemu potencjalni inwestorzy mogą właściwie zidentyfikować potrzeby województwa, zyskując wiedzę o potencjale całego regionu lub wybranych obszarów oraz o oczekiwaniach jego władz i mieszkańców. Promocja regionu na podstawie strategii ma także znaczenie dla budowania ogólnego wizerunku województwa, co pomaga przyciągnąć turystów z kraju i zagranicy.

Według Dyląga (2006) promocję regionu wzmacnia stosowanie jednolitej, dobrze zaplanowanej strategii reklamy dla całego regionu. W celu skutecznego promowania województwa i dotarcia do potencjalnych turystów oraz inwestorów stworzono Strategię marki województwa zachodniopomorskiego. Dobra marka zwiększa rozpoznawalność i atrakcyjność obszaru w oczach innych. Jej główne zadanie polega na podkreślaniu elementów przewagi konkurencyjnej regionu oraz wytworzeniu pozytywnego obrazu województwa poza jego terenem. Dla marki zachodniopomorskiej zaplanowano ofensywną kampanię reklamową, w pierwszej kolejności na terenie województwa, a następnie na obszarze całego kraju. Takie działania promocyjne będą stymulowały także wzrost gospodarczy w regionie, przyczyniając się do poprawy jakości życia oraz ukształtowania dumy mieszkańców z przynależności do województwa zachodniopomorskiego.

SUMMARY

ANALYSIS OF TOURISTIC'S MOVEMENT IN YEARS 2003-2005 ON BACKGROUND OF NATURAL CONDITIONS AND CULTURAL ZACHODNIOPOMORSKIE PROVINCE

Province possesses numerous natural favourable values development of tourism in this region. In work natural features were talked over as well as cultural, which causes, that domestic tourists as well as foreign in terrains of this province visit larger number more and more. This of seashores' talented areas concerns to this into natural way, but also considerably distant terrains from coast. In this regions specialized using tourism develops different trumps depression moire, sand and sun. Characteristic of touristics' values of province became recapitulate analysis it presents SWOT, which in form strong and weak sides of this region as well as chances and threats, which appear into him. Introduced in work analysis of numerical relate intensity of touristic's movement in years 2003-2005 it shows, that place has moderated, but solid increase of number of foreign tourists, particularly from directly neighbouring countries. However visits of national tourists keep solid level relatively. It was executed also for studied period of analysis of changes in touristic's infrastructure, in peculiarity in hostel's base as well as gastronomy's. In final part of study unrolling intention touristic infrastructure in perspective to year was talked over 2015, captured in strategy of development of province. Character of plans of developmental choose communes of koszalińskiego administrative district was introduced also, which they based one's sewed on development about possessed natural favourable values tourism.

BIBLIOGRAFIA

1. Bombiak E., Chyłek M., Multan E. (2005): *Kompleksowe metody analizy strategicznej*. Wyd. Akad. Podl., Siedlce.
2. Dyląg B. (2006): *Promocja marki regionu*. Wiad. Turyst. 102 (24), 14-15.
3. *Gościnny region* folder reklamowy (2005): Gmina Będzino.
4. *Kompendium wiedzy o turystyce*. Red. G. Gołembski. (2005). PWN, Warszawa.
5. Kosacki J.M., Kucharski B. (2005): *Pomorze Zachodnie. Przewodnik po miejscach ładnych i ciekawych*. KURPISZ, Poznań.
6. Kruczek Z. (2005): *Polska geografia atrakcji turystycznych*. Proksenia, Kraków.
7. Kruczek Z. (2006): *Obsługa ruchu turystycznego*. Proksenia, Kraków.
8. Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. (2002): *Geografia turystyki Polski*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
9. Materiały niepublikowane (2006a): *Strategia Rozwoju Powiatu Koszalińskiego na lata 2005-2015*. Starostwo Powiatowe w Koszalinie, Wydział Inwestycji, Współpracy i Rozwoju. Koszalin.
10. Materiały niepublikowane (2006 b): *Strategia Rozwoju Darłowa 2007-2013*. Urząd Miejski w Darłowie. Darłowo.
11. *Przegląd statystyczny woj. Zachodniopomorskiego* (2000): Red. J. Zawadzki. Szczecin, z.2.
12. *Rocznik statystyczny województwa zachodniopomorskiego 2005 i 2006 r.*
13. Ustawa z 24 lipca 1998r. Dz. U. nr 96, poz. 603.
14. Wielocha A. (2000): *Kanon krajoznawczy Polski*. PTTK „Kraj”, Warszawa.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

www.biznesplan.com.pl
www.info.darlowo.pl
www.intur.com.pl
www.klub2cv.koszalin.pl
www.koszalin.pl
www.miedzyzdroje.pl
www.naszekaszuby.pl
www.parkwodny.net
www.polska.pl
www.rozawiatrow.pl
www.stat.gov.pl
www.ums.gov.pl
www.um.swinoujscie.pl
www.wikipedia.org

DR MAREK TABERT

Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania

e-mail: MTabert@woodcock.au.poznan.pl

EWA SZCZEPANOWSKA, TOMASZ PROŚCIŃSKI,
BOŻENA EWA MARCINKOWSKA, ROMAN DROZDOWSKI,
MAŁGORZATA SIWCZAK

AKUPUNKTURA I JEJ ODMIANY A DOSTĘPNOŚĆ W TURYSTYCE LECZNICZEJ

WSTĘP

Człowiek jest częścią przyrody: w niej się rozwinął i w niej żyje jako jeden z jej elementów, reagując na różnorodne bodźce: mechaniczne, fizyczne, biologiczne i psychiczne. Wynikają one z przemian zachodzących w otaczającym świecie. Również człowiek działalnością wpływa na kierunki zmian zachodzących w przyrodzie i całym środowisku.

Od dawna odkryto wrażliwość organizmu ludzkiego na zmienne warunki atmosferyczne, baryczne, wilgotność powietrza, naświetlenia, temperaturę otoczenia czy ruch powietrza. Dowiedziono wpływu zjawisk przyrody na stan zarówno psychiczny, jak i poszczególnych tkanek i narządów, szczególnie ludzi chorych. Z obserwacji wynika, że zwykle zbliżający się deszcz wywołuje uczucie senności, a niewielkie ochłodzenie wpływa na wzmożenie aktywności fizycznej i psychicznej.

W dzisiejszych czasach w wielu cywilizowanych krajach świata, jak również w krajach trzeciego świata, wiele milionów pacjentów omija lekarzy rodzinnych, internistów, pediatrów, ginekologów i innych specjalistów, wybierając gabinety posługujące się medycyną alternatywną czy komplementarną. Zjawisko jest wysoce zastanawiające, ponieważ nigdy współczesna medycyna akademicka nie zajmowała tak dominującej pozycji, nie dysponowała tak dużymi środkami finansowymi i nie była tak doskonale wyposażona w najnowsze urządzenia oraz techniki medyczne. Dlaczego tak się dzieje, że dosłownie miliony ludzi stosuje na codzień terapie inne niż medycyna konwencjonalna, w tym homeopatia, akupunktura, czy ziołolecznictwo?

Krytycy twierdzą, że alternatywne metody leczenia wybierają najczęściej pacjenci naiwni, niewykształceni i źle sytuowani. Najnowsze badania wykazują

jednak, że przeciwnie - bardzo często są to ludzie bogaci i dobrze wykształceni. Istnieje uzasadniona opinia, że leczenie metodami niekonwencjonalnymi może być uzupełniające, czy też stosowane równoległe z kuracjami tradycyjnymi.

AKUPUNKTURA

Tradycyjna medycyna chińska dysponuje trzema podstawowymi metodami niekonwencjonalnego leczenia: za pomocą akupunktury, ziół i ruchu. Akupunktura to starożytna chińska technika medyczna uśmierzania bólu, leczenia chorób i poprawy ogólnego stanu zdrowia (Operacz 1997). Obecna nazwa *akupunktura* została wprowadzona przez Francuzów w XVII wieku i pochodzi od łacińskich słów *acus* – igła i *punctum, puncture* – punkt, nakłuwanie (Operacz 1997).

Akupunktura jest to metoda leczenia, która polega na nakłuwaniu w celach leczniczych ściśle określonych miejsc na ciele człowieka – nazwanych punktami akupunktury. Metoda ta polega na wkuwaniu w skórę igieł ze stali nierdzewnej na głębokość od 2 mm do 3 cm, na okres od kilku sekund do kilku godzin. Igły te są cienkie, mocne, jałowe i różnej długości. Standardowe nakłucie ma od 3 do 10 mm głębokości. Niektóre procedury wymagają nakłuwania aż do prawie 25 cm. Wkłątą igłę można obrócić, pokręcić lub podłączyć do prądu zmiennego o niskim napięciu (Operacz 1997).

Akupunktura pozwala leczyć wiele chorób poprzez wyrównywanie potencjału energetycznego organizmu, wspomaga także działanie metod i leków medycyny konwencjonalnej. Współcześnie stosuje się ją na całym świecie. Aby jednak udało się osiągnąć dobre wyniki leczenia, zabieg powinien być wykonywany przez przeszkolonego lekarza, najlepiej w jednym z ośrodków wschodniej medycyny tradycyjnej. Zabiegi zwykle nie są bolesne, choć czasem pacjent może odczuwać pieczenie, rozpieranie lub tępy ból. Podczas jednej sesji, w rozmieszczone na różnych częściach ciała punkty, wkłuwa się przeciętnie do 20 igieł o długości od 4 do 10 cm. Liczba zabiegów jest dobierana indywidualnie (Cendrowski 1991).

Akupunkturę zaleca się w chorobach:

- narządu ruchu (zwyrodnieniowe zapalenie stawów, dyskopatie,
- układu nerwowego (ostre i przewlekłe nerwobóle, porażenia, niedowłady, padaczka, choroba Parkinsona),
- narządów moczowo-płciowych (zaburzenia wzwodu; zabieg polepsza też jakość spermy),
- endokrynologicznych (nadczynność i niedoczynność tarczycy, zaburzenia hormonalne i klimakterium,

- układu naczyniowego (miażdżyca, chorobie Bürgera, Raynauda,
- wewnętrznych i czynnościowych (choroba wrzodowa, astma oskrzelowa, zespół drażliwego jelita, zaparcia, nerwice, demencja,
- ginekologicznych (niepłodność czynnościowa, nieregularne krwawienie miesięczne lub ich brak, braku pokarmu i trudności w jego schodzeniu),
- lokomocyjnej, poprzez akupresurę.

Ludzkie ciało ma 365 punktów akupunkturowych. Aby osiągnąć efekt, trzeba wykonać 10-12 zabiegów.

Akupunktura pozwala zwalczyć wiele innych chorób i zaburzeń, dotyczących różnych części ciała, m.in. skóry, oczu, układu oddechowego. Pomaga pozbyć się nieprawidłowości w przemianie materii i energii oraz uzależnień, ułatwia znoszenie bólu towarzyszącego różnym schorzeniom. Taką listę chorób wymieniono w raportach Światowej Organizacji Zdrowia (WHO).

Wielu z pewnością trudno uwierzyć, że za pomocą igieł można zdziałać takie cuda, ale metoda rzeczywiście często jest skuteczna (oczywiście wykonywana prawidłowo i przez uprawnione osoby). Do jakich przemian dochodzi w organizmie podczas zabiegu akupunktury?

Naukowcy udowodnili, że stymulacja punktów akupunkturowych wywołuje zmiany w układzie hormonalnym: zwiększa wydzielanie oksytocyny, opioidów, β -endorfin, enkefalin i reguluje pracę osi podwzgórze-przysadka-gruczoły wydzielania wewnętrznego, co z kolei ma wpływ na natężenie bólu, wartość ciśnienia tętniczego krwi, temperaturę ciała i układ immunologiczny. W niektórych poważnych chorobach, np. astmie, psychozach, cukrzycy, nadciśnieniu tętniczym i chorobie wieńcowej, wskazane jest równoległe leczenie konwencjonalne. Dla pacjentów bowiem niewskazane jest oczekiwanie na wyniki akupunktury, które występują dopiero po dłuższym czasie. Warto jednak wiedzieć, że akupunktura pozwala znacząco zmniejszyć dawki przyjmowanych leków, ponieważ zwiększa siłę ich działania.

Szybkość poprawy zdrowia i końcowe efekty kuracji zależą od stopnia zaawansowania choroby oraz potencjału energetycznego osoby wykonującej zabieg i jej umiejętności.

Nauka tej metody leczenia wymaga poznania dróg krążenia energii, nazywanej na Wschodzie Qi. Igiły wbija się w ściśle określonych punktach, leżących w pobliżu meridianów (są to kanały energetyczne łączące punkty akupunkturowe z odpowiednimi organami wewnętrznymi), dzięki czemu można pobudzić spowolniony przez chorobę przepływ życiowej energii. Specjaliści przed zabiegiem stawiają diagnozę, zwykle na podstawie oględzin powierzchni języka, źrenic oka i badania tętna. Potem dobierają odpowiednie punkty do stymulacji (Cendrowski 1991).

POWSTANIE AKUPUNKTURY I JEJ HISTORIA W CHINACH

Zaczynając opis akupunktury, należy zastanowić się czym tak naprawdę jest ta swoista metoda lecznicza i jak przetrwała tyle wieków, stając się jedną z cenniejszych i ważniejszych dziedzin wiedzy medycyny tradycyjnej. Powstanie akupunktury określa się na kilka tysięcy lat p.n.e.; jej korzenie sięgają Chin. Mieszkańcy Państwa Środka nazwali akupunkturę *czeń-tsju*. *Czeń* – znaczy nakłuwanie, a *tsju* – przygrzewanie, przypiekanie. Obie metody powstały prawie w tym samym czasie i były stosowane równolegle.

Istnieją dwie różne koncepcje akupunktury. Pierwsza to klasyczna, gdzie miejsca wkluc odpowiadają punktom z tradycji chińskiej i są wybrane na podstawie pojęć yin i yang, które dotyczą krążenia energii. Pewne kombinacje punktów na ciele mają doświadczalnie potwierdzoną aktywność. W drugiej koncepcji, nowoczesnej, miejsca ukłucia nie muszą koniecznie odpowiadać punktom chińskim. Zarówno miejsca bolące podczas badania klinicznego, jak i punkty znajdujące się nad przewodzącymi drogami nerwowymi pokrywają się z obszarami występowania bólu. Ich dobór zależy głównie od projekcji bólu, a stymulacja szeroko przekracza obszar punktów akupunkturowych (Operacz 1997).

Pierwsze wzmianki o akupunkturze Chińczycy opierają na legendzie mającej genezę jeszcze przed powstaniem cywilizacji Chin (6-4 tys. lat p. n. e). Jeden z poddanych mitycznego cesarza Fu-Si cierpiący na przewlekłe silne bóle głowy, uderzył się przypadkiem w nogę. Bóle natychmiast ustąpiły. Od tego czasu jeżeli kogoś bolała głowa, uderzał się w to miejsce na nodze. Zabieg był bardzo bolesny i prowadził do okaleczenia. Kiedy cesarz dowiedział się o takich praktykach leczenia, nakazał bolesny sposób uderzania kamieniem zastąpić nakłuwaniem kamienną igłą. Zmiana okazała się trafna i wszystkim wyszła na dobre. Z biegiem czasu zauważono, że nakłuwanie innych miejsc na skórze leczy wiele chorób. W XXV wieku p.n.e., w czasie panowania żółtego cesarza Huang-Ti, wielkiego naukowca, odkrywcy, budowniczego i intelektualisty, akupunktura osiągnęła wielki rozkwit. Stare chińskie księgi mówią, że cesarz, wielki zwolennik i znawca akupunktury, nakazał zastąpienie kamiennych igieł – metalowymi, a różnych leków, które uważał za trujące – nakłuwaniem igłami (Operacz 1997). Księga „Nej-Sting” (Księga o życiu wewnętrznym) tak cytuje słowa władcy cesarstwa: „Życzę sobie, aby posługiwano się wyłącznie tajemniczymi igłami z metalu, które kierują energią Czi, a nie lekami, które tylko trują” (Operacz 1997).

W Chinach, w czasach historycznych, do akupunktury stosowano dziewięć typów igieł, m.in. z kulistym końcem lub trójgraniastym ostrzem. Dzisiaj głównie

używa się igieł trójstrzowych i igieł skórnych. Igieł skórne mają pięć lub sześć igieł połączonych jednym uchwytem, których końce pokrywają około jednego centymetra kwadratowego powierzchni skóry. Igieł skórne są używane do leczenia małych dzieci, których punkty ciała są jedynie lekko opukiwane. Początkujący lekarze ćwiczą kierunek nakłuwania igłami na poduszkach bawełny lub na rolce bibułki. Dawniej igieł do akupunktury zanurzano przed użyciem w naparze z ziół, obecnie są one dezynfekowane, jak igieł do zastrzyków. W Chinach jest również znane uciskanie naturalne, które pacjent sam wykonuje palcem, naciskając mocno odpowiedni punkt. Większość Chińczyków zna kilka ważniejszych punktów na ciele, w razie bólu poprzez ucisk pomagając sobie przed wezwaniem lekarza, np. w bólu zębów, głowy i żołądka (Operacz 1997).

Pierwszym i najstarszym zachowanym do dzisiaj dokumentem medycznym, dotyczącym akupunktury, jest dzieło „Huangdi Nei-Jing” (Przyroda i Życie), nazwane także „Kanonem medycyny”. Napisane zostało przez grupę lekarzy chińskich, prawdopodobnie w latach 475 - 221 p.n.e. Dzieło ma osiemnaście tomów, składa się z dwóch części i jest zbiorem wiedzy na temat medycyny. W pierwszej części umieszczono zagadnienia dotyczące anatomii, fizjologii, patologii i terapii. Druga część dotyczy akupunktury i przyżegania (przygrzewania). Znajduje się tu opis igieł, kanałów energetycznych wraz z topografią 295 punktów leczniczych, wskazania i przeciwwskazania do leczenia akupunkturą, a także opis techniki i wyników leczenia. Kompendium jest zbiorem wiedzy z okresu ponad 2 tysięcy lat stosowania akupunktury w Chinach. Obecnie podczas wykopaliśk archeologicznych, które trwają na terenach Chin, odkrywane są nowe przedmioty, które są dowodem na istnienie bardzo różnorodnej kultury chińskiej. Wśród przedmiotów znalezionych są igieł do akupunktury z: kamienia, kości bambusa oraz brązu. Odkrycia te są dowodem na stosowanie akupunktury już w latach 1450-105 p.n.e. Ostatnie wieki starej i pierwsze nowej ery były okresem wspaniałego rozwoju akupunktury. Powstało w tamtym czasie wiele prac opisujących nowe doświadczenia związane z tą metodą leczenia (Operacz 1997). W trzecim wieku naszej ery lekarz Huang-Fou-Mi (215-282) zebrał informacje na temat akupunktury i opisał w książce pt. „Kia-yi-King” (O akupunkturze i przyżeganiu). Opracowanie jest najbardziej obszerną książką o akupunkturze, liczy dwanaście tomów. Zawiera opis kanałów, z pierwszą dokładną lokalizacją 649 punktów leczniczych, zalecenia do manipulowania igłami, wskazania i przeciwwskazania do leczenia. Opisuje okolice, których nie wolno nakłuwać. W opracowaniu zawarto wiadomości o tętnie, na którym opierała się diagnostyka starej chińskiej medycyny oraz wykaz punktów stosowanych w różnych zespołach chorobowych (Operacz 1997).

W okresie panowania dynastii Tang (618-907) akupunktura stała się samodzielną specjalnością medyczną, a w Cesarskim Kolegium Medycznym powstał wydział akupunktury. W kolegium kształcili się lekarze tej specjalności. Wcześniej wiedza o akupunkturze przekazywana była z pokolenia na pokolenie. W 1027 roku (dynastia Sung) lekarz Wang-Wei-Yin na polecenie cesarza kazał odląć z brązu dwa naturalnej wielkości modele ludzkiej postaci, wewnątrz puste, nazwane Tong-Jen. Na powierzchni każdej z figur zaznaczył dokładny przebieg kanałów energetycznych, a na nich – w formie przewierconych otworków położenie 657 punktów akupunktury (303 parzystych i 51 nieparzystych). Do tych modeli Wang-Wei-Yie napisał trzy tomy „Ilustrowany podręcznik o punktach akupunktury i przyżeganiu na odlanym modelu z brązu”. Modele przez setki lat były wykorzystywane do nauki akupunktury. Studia na wydziale akupunktury trwały siedem lat. Przed egzaminem modele oklejano specjalną bibułą i pokrywano roztopionym woskiem. W ten sposób starano się zakryć wszystkie kanały i punkty. Egzamin odbywał się przed specjalną komisją, powoływaną przez samego cesarza. Zdający musiał znać położenie wszystkich punktów na manekinie. O bezbłędnym trafieniu w wyznaczony punkt świadczyła wypływająca czerwona ciecz, podobna do koloru krwi. Modele niestety już nie istnieją. Jeden prawdopodobnie wywieźli Japończycy, drugi przepadł bez śladu. W muzeach Akademii Medycyny Tradycyjnej w Pekinie znajduje się tylko kopia modeli.

W 1303 roku za czasów dynastii Juan (1279-1368), lekarz Hu-Te-Pin dodał do dwunastu kanałów, zaznaczonych na modelu z brązu, kolejne dwa kanały wraz z punktami, biegnącymi z przodu i z tyłu w linii środkowej ciała. W latach następnych, za czasów dynastii Juany i Ming (1368-1644), akupunktura była stosowana na równych prawach z innymi metodami leczniczymi. W 1601 roku powstała książka pt. „Kompedium akupunktury i przyżegania”, gdzie uporządkowano wiedzę o akupunkturze, szczególnie o kanałach i punktach, a także podano rysunki dziewięciu rodzajów igieł wraz z opisem ich zastosowania. Jeszcze raz odlano trzy postacie ludzkie z brązu - mężczyzny, kobiety i dziecka. Zaznaczono na nich kanały i punkty (Operacz 1991).

Rys. 1. Wykres akupunktury z dynastii Ming
 Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Akupunktura>

Rozwój akupunktury został zahamowany po dojściu do władzy, wrogiej Chińczykom, dynastii mandżurskiej Tsing (1644-1912). W tym czasie uważano, że akupunktura jest prymitywna. W XVIII wieku utworzono w Chinach wyższe uczelnie na styl europejski, a młodzież wysyłano na studia do Europy. Po powrocie młodzi i nowocześni lekarze stali się zagorzałymi przeciwnikami stosowania akupunktury jako metody leczenia. Sądzili, że leczenie tą metodą jest pozbawione podstaw naukowych. Doprowadzono do zakazu stosowania akupunktury, a terapia omawianą metodą mogła odbywać się tylko w ukryciu (Operacz 1991).

W 1949 roku, po powstaniu Chińskiej Republiki Ludowej, hasłem przewodnim stało się zespolenie medycyny ludowej z medycyną europejską. W 1955 roku w Pekinie otwarto Centralny Instytut Medycyny Tradycyjnej, który również obecnie zajmuje się wszystkimi niekonwencjonalnymi metodami leczenia, w tym akupunkturą. Obecnie akupunktura jest wykładana praktycznie na każdym wydziale lekarskim, a w klinikach i instytucjach medycznych prowadzi się badania naukowe z tej dziedziny z zastosowaniem najnowocześniejszych metod (Operacz 1997).

Obecnie akupunkturą leczy się w każdej placówce służby zdrowia na równi z innymi metodami terapeutycznymi. Coraz częściej wykorzystuje się tę metodę przy zabiegach chirurgicznych (Operacz 1997). Metoda rozpowszechniła się na

całym Dalekim Wschodzie, aż po Japonię, Koreę, Wietnam, Mongolię, a także Tajlandię i jest tam stosowana na szeroką skalę aż do dziś (Operacz 1997).

AKUPUNKTURA W EUROPIE

W Europie pierwsze wzmianki o akupunkturze pojawiły się już w XII wieku. Przywiózł je Marco Polo, potem donosili o niej misjonarze i dyplomaci. Prekursorem europejskiej akupunktury i jej propagatorem był Michał Boym, polski jezuita (urodzony we Lwowie w 1612 roku, zmarły w Chinach w 1659 roku). Był jednym z synów lekarza króla Zygmunta III Wazy, Pawła Boyma. Wbrew woli rodziców nie został lekarzem i wstąpił do zakonu jezuitów. Po ukończeniu studiów teologicznych i odbyciu nowicjatu Towarzystwa Jezusowego wyjechał jako misjonarz do Chin i tam został doradcą cesarza Young-Li, ostatniego z dynastii Ming, a także jego emisariuszem na terenie Europy. Boym interesował się przyrodą, matematyką i medycyną. Na dworze cesarskim zaintrygowała go, różna od europejskiej, chińska medycyna tradycyjna, farmacja i ziołolecznictwo. Badał, analizował i opisywał te dziedziny, a chińskie dzieła medyczne tłumaczył na język łaciński. Był pierwszym autorem wielu prac z zakresu medycyny chińskiej i takich farmacji, jak: „Flora Chin” (opis zastosowania leczniczego chińskich roślin), „Klucz medyczny” (opisy różnych metod leczniczych i diagnostycznych oraz wielu recept) dzieło to jest też nazwane „Księgą chińskich recept” oraz „Podręcznik chińskiej medycyny” (opisy wielu leków oraz tablice anatomiczne z zaznaczonymi meridianami i punktami; Operacz 1991).

Po dotarciu do Europy akupunktura upowszechniła się w Holandii, Niemczech, Włoszech, Anglii i Rosji. Na jej temat powstało wiele cennych publikacji. Stosował ją np. L.J. Berlioz, ojciec znanego kompozytora. Opisał też jej działanie w chorobach przewlekłych.

W 1934 roku francuski dyplomata, G.S. Morant, napisał podręcznik o podstawach teoretycznych i zasadach praktycznych akupunktury. O świetności tego dzieła świadczy to, że dzisiaj służy on jako jeden z podstawowych podręczników do nauki akupunktury (Operacz 1991).

W Czechosłowacji, w Brnie, już w 1972 roku odbył się Międzynarodowy Kongres Akupunktury, zorganizowany przez Uniwersytet Purkiniego, na którym zaprezentowano między innymi jedno z pierwszych unikalnych badań patomorfologicznych, dotyczących budowy punktu akupunkturowego.

W 1973 roku Królewskie Towarzystwo Lekarskie w Wielkiej Brytanii wydało pracę, z której wynikało, że 37% badanych cierpiących na choroby

niepoddające się leczeniu zostało „wyleczonych lub ich stan się znacznie poprawił” po zastosowaniu akupunktury. Istotne znaczenie ma fakt, że czterech spośród pięciu cierpiących na katar sienny zauważyło poprawę zdrowia. Po publikacji wymienionej pracy akupunktura zyskała powszechną akceptację jako wartościowa metoda leczenia alternatywnego licznych chorób, w tym także alergii (Morgan 1998).

W obecnych czasach istotne znaczenie ma fakt, że Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) zajmuje oficjalne stanowisko w sprawie akupunktury i uznaje za metodę leczniczą. Prawie we wszystkich krajach Europy, w Ameryce i Australii stosuje się akupunkturę oficjalnie. Jeśli chodzi o kraje Europy Środkowej i Wschodniej, najbardziej jest rozwinięta w Rosji. Jej zasady są wykładane na różnych uczelniach, a badania prowadzi się w instytutach akademii nauk oraz instytutach medycznych (Operacz 1991). Medycyna Zachodu, mimo że odrzuca filozofię chińskiej akupunktury, przyznaje jednak, że metoda bywa skuteczna. Naukowcy próbują wyjaśnić dlaczego tak jest. Jedna z tez głosi, że akupunktura blokuje przewodzenie bodźców bólowych na poziomie rdzenia kręgowego, ale nie wyjaśnia, jak leczy zaburzenia typu katar sienny i zapalenie stawów. Inna z kolei teoria głosi, że akupunktura pobudza wytwarzanie endorfin i enkefalin, czyli naturalnych związków przeciwbólowych. Poszukuje się więc zbieżności pomiędzy akupunkturą a medycyną zachodnią (Morgan 1998).

AKUPUNKTURA W POLSCE

W Polsce akupunktura jest stosowana od niedawna. Krakowski lekarz, Józef Domaszewski, w 1830 roku poświęcił akupunkturze część pracy doktorskiej broniącej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Prawdziwa historia akupunktury w Polsce rozpoczęła się jednak dopiero w latach siedemdziesiątych XX wieku. Pionierami tej metody leczenia byli: Zbigniew Garnuszewski i Bolesław Rutkowski. Obecny kształt akupunktury w Polsce nadał Zbigniew Garnuszewski, uznawany za ojca polskiej akupunktury. Ten znakomity naukowiec, pedagog i organizator zaangażował cały talent, naukowe doświadczenie i siły w sprawę legalizacji i rozwoju polskiej akupunktury. Dzięki jego staraniom w 1978 roku powstała w Warszawie poradnia akupunktury, a w 1979 roku w Centrum Medycznym Kształcenia Podyplomowego w Warszawie został zorganizowany pierwszy w kraju kurs akupunktury. W 1981 roku stworzono Selekcję Refleksoterapii Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, a w lutym 1987 roku powstało Polskie Towarzystwo Akupunktury. W 1983 roku zostało wydane czasopismo „Akupunktura Polska”.

Anestezjolog, Bolesław Rutkowski stosował akupunkturę w Instytucie Onkologii w Gliwicach. W 1972 roku zorganizował przy Zespole Opieki Zdrowotnej w Gliwicach, istniejącą do dziś, Poradnię Zwalczenia Bólu, w której stosuje się głównie akupunkturę i elektroakupunkturę jako metodę leczenia. Obecnie w Warszawie mieści się Ośrodek Leczenia Akupunkturą. Praktycznie w każdym województwie istnieje poradnia lub gabinet akupunktury (Operacz 1991).

Polscy lekarze wchodzi w skład zarządów międzynarodowych towarzystw naukowych, takich jak Światowa Federacja Towarzystw Akupunktury w Pekinie i Międzynarodowe Towarzystwo Akupunktury Naukowej w Wiedniu. Istotnym wydarzeniem dla akupunktury było powołanie w październiku 1989 roku, przy WHO, w Genewie, Grupy Naukowej ds. Akupunktury, która składała się z dwunastu ekspertów z całego świata. Na pierwszym posiedzeniu określiła ona nazwy punktów akupunktury, które ogłosiła w biuletynie WHO w 1991 roku. Obecnie akupunktura jest wykładana w kilku akademiach medycznych, w których uczą się studenci starszych lat studiów lekarskich. Od 2 lat działa Szkoła Akupunktury Tradycyjnej w Bydgoszczy, kształcąca specjalistów z całego kraju.

FILOZOFIA AKUPUNKTURY

Istnieje kilka pojęć w chińskiej filozofii medycyny tradycyjnej, którymi Chińczycy wyjaśniają mechanizm działania akupunktury. Są to pojęcia energii qi, yang i yin, reguły pięciu elementów oraz meridianu i punktu akupunktury, nazwanego współcześnie biologicznie aktywnym punktem albo zwyczajnie punktem chińskim. W organizmie człowieka istnieje niewidzialna siła życiowa, którą chińczycy nazywają qi. Jest to podstawowy kanon tradycyjnej medycyny, na której opiera się akupunktura i akupresura. Stare księgi chińskie opisują ją jako energię niezbędną do prawidłowej czynności komórki, tkanki i całego organizmu. Siła qi występuje nie tylko u człowieka, charakteryzuje także zwierzęta, rośliny i zjawiska przyrodnicze, a także każdą materię mającą strukturę chemiczną. Energia qi kieruje funkcjami wzrostowymi, obronnymi i rozrodczymi organizmu. Jest siłą napędową we wszystkich procesach życiowych. Krążenie qi w zdrowym organizmie ma charakter ciągły i odbywa się ustalonymi drogami, zwanymi kanałami, meridianami i południkami. Jeden cykl krążenia qi, która z serca wychodzi i do serca powraca, trwa 24 godziny. Klasyczna akupunktura zaleca wykonywanie zabiegów w godzinach wzmożonej aktywności chorego narządu,

nawet w środku nocy. Fala energii, która płynie przez narządy, trwa dwie godziny, a następnie stopniowo maleje. Można przypuszczać, że cykliczność krążenia i jej wpływ na aktywność organizmu dała początek istnieniu rytmów biologicznych, które obecnie przedmiotem nauki zwanej rytmologią i są wykorzystywane w medycynie, biologii, sporcie i innych dziedzinach życia. Chińczycy podzielili narządy na trzy grupy, jeśli chodzi o największą aktywność dobową. Do grupy pierwszej dziennej, zaliczają się narządy, przez które fala energii przepływa w godzinach 7.00-15.00. Druga grupa to dziennie-nocna fala występująca w godzinach 15.00-19.00 i 3.00-7.00. W trzeciej grupie nocnej fala energii jest największa pomiędzy godziną 19.00-3.00 (Operacz 1997).

Według starożytnych ksiąg chińskich krążenie energii qi rozpoczyna się z chwilą pojawienia się pracy serca, a według innych po pojawieniu się oddechu. Krążenie qi ma istotne znaczenie praktyczne, ponieważ w czasie najwyższej fali przepływu energii przez dany narząd jego aktywność jest zwiększona, a tym samym większa jest podatność na wszelkiego rodzaju zabiegi lecznicze. Zaobserwowano, że w okresie zwiększonej aktywności narządu może być zmniejszona ilość leku chemicznego podawanego choremu (Operacz 1997).

CHIŃSKA FILOZOFIA RÓWNOWAGI CIAŁA

Chińczycy utożsamiają funkcjonowanie człowieka w kontekście wszechświata i równowagi energii yin i yang. Terminy odnoszą się do natury energii, czyli qi, którą uważa się za przenikającą wszystkie rzeczy na świecie. O yin, czyli energii żeńskiej, mówi się, że jest miękka, ciemna, zimna i mokra, a energię yang, czyli męską określa się jako twardą, jasną, gorącą i suchą. U osób zdrowych obie energie przepływają przez ciało, dając równowagę i harmonię. Sądzi się, że energia ta przepływa przez ponad tysiąc punktów skupienia receptorów nerwowych, z których 365 jest zgrupowanych wzdłuż dwunastu parzystych i dwóch nieparzystych linii przebiegających na ciele, zwanych meridianami, kanałami lub południkami. Kanały te nie prowadzą szlakami anatomicznymi, uznawanymi przez medycynę zachodnią (Pietroni 1997).

Meridiany nie są naczyniami w rodzaju naczyń krwionośnych, ani tkankami w rodzaju dróg nerwowych, tylko są drogami przepływu energii. Biegają wzdłuż kończyn górnych i dolnych, po całej powierzchni ciała, przenikając w głąb do organów wewnętrznych. Na zewnętrznych partiach meridianów znajdują się punkty aktywne biologicznie, nazwane również punktami akupunktury. Każdy meridian ma gałąź zewnętrzną i wewnętrzną. Występują meridiany parzyste i nieparzyste odpowiadające poszczególnym narządom (Kuchta 1997).

Według wierzeń chińskich każdy człowiek ma wrodzony zasób qi. Osoba mająca jej więcej odznacza się aktywnością, wigorem i lepszym stanem zdrowia. Jest zdolna do dużych wysiłków, mniej się męczy i szybko regeneruje siły. Natomiast osoby mające mniej qi są zmęczone i wolniejsze, a wysiłek sprawia im trudność (Operacz 1997). Energia qi podtrzymuje prawidłową aktywność ustroju, wymuszając obieg krwi i płynów ustrojowych, ogrzewając ciało, zwalczając choroby i chroniąc organizm przed szkodliwymi wpływami środowiska zewnętrznego takimi, jak wiatr, chłód, wilgoć i gorąco. Ważne dla życia substancje - krew, płyny ustrojowe oraz Jing (esencja)-określane są czasem jako szczególna postać qi o różnej gęstości i rozcieńczeniu. Krew zaopatrująca wszystkie części ciała w tlen i substancje odżywcze wspomaga działanie qi. Płyny ustrojowe takie, jak ślina, pot, soki żołądkowe, płyn stawowy i śluz nawilżają organy wewnętrzne i ułatwiają ruchy w stawach. Zgromadzona w nerkach Jing jest awaryjnym magazynem, uwalniającym qi w przypadku osłabienia kanałów (Operacz 1997).

Chińska reguła Pięciu Elementów (teoria Wu-Ksing), wywodząca się z systemu Pięciu Faz, służy do uporządkowania wszystkich naturalnych zjawisk. Wyodrębniono tu pięć elementów: drewno, ogień, metal, ziemię i wodę. Jest ona ściśle związana z teorią yang-yin. U podstaw systemu leżą obserwacje cyklicznych zmian, zachodzących w przyrodzie i związanych z porami roku. Każda faza odpowiada jednej porze roku, a jej charakter zdeterminowany jest zjawiskami zachodzącymi w tym okresie. W cyklu przemian każdy element ma określone miejsce i czas (Mills 1995).

Cykl twórczy jest nastawiony na rozwój, natomiast cykl destrukcyjny na niszczenie. Oba są jednak w równowadze tak, jak yang i yin. Niezachowanie równowagi cyklu twórczego i destrukcyjnego prowadzi do patologii. Cykliczność zmian wzajemnego pobudzania i hamowania, tworzenia i destrukcji znajduje się u podstaw istnienia wszechświata i zgodnego funkcjonowania przyrody. Zasięg tej cykliczności obejmuje również człowieka, który jest maleńką cząstką wszechświata i u którego obserwuje się też regularne, cykliczne zmiany będące podstawą jego prawidłowego funkcjonowania (Operacz 1997).

PUNKTY AKUPUNKTURY

Według pojęć medycyny chińskiej, każdy punkt akupunktury jest punktem kontaktowym narządu wewnętrznego ze środowiskiem zewnętrznym. W trakcie nakłuwania punktu akupunkturowego tworzy się wiele swoistych odczuć,

których nie ma przy nakłuwaniu okolicznej skóry. W medycynie chińskiej punkty meridianowe dzielą się na:

- obwodowe, które leżą na kończynach poniżej stawów łokciowych i kolanowych,
- lokalne, znajdujące się na głowie, klatce piersiowej itp.

Wśród punktów obwodowych wydzielono cztery rodzaje, w tym trzy punkty: pobudzające (tonizujące), uspokajające (sedatywne) i źródłowe (wspomagające), które przywracają zakłóconą równowagę między punktami pobudzającymi a uspokajającymi. Czwarty rodzaj to punkty łączące lub przejściowe. Łączą one w pary dwa przeciwstawne meridiany yang i yin za pośrednictwem gałęzi zwanych kolatorami.

Do drugiej grupy należą punkty lokalne. Pobudzenie ich wywołuje określony skutek o zasięgu lokalnym. Są to: punkty zgodności przedniej, potocznie nazywane alarmowymi, ponieważ informują nas o złym stanie zdrowia narządu; rozmieszczone są na przedniej powierzchni klatki piersiowej i brzucha oraz punkty zgodności tylnej, które znajdują się na plecach, na pierwszej linii meridianu pęcherza moczowego (1,5 cm od linii środkowej ciała). Wszystkie punkty zgodności są wykorzystywane w leczeniu narządów jest interesujące, że kiedy narząd zdrowieje, ustępuje bolesność punktów (Operacz 1997).

IGŁY W AKUPUNKTURZE

W języku chińskim igła znaczy *bian*, stanowiąc podstawowy przyrząd stosowany w akupunkturze. Stare chińskie księgi podają, że kilka tysięcy lat temu za igły służyły ostre kawałki roślin, odłamki kostne i ości ryb. Później igły wyrabiano z kamienia (kwarcu, jaspisu krzemienia), kości czy odłamków porcelany. Takie narzędzia znaleziono w latach siedemdziesiątych naszego wieku w okolicach Szanghaju. Obecnie te wykopaliska przechowuje się w Muzeum Akademii Medycyny Tradycyjnej w Pekinie. Następnie igły wyrabiano z brązu, metali szlachetnych, czyli srebra, złota, a na końcu ze stali. Obecnie stosuje się igły ze szlachetnej nierdzewnej stali. Ich skład chemiczny i sposób produkcji jest tajemnicą wytwarzających je firm. Odpowiednio dobrany stop i specjalny sposób obróbki nadają igle ostrość, twardość i sprężystość. Igły stosowane do akupunktury nie mogą się wyginać nadmiernie, ale jednocześnie muszą być elastyczne. Nie mogą zmieniać właściwości fizycznych pod wpływem wysokiej temperatury. W dzisiejszych czasach najlepsze są igły chińskie oryginalne. Każda składa się z trzonu – zakończonego ostrzem i rękojeści o różnym kształcie. Najczęściej

jest to nawinięta na trzon spirala z cienkiego srebrnego lub posrebrzanego drutu, a igły niższego gatunku mają spiralę z czystej miedzi. Na szczycie rękojeści igły chińskiej znajduje się oczko służące do oceny wielkości amplitudy przy obrotach podczas stymulacji i ułatwienia liczenia obrotów igłą. Spiralny kształt rękojeści zapobiega ześlizgiwaniu się palców z igły w czasie wykonywania zabiegu. Kształt igieł jest bardzo różny. Igieł nitkowatych używa się do zwykłych nakłuć akupunkturowych i elektroakupunkturowych. Igły w kształcie lancetu czy trójgraniastych używa się do nakłuwania ropni i wywołania wtórnego krwawienia. Istnieją również igły w kształcie litery T, zwane mikroigłami. Stosuje się je w razie konieczności pozostawienia ich w ciele na dłuższy czas, nawet kilka dni. Na przewlekłe bóle lub do leczenia uzależnień często używane są igły wprowadzane śródskórnym. Wbija się je powierzchownie pod skórę, najczęściej na małżowinie usznej. Inny typ igieł ma kształt kwiatu śliwy lub siedmiogwiazdkowy. Wybór właściwej igły jest podyktowany lokalizacją punktu, np. igły krótkie używa się do nakłuć głowy, a igły długie, kilkunastocentymetrowe do nakłuć pośladków czy ud. Mycie i sterylizacja igieł jest taka, jak w wypadku narzędzi chirurgicznych (Operacz 1991).

Obecnie lekarze medycyny konwencjonalnej twierdzą, że tradycyjna teoria chińska w dawnej formie nie jest do utrzymania. Chcą wyjaśnić współczesnym stanem wiedzy znane wcześniej zjawiska, wywołane akupunkturą. Dlatego dawne punkty akupunktury i linie życiowe to dziś strefy segmentarne wspólnego unerwienia narządów i skóry oraz nerwy i szlaki nerwowe. Wkłucie igły powoduje uszkodzenie tkanek, wydzielenie substancji tkankowych i powstanie odczynu, będącego bodźcem trwającym dłużej niż samo nakłucie i drażnienie igłą. Wkłucie igły, będące głównym elementem akupunktury, jest niczym innym, jak wprowadzeniem dodatkowego bodźca, włączonego do percepcji bólu. Zachodzi tu wzajemne oddziaływanie dwóch bodźców, z których jeden jest niekontrolowanym bodźcem bólowym, a drugi znanym bodźcem stosowanej metody przeciwbólowej (Domżał 1983).

WIZYTA U AKUPUNKTURZYSTY

Terapeuta, który specjalizuje się w akupunkturze przeznaczają na rozmowę z pacjentem około 15-60 minut. Czas spotkania jest uzależniony od rodzaju i zaawansowania choroby. Zbieranie wywiadu chorobowego polega na zadawaniu wielu pytań. Początkowo dotyczą one podstawowych dolegliwości i objawów, a następnie ogólnego stanu zdrowia, kondycji fizycznej, stanu psychicznego

i emocjonalnego. Pytania mogą dotyczyć snu, odżywiania, charakteru pracy, trybu życia i środowiska, w którym żyje pacjent (Mills 1995).

Terapeuta, podczas badania, ocenia stan zdrowia poszczególnego pacjenta i stawia diagnozę przez sprawdzenie pulsu i języka. Wygląd języka dla doświadczonego terapeuty to kopalnia informacji o rodzaju choroby, jej umiejscowieniu i nasileniu. W badaniu bierze pod uwagę kształt, kolor i wilgotność języka. W wypadku nalotu sprawdza jego grubość, kolor i lokalizację. Badanie pulsu dostarcza cennych informacji na temat zaburzeń równowagi w organizmie. Tętno jest sprawdzane na tętnicach promieniowych obu nadgarstków. Obecnie podlegają badaniu takie cechy tętna, jak: siła, szybkość, napięcie i ogólna jakość. W latach 479-300 p.n.e. napisano podręcznik „Nei Ching”, w którym po raz pierwszy opisano dwanaście rodzajów pulsu możliwych do zbadania na każdym nadgarstku. Jeśli po zbadaniu pacjenta okaże się, że przepływ qi w jakiś sposób jest zaburzony czy osłabiony, to diagnozuje się chorobę. Terapeuta po badaniu wbija igły w wybrane punkty, aby skorygować zaburzenia w przepływie energii. Osoby praktykujące medycynę chińską wyróżniają trzy główne przyczyny zaburzenia w przepływie energii qi. Do tych zaburzeń należą:

- niewłaściwe odżywianie,
- warunki klimatyczne,
- zaburzenia emocjonalne.

Podczas badania specjalista nie tylko wkłuwają igły, ale też przepisuje pacjentowi dietę, zaleca ćwiczenia gimnastyczne, daje wskazówki na temat spania i postawy ciała, co ma wpłynąć na przepływ qi. Porady psychologiczne i wskazówki są częścią tradycyjnej medycyny chińskiej. Uważa się bowiem, że nadmierne emocje są jedną z głównych przyczyn występowania chorób (Pietroni 1997).

Medycyna Dalekiego Wschodu stara się przede wszystkim likwidować przyczyny choroby, a dopiero na drugim miejscu stosuje leczenie objawowe. Jak wcześniej wspomniano, podstawową przyczyną chorób jest utrata równowagi energetycznej. Do utraty tej równowagi prowadzą różne czynniki chorobotwórcze (patogenne), które dzielimy na trzy grupy (jak podane wyżej zaburzenia):

- pierwsze czynniki pochodzenia wewnętrznego,
- drugie czynniki pochodzenia zewnętrznego,
- trzecie czynniki pozostałe o różnym charakterze (urazy fizyczne, psychiczne, zatrucia, błędy dietetyczne, uboczne działanie leków i nadużycia seksualne).

Do czynników chorobotwórczych wewnętrznych należą czynniki emocjonalne, np. radość, strach, gniew. Z kolei do zewnętrznych czynników

zaliczamy mające związek z zakłóceniami atmosferycznymi i zanieczyszczeniami powietrza, wody i przyrody. Choroby wywołane czynnikami emocjonalnymi są zazwyczaj trudne do wyleczenia. Udowodniono, że nadmierne i długotrwałe emocje doprowadzą do zakłócenia równowagi energetycznej i załamania się czynności obronnych organizmu, dlatego też zwraca się szczególną uwagę na stany emocjonalne, które należy kontrolować i wyciszać. Do tego celu służy między innymi medytacja.

Zewnętrzne czynniki chorobotwórcze związane z zaburzeniami klimatycznymi mogą oddziaływać negatywnie wtedy, kiedy z różnych powodów uległa osłabieniu odporność ogólna organizmu. Do tej grupy należy zaliczyć zakłócenia atmosferyczne i zanieczyszczenia środowiska, np. wiatr, zimno, wilgoć, suchość, gorąco i ogień.

Do czynników chorobotwórczych o innym charakterze zaliczamy nie tylko urazy fizyczne, psychiczne, złe odżywianie czy uboczne działanie leków, ale także różne przeciążenia, nadmierny wysiłek psychiczny, fizyczny, a także pasożyty. Należy podkreślić, że choroby wynikłe z działania trzeciej grupy czynników na ogół poddają się leczeniu, które przynosi dobre wyniki. Musi być spełniony pewien warunek, a mianowicie leczenie należy rozpocząć we właściwym czasie (Jaremy i Tindall 1996).

WSKAZANIA I PRZECIWSKAZANIA DO STOSOWANIA AKUPUNKTURY

Podstawową zasadą leczenia akupunkturą jest jaknajwcześniejsze rozpoczęcie leczenia, zanim nie dojdzie do wyczerpania sił obronnych organizmu i rozwinięcia się choroby. Akupunktura nie jest środkiem stosowanym na wszystkie choroby. Najbardziej satysfakcjonujące wyniki leczenia uzyskuje się w zaburzeniach czynnościowych, a nie morfologicznych, tzn. dopóki zaburzenia w narządach są odwracalne. Stany chorobowe, które występują w młodym wieku dają się wyleczyć znacznie szybciej i lepiej niż zaburzenia pojawiające się w późniejszym wieku. Ustalono również, że działanie na punkty akupunktururowe prowadzi do wzmocnienia specyficznego efektu odruchowego i odpornościowego organizmu, a także zwiększenia immunobiologicznych reakcji obronnych i ogólnego napięcia układu wegetatywno-hormonalnego. W wyniku takiego działania ustępuje zmęczenie, powraca zdolność do pracy i witalność. Leczenie wymaga ścisłego wyboru chorych i dokładnego rozpoznania choroby, ponieważ w długotrwałym leczeniu można przeoczyć konieczność stosowania innej metody (Medycyna... 1999).

Współczesna medycyna chińska leczy akupunkturą ponad 200 chorób, a jej skuteczność jest ciągle badana i weryfikowana. Akupunkturę, razem z działaniem farmakologicznym, stosuje się jako wzmocnienie w leczeniu. Udowodniono w badaniach doświadczalnych, że oddziaływanie na punkty akupunkturowe wpływa między innymi na zwiększenie liczby przeciwciał i liczbę leukocytów oraz wzmacnia fagocytozę, szczególnie jeśli nakłuwa się tak zwane punkty immunologiczne, czyli mające wpływ na odporność organizmu (Medycyna... 1999).

ODMIANY AKUPUNKTURY

Ponieważ akupunktura, jak wiadomo, istnieje od bardzo dawna, powstało wiele jej odmian. Wiedza o tej metodzie obejmuje nie tylko akupunkturę, ale również klawiterapię, czyli uciskanie określonych punktów na ciele za pomocą specjalnych gwoździków. Popularna jest elektroakupunktura – nakłucia igłami wspomagane prądem o niewielkim natężeniu (uważa się ją za bardziej skuteczną od klasycznej).

Moksa – termopunktura

W dawnej przeszłości punkty ciała przyżegano, czyli ogrzewano, nawet żelazem. Ostre stalowe ostrza, rozgrzane do białości, używano do nacinania zmian chorobowych lub ich przypalania. Zastępowały one nóż chirurgiczny, gdyż po ich użyciu występowało mniejsze krwawienie. Przez pewien czas używano również silnie rozgrzanego oleju do dezynfekcji ran (Medycyna... 1999). Wykorzystywano również pałeczki ze zrolowanych liści leczniczych (drzewa morwowego, imbiru, bylicy itp.). Punkty bodźcowe były przygrzewane żarzącymi się pałeczkami ziołowymi. Dzisiaj wykorzystuje się niektóre sposoby ogrzewania, np. sproszkowane i owinięte w papier zioła trzyma się po zapaleniu nad odpowiednimi punktami ciała. Również wysuszona i starta na proszek roślina lecznicza jest formowana w kuleczkę albo mały stożek i kładziona na leczony punkt ciała. Ten stożek zostawia się na skórze, aż nie dojdzie do poparzenia lub przegrzania (Palos 1993).

W dzisiejszych czasach, w chińskich klinikach, używa się zazwyczaj liści bylicy pospolitej (*Artemisia vulgaris L.*) w formie pałeczek (cygar), długich na 10-12 cm lub stożków, czy też kulek wielkości ziarna fasoli. Dąży się do tego,

aby leczony punkt przeniknęło przyjemne ciepło, bez wystąpienia przypalającego gorąca. Ten sposób leczenia z medycznego punktu widzenia jest traktowany jako podrażnienie skóry wywołane gorącem. Drażnienie skóry rozszerza naczynia krwionośne i oddziałuje na narządy wewnętrzne (Palos 1993).

Aurikuloterapia

Akupunktura ograniczona tylko do punktów na małżowinie usznej jest nazwana aurikuloterapią. Jest ona oparta na stwierdzeniu, że ucho to lustrzane odbicie całego ciała. Manipulacje w ponad 120 punktach na uchu mogą wyleczyć prawie każdą chorobę (Morgan 1998). Miejsca nakłuć występują wzdłuż linii łączącej narządy, lecz nie odpowiadają poszczególnym nerwom. Wkłuwając igły w punkty na uchu zewnętrznym, można uśmierzyć ból lub wyleczyć poszczególne części ciała (Royston 1999). Punkty akupunktururowe można także ostrzykiwać lekami znieczulającymi, miejscowo drażnić elektrycznie za pomocą impulsu o częstotliwości 2-4 Hz oraz naświetlać laserem (Niżnikiewicz 2004).

Związek określonych stref małżowiny usznej z odpowiednimi okolicami ciała i narządami wewnętrznymi, jako pierwszy, dokładnie przedstawił francuski lekarz, P. Nogier (1956). Bardzo rozbudowana sieć zakończeń nerwowych, znajdujących się na małżowinie usznej, drogą skomplikowanych odruchów łączy się z różnymi narządami wewnętrznymi. Każdy może wykonać prosty masaż ucha. Jest to najprostsza forma aurikuloterapii. Wyższym stopniem wtajemniczenia jest masaż przy pomocy odpowiednich narzędzi oraz działania polegające na nakłuciu igłami, z użyciem lasera czy prądu elektrycznego. Masaż ucha wpływa na organizm człowieka i przede wszystkim reguluje wszelkie procesy życiowe. Jest to zabieg profilaktyczny, przeznaczony do codziennego stosowania podobnie jak mycie zębów (Garnuszewski 1998).

Świecewanie uszu

Świecewanie uszu to terapia polegająca na ogrzewaniu ucha specjalną świecą, pomagającą złagodzić wiele dolegliwości. Ponieważ zabieg dotyczy bardzo delikatnego organu, powinien być wykonywany przez doświadczoną terapeutkę. Metoda jest stosowana w wielu gabinetach medycyny naturalnej. Używane do zabiegu świece nie mają knotu. Podczas seansu nie palą się żywym płomieniem, ale żarzą. Wykonuje się je ręcznie z kawałka cienkiego, lnianego

albo bawełnianego płótna zatopionego w wosku z dodatkiem miodu, ziół oraz olejków eterycznych. Składniki, zgodnie z recepturą indian Hopi, są mieszane w określonych ilościach, proporcjach i kolejności. Po nasączeniu materiał zwija się dość ciasno w taki sposób, by powstała rurka - świeca o długości około 21 cm i średnicy około 1 cm. W czasie zabiegu spala się tylko połowę świecy. W dolnej części rurki umieszczona jest cieniutka blaszka, sięgająca mniej więcej do 6 cm wysokości. To ona przekazuje ciepło do wnętrza ucha.

Metoda jest wskazana w leczeniu zalegającej w uchu woskowiny, przewlekłych stresów, bóli głowy, zaburzeń przemiany materii, spadku odporności, dolegliwości okresu przekwitania. Natomiast przeciwwskazania to uczulenie na produkty pszczele, noszenie aparatów słuchowych, ostry stan zapalny ucha, niepełna i uszkodzona błona bębenkowa, urazy głowy i choroby zakaźne.

Akupresura – masaż leczniczy

Akupresura jest odmianą akupunktury i polega na uciskaniu lub tarciu punktów bądź linii akupunktury (Wielka encyklopedia... 2002). Nazywana jest akupunkturą bez igły lub tępą akupunkturą. Znajduje zastosowanie w leczeniu zawrotów głowy, nudności, a nawet wymiotów. Szczególnie jest polecana w chorobie lokomocyjnej. Masowanie wykonuje się za pomocą palca lub szpilki zakończonej dużą główką. Poza tym można stosować przyklepanie małych koralików za pomocą plastra, dzięki czemu ucisk na punkt trwa dłuższy czas, nawet do kilku dni. W warunkach domowych przed zasięgnięciem porady lekarskiej można pomóc sobie, stosując masaż punktowy w celu uśmierzania bólu (Jeremy i Tindall 1996).

Wyróżniamy dwa mechanizmy działania akupresury. Zgodnie z teorią chińską dotknięcia odblokowują przepływ energii yin i yang, prowadząc do równowagi organizmu. Jej brak jest przyczyną wielu chorób somatycznych. Natomiast według teorii zachodniej ucisk wpływa na obwodowy i ośrodkowy układ nerwowy, pobudzając zakończenia nerwowe, znajdujące się w tych miejscach. Powstałe w ten sposób impulsy biegną drogami nerwowymi do ośrodkowego układu nerwowego, dochodząc do kory mózgowej i stamtąd dalej drogami nerwowymi do chorego narządu. Następuje zmniejszenie bólu i poprawienie pracy danego narządu (Bahr 1998).

Zabiegi akupresury polegają na wykonywaniu głębokich, pionowych ucisków, dokładnie w wyznaczonych punktach ciała. Zazwyczaj wykorzystuje się kciuk lub inne palce ręki, w zależności od ich siły. Uciski powinny być mocne,

głębokie, skierowane do środka ciała. Uciska się najpierw powoli, lekko, następnie coraz mocniej, a pod koniec ucisk się osłabia. W odróżnieniu od innych metod terapeutycznych, akupresura może być wykonywana w różnych okolicznościach i miejscach. Metoda jest na tyle wygodna, że nie wymaga specjalnego sprzętu, aparatury ani wyposażenia. Osoba wykonująca zabieg musi spełniać trzy podstawowe warunki, a mianowicie: znać technikę postępowania, topografię punktów rozmieszczonych na ciele i ich właściwości lecznicze. Ponadto powinna dobrze znać wskazania i przeciwwskazania do akupresury, a przed rozpoczęciem leczenia zapoznać się ze stanem zdrowia pacjenta (Jaremy i Tindall 1996).

Akupresura jest na ogół zabiegiem bezpiecznym, ale nie można go wykonywać u każdego pacjenta. Niezbędnym warunkiem zabiegu jest dobry stan powłok ciała. Zastosowanie metody uniemożliwiają otwarte rany, stany zapalne, czyraki, ropnie, wybroczyny, podskórne wylewy krwi, żylaki i obrzęki. Nie wolno przystępować do zabiegów akupresury u pacjentów z wyraźnym uszkodzeniem układu sercowo-naczyniowego (świeże zawały serca, stany pozawałowe, choroba wieńcowa z wyraźnymi objawami klinicznymi wysokiego stopnia nadciśnienia tętniczego, niedomoga krążenia połączona z obrzękami obwodowymi). Należy również przestrzec przed akupresurą kobiety w ciąży i w okresie menstruacji ze względu na możliwość wystąpienia objawów ogólnych w postaci silnych bólów głowy połączonych z zawrotami, biciami i kołataniem serca oraz stanem ogólnego podniecenia. Szczególną ostrożność należy zachować u pacjentów w stanie ogólnego wyczerpania, wychudzenia i cierpiących na niedokrwistość wysokiego stopnia.

Elektropunktura

W pewnym sensie elektropunktura jest modyfikacją tradycyjnego zabiegu akupunktury. Elektroakupunktura jest to przesyłanie, przez wkute igły, prądu elektrycznego lub bezpośrednio działanie prądu elektrycznego na punkty akupunkturowe z użyciem specjalnych stymulatorów. Najczęściej w metodzie używany jest prąd przemienny o natężeniu 10-500 mA i napięciu nieprzekraczającym 5V (mniej więcej taka jest różnica potencjałów między wnętrzem i powierzchnią skóry). W celu uzyskania efektu tonizującego częstotliwość impulsów powinna zawierać się w przedziale 6-10 Hz; zabiegi takie mają zastosowanie w niedowładach i porażeniach (Kuchta 1997). Efekt sedatywny uzyskuje się przez działanie prądem o częstotliwości 15-60 Hz. Stosuje się go w ostrych bólach. Po zastosowaniu prądu stałego ważne jest podłączenie

wklutych igieł do odpowiednich biegunów. Biegun dodatni (anoda) wywiera działanie osłabiające, gdyż podłącza się go w miejsce tkanek zmienionych zapalnie, natomiast biegun ujemny (katoda) wpływa tonizująco i wywiera korzystne działanie na tkanki wymagające pobudzenia (Meynadier i in. 1998).

W krajach Europy Zachodniej, zamiast tradycyjnej akupunktury ręcznej, stosuje się prąd elektryczny o małej częstotliwości do określania przepływu energii przez meridiany i dokładnego lokalizowania punktów akupunkturowych, w które należy wbić igły, lub przepuszcza się słaby prąd elektryczny przez igły do akupunktury w celu poprawy przepływu. Niektórzy terapeuci stosują także laser do bezpośredniego pobudzania punktów akupunkturowych. Inni próbują łączyć akupunkturę z ziołolecznictwem i muzykoterapią (Morgan 1998). Obecnie istnieje przyrząd do samodzielnej akupunktury, nazwany autopunkterem. Urządzenie ma kilka poważnych zalet: zabieg można samemu wykonać, można go zastosować w początkowych stadiach choroby i wykonywać zabiegi z częstotliwością większą niż wizyty u terapeuty (Kuchta 1997).

Refleksoterapia

Metoda jest też nazwana terapią strefową czy refleksologią strefową. Oparta jest na założeniu, że energia życiowa qi przepływa przez 10 kanałów, a zaburzenie tego przepływu objawia się chorobą. Kanały kończą się na dłoniach, uszach i stopach. W refleksoterapii główna uwaga poświęcona jest stopom, ponieważ ich powierzchnia jest większa. Na stopach można wyrysować mapę poszczególnych narządów. Każdy ustalony punkt, będący zakończeniem kanału, reprezentuje części ciała, przez które przebiega kanał. Pobudzając jeden z licznych określonych punktów, refleksolog udroźnia odpowiedni kanał energetyczny, na którym znajduje się punkt leczy narządy i tkanki, przez które przechodzi dany kanał. Brak, niestety, naukowego potwierdzenia teorii refleksologii, natomiast w praktyce wydaje się ona skuteczna w leczeniu wielu dolegliwości. Bardzo często refleksoterapię łączy się z akupresurą, homeopatią lub naturopatią (Morgan 1998).

Do wykonywania refleksoterapii nie potrzeba żadnych kwalifikacji, można masować punkty na stopach samodzielnie. Masaż stóp można przeprowadzić ręcznie, z użyciem specjalnego wałka do masażu, przez chodzenie boso po kamieniach, np. na plaży, lub specjalnie przygotowanej płycie z wypukłościami. Zabieg może wykonać również druga osoba – masażysta. Z zasady należy szukać wszelkich wrażliwych punktów, mocno uciskając różne miejsca na podeszwie stóp i zwracając uwagę na bolesne. Należy sporządzić ich mapę i zlokalizowane

punkty masować palcami, kciukiem, opuszkami palców lub kostkami. Stopy przed masażem należy posmarować tłustym kremem, co ułatwi swobodniejsze masowanie i zabezpiecza przed podrażnieniem skóry. Nacisk może być delikatny, stopniowo zwiększający się aż do silnego. Podczas masażu należy obserwować reakcje pacjenta (Morgan 1998).

Każdy receptor masuje się około 5 minut. Przy ostrych zakłóceniach można masować do 15 minut. Najodpowiedniejszy czas stosowania wszystkich masaży to 30 minut dziennie. Refleksoterapii nie powinno się stosować:

- w czasie choroby z temperaturą,
- w czasie ciąży,
- przy nowotworach złośliwych,
- przy krwawieniach wewnętrznych,
- w chorobach zakaźnych,
- w stanach zapalnych skóry,
- w ciężkich chorobach serca,
- w stanie wyczerpania fizycznego,
- po nadużyciu środków uspokajających, alkoholu czy narkotyków (Morgan 1998).

TURYSTYKA LECZNICZA – MIEJSCA, W KTÓRYCH STOSUJE SIĘ AKUPUNKTURĘ I JEJ RÓŻNE ODMIANY

Wpływ walorów przyrody może być wykorzystany zarówno do podtrzymania zdrowia, jak i w opiece oraz leczeniu chorych. Dawniej kuracji leczniczej nadawano akcenty religijne lub wzmacniano ją czynnościami magicznymi poprzez zaklęcia, okadzanie, wykonywanie tajemnych obrzędów, gestów czy ruchów. W Afryce czy Azji do dzisiejszego dnia wykonuje się tańce rytualne połączone ze składaniem ofiar. Wiele z tych praktyk zostało zabronionych, kiedy w nauce ustosunkowano się krytycznie w odniesieniu do medycyny ludowej, Współcześnie - kiedy zdarza się, że zawodzi medycyna konwencjonalna - ludzie bardzo chętnie wracają do zabiegów przyrodoleczniczych. Niektóre mogą być wykonane przez samych chorych lub z pomocą rodziny, a inne przez wykwalifikowany personel medyczny. Prawidłowe wykonanie zabiegu wymaga cierpliwości i przygotowania. Całość postępowania należy do dziedziny zwanej fizjoterapią, uznawaną w obecnej medycynie. Na świecie obserwuje się ciągły wzrost leczenia uzdrowiskowego, oferującego pełną gamę różnorodnych zabiegów, w tym zabiegi akupunktury (Świrski 1990).

PRZYKŁADY UZDROWISK STOSUJĄCYCH AKUPUNKTURĘ NA LITWIE I W CZECHACH

W ciągu ostatnich dziesięciu lat zauważono ogromne zainteresowanie zdobywaniem wiedzy na temat terapii alternatywnej. W Stanach Zjednoczonych pacjenci poddający się terapii u specjalistów medycyny komplementarnej i alternatywnej stanowią 42% społeczeństwa, przekraczając liczbę korzystających z usług podstawowej opieki medycznej. W Wielkiej Brytanii 10% dorosłych pacjentów korzysta z akupunktury, kręgarstwa, homeopatii, hipnozy i ziołolecznictwa; w Australii - 50%; we Francji - 49%, a w Kanadzie - 70%. W krajach afrykańskich wartość ta sięga nawet 80%. Prężnie rozwijają się też międzynarodowe i krajowe targi medycyny niekonwencjonalnej. Organizatorzy twierdzą, że z roku na rok rośnie liczba ich uczestników. Ze względu na coraz większe tempo życia i towarzyszący mu stres jesteśmy gotowi poświęcić więcej pieniędzy i czasu dla zachowania równowagi fizycznej i psychicznej. Na rynku zachodnim zauważa się silne wpływy wschodnie, azjatyckie. Istnieje zapotrzebowanie na produkty pochodzenia naturalnego jako przeciwieństwa otrzymywanych sztucznie. W Niemczech, Czechach i na Litwie jest organizowanych targów poświęconych zdrowiu i leczeniu niekonwencjonalnemu, podobnie w Niemczech (Frankfurt), Japonii, Argentynie czy Indiach. Obecnie mamy do czynienia ze wzrostem gotowości ludzi zagonionych i zestresowanych tempem życia do poświęcenia części czasu na relaks i korzystanie z zabiegów medycyny alternatywnej (Cendrowski 1991).

Akupunktura, jako jedna z metod alternatywnych, jest stosowana w niżej przedstawionych uzdrowiskach, podanych jako przykład.

Litwa-sanatorium Draugyste. Powstało w 1962 roku, we wschodniej części uzdrowiska Druskininkai, u zbiegu rzeki Ratnyczele i Nemunasa. Z okien Draugyste rozciąga się przepiękny widok. Oferowane są tu apartamenty i pokoje 1- lub 2-osobowe, wyposażone są w łazienki, telewizory i telefony. W sanatorium można leczyć takie dolegliwości, jak zaburzenia serca i naczyń krwionośnych, zaburzenia przewodu pokarmowego, aparatu ruchowego, układu nerwowego i inne.

Pacjentom proponuje się następujące zabiegi: masaże suche i wodne, inhalacje, refleksoterapię, terapię manualną, psychoterapię, fizjoterapię, kinezyterapię (leczenie ruchem, gimnastykę ruchową), borowinę (nieodwodniony torf leczniczy). Kuracjusze korzystają również z kąpeli leczniczych, np. solankowych, perełkowych, ziołowych i innych. Pacjentom przepisuje się także odpowiednio dobraną dla każdego dietę.

Na terenie ośrodka znajduje się basen, bilard, tenis, sala taneczna i koncertowa. Można wynająć rowery. Jest salon kosmetyczny, zakład fryzjerski, kawiarnia, kiosk prasowy, a także biblioteka.

Czechy – sanatorium Priessnitz. Zostało zbudowane w 1910 roku, według projektu austriackiego architekta Bauera. Obiekt znajduje się w pobliżu gór, tras narciarskich, atrakcji przyrodniczych i zabytków historii. Pokoje są 1- i 2-osobowe, z balkonami, także apartamenty i pokój przystosowany dla osób niepełnosprawnych. Pokoje wyposażone są w łazienki z prysznicem lub wanną. Jest tam telewizja satelitarna. Do dyspozycji gości oddano basen, basen rehabilitacyjny, saunę, solarium, fitness centrum, odnowę biologiczną. W lecie czynne są korty tenisowe i minigolf, natomiast zimą jest otwarte lodowisko.

W sanatorium Priessnitz leczy się następujące schorzenia:

- choroby i zakłócenia wymiany płynów oraz gruczołów wydzielania wewnętrznego (nadczynność i niedoczynność tarczycy),
- choroby układu oddechowego (chrypki, alergie, problemy z głosem),
- zaburzenia psychiczne (stany neurotyczne, choroby o podłożu psychosomatycznym),
- choroby skóry,
- choroby kobiece (syndrom klimakterium, zakłócenia menstruacji) i inne.

Leczenie uzdrowiskowe opiera się na wykorzystaniu naturalnych metod leczniczych połączonych z najnowocześniejszymi metodami leczniczymi i rehabilitacyjnymi. Oprócz odpowiednich ćwiczeń, metod elektrycznych, wodolecznictwa i fizykoterapii, w Priessnitz stosuje się następujące metody: kąpiele Priessnitza, kąpiele ziołowe i z bąbelkami, inhalacje, sen elektryczny, muzykoterapię, magnetoterapię, tlenoterapię, drenaż limfatyczny, zastrzyki gazowe, leczenie światłem, akupunkturę i komputerową kinezylogię. Lekarze mają do dyspozycji własne laboratorium biochemiczne oraz laboratorium do badania funkcjonowania serca i płuc, łącznie z możliwością przeprowadzania testów obciążeniowych na bieżni. W głównych domach uzdrowiskowych zapewniona jest całodobowa opieka medyczna.

Pobyty w sanatorium Priessnitz to nie tylko zabiegi lecznicze, ale również duża oferta aktywnego spędzenia wolnego czasu oraz bogaty program kulturalny. Z największych imprez należy wymienić międzynarodowy konkurs fortepianowy im. Franza Schuberta. Latem odbywają się koncerty promenadowe w parku uzdrowiskowym oraz liczne imprezy kulturalne w Salach: Lustrzanej i Kongresowej. Dużą popularnością cieszą się wieczory taneczne w Ogrodzie

Zimowym, dyskoteki w Kawiarni Zamkowej oraz tradycyjny sezon balów. W bibliotece uzdrowiska znajdują się bogate zbiory książek. Dla wielu gości przyjemnym uzupełnieniem programu są wycieczki: piesze z przewodnikiem, rowerowe czy autobusowe po okolicy.

TURYSTYCZNE MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA AKUPUNKTURY W POLSCE

W Polsce akupunkturę i jej odmiany głównie preferuje się w gabinetach SPA. Nieliczne sanatoria w naszym kraju stosują akupunkturę jako leczenie igłami. Najczęściej wykorzystuje się masaż uciskowy lub refleksoterapię połączoną z muzykoterapią.

Sanatorium Uzdrowskie Pod Tężniami – Ciechocinek. Największa i najbardziej znana miejscowość uzdrowska w Polsce, która sławę zawdzięcza występującym tu wodom słonym i solankom chlorkowo-sodowym, bromkowym, jodowym, żelazistym i borowym oraz tężniom solankowym. Od tych właśnie tężni pochodzi nazwa Sanatorium Uzdrowskiego Pod Tężniami, jedyne w swoim rodzaju miejsca, w którym bliskość tężni solankowych oraz piękny park zapewniają atmosferę doskonale sprzyjającą rehabilitacji, regeneracji oraz wypoczynkowi. Obecność tężni, basenu solankowego, licznych parków i terenów zielonych oraz położenie kurortu w dolinie Wisły wpłynęło na wytworzenie się w Ciechocinku mikroklimatu przyjaznego człowiekowi i przyrodzie.

Kuracjusze mają zapewnione doskonałe warunki do indywidualnego i zbiorowego wypoczynku oraz bogaty program kulturalno-oświatowy, na który składają się: koncerty instrumentalne i recitale fortepianowe, dni sztuki - wystawy obrazów, dansingi z grupą muzyczną, występy operetkowe i folklorystyczne, biesiady, ogniska, przejażdżki tramwajem konnym, wycieczki własnym mikrobusem do Torunia, Lichenia i każdego miejsca w kraju zgodnie z życzeniem gości. Regularnie odbywają się kiermasze między innymi wyrobów z masy solnej i pszczelarskich oraz pokazy wszelkiego rodzaju urządzeń gospodarstwa domowego. Ponadto można skorzystać z biblioteki wraz z czytelnią, wypożyczalni rowerów, szachów ogrodowych, parkingu strzeżonego monitorowanego, stołu do tenisa stołowego, bilardu, nowoczesnego solarium – tuby, zajęć aerobiku, warsztatów plastycznych i muzykoterapii, które są dostosowywane do potrzeb kuracjuszy.

W sanatorium Pod Tężniami leczy się choroby: reumatologiczne i urazowo-ortopedyczne, układu krążenia, układu nerwowego, układu

oddechowego, układu wydzielania wewnętrznego i przemiany materii. Stosuje się powszechnie zabiegi akupunkturowe.

Sanatorium Uzdrowskie Elektron - Ustroń. Ustroń to niewielkie miasteczko leżące w Beskidzie Śląskim, w dolinie Wisły. To więcej niż uzdrowisko i miejscowość wypoczynkowa, gdyż jest to letnia stolica regionu śląskiego. Jedną z największych atrakcji kurortu jest Leśny Park Niespodzianek. Pokazy drapieżnych ptaków odbywają się trzy razy dziennie. Do Ustronia od lat przyjeżdżają tysiące kuracjuszy z Polski i zagranicy, aby poprawić zdrowie. Korzystają z malowniczych krajobrazów, czystego powietrza, ciszy i całej gamy zabiegów.

W sanatorium Elektron leczone są przede wszystkim następujące schorzenia:

- narządu ruchu, w tym wszystkie rodzaje chorób reumatycznych, schorzenia kręgosłupa i stawów,
- korzonków nerwowych, neuralgie,
- dróg oddechowych: przewlekłe stany zapalne, alergie, astma, rozedma płuc,
- naczyń krwionośnych.

Uzdrowisko dysponuje następującą bazą zabiegową:

- gimnastyka indywidualna i grupowa,
- masaże suche i masaże podwodne,
- kąpiel perełkowa,
- bicze szkockie,
- laser podczerwieni,
- okłady borowinowo-parafinowe (fango),
- magnetoterapia, elektroterapia, ultradźwięki,
- inhalacje,
- sauna,
- zabiegi relaksacyjne,
- zabiegi wodne według Kneippa,
- akupunktura.

Do dyspozycji gości oddano pokoje 1-, 2-, 3- i 4-osobowe. Pokoje są komfortowo wyposażone, z balkonem, pełnym węzłem sanitarnym i telewizją satelitarną. Wysokokwalifikowany personel zapewnia profesjonalną jakość usług. Można również skorzystać z kawiarni, salonu fryzjerskiego, solarium, sali bilardowej. Klimat gór sprzyja leczeniu, połączonemu z aktywnym wypoczynkiem na świeżym powietrzu.

Uzdrowisko Busko-Zdrój. Leczenie w Busku-Zdroju przebiega inaczej niż w uzdrowiskach nadmorskich, a nawet w wielu górskich, które pełnią głównie funkcje rekreacyjne, a na drugim miejscu lecznicze. W wypełnianiu roli rekreacyjnej Buska-Zdroju pomagają nie tylko własne zaplecze, ale i bogate możliwości Ponidzia, w dorzeczu Wisły i Nidy (15-20 km), oraz Góry Świętokrzyskie (40-50 km). Dogodne połączenia drogowe (Kraków 90 km, Kielce 50 km i Tarnów 70 km) przesądzają o bogatym zapleczu kulturalnym miejscowości. Rekreację sportową umożliwia zalew w Radzanowie (3 km), zbiornik wodny przygotowany do uprawiania sportów wodnych, a także kąpielisko w Gackach (10 km). Sanatoria Buska-Zdroju mają ogólnodostępne baseny kryte, a na terenie Parku Zdrojowego znajduje się basen odkryty. Wypoczynek i rekreację zapewniono również na kwaterach prywatnych typu pensjonatowego o zróżnicowanym standardzie i cenie oraz kwaterach agroturystycznych, przystosowanych do przyjmowania rodzin z dziećmi. Zazwyczaj gospodarze zapewniają dogodny dojazd na zabiegi.

Głównym walorem leczniczym uzdrowiska są wody siarczkowe, borowina, solanka jodkowo-bromkowa do kąpieli i inhalacji, a także nowoczesne urządzenia do fizykoterapii. Efekty leczenia wodą siarczkową w balneoterapii są porównywalne z leczeniem na poziomie europejskim i światowym w reumatologii i terapii przeciwmiażdżycowej.

Sanatorium oferuje całą gamę zabiegów, począwszy od ćwiczeń w basenie, okładów borowinowych, kąpieli leczniczych, gimnastyki, masażu podwodnych i suchych, w tym np. akupresury. Można też skorzystać z inhalacji, tlenoterapii, muzykoterapii, jonoforezy, prądów interferencyjnych, światłolecznictwa, natrysków biczowych, solarium czy sauny.

Ośrodek Leczniczo-Wypoczynkowy Polonia - Szklarka Myślniewska. Ośrodek Polonia jest centrum Medycyny Naturalnej w Polsce. Tutaj organizowane są turnusy rehabilitacyjne, w tym lecznicze, wypoczynkowe i szkoleniowe. W czasie turnusu organizatorzy zapewniają opiekę medyczną, rehabilitację, terapię zajęciową, gimnastykę korekcyjną, całodzienne wyżywienie z uwzględnieniem diety i wykonaniem zabiegów zalecanych przez lekarzy. Jako metody leczenia stosuje się akupunkturę, akupresurę, moksoterapię (termopunkturę), świecowanie, ziołolecznictwo, leczenie pijawkami, masaże: lecznicze, rehabilitacyjne, odchudzające. Zabiegi wykonują terapeuci z Chin, Mongolii, Tybetu i innych krajów, specjalizujący się w zielarstwie, homeopatii, akupresurze, terapii manualnej, irydologii, a w szczególności w stosowaniu tajemniczych metod chińsko-tybetańskich.

W ośrodku można skorzystać nie tylko z zabiegów, ale także z kawiarni, biblioteki, placu zabaw, boiska sportowego, basenu z plażą, wycieczek krajoznawczych, wieczorków tanecznych, ogniska z pieczeniem kiełbasek, stawów rybnych, wędkowania, wypożyczalni łódek. Wokół jest duży parkowo-leśny teren na długie spacerowanie.

Sanatorium uzdrowiskowe Leśnik - Sopot. Jest to nadmorskie uzdrowisko o szczególnych walorach klimatycznych i krajobrazowych. Położony jest na leśnej polanie Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego. Dysponuje pokojami 1-, 2- i 3-osobowymi z pełnym węzłem sanitarnym i balkonem. Do dyspozycji kuracjuszy jest baza zabiegowa, jadalnia, kawiarnia, biblioteka, kort tenisowy, szachy plenerowe, ścieżka zdrowia.

W Leśniku leczy się schorzenia narządu ruchu, układu krążenia, układu oddechowego, osteoporozę, otyłość. Kuracjusze korzystają z następujących zabiegów: hydroterapia, fizykoterapia, kinezyterapia, inhalatorium, masaże, akupunktura i akupresura. Wieloletnie doświadczenie, wykwalifikowana kadra medyczna, położenie na leśnej polanie oraz cisza i spokój sprawiają, że przybywający goście do uzdrowiska szybko regenerują siły i powracają do zdrowia.

Centrum Medycyny Naturalnej i Odnowy Biologicznej Trea - Warszawa. Gabinet mieści się w Warszawie, wykorzystuje się tu alternatywne metody leczenia w celu uzyskania lepszego funkcjonowania organizmu. Pacjenci mogą skorzystać z akupunktury, akupresury, homeopatii, irydodiagnostyki, refleksoterapii i muzykoterapii.

Centrum Terapii Naturalnej Noy - Poznań. Centrum Terapii Naturalnej NOY oferuje: bioterapię, kręgarstwo, masaże, likwidowanie depresji, nerwic, bezsenności i nałogów, bezoperacyjne usuwanie guzów i wrzodów, poprawę słuchu i wzroku, akupresurę, reiki (dotykowego pobudzania centrów energetycznych ciała).

Wellness SPA – Kraków. Gabinet odnowy biologicznej mieści się w hotelu Farmona w Krakowie. W SPA można skorzystać z dobroczynnego działania sauny, łaźni parowej, klasycznego tureckiego hammamu, egzotycznych zabiegów i masaży bursztynem oraz nowatorskiego, pierwszego w Polsce programu **SPA dla włosów**. Szum wody, oryginalne wnętrza z meblami wykonanymi ręcznie na Bali - w azjatyckiej kolebce SPA - oraz naturalne organiczne składniki i autorskie receptury, tworzone na miejscu według indywidualnych potrzeb gościa, sprzyjają

wyciszeniu i równowadze. We wszystkich zabiegach łączone są nowoczesne zdobycze kosmetologii, najlepsze tradycje pielęgnacji z różnych zakątków świata. W SPA wśród całej gamy zabiegów oferuje się refleksoterapię, masaż klasyczny, egzotyczny, autorskie programy pielęgnacji ciała i twarzy. Przy okazji pobytu w hotelu można zrelaksować się w pełni w gabinecie SPA po całodziennej pracy. Relaks można połączyć ze zwiedzaniem pięknego, zabytkowego Krakowa.

SPA w hotelu Bronit - Szklarska Poręba. Po ciężkim dniu, kiedy marzy się o chwili wytchnienia, można skorzystać z szerokiej gamy zabiegów, które nie tylko odprężą ciało, ale i umysł. W celu efektywnego sposobu uczestniczenia w życiu społecznym i zawodowym należy zadbać o zdrowie psychiczne i fizyczne organizmu. Goście hotelu mogą skorzystać z różnorodnych zabiegów, np. jacuzzi, sauny parowej, masaży wodnych i suchych, m.in. refleksoterapii. Do dyspozycji są różnego rodzaju oczyszczania ciała, kąpiele lecznicze, muzykoterapia, koloroterapia, zabiegi ujędrniające i wyszczuplające, elektroterapia przeciwbólowa oraz świecowanie uszu.

SPA w hotelu Malachit - Świeradów Zdrój. Hotel Malachit położony jest w malowniczej dolinie Gór Izerskich. Dysponuje 176 miejscami noclegowymi. Wszystkie pokoje są wyposażone w łazienki i telewizję satelitarną. Na terenie hotelu znajduje się kawiarnia i drink-bar, restauracja, bilard, studio odnowy biologicznej, grota solna, sauna, solarium, basen.

W hotelu można również skorzystać z zabiegów rehabilitacyjnych, pomocnych w leczeniu schorzeń układu ruchu, układu krążenia i chorób reumatycznych. Oferowane są również zabiegi fizjoterapeutyczne, np. diadynamik, galwanizacja, magnetoterapia, elektropunktura i inne. Oto kilka zabiegów wykonywanych w SPA: aromaterapia, światłoterapia, masaż wibracyjny czy **tlenoterapia biokatalityczna metodą Jacquiera.**

ZAKOŃCZENIE

W medycynie europejskiej stwierdza się coraz większe zainteresowanie medycyną dalekowschodnią i jej metodami leczniczymi, m.in. akupunkturą. W Polsce, jak w innych krajach europejskich, również wzrasta znaczenie naturalnych metod leczenia. Z akupunktury, akupresury czy refleksoterapii korzysta się niemal w każdym kraju. Traktuje się je jako metody pomocnicze, uzupełniające leczenie konwencjonalne.

Osoby, które stosują metody niekonwencjonalne powinny pozostawać w ścisłym kontakcie z lekarzem. Tylko fachowiec może ocenić czy istnieją u pacjenta wskazania do takiego leczenia. Jeśli wszystko jest w porządku, terapeuta zaleca odpowiednią liczbę zabiegów. Obecnie z niekonwencjonalnych metod leczenia korzysta wiele osób w różnym wieku. Pacjentami gabinetów są zarówno osoby starsze, jak i dorośli czy dzieci. Powstaje coraz więcej gabinetów SPA i ośrodków leczniczych, w których stosuje się akupunkturę, akupresurę czy refleksoterapię.

Na przestrzeni wieków akupunktura, podobnie jak wiele innych niekonwencjonalnych metod leczniczych, miała zarówno gorących zwolenników, jak i przeciwników. Obecnie w większości krajów o wysokim poziomie nauk medycznych ta tradycyjna metoda lecznicza bywa stosowana na równi z konwencjonalnymi metodami leczniczymi. Akupunktura jest metodą naturalną, opartą na wykorzystywaniu jako czynnika leczącego mobilizacji sił witalnych organizmu w walce z chorobą, jego zdolności do samoregulacji i samoregeneracji.

W Polsce akupunkturą interesuje się coraz większe grono lekarzy. Opanowanie sztuki leczenia akupunkturą wymaga wielu lat studiów i wielu lat praktyki. Receptura punktów i technika nakłuwania muszą być dobierane indywidualnie dla każdego chorego, nie tylko w zależności od jego choroby, ale z uwzględnieniem aktualnej kondycji fizyczno-psychicznej, warunków atmosferycznych itd.

Lekarze w wielu szpitalach i klinikach na Zachodzie stosują akupunkturę na równi z nowoczesnymi metodami leczniczymi. Badania nad akupunkturą są prowadzone w znanych ośrodkach kliniczno-doświadczalnych prawie we wszystkich krajach. Liczba prac naukowych, opublikowanych na ten temat w renomowanych czasopismach medycznych świata sięga kilku tysięcy pozycji w ciągu ostatnich 10 lat.

Dużym atutem akupunktury jest skuteczność, gdy zawodzą inne metody konwencjonalne. Dzisiejsza nauka udowadnia, że w akupunkturę nie trzeba wierzyć, ale mieć wiedzę na jej temat. Akupunktura działa i daje efekty lecznicze, których dokładne zbadanie wymaga jeszcze wiele czasu. Na pewno sprawdza się w terapii przeciwbólowej, a wyniki tego działania widać codziennie w gabinetach lekarskich.

SUMMARY

AKUPUNKTURA I JEJ ODMIANY A DOSTĘPNOŚĆ W TURYSTYCE LECZNICZEJ

The aim of this work is to examine the possibility of using acupuncture treatment as a way of therapeutic tourism. The first chapter explains what acupuncture is and when it has been introduced at first. The history of acupuncture treatment is described, starting with a description of its earliest forms thousands years ago, followed by an explanation of its development and its particular methods nowadays. The second chapter describes several types of acupuncture: thermopuncture, auriculotherapy, acupressure, electropuncture and reflexotherapy. All these methods are now used in health resorts and medical SPA services all over the world. The third chapter presents some examples of acupuncture treatment used in Lithuania and Czech Republic, as well, as in Poland. Some of them are presented as basic information of the medical SPA services.

BIBLIOGRAFIA

1. Bahr F.R. (1998): Akupresura. PZWL, Warszawa.
2. Cendrowski Z. (1991): Leksykon medycyny niekonwencjonalnej. Człowiek w kręgu magii, parapsychologii i nauki. Wyd. Spół. Agen. Rekl. Spar, Warszawa.
3. Domżał T.M. (1983): Ból. WP. Warszawa.
4. Garnuszewski Z. (1998): Renesans akupunktury. Wyd. Sport Turyst., Warszawa.
5. Jaremy C., Tindal J. (1996): Akupresura w codziennych dolegliwościach. Wyd. Delta W-Z, Warszawa.
6. Kuchta J. (1997): Elektroakupunktura dla każdego. Wyd. Intermark, Gdańsk
7. Medycyna naturalna. (1999): Red. K. Janicki, W. Riwierski. PZWL, Warszawa.
8. Meynadier J., Muller A., Saint-Marice C.: Ból. Diagnostyka, leczenie i prewencja. Wyd. Gebethner, Warszawa.
9. Mills S. (1995): Różne możliwości powrotu do zdrowia. PWN, Warszawa.
10. Morgan P. (1998): Naturalne sposoby leczenia alergii. Bezpieczne metody samoleczenia w różnych postaciach alergii. Wyd. Elipsa, Warszawa.
11. Niżnikiewicz J. (2004): Wszystko o bólu. Poradnik praktyczny. Wyd. Tower Press, Gdańsk.
12. Operacz H. (1997): Leczenie akupunkturą. PZWL, Warszawa.
13. Operacz H. (1991): Zasady akupunktury teoria i praktyka. Wyd. Agencja Omnipress, Warszawa.
14. Palos S. (1993): Chińska sztuka leczenia. Wyd. Luna, Wrocław.
15. Pietroni P. (1997): Medycyna alternatywna. Poradnik rodzinny. Wyd. Elipsa, Warszawa.
16. Royston A. (1999): 100 największych odkryć medycznych. Wyd. Posiedli-Raniowski, Poznań.
17. Świrski J.J. (1990): Przyrodolecznictwo w zastosowaniu domowym. PZWL, Warszawa.
18. Wielka encyklopedia zdrowia (2002). Red. W. Twardosz. Wyd. Horyzont, Poznań.

KRYSTYNA SZCZEPANOWSKA, SYLWIA BRÓDKA,
JANUSZ GÓRNY, EWA SZCZEPANOWSKA

PORÓWNANIE STANU SYSTEMU INFORMACJI TURYSTYCZNEJ W MIĘDZYDZROJACH W 1992 I 2006 ROKU

WSTĘP

Opracowanie traktuje o systemie informacji turystycznej w Międzyzdrojach oraz podejmuje próbę porównania jego stanu pod względem jakości w ciągu czternastu lat. Wyniki opracowane w artykule wpisują się również w kompleksowe badania nad systemem informacji turystycznej na wyspie Wolin, przeprowadzone na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, omówione i opublikowane w artykule Szymandy (1995). Rozwijanie problematyki poruszonej w opracowaniu wydaje się bardzo zasadne i potrzebne, ponieważ jest ona elementem całości systemu rekreacyjnego, który wywiera istotny wpływ na efektywność wypoczywania (Szymanda 1995).

TEORIE I DEFINICJE INFORMACJI ORAZ JEJ ZNACZENIE DLA SYSTEMU REKREACYJNEGO

Definicji informacji jest wiele w literaturze. Wielorakie wyjaśnienia tego pojęcia znajdują się w teoriach zarówno humanistycznych, jak i matematycznych. Informacja znalazła również miejsce w literaturze turystycznej jako ważny element podejmowania decyzji, np. o wyborze destynacji turystycznej lub organizatora wycieczki.

Trudność w określeniu, czym jest informacja wynika z wielu czynników. Ma ona wymiar abstrakcyjny i dlatego jest bardzo ogólnym pojęciem, używanym w wielu dziedzinach życia, co wpływa jego względność i mnogość interpretacji. Poszczególne dyscypliny naukowe dostosowują definicję informacji do własnych potrzeb, a skutkiem tego jest wielość i wielorakość określeń terminu „informacja” oraz ich wybiórczość; nie wykorzystują one bowiem wszystkich cech informacji i nie wyczerpują w pełni tego pojęcia (Kruczek i Walas 2004).

W literaturze podkreśla się również, że informacja nie jest utożsamiana z wiadomością, mimo że te dwa pojęcia są równoznaczne w języku kolokwialnym. Informacja może być również przedstawiana za pomocą danych, których forma umożliwia ich przetwarzanie (Kruczek i Walas 2004).

Merski (2002) przytacza za Wielką Encyklopedią Powszechną, iż informacja to każdy czynnik, który może być wykorzystany do bardziej sprawnego, celowego działania. Według innych autorów informacja to treść (znaczenie) wiadomości przekazywanej od nadawcy do odbiorcy i wyrażonej w odpowiednim języku lub kodzie. Wyróżnia się ona bardzo szerokim zakresem pojęciowym i razem z materią i energią jest trzecim równorzędnym składnikiem świata materialnego (Kruczek i Walas 2004).

Informację można określić także jako czynnik redukujący nieokreśloność (niepewność) występowania określonego stanu rzeczy. Nieokreśloność jest tym mniejsza, im większe jest prawdopodobieństwo wystąpienia danego zdarzenia (Kruczek i Walas 2004). W tym wypadku mówi się, że informacja jest właściwością wiadomości (sygnałów, znaków, zdarzeń lub obiektów materialnych), zmniejszającą nieokreśloność i niepewność dalszego rozwoju sytuacji (stanu rzeczy) (Kruczek i Walas 2004).

Informację określa wiele cech takich, jak: komunikatywność, dostępność, pełność (kompletność), dostateczność informacji dla podjęcia decyzji, prawdziwość i rzetelność, dostateczna ścisłość, aktualność, optymalny koszt uzyskania informacji. Wymienione atrybuty cechują również informację turystyczną, która powinna je wszystkie posiadać, aby była skuteczna (Kruczek i Walas 2004).

Dla odbiorcy informacji istotna jest jej użyteczność. Powinna przynosić korzyść w ten sposób, że pozwala odbiorcy na dostosowanie się do świata zewnętrznego (Kruczek i Walas 2004).

Z punktu widzenia odbioru informacji istotna jest komunikatywność systemu znakowego (języka, kodu), tzn. jego zrozumiałość dla odbiorcy. W wypadku informacji turystycznej można to odnieść do używania języka obcego, zrozumiałego dla turystów zagranicznych. Oprócz pojęcia komunikatywności systemu znakowego, w sensie ogólnym, istnieje pojęcie komunikatywności sensu largo. Oznacza ono, iż forma informacji docierającej do odbiorcy - nie wymaga od niego dodatkowych poczynań do jej wykorzystania (Kruczek i Walas 2004).

Istotną cechą jest również dostępność, która umożliwia skorzystanie z informacji w odpowiednim miejscu i czasie (Kruczek i Walas 2004).

Kolejną cechą jest rozciągłość informacyjna, która łączy się z wymienionymi atrybutami. Ekonomia, sterująca ludzką działalnością oraz wszelkimi

mechanizmami zachodzącymi na ziemi, obecna jest również w przekazywaniu i przetwarzaniu informacji. Rozwlekłość informacyjna jest tego najlepszym przykładem, ponieważ opiera się na efektywności procesu przetwarzania wiadomości. Chodzi o to, aby komunikat był zwięzły i zrozumiały dla odbiorcy. Jednak czasami pożądane jest powtarzanie informacji lub przekazywanie tej samej treści w różnych formach, gdyż może wzmocnić komunikatywność przekazywanej wiadomości. Nadmiar informacji (redundacja) także jest niekiedy potrzebny, ponieważ rozbudowany komunikat podlega mniejszym zakłóceniom podczas jego transmisji.

Należy pamiętać, że dążenie do tworzenia informacji dobrze zredagowanej, o rozsądnych granicach rozwlekłości oraz komunikatywnej, czyli takiej, jakiej oczekuje odbiorca jest wynikiem stałego ścierania się ze sobą koncepcji przekazywania informacji, czyli z jednej strony wysyłania danych w sposób jak najbardziej zwięzły i efektywny z drugiej zaś w formie bardzo rozbudowanej, aby przekaz był zrozumiały i został odebrany przez odbiorcę.

W literaturze wykształciło się pojęcie informacji turystycznej, która wiąże się ze wszelkimi przejawami zjawisk turystycznych oraz jest traktowana jako część informacji społecznej (Kruczek i Walas 2004). Jej rola społeczna została dostrzeżona już przez samorządowców. Informacja służy więc jako narzędzie do zwiększenia liczby turystów w danej miejscowości. Zaliczana jest do grupy potrzeb wyższych towarzyszących uprawianiu turystyki i jest istotna podczas wyjazdu oraz w okresie, który go poprzedza i po nim następuje. Zaspokaja potrzebę rozwoju psychicznego i intelektualnego turystów i pojawia się po zaspokojeniu potrzeb podstawowych (Kruczek i Walas 2004). Według Peretiatkowicza (1978) potrzeba informacji turystycznej zalicza się do grupy potrzeb „warunkujących uprawianie turystyki”. Nie ma ona wpływu na zdefiniowanie celu wyjazdu turystycznego, ale jest konieczna do realizacji wyjazdu (Kruczek i Walas 2004).

Powstało wiele definicji i określeń informacji turystycznej. Wskazują one, że jest to jeden z pozaekonomicznych środków, mających wpływ na rozwój ruchu turystycznego. Informacja turystyczna jest określana nie tylko jako przekaz, ale również „zespół działań przyczyniających się do sprawnego przenoszenia się turystów w czasie i przestrzeni, zapewniając im lepszą orientację w danym miejscu, umożliwiając pełniejsze poznanie walorów turystyczno-krajoznawczych oraz przyczyniając się do kierowania ruchem turystycznym w celu jego prawidłowego rozmieszczenia” (Kruczek i Walas 2004).

Według Kruczka i Walasa (2004) informację turystyczną można rozpatrywać z trzech punktów widzenia:

- 1 uporządkowany zbiór danych służących organizatorom i konsumentom usług turystycznych,
- 2 system obejmujący sieć centrów i punktów informacji turystycznej,
- 3 metodologia gromadzenia, przetwarzania, weryfikowania i udostępniania danych.

Ponieważ artykuł traktuje o informacji turystycznej jako systemie, należy przybliżyć termin użyty w tytule, tj. „system informacji turystycznej”. W literaturze turystycznej nie wyjaśniono wyczerpująco tego określenia, mimo iż jest używane dość często. Dlatego trzeba odwołać się do ogólnej definicji systemu, którym jest „całokształt zasad organizacyjnych, ogół norm i reguł obowiązujących (stosowanych) w danej dziedzinie” (Wielka encyklopedia... 1968). Na tej podstawie można powiedzieć, iż system informacji turystycznej to zespół wzajemnie powiązanych, komplementarnych informacji turystycznych, który ma za zadanie w różnej formie przekazywać informacje, dotyczące uprawiania turystyki na danym terenie.

W literaturze można również znaleźć opis, w jaki sposób informacja dociera do potencjalnego turysty. Według Merskiego (2002) wiele kanałów cechuje system informacji turystycznej, ale najczęściej jako sposób kontaktu z odbiorcą są wykorzystywane prasa i środki masowego przekazu. Autor skupił się jednak na informacji turystycznej, która jest istotna przed wyjazdem, a nie wymienił kanałów informacji wykorzystywanych podczas podróży czy wypoczynku. Dlatego w artykule, który podejmuje badania na temat informacji turystycznej pojawiającej się podczas wyjazdu turystycznego, informacja turystyczna jest rozumiana jako system składający się z punktów informacji turystycznej, tablic informacyjnych i plansz, który powinien być zawsze rzetelny, aktualny, wiarygodny i komunikatywny.

CEL, METODY I MIEJSCE BADAŃ

Celem badań była ocena aktualnego stanu informacji turystycznej w Międzyzdrojach w 2006 roku oraz na jej podstawie przeprowadzenie porównania ze stanem z 1992 roku. Ponadto podjęto problem systemu informacji turystycznej, który był już rozpatrywany we wcześniejszym opracowaniu (Szymanda 1995). Konsekwencją kontynuacji badań nad systemem informacji turystycznej w Międzyzdrojach oraz możliwości porównania zmian zachodzących w jego obrębie było zastosowanie metody badawczej, według której zostały przeprowadzone badania wcześniejsze, czyli w 1992 roku. Wówczas zaproponowano metodę badań

polegającą na ujęciu systemu informacji z dwóch punktów widzenia: badającego oraz turysty. Pierwsze podejście, czyli z punktu widzenia badacza, wymagało inwentaryzacji wszystkich informacji turystycznych w Międzyzdrojach takich, jak: tablice, plansze, punkty informacyjne. Uwzględniono rozkład przestrzenny informacji, zróżnicowanie treści i jej estetykę. Drugie podejście, z punktu widzenia turysty, miało na celu zbadanie oceny jakości informacji turystycznej w opinii turystów, przyjeżdżających do Międzyzdrojów. Ocena zweryfikowano także na podstawie sondażu diagnostycznego za pomocą kwestionariuszy ankietowych. W celu uzyskania reprezentatywnej odpowiedzi przeprowadzono wywiad ze stu osobami. Badania zostały wykonane w drugiej połowie lipca 2006 roku, w Międzyzdrojach, przez członków Sekcji Turystyki i Rekreacji Studenckiego Koła Naukowego Geografów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Są one częścią kompleksowej oceny systemu informacji turystycznej na wyspie Wolin.

OCENA STANU INFORMACJI TURYSTYCZNEJ W MIĘDZYZDROJACH Z PUNKTU WIDZENIA BADACZA

Podczas badania zinwentaryzowano 21 obiektów. Były to przede wszystkim tablice informacyjne. Ponadto brano pod uwagę słupy informacyjne i punkty informacyjne w Międzynarodowym Domu Kultury (MDK) oraz siedzibie Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK).

Inwentaryzacja tablic informacyjnych polegała na ocenie ich lokalizacji, czytelności, estetyki, treści oraz przedstawienia w językach obcych. W każdej kategorii przyznawano punkty w skali od zera do dwóch. Zero punktów oznaczało, że dana tablica nie spełnia wymogów danej kategorii, natomiast dwa punkty świadczyły o jej bardzo dobrym wykonaniu. Uzyskane wyniki zostały zsumowane, więc każdy obiekt mógł otrzymać maksymalnie 10 punktów.

Wszystkie zbadane tablice informacyjne przedstawiające plan miasta uzyskały 7 punktów. Ich lokalizacja została oceniona na 1 punkt, a w kategorii języków obcych nie przyznano ani jednego. Przykładem może być tablica znajdująca się przed Dworcem Kolejowym PKP. Stoi na uboczu i jest niewidoczna dla wysiadających z pociągu. Ponadto w tak ważnym i kluczowym miejscu miasta umieszczona jest tylko jedna tablica informacyjna, a brakuje innych, np. planu Wolińskiego Parku Narodowego (WPN) czy całej wyspy Wolin.

Tablice informacyjne z mapą turystyczną miasta uzyskały od 6 do 10 punktów. Zróżnicowanie punktacji wynika z istnienia dwóch rodzajów takich tablic.

Treści tablic jednego rodzaju wzbogacono o tłumaczenia na języki obce, natomiast na drugich w ogóle nie umieszczono tłumaczeń. Do stosunkowo dużej różnicy w przyznawaniu punktów przyczyniła się również ich lokalizacja oraz estetyka.

Zainteresowanie badających zwróciła tablica INOHOTEL, zlokalizowana przed pasażem prowadzącym na wejście na molo. Wyświetla lokalizację danego obiektu noclegowego oraz informację o wolnych pokojach. Badający docenili jej pomysłowość, ułatwiającą szukanie noclegu. Szkoda jednak, że w Międzyzdrojach stoi tylko jedna taka tablica i nie jest zlokalizowana przy dworcu kolejowym PKP.

W mieście znajduje się dużo pojedynczych tablic informacyjnych, dotyczących WPN oraz słupów z informacjami o imprezach kulturalnych. W większości tablice i słupy nie otrzymały maksymalnej liczby punktów i to najczęściej ze względu na lokalizację w miejscach słabo widocznych. Liczba tablic z tłumaczeniem treści na języki obce była również niewystarczająca, co odzwierciedliło się w ogólnej punktacji.

Punkt informacji turystycznej w MDK zlokalizowany jest w budynku sąsiadującym z Parkiem Zdrojowym. Niestety, rzadko który turysta wie o istnieniu tej placówki ze względu na jej bardzo nieczytelne oznaczenie. Trudno jest trafić do tego punktu, ponieważ jest zbyt mało rozreklamowany. Ponadto spora część turystów zna tylko siedzibę PTTK, mieszczącą się w centrum miasta, i uważa ją za jedyny punkt informacyjny w Międzyzdrojach. Informacja udzielana w MDK dotyczy głównie imprez kulturalnych oraz atrakcji turystycznych w okolicy miasta. Można tutaj uzyskać informację w językach obcych. Według literatury turystycznej oznakowanie punktu informacyjnego powinno znajdować się w niewralgicznych miejscach w mieście, jak: dworzec kolejowy PKP i autobusowy PKS, w sąsiedztwie atrakcji turystycznych, na parkingach, przy węzłach komunikacyjnych oraz wzdłuż dróg prowadzących do miasta (Kruczek i Walas 2004).

W odróżnieniu od punktu informacyjnego w MDK, siedziba PTTK w Międzyzdrojach jest dobrze oznakowana i zlokalizowana w centrum miasta. Informacje, które można tutaj uzyskać, dotyczą głównie bazy noclegowej, co wydaje się niewystarczające z punktu widzenia zapotrzebowania na inne informacje, tj. kulturalne, rekreacyjne i turystyczne.

PORÓWNANIE STANU INFORMACJI TURYSTYCZNEJ W 2006 ROKU ZE STANEM W 1992 ROKU W OPINII BADAJĄCEGO

Można powiedzieć, że stan informacji turystycznej uległ częściowej poprawie w porównaniu z 1992 rokiem. Sytuacja nie polepszyła się od

czternastu lat pod względem lokalizacji tablic. W dalszym ciągu przeważają pojedyncze, niewidoczne dla turystów tablice informacyjne, których liczba jest niewystarczająca w stosunku do liczby turystów w mieście. Szymanda (1995) wspomina także o przypadkowości rozmieszczenia informacji turystycznych w 1992 roku, która nie uległa zmianie w 2006 roku. Dużym problem jest w dalszym ciągu brak tablic na plaży, dotyczących lokalizacji najbliższych sanitariatów. Ich nieobecność prowadzi do wyboru przez turystów często najprostszego dla siebie sposobu – udania się na wydmy (Szymanda 1995).

Stan tablic pod względem estetyki poprawił się w porównaniu z 1992 rokiem. W większości są kolorowe i przyciągają uwagę. Wykonanie tablic dotyczących WPN zostało ocenione dobrze, zarówno przez Szymandę (1995), jak i badających w tym opracowaniu. Wykonane z drewna wyróżniają się jako bardzo ładne i ciekawe.

Czytelność informacji związana jest w dużej części z estetyką wykonania jej nośnika, w tym wypadku tablic informacyjnych przekazujących treści turystyczne. Ze względu na lepszą jakość wykonania, informacje na nich umieszczone są teraz przejrzyste i czytelne.

Skuteczność informacji turystycznej jest często ograniczona przez brak informacji w językach obcych. W 1992 roku Szymanda (1995) wskazał na brak tablic wielojęzycznych, co niestety nie zmieniło się po czternastu latach.

OCENA STANU INFORMACJI TURYSTYCZNEJ W MIĘDZYDROJACH Z PUNKTU WIDZENIA TURYSTY

Ankieta przeprowadzona w Międzyzdrojach wśród stu turystów składała się z trzynastu pytań, m.in. dotyczących motywu przyjazdu do miasta, poszczególnych nośników informacji turystycznej, z których korzystają, odczuwalnych braków w informacji turystycznej i propozycji polepszenia wysuwanych przez turystów.

1. Co skłoniło Pana(ią) do przyjazdu w to miejsce?	Procent
Wypoczynek	19
Chęć zwiedzenia Międzyzdrojów	14
Przyzwyczajenie	12
Dobra zabawa	11
Praca	11

Ładne miasto z miłą atmosferą	8
Zapewnione zakwaterowanie	8
Przyjazd do rodziny	6
Inne	11
2. Czy jest tu Pan(i) po raz pierwszy?	
Po raz pierwszy	26
Kolejny raz	74
Więcej niż 5 razy	24
Więcej niż 2 razy	16
3. Czy zamierza Pan(i) odwiedzić to miejsce ponownie i dlaczego?	
Tak (ze względu na urok miasta, miłą atmosferę, bliskość morza)	86
Nie	14
4. Z jakich form wypoczynku korzysta Pan(i) podczas pobytu w Międzyzdrojach i okolicy? Pytanie otwarte	
Plaża	88
Spacery	34
Zwiedzanie Międzyzdrojów i okolic	28
Inne	56
5. Co ciekawego zdążył(a) Pan(i) zobaczyć podczas swojego wypoczynku? Pytanie otwarte	
Molo	36
Nic interesującego	18
Zagroda Żubra	16
Woliński Park Narodowy	11
Międzyzdroje	9
Jezioro Turkusowe	9
Plaża i morze	8
Aleja Gwiazd	7
Inne	62
6. Co to jest Pan(i) zdaniem informacja turystyczna? Pytanie otwarte	
Udzielanie informacji o atrakcjach turystycznych	46
Punkt informacji turystycznej	23
Udzielanie informacji o bazie noclegowej	10
Udzielenie informacji o imprezach kulturalnych	4
Udzielenie informacji o wycieczkach	3
Udzielenie informacji o gastronomii	3
Informacja to tablice informacyjne	3
Przewodniki	2
Inne	16

7. Co według Pana(i) należy zaliczyć do elementów informacji turystycznej?	
Tablice informacyjne	30
Mapy turystyczne	22
Oznakowanie tras turystycznych	21
Ulotki	16
Internet	15
Przewodniki	13
Informacje o zakwaterowaniu	11
Punkt informacyjny	11
Plany miast	10
Inne	72
8. Czego dowiedział się Pan(i) o Międzyzdrojach przed przyjazdem na wypoczynek i z jakiego źródła pochodziła ta informacja?	
Nie zasięgnąłem/ęłam w ogóle informacji	23
Atrakcje turystyczne Międzyzdrojów	19
Słyszałem/łam wcześniej o Festiwalu Gwiazd	10
Dowiedziałem/am się o dobrym położeniu miasta	8
Dowiedziałem/am się, że jest ładna plaża	7
Słyszałem/am, że jest ładnie	6
Zdobyłam/am informację o noclegach	4
Dowiedziałem/am się, że przyjeżdża dużo turystów do Międzyzdrojów	4
Inne	25
Źródło uzyskania powyższych informacji	
Znajomi	21
Internet	18
Telewizja	9
Przewodniki	8
Gazety	7
Doświadczenie własne	7
Rodzina	5
Zasłyszane	5
Inne	20
9. Skąd czerpał Pan(i) informacje o bazie turystycznej w Międzyzdrojach i okolicy?	
Pytanie otwarte	
Internet	40
Nie czerpałem w ogóle informacji	33
Znajomi	11
Z zakładu pracy	9

Od rodziny	6
Własne doświadczenie	6
Inne	16
10. Z jakiego rodzaju informacji turystycznej korzysta Pan(i) podczas pobytu w Międzyzdrojach i okolicy? Odpowiedzi wielokrotnego wyboru	
Tablice informacyjne	71
Mapy turystyczne	48
Osoby zapoznane podczas wypoczynku	47
Plakaty	45
Foldery	36
Gazety	23
Internet	22
Radio i telewizja	21
Kierownictwo ośrodków wypoczynkowych	21
Z jakiego źródła korzysta Pan(i) najczęściej?	
Tablice informacyjne	33
Osoby zapoznane podczas wypoczynku	14
Internet	11
Mapy	10
Foldery	5
Inne	13
11. Brak, jakiego typu informacji turystycznej odczuwa Pan(i) najbardziej?	
Atrakcje przyrodnicze	23
Usługi komunikacyjne	16
Informacje kulturalne	15
Ośrodki sportowo-rekreacyjne	15
Niczego nie brakuje	15
Baza noclegowa	13
Baza gastronomiczna	3
12. Czego według Pana(i) brakuje w systemie informacji turystycznej? Odpowiedzi wielokrotnego wyboru	
Bezpłatnych materiałów informacyjnych w formie map, folderów, ulotek	51
Czytelnych i estetycznych tablic informacyjnych	33
Zbiorczego systemu informacji o bazie noclegowej	25
Rzetelnej informacji o zakwaterowaniu	21
Oznakowania	20
Inne	22

13. W jaki sposób można usprawnić system informacji turystycznej o Międzyzdrojach i okolicy? Pytanie otwarte	
Nie mam pomysłu	31
Więcej bezpłatnych map, ulotek, folderów	25
Punkt informacji turystycznej	12
Więcej tablic informacyjnych	12
Więcej informacji na stronie internetowej Międzyzdrojów	6
Więcej informacji o noclegach na Dworcu Kolejowym PKP	6
Więcej ogłoszeń	5
Inne	27
METRYCZKA:	
Kobieta	57
Mężczyzna	43
Wykształcenie	
Uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów	11
Zawodowe	6
Średnie	32
Studenci	15
Wyższe	36
Forma wypoczynku	
Wyjazd zorganizowany	15
Wyjazd indywidualny	85
Samotnie	14
Z rodziną	54
Z przyjaciółmi	32
Preferowana baza noclegowa	
Hotel	6
Pensjonat	21
Ośrodek wypoczynkowy	14
Schronisko	1
Pole campingowe lub namiotowe	6
Kwatera prywatne	42
Inne	10

Ze względu na zastosowaną w ankiecie, w niektórych pytaniach, możliwość udzielenia odpowiedzi wielokrotnego wyboru, przeliczone wartości procentowe nie sumują się do stu. Odpowiedź „inne” uzyskała różny udział procentowy. Wynika to z formy zastosowanej ankiety, która umożliwiła wielokrotny wybór odpowiedzi oraz zawierała pytania otwarte.

W ankiecie udział wzięło 57% kobiet i 43% mężczyzn. Ponad jedna trzecia respondentów (36%) ma wykształcenie wyższe i prawie tyle samo ankietowanych – średnie. Ponadto w ankiecie były pytane osoby uczące się, tzn. studenci (15%) oraz uczniowie szkoły podstawowej i gimnazjum (11%). Zdecydowana większość (85%) ankietowanych wypoczywała indywidualnie, a 15% badanych zdecydowało się na wyjazd zorganizowany. Ponad połowa badanych spędzała czas w Międzyzdrojach wspólnie z rodziną (54%), prawie jedna trzecia (32%) przyjechała do miasta z grupą przyjaciół, a 14% osób wypoczywało samotnie. Turyści, którzy przyjechali do Międzyzdrojów, zazwyczaj wybierali kwatery prywatną jako bazę noclegową (42%). Ponad jedna piąta ankietowanych (21%) była zakwaterowana w pensjonatach, a 14% - w ośrodkach wypoczynkowych. Pozostali badani zdecydowali się na hotel (6%), pole kempingowe lub namiotowe (6%), schronisko (jedna osoba) oraz inne formy zakwaterowania.

Najczęstszym motywem przyjazdu do Międzyzdrojów był wypoczynek (19% ankietowanych), następnie ciekawość i chęć zwiedzenia miasta (14% ankietowanych). Nieco mniej respondentów przyjeżdżało do Międzyzdrojów z przyzwyczajenia, a 11% przyciągnęła dobra zabawa oraz praca.

Ponad jedna czwarta respondentów (26%) przyjechała do Międzyzdrojów po raz pierwszy, natomiast 24% ankietowanych spędzało czas w tym mieście więcej niż pięć razy. Prawie 90% ankietowanych (86%) zadeklarowało ponowny przyjazd do Międzyzdrojów z różnych względów. Jednak najczęściej wymienianymi motywami kolejnego przyjazdu były: przyjemna i miła atmosfera miasta oraz bliskość morza.

Na pytanie: Z jakich form wypoczynku korzysta Pan(i) podczas pobytu w Międzyzdrojach najczęściej? turyści odpowiadali, że czas spędzają przede wszystkim na plaży (88%). Znacznie mniej respondentów (34%) wypoczywa aktywnie, tzn. chodzi na spacer, a 28% ankietowanych zwiedza miasto i okolice.

Podczas pobytu w Międzyzdrojach ponad jedna trzecia turystów (36%) zobaczyła moło, natomiast 18% ankietowanych odpowiedziało, że dotąd nie widziało nic interesującego w mieście. Niewiele mniej respondentów (16%) zwiedziło Zagrodę Żubra, a 11% badanych udało się do WPN.

Informacja turystyczna kojarzy się 42% ankietowanych z udzielaniem informacji o atrakcjach turystycznych danego miejsca i regionu. Z kolei dla 23% badanych jest tożsama z punktem informacji turystycznej, a dla 10% respondentów – z udzielaniem informacji o bazie noclegowej.

Elementem informacji turystycznej są tablice informacyjne według 30% ankietowanych. Natomiast 22% badanych odpowiedziało, że są to mapy turystyczne, a dla 21% ankietowanych - oznakowanie tras turystycznych.

Przed przyjazdem do Międzyzdrojów większość badanych nie zasięgnęła żadnych informacji o mieście, natomiast 19% ankietowanych dowiedziało się o atrakcjach turystycznych w mieście i okolicy, a 10% ankietowanych słyszało wcześniej o Festiwalu Gwiazd. Wiadomości turyści czerpali z Internetu (18%) oraz od znajomych (21%).

Na pytanie: Skąd czerpał Pan(i) informacje o bazie turystycznej w Międzyzdrojach? 40% ankietowanych odpowiedziało, że korzystało z Internetu, a 11% uzyskało wiadomości od znajomych. Aż 21% respondentów twierdziło, że nie dowiadywało się w ogóle o bazę turystyczną.

W pytaniu: Z jakiego rodzaju informacji turystycznej korzysta Pan(i) podczas pobytu w Międzyzdrojach i okolicy? prawie trzy czwarte ankietowanych (74%) wskazało tablice informacyjne, a prawie połowa (48% i 47%) mapy turystyczne oraz informacje od osób zapoznanych podczas wypoczynku. W tym samym pytaniu badani odpowiadali, z którego rodzaju informacji korzystają najczęściej. Najwięcej wskazywało tablice informacyjne (33%), następnie wiadomości od osób zapoznanych podczas wypoczynku (14%) oraz Internet (11%).

Prawie jedna czwarta ankietowanych (23%) odczuwa brak informacji o atrakcjach przyrodniczych w Międzyzdrojach. Dla 16% badanych niedostateczna jest również informacja o usługach komunikacyjnych, a 15% twierdzi, że za mało jest wiadomości o imprezach kulturalnych w mieście. Według 15% turystów brakuje także danych na temat ośrodków sportowo-rekreacyjnych oraz bazy noclegowej (13%).

Ponad połowa ankietowanych (51%) uważa, że w systemie informacji turystycznej Międzyzdrojów odczuwalny jest brak bezpłatnych materiałów informacyjnych w postaci map, folderów i ulotek. Duża część respondentów (33%) zwróciła również uwagę na niedostateczną liczbę czytelnych i estetycznych tablic informacyjnych. Natomiast jedna czwarta ankietowanych (25%) odczuwa brak zbiorczego systemu informacji o bazie noclegowej.

Pytaniem końcowym ankiety było podanie przez turystę sposobu usprawnienia systemu informacji turystycznej w Międzyzdrojach. Prawie jedna trzecia ankietowanych (31%) nie udzieliła niestety żadnej odpowiedzi, natomiast jedna czwarta badanych (25%) uważa, że powinno być więcej bezpłatnych map, ulotek i folderów turystycznych. Spośród badanych 12% zaznaczyło ponadto, że w mieście trzeba zorganizować punkt informacji turystycznej i tyle samo respondentów (12%) twierdziło, że zwiększenie liczby tablic informacyjnych usprawniłoby system informacji w Międzyzdrojach. Ankietowani (6%) uważali również, że strona internetowa miasta powinna zostać wzbogacona o informacje turystyczne oraz należałoby umieścić więcej informacji turystycznych na dworcu kolejowym PKP.

PORÓWNANIE STANU INFORMACJI TURYSTYCZNEJ W 2006 ROKU Z 1992 ROKIEM W OPINII TURYSTÓW

W kwestii zasięgania informacji przed wyjazdem na wypoczynek do Międzyzdrojów, osoby badane w 1992 roku odpowiedziały, że dowiadywały się o bazę noclegową. Natomiast w 2006 roku turystów interesowały przede wszystkim wiadomości o atrakcjach, znajdujących się w mieście i w jego okolicy. Sposób zdobywania informacji również zmienił się w ciągu czternastu lat. W 1992 roku źródłem wiadomości o regionie były foldery i mapy oraz przekaz ustny (rodzina), natomiast w 2006 roku – znajomi, osoby zapoznane podczas wypoczynku i Internet.

Rodzaj przekazu, z jakiego korzystają turyści podczas wypoczynku w Międzyzdrojach, nie zmienił się prawie w ogóle na przełomie czternastu lat. Większość korzysta w dalszym ciągu z tablic informacyjnych. Wynika stąd, że osoby przyjeżdżające na wypoczynek do Międzyzdrojów nie zmieniły znacznie sposobu uzyskiwania informacji turystycznych, dlatego warto ulepszyć te formy przekazu. Z nich bowiem turyści korzystają najczęściej i są one dla nich przydatne. Inwestycja w poprawę jakości i rozprzestrzenienia tablic informacyjnych wydaje się priorytetowa, ponieważ pełna wiedza o regionie pozwala wypoczywającemu pogłębić wiedzę na temat miejsca oraz sprawnie zorganizować czas wolny (Kruczek i Walas 2004).

Ankieta przeprowadzona wśród turystów w 2006 roku ukazała zaskakujące wyniki w kwestii informacji przyrodniczych. W Międzyzdrojach brakuje ich według prawie jednej czwartej respondentów (23%). To bardzo niepokojący wynik, gdyż w centrum znajduje się Muzeum WPN, a Międzyzdroje przylegają do WPN. Informacje są więc przekazywane w niewłaściwy sposób i nie docierają do każdego turysty w stopniu wystarczającym. Brak również dostatecznej informacji na temat usług komunikacyjnych oraz związanych z bazą noclegową. Porównując wypowiedzi z tymi z lat ubiegłych, można zauważyć pewne ich podobieństwo, także czternaście lat temu przyjezdni wymieniali brak rzetelnej informacji dotyczącej usług komunikacyjnych i kulturalnych.

Turyści mieli różne pomysły na usprawnienie systemu informacji turystycznej w Międzyzdrojach. Najczęściej pojawiały się następujące: zwiększenie ilości bezpłatnych folderów, map i ulotek, następnie zwiększenie liczby tablic informacyjnych oraz punktów informacji turystycznej. W 1992 roku przyjeżdżający sugerowali, aby pojawiło się więcej tablic informacyjnych w mieście oraz folderów. Proponowano również zwiększenie kolportażu broszur i ulotek w miejscach publicznych. Turyści wskazywali wówczas na konieczność

stworzenia centralnego biura informacji turystycznej. Jak widać propozycje polepszenia stanu informacji turystycznej były bardzo zbliżone do dzisiejszych, co może oznaczać, że nie zostały wzięte pod uwagę sugerowane przez turystów, na początku lat dziewięćdziesiątych, zmiany w systemie informacji turystycznej. Nie dopilnowano, aby system został unowocześniony i poddany ponownej weryfikacji pod względem ich jakości i funkcjonalności.

WNIOSKI

Z przeprowadzonych badań oraz porównania wynika, że stan informacji turystycznej w Międzyzdrojach nie uległ znacznej poprawie w latach 1992-2006. Mimo różnic wynikających z rodzajów informacji interesujących turystów oraz sposobów ich pozyskiwania, aktualne niedociągnięcia stanu informacji turystycznej w Międzyzdrojach są prawie na tym samym poziomie, jak na początku lat dziewięćdziesiątych. Trzeba włożyć dużo wysiłku i wiele zainwestować w tę dziedzinę, aby zaspokoić potrzeby przyjeżdżających w zakresie jej poprawnego funkcjonowania. Jest to istotne z dwóch względów. Po pierwsze, rzetelna i krótka, ale konkretna informacja przyciąga turystów, sprawiając, że są oni zainteresowani jej przedmiotem, np. wiedza o Zagrodzie Żubrów w WPN czy interesujących imprezach organizowanych w sezonie letnim. Po drugie informacja przekazana w dobry, przystępny i atrakcyjny sposób pozwala turyście zdobyć nie tylko nowe wiadomości, ale również uświadomić właściwe zachowanie podczas wypoczynku, np. wiedza wraz z zasadami zachowania się i przebywania w Wolińskim Parku Narodowym. Zainteresowanie turystów danym obszarem lub miejscem będzie wzrastało wraz z przekazywaną informacją. Jeśli jej zabraknie lub będzie niewystarczająca, ruch turystyczny będzie nikły w danym miejscu, a zwiedzający – bardzo często przypadkowi. Informacja bowiem ma służyć również odpowiedniemu sterowaniu ruchem turystycznym i powinna dotrzeć do turystów zainteresowanych i świadomych. Jeśli turysta będzie zadowolony z pobytu lub wycieczki, to chętnie wróci w to miejsce ponownie i przekaze dobrą opinię znajomym (Kruczek i Walas 2004, Merski 2002).

Każdy zarządzający turystyką w danej gminie lub powiecie chciałby, aby dobrze mówić o danym miejscu i aby kojarzyło się ono zawsze z wypoczynkiem aktywnym, na dobrym poziomie. Trzeba jednak pamiętać, że na takie opinie pracuje się latami. Stworzenie dobrej, rzetelnej informacji turystycznej jest dużym krokiem do osiągnięcia sukcesu. Wybierający się na wypoczynek lub w podróż przeważnie zbierają wcześniej wiadomości o danej miejscowości i trasie podróży

(Kruczek i Walas 2004, Merski 2002). Dlatego przeglądają strony internetowe lub kupują przewodniki. Właśnie w tym momencie przyszli turyści utwierdzają się we właściwym wyborze destynacji turystycznej i pragną poznać miejsce wypoczynku. Jednak szczegółowej i obszernej informacji na miejscu wypoczynku nie zastąpią obszerne opisy, napisane kwiecistym językiem, czytane w oddaleniu. Na miejscu powinni znaleźć wyczerpujące informacje, zachęcające do odwiedzenia atrakcji w danej miejscowości lub okolicy. Trzeba pamiętać, że nie tylko zasoby oraz walory turystyczne, czyli trzon rozwoju turystyki na danym obszarze są gwarantem powodzenia i sukcesu - przyciągnięciu jak największej liczby turystów. Dopiero informacja traktowana jako konieczny element promocji turystycznej przyciąga do miejsca, gdzie - oprócz rzeczywistych, wspaniałych atrakcji - przedstawia poruszającą historię regionu lub mówi o korzystnych warunkach klimatycznych wpływających dobroczynnie na zdrowie i kondycję człowieka (Kruczek i Walas 2004). Z wielu artykułów zawartych w literaturze wynika również, że system informacji turystycznej powiązany z innymi przedsięwzięciami promocyjnymi, które powinny być działaniami przemyślanymi i celowymi polega nie tylko na przekazywaniu informacji, ale także dostarczaniu porady, pomocy merytorycznej i organizacyjnej (Kruczek i Walas 2004).

Koncentrując się na informacji turystycznej w Międzyzdrojach, należy uwzględnić potrzeby turystów zagranicznych, których nie brakuje w tej części Polski. Chodzi przede wszystkim o przyjeżdżających z Niemiec. Przyciągają ich głównie niskie koszty wypoczynku w porównaniu z niemieckimi oraz dość dobra, rozbudowana infrastruktura turystyczna. Międzyzdroje dzieli od granicy polsko-niemieckiej niewielka odległość, dlatego zawsze częścią turystów w mieście będą przybysze zza tej granicy. Aby zapewnić im dobry i komfortowy wypoczynek, powinno się uwzględnić potrzeby informacyjne turystów zagranicznych. Dzięki temu chętnie przyjadą do miasta ponownie i być może polecą je również znajomym. Badania przeprowadzone w Międzyzdrojach potwierdzają dane zawarte w literaturze turystycznej, w której zwraca się uwagę, iż nie ma dostatecznie rozbudowanej oferty turystycznej dla obcokrajowców (Merski 2002).

Poszukiwanie i zdobywanie wiedzy jest znakiem dzisiejszych czasów i cechą charakterystyczną dla społeczeństwa wiedzy. Jest to stałe uświadamianie i kształcenie ludzi w różnych dziedzinach życia. Dlatego tak ważne jest stworzenie dobrego systemu informacji turystycznej, która doskonale wpisuje się w dzisiejsze dążenia społeczne i pomaga zrozumieć świat i jego funkcjonowanie.

SUMMARY

A COMPARISON OF THE TOURIST INFORMATION SYSTEM STATUS IN MIĘDZYDROJE IN 1992 AND 2006

The aim of this work was to evaluate the current tourist information status in Międzyzdroje in 2006 and an attempt to compare it in regard to its quality with the tourist information status in 1992. The research was carried out in the second half of July 2006 by members of Tourism and Recreation Section of Geographers' Science Circle at the Adam Mickiewicz University. Presented study was a part of a complex evaluation of tourist information system at the Wolin Island which was carried out also by students of mentioned above Science Circle in 1992. The research methods relied on taking on tourist information system from two points of view: researcher and tourist. The following methods: inspection and listing of tourist information and also a diagnostic poll, with anonymous questionnaire, were used. Comparing a current tourist information status with the status in 1992, one could say that it was improved. During fourteen years localization of information boards did not get the better level, indeed. They were accidentally arranged, with a lack of boards at the beach in it. However, a status of boards was improved. They were colored and pushed forward. Unfortunately still there was a lack of information in foreign languages. Regarding a questionnaire during fourteen years a source of regional information was changed from folders and maps to friends and internet. However, in Międzyzdroje, a majority of tourists still used information boards. It was a form of transmission to use at the place of destination. According to tourist response there was a lack of natural environment information on these boards. A development of issues mentioned in this study seemed very necessary and was legitimate because it was an element of the entire recreational system exerted a significant influence on reposing effectiveness.

BIBLIOGRAFIA

1. Kruczek Z., Walas B. (2004): *Promocja i informacja turystyczna*. Proksenia, Kraków.
2. Merski J. (2002): *Informacja turystyczna w Polsce*. WSE „Almamer”, Warszawa.
3. Szymanda R. (1995): *Ocena systemu informacji turystycznej w Międzyzdrojach*. Klify. T. 2. Woliński Park Narodowy.
4. Peretiatkowicz R. (1978): *Ekonomika turystyki*. Wyd. AWF, Kraków.
5. *Wielka encyklopedia powszechna* (1968). PWN, Warszawa.

KRYSTYNA SZCZEPANOWSKA - Urząd Miasta Poznania, Wydział Rozwoju Miasta
SYLWIA BRÓDKA - Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu
JANUSZ GÓRNY - Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

PROF. DR HAB. EWA SZCZEPANOWSKA
Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania
e-mail: Szczepan@poczta.onet.pl

TADEUSZ SANKOWSKI

FUNKCJONOWANIE CZŁOWIEKA W SYTUACJACH ZAGROŻENIA ZWIĄZANYCH Z AKTYWNOŚCIĄ REKREACYJNO - TURYSTYCZNĄ

Prawdą podstawową dla wszystkich nauk o człowieku jest istnienie ścisłych związków między człowiekiem a światem otaczającym. Człowiek istnieje, żyje, działa i rozwija się w tych związkach i dzięki nim. Względnie trwałe układy elementów otoczenia człowieka ważnych dla jego życia i zachowania Tomaszewski (1975 a) określa nazwą środowiska. Poszczególne elementy środowiska człowieka podobnie jak i on sam podlegają różnorodnym zmianom. Dlatego oprócz pojęcia środowiska, które podkreśla względną stabilizację układu, często używane jest pojęcie sytuacji dla zaakceptowania zmienności tego układu. Określony układ wzajemnych stosunków człowieka z otaczającym światem może być bardziej lub mniej korzystny. W okolicznościach, gdy wzajemne elementy sytuacji (realizowane zadania, warunki czy metody realizacji) są dostosowane do możliwości wykonawcy mówimy o sytuacji normalnej. Jeżeli wewnętrzna równowaga sytuacji normalnej zostanie zakłócona, mamy do czynienia z sytuacją trudną.

SYTUACJE TRUDNE I ICH CHARAKTERYSTYKA

Sytuacja trudna związana z pojawieniem się przeszkody na drodze do realizacji celów oznacza zakłócenie struktury sytuacji normalnej. Dochodzi wówczas do sprzeczności w procesach regulowania stosunków między człowiekiem a jego otoczeniem, prowadzącej do konfliktu pomiędzy zadaniem realizowanym przez podmiot a jego potencjałem i warunkami do wykonania tego zadania. Dlatego zostaje zmniejszone prawdopodobieństwo realizacji określonych celów. Sytuacje trudne utrzymujące się przez dłuższy czas mogą powodować trwałe zakłócenia w funkcjonowaniu człowieka, a nawet zmiany o charakterze patologicznym (Tomaszewski 1975 b).

Z sytuacją trudną są również związane sytuacje nowe – czyli takie, z którymi człowiek nie miał jeszcze do czynienia. Wymagają one poszukiwania nowych rozwiązań, którymi nie posługiwał się człowiek w określonej czynności, a które mogą być przez niego interpretowane i oceniane jako sprzyjające lub zagrażające, co może wzbudzić w nim reakcję pozytywną lub negatywną.

Tomaszewski (1975 a) wyróżnia sytuacje trudne: deprivacji, przeciążenia i zagrożenia.

W sytuacji deprivacji działający podmiot pozbawiony jest czegoś potrzebnego do jego normalnego życia lub funkcjonowania. Występuje ona wtedy, kiedy nie zostały zaspokojone jego podstawowe potrzeby, tj. potrzeby fizjologiczne (oddychania, pragnienia, głodu), potrzeby społeczne (izolacja od społeczeństwa, brak komunikacji), potrzeby natury psychicznej (utrata pozycji społecznej, bankructwo). Niemożność wyboru oraz realizowania poszczególnych celów i zadań może być spowodowana spadkiem kondycji fizycznej i psychicznej sprawności człowieka. W rezultacie może wpłynąć na szybkość reakcji, znacznie ją spowolnić, jak też niekorzystnie oddziaływać na sposób postrzegania (halucynacje, zaburzenia świadomości).

Sytuacja przeciążenia występuje wtedy, kiedy zadanie powierzone danej jednostce do wykonania jest na granicy jej możliwości fizycznych, umysłowych czy psychicznych. Za przykład mogą posłużyć sportowcy często zderzający się z zadaniami przekraczającymi ich zdolności czy osoby pracujące, ale niemogące sprostać funkcjom, które zostały im powierzone. Przeciążenie może wywoływać różnego rodzaju zaburzenia, najczęściej nerwicowe.

Sytuacja utrudnienia zachodzi wówczas, gdy jednostka nie może zrealizować powierzonego zadania z przyczyn niezależnych, kiedy na drodze do osiągnięcia celu pojawiają się bariery (przeszkody) lub braki podmiotowe wynikające z ograniczeń zmysłów lub umysłu nieadekwatnych do stawianych wymagań (Terelak 2001). Przeszkody i braki wpływają niekorzystnie na wykonanie zadania, powodują utrudnienia w orientacji, zakłócają normalny poziom bytowania i funkcjonowania człowieka w obrębie otoczenia i środowiska pracy, komplikują czynności decyzyjne i wykonawcze.

Sytuacje zagrożenia zachodzą, jeżeli zwiększa się prawdopodobieństwo doznania jakiegś szkody, doświadczenia uszczerbku na zdrowiu zarówno swojego, jak i najbliższych, uszkodzenia ciała, utraty pozycji społecznej, praw, poglądów, ideałów, możliwość kalectwa, ośmieszenia czy odrzucenia z grupy społecznej. Są to sytuacje, w których istnieje możliwość naruszenia cenionych przez jednostkę wartości. Sytuację zagrażającą można określić jako sytuację nową. W zależności od tego jak zostanie zinterpretowana może wywołać emocje zarówno negatywne

jak i pozytywne. Czynnikiem wpływającym na tą interpretację jest ocena własnych umiejętności poradzenia sobie z sytuacją. Kiedy nasze możliwości są słabe, odczuwamy negatywne emocje (strach) wskazujące na pojawienie się sytuacji zagrażającej.

Przedstawione sytuacje trudne nie wykluczają się wzajemnie, lecz przeciwnie, w tych samych warunkach mogą występować przeszkody różnego typu. Wyróżnione cechy sytuacji trudnych są wzajemnie zależne. Odmienne może być pojmowanie sytuacji trudnej przez jednego człowieka w stosunku do innego, ponieważ różnią się oni poziomem radzenia sobie w takich okolicznościach. Każda sytuacja trudna w większym lub mniejszym stopniu jest sytuacją zagrożenia, ponieważ każda przeszkoda może obniżyć poziom wykonania czynności, co może się wiązać z ujemnymi konsekwencjami dla jej wykonawcy (Tomaszewski 1975 a). Zagrożenia są więc rozumiane jako rozmaite niebezpieczeństwa o charakterze fizycznym (groźba utraty życia, kalectwa, choroby) i społecznym (możliwość krytyki, ośmieszania, kompromitacji), czyli sygnalizujące możliwość utraty wartości bardzo cenionych przez jednostkę (Frączek i Kofta 1975).

FUNKCJONOWANIE JAKO NIEROZŁĄCZNY ELEMENT LUDZKIEGO BYTOWANIA

Funkcjonowanie jest nierozłącznym elementem istnienia organizmów żywych, które podejmują działania zgodne z ich systemem wartości i własnym systemem myślenia. Zachowanie poszczególnych jednostek w danych sytuacjach może być różne, co świadczy o ich odmienności. Mówiąc o funkcjonowaniu człowieka, należy wyjść od dwóch typów zachowań:

- celowego (wywodzi się z sytuacji postawionego zadania, a celem jest jego rozwiązanie),
- reaktywnego (reakcja na zdarzenia poprzedzające).

Wymienione zachowania nie są całkowicie odmienne i wykluczające, ale charakteryzują się różnymi modelami organizacji. Zachowanie celowe jest określane jako forma wyższa od zachowania się reaktywnego. Wynika z sytuacji zadaniowej. Istotną jego cechą jest nastawienie podmiotu na osiągnięcie zamierzonego celu. Zachowanie to wyraża się za pomocą formuły:

$$Z - W,$$

gdzie Z oznacza sytuację zadaniową, natomiast W - wynik czynności.

Każde poważne zagrożenie wymaga działania. Celowe działanie poprzedza rozstrzygnięcie, wybór, decyzję. Ich brak może prowadzić do niepowodzeń. Czas nie leczy ran, dlatego potrzebna jest interwencja. Warto zwrócić uwagę, że już w chwili wyboru celu podmiot powinien liczyć się z prawdopodobieństwem jego nieosiągnięcia, czyli odczucia pewnych strat społecznych, materialnych czy zdrowotnych. Najczęściej bywa tak po podjęciu działań ekstremalnie trudnych (np. przekroczenie bariery lęku podczas wspinaczki wysokogórskiej) i nowych związanych z przekroczeniem dotychczasowych granic jego umiejętności, kompetencji, wydolności czy odporności. Podejmowanie ryzyka dla osiągnięcia danego celu wiąże się nie tylko z kosztami, ale głównie zmierza do uzyskania korzyści.

Najbardziej charakterystyczną formą zachowania człowieka są świadomie inicjowane czynności ukierunkowane na osiągnięcie określonych rezultatów. Na przykład w sytuacji rekreacyjnej, turysta podejmuje działania związane z podróżą, nabywa określone dokumenty, przewodniki i bilety lotnicze. Naturalnym końcem tych przygotowań jest dotarcie na miejsce, czyli osiągnięcie zamierzonego celu. Każdy cel, do którego zmierza człowiek nie tylko jest przez niego inicjowany, ale również odpowiednio organizowany przez dobranie odpowiednich środków i stworzenie szczegółowego programu działania zamierzonego (celowego). Istotne jest również, iż struktura czynności może ulegać zmianom stosownie do warunków.

Podstawą zachowania człowieka jest ponadto bezpośrednia reakcja na zdarzenia zachodzące w jego otoczeniu zarówno zewnętrznym, jak i wewnętrznym. Informacje są przekazywane podmiotowi za pośrednictwem bodźców. Zachowanie opierające się głównie na bodźcach, które są odpowiedzialne za jego przebieg, nazywane jest reaktywnym. Najczęściej wyraża się je za pomocą formuły:

S – R

gdzie S oznacza bodziec – (stimulus), R - reakcję

Z przedstawionego schematu wynika, że poszczególne zdarzenia istotne dla wykonywanego zadania mają znaczenie bodźca (S), wywołującego określoną reakcję (R). Formuła wskazuje, iż działanie jest bezpośrednią reakcją na odczuwane przez podmiot bodźce. Mówiąc inaczej, człowiek nie odpowiada na wszystkie bodźce tak samo. Nie mają one dla niego jednakowej wartości, jego sposób reakcji jest ukierunkowany na zdarzenia, które mają dla niego jakieś znaczenie. Gdy zachowanie reaktywne nabiera formy nawyków, podnosi się do rangi zachowania reaktywno-nawykowego lub reproduktywnego i nabiera

pewnej automatyczności wobec otoczenia. Przykładem może być turysta, który początkowo zmierza do schroniska tylko na podstawie znaków wskazujących drogę. Po kilku powtórzeniach trasy, nawet bez względu na zmianę oznaczeń, może trafić do wyznaczonego miejsca, ponieważ wytworzył w sobie strukturę następujących po sobie bodźców, które wskazują mu drogę.

Z charakterystyką siły i wielkości reagowania na bodźce odbierane przez podmiot ze środowiska zarówno zewnętrznego, jak i wewnętrznego wiąże się nie tylko reaktywność, ale również aktywność zachowania. Własna aktywność jednostki polega głównie na utrzymaniu równowagi (homeostazy) z otaczającym środowiskiem. W tym wypadku człowiek jest jednostką aktywną, oddziałującą na otoczenie i zmieniającą je adekwatnie do potrzeb. Nie poddaje się jedynie wpływom środowiska, ale także aktywnie na nie oddziałuje zgodnie z zamierzonym planem. Człowiek, zmieniając otoczenie, wpływa również na siebie, coraz pełniej uświadamiając sobie działanie własne i innych.

W warunkach aktywności rekreacyjno-turystycznej bardzo ważnym elementem jest podmiot z właściwościami psychicznymi i fizycznymi, który zgodnie z oczekiwanym rezultatem zadania i własną aktywnością będzie działał tym aktywniej, im bardziej docierające sygnały będą adekwatne do przyjętego przez niego układu odniesienia.

TYPY ZAGROŻEŃ I ICH WPŁYW NA CZŁOWIEKA

W życiu często jesteśmy narażeni na sytuacje, które przyczyniają się do wzrostu prawdopodobieństwa pogorszenia dotychczasowych warunków, zachwiania równowagi między systemem wartości a naszymi możliwościami, między człowiekiem a jego otoczeniem. Są one typowe, gdyż każda sytuacja trudna staje się zagrażająca w szczególnych okolicznościach. Narastający poziom trudności napotykanym w dążeniu do wyznaczonego celu uruchamia duży nakład sił w pokonywaniu przeszkody, co niekiedy przekracza zasoby i możliwości człowieka i bezpośrednio może wywierać negatywny wpływ na jego funkcjonowanie.

WPŁYW POZIOMU LĘKU NA SPOSÓB OCENY SPOSTRZEGANEGO ZAGROŻENIA

Lęk jest czynnikiem, który mocno wpływa na wielkość spostrzeganego ryzyka. Wywołany jest przez zagrożenie, które wzbudza w podmiocie strach, obawy

i niepokój wynikające z bezzradności znalezienia się w danej sytuacji. Wyjaśniając pojęcie lęku, ważne jest odróżnienie go od strachu. Z definicji encyklopedycznej wynika, iż strach jest określany jako reakcja na zagrożenie fizyczne, bezpośrednie i obiektywne, widoczne, jest nieprzyjemną emocją wywołującą przykre uczucie niepokoju. Lęk określany jest jako uczucie napięcia, zagrożenia, trwożliwego oczekiwania, połączone z zaburzeniem koncentracji, sprawności pamięci, zawężeniem pola spostrzegania, myślami natrętnymi, obawą przed zasłabnięciem lub śmiercią. To reakcja na niebezpieczeństwo subiektywne, ukryte. W życiu codziennym lęk jest objawem normalnym, jest prawidłową reakcją na wiele sytuacji wywołujących stres - ostrzeża, zwiększa zdolność koncentracji i działania.

W ocenie sytuacji lęk spełnia istotną rolę, gdyż pozwala zdecydować czy zdarzenie przyniesie korzyści, czy tylko negatywne skutki. Nie zawsze jednak ocena jest trafna. Osoby charakteryzujące się wysokim poziomem lęku kwalifikują różne zagrożenia jako bardziej niebezpieczne w porównaniu z osobami o ustabilizowanym poziomie lęku. Jednak niektóre z zagrożeń są oceniane na takim samym poziomie ryzykowności, niezależnie od różnic w natężeniu lęku u poszczególnych osób. Narkotyki, terroryzm, atak bombowy wywołują u większości silny lęk i są oceniane jako zdarzenia ryzykowne, natomiast aktywność rekreacyjną, tj. narciarstwo, pływanie, jazdę konną prawie wszyscy określają jako względnie bezpieczne i niestanowiące większego ryzyka.

Na ocenę sytuacji ryzykownej wywiera znaczny wpływ stopień obycia człowieka z powierzonymi mu czynnościami, z którymi nie miał wcześniej styczności. Nie zna on bowiem środków zabezpieczających, które pozwoliłyby mu ustrzec się przed negatywnymi skutkami zagrożeń. Człowiek, obawiając się porażki przy wykonywaniu danego zadania, z reguły przecenia jego ryzykowność.

NIEREALISTYCZNY OPTYMIZM JAKO PODSTAWOWY BŁĄD W PERCEPCJI RYZYKA

Niezwykle złudnym elementem oceny zagrożenia i możliwego ryzyka jest nierealistyczny optymizm - błąd najpowszechniejszy. Zgodnie z tą teorią ludzie uważają siebie za nietykalnych - inni są bardziej narażeni na niebezpieczeństwo i zagrożenia. Oczywiście nie oznacza to, że są w błędzie. Ponieważ większość myśli w ten sposób, ocena swojego ryzyka jest niższa od średniej. Zjawisko nie znajduje rzeczywistego potwierdzenia, gdyż wypadkom ulega większy procent tych ludzi. Optymizm przejawia się w niedocenianiu negatywnych skutków

zdarzeń, a przecenianiu pozytywnych (Goszczyńska 1997). Wyróżniono sześć przyczyn nierealistycznego optymizmu:

1. Spostrzegana kontrola. Osoby spostrzegające określone ryzyko jako przez siebie kontrolowane są do niego nastawione optymistycznie.
2. Inklinacja egocentryczna. Pozwala przystosować się do sytuacji ryzykownej i podjąć działania albo zmierzające do zmniejszenia zagrożenia, albo ignorujące czynniki podnoszące jego poziom.
3. Osobiste doświadczenia. Umożliwiają łatwiejsze przywoływanie z pamięci określonych zdarzeń, które silniej przemawiają do wyobraźni. Zagrożenia o charakterze potencjalnym (które są możliwe, ale jeszcze nie nastąpiły) lub występujące czasami są oceniane najczęściej jako bardziej ryzykowne, jeżeli były elementem osobistych doświadczeń.
4. Stereotypowa, prototypowa ocena. Stereotypem może być ofiara wypadku, która poniosła niewyobrażalne szkody na zdrowiu czy straty majątkowe. Inni wyobrażają sobie jej niewiarygodne cierpienie i oddalają wszelkie myśli, które mogłyby utożsamiać ich kiedyś z tą osobą. „Niebezpieczeństwo może osiągnąć innych, ale nie mnie”.
5. Podtrzymywanie – czyli samoocena podmiotu. Pozwala utrzymywać się w przekonaniu, że moja osobowość, sposób myślenia i styl życia są lepsze od innych.
6. Strategie radzenia sobie. Związane z walką ze stresem i zagrożeniem, wykorzystanie metod zaprzeczania i działań obronnych mających na celu zredukowanie narastającego.

TYPY ZAGROZEŃ WSPÓŁCZESNEGO ŚWIATA W ODNIESIENIU DO TURYSTYKI

Zagrożenia mają różny charakter, ale ich wspólną cechą jest negatywny rozdzźwięk wprowadzany pomiędzy człowieka a otaczające go środowisko. Postęp cywilizacyjny niesie za sobą wiele nowości, a także problemów związanych z adaptacją do nowego bardziej ryzykownego otoczenia.

Zagrożenia związane z zanieczyszczeniem środowiska naturalnego

Zanieczyszczenie środowiska uznawane jest za jedno z najistotniejszych zagrożeń we współczesnym świecie. Rzeczywiście jest ono ważne, ponieważ

przyroda i środowisko to nierozłączny element turystyki. Na terenach objętych skażeniem i zanieczyszczeniem nie ma ruchu turystycznego. Według Thinemanna (za Kielbasiewicz-Drozdowska i Siwiński 2001) środowisko określane jest jako całokształt warunków życia mających wpływ na organizmy żywe w ich sytuacji bytowania. Człowiek w środowisku poszukuje miejsca, gdzie najefektywniej wypoczywa i odzyskuje odporność organizmu utraconą w wyniku cywilizacyjnych trudności codziennego życia.

Takim miejscem jest przestrzeń rekreacyjna, będąca elementem przestrzeni geograficznej, w której zachodzi większość procesów społeczno-gospodarczych. Na przestrzeń rekreacyjną składają się elementy zarówno naturalne, będące dziełem przyrody, jak i antropogeniczne, stworzone przez człowieka. Elementy środowiska są szczególnie ważne w turystyce plenerowej, która głównie jest narażona na zniszczenie w wyniku zanieczyszczenia środowiska, a jej uczestnicy narażeni na zagrożenia z nim związane.

Na każdym kroku człowiek styka się ze szkodliwymi truciznami, co jest spowodowane chemizacją różnych dziedzin życia. Działalność ludzi, szczególnie gospodarcza, jest przyczyną większych lub mniejszych uciążliwości dla środowiska, jego zanieczyszczenia i zagrożenia. Za zanieczyszczenie środowiska uznaje się przekroczenie dopuszczalnych emisji w ilościach, które mogą zagrozić bezpośrednio bądź pośrednio zdrowiu człowieka, wywołać negatywny wpływ na organizm, glebę, przyrodę żywą, wodę lub inne zmiany w środowisku, w tym również kulturowym.

Zagrożeniem zarówno dla człowieka, jak i dla turystyki jest skażenie wód. Czystość wody jest poważnym problemem w krajach rozwiniętych, nie jest możliwe picie wody z rzek, a nawet woda w kranie może budzić wątpliwość, gdyż oczyszczalnie wód nie są w stanie wyeliminować wszystkich zanieczyszczeń, szczególnie pochodzenia rolniczego czy przemysłowego. Nie sposób przewidzieć stopnia skażenia wód na skutek katastrof przemysłowych czy nieszczęśliwych wypadków, zwłaszcza na wodach przybrzeżnych. Nawet brodząc w takiej wodzie, można się nabawić pryszczycy i prawdopodobnie różnych innych chorób. Często turyści nie są świadomi zagrożenia, a wypoczynek w takich miejscach jest niemożliwy przez jakiś czas.

Zanieczyszczone powietrze także zagraża zdrowiu człowieka. Nadmierna emisja szkodliwych gazów do atmosfery może być przyczyną chorób dróg oddechowych czy wad wzroku. Szczególnie groźne są zanieczyszczenia dwutlenkiem siarki i dwutlenkiem azotu. Uzdatanianie wody nie powinno być szkodliwe. W rzeczywistości jednak stacje najbardziej nowoczesne, aby usunąć bakterie, posługują się środkami chemicznymi, np. ozonem lub chlorem, który wcale nie jest obojętny dla zdrowia.

Charakterystycznym zachowaniem turystów w sezonie letnim jest korzystanie z kąpeli słonecznych. Umiejętne korzystanie z właściwości promieniowania solarnego w celu uzyskania pozytywnych efektów dla zdrowia jest wskazane, natomiast nadmierna emisja słońca jest szkodliwa ze względu na powiększającą się dziurę ozonową. W wyniku pracy lodówek czy używania aerozoli powstają freony, które są odpowiedzialne za niszczenie warstwy ozonowej chroniącej nas przed szkodliwym promieniowaniem nadfioletowym.

Źródłem zanieczyszczeń środowiska są także katastrofy przemysłowe: nagłe lub nieprzewidywalne zdarzenia zaistniałe w zakładach przemysłowych, prowadzące do powstania zjawisk niebezpiecznych dla życia, mienia i środowiska. Dziś przemysł jądrowy, chemia oraz transport i składowanie substancji niebezpiecznych są dziedzinami zdolnymi wyrządzić poważne szkody ludziom, dobrom materialnym i środowisku. W wyniku katastrofy, np. pożaru w fabrykach metalurgicznych czy chemicznych, do powietrza dostają się niebezpieczne substancje wywołujące niebezpieczne dla środowiska kwaśne deszcze.

Zanieczyszczenie środowiska jest zagrożeniem dla rozwijania się ruchu turystycznego. Trzeba jednak pamiętać, że turystyka także w znacznym stopniu przyczynia się do tego stanu. Zbyt duża koncentracja turystów w jednym czasie na miejscu o wysokiej wartości przyrodniczej, brak odpowiedniej organizacji oraz kultury uczestników wypoczynku są główną przyczyną zagrożeń. Budowa obiektów turystycznych (hoteli, bazy towarzyszącej, kortów, basenów) zajmuje duże powierzchnie przyrodnicze, a także zubaża krajobraz naturalny bogaty w tradycyjną architekturę i jest przyczyną ogromnych ilości śmieci, niszczących charakter szlaków i regionów turystycznych. Wody, rzeki, morza, jeziora zostają skażone przez wycieki z łodzi motorowych, wycieki benzyny i oleju z pojazdów samochodowych oraz przez ścieki z bazy turystycznej. W wyniku narciarstwa i wzmożonej turystyki pieszej następuje degradacja gleb, osuwanie się zboczy, a także niszczenie roślin. Świat zwierząt również jest zagrożony, gdyż wiele z nich ginie pod kołami aut turystów albo w wyniku połowu dla celów gastronomicznych. Hałas, płoszenie, turystyka wodno-motorowa, a nawet kajakowa wpływają na zmiany w liczebności populacji zwierząt.

Każdy chciałby żyć w czystym środowisku. Niestety postęp cywilizacyjny nieodłącznie jest związany ze zmianami w środowisku, którego człowiek jest przecież częścią i podlega zagrożeniom z nim związanym.

Zagrożenia związane z poruszaniem się różnymi środkami transportu

Transport samochodowy. W turystyce przeważa transport autokarowy, gdyż jest najpowszechniejszy w Polsce. Budzi on powszechną aprobatę, ponieważ jest najtańszy ze wszystkich środków transportu w przeliczeniu na jednego uczestnika, pozwala na dojazd do atrakcji turystycznych i hoteli, a przy tym stosunkowo w niewielkim stopniu naraża uczestników na niedogodności związane z podróżą. Mimo tylu dogodności, nie jest najbezpieczniejszy. Zawsze istnieje ryzyko podróżowania, które często jest bagatelizowane, gdyż awarie autokarów, wypadki i kolizje drogowe nie są tak rozgłaszane, jak katastrofy lotnicze. Taka ocena ryzyka jest błędna, gdyż transport lotniczy jest znacznie bezpieczniejszy. Często przyczyną wypadków jest zachowanie się kierowcy w czasie jazdy, który naraża nie tylko siebie, ale zwłaszcza życie i zdrowie pasażerów.

Niedostosowanie prędkości do istniejących warunków drogowo-ruchowych lub nadmierna prędkość jazdy prowadzi do powstania około 25% wypadków. Skutkiem zwiększenia prędkości jest wzrost stopnia ciężkości wypadków. Z prowadzonych badań wynika, że na skutek zderzenia z prędkością dochodzącą do 90 km/h prawdopodobieństwo śmierci osób w samochodzie jest 20 razy większe, niż przy prędkości 30 km/h.

Wypadki drogowe są wynikiem wadliwie działającego systemu człowiek – pojazd – droga. Najczęściej na tragedię składa się kilka nieszczęśliwych okoliczności. Bywa, że nie jesteśmy w stanie jednoznacznie określić, jaka część systemu zawiodła. Turyści, podróżując, praktycznie są uzależnieni od kompetencji jednej lub kilku osób prowadzących środek transportu. Najważniejszym ogniwem systemu jest człowiek - niestety najbardziej zawodny element. Człowiek podlega różnym bodźcom działającym podczas jazdy, które musi dostrzec, wyodrębnić i podjąć określone decyzje. Dlatego tak ważną rolę odgrywa zmysł orientacji, wypoczęty umysł i zdolności psychofizyczne: wzrok, słuch, równowaga, refleks. Na bezpieczeństwo jazdy istotnie wpływają właściwości psychologiczne: motyw podróży, nawyki, przyzwyczajenia, doświadczenia, inteligencja, działanie otoczenia środowiska społecznego, pogoda, ergonomia pojazdu, a także wiek i płeć.

Wszystkie wymienione czynniki składają się na sprawność kierowcy w czasie prowadzenia autokaru, dlatego tak ważna jest szybka orientacja i trzeźwość umysłu. Pozwolą one uniknąć sytuacji będących choćby najmniejszym zagrożeniem dla podróżnych. Podczas wyjazdu do Kairu pod koniec października 2003 roku kierowca naraził pasażerów na niewiarygodne niebezpieczeństwo. Droga, którą jechały autokary nie była oświetlona, kierowca nie zauważył zakrętu i wypadł z trasy. Sześcioro polskich turystów zginęło, a 30 zostało rannych.

Nietrzeźwość jest głównym niebezpieczeństwem, z którego często kierowcy nie zdają sobie sprawy podczas podróżowania pojazdem samochodowym. Zgodnie z danymi statystycznymi około 20% osób zabitych można przypisać nietrzeźwym uczestnikom ruchu drogowego. Istnieje przekonanie, że po spożyciu niewielkiej ilości alkoholu nie może się stać nic złego. Alkohol bardzo szybko zostaje wchłonięty przez organizm i spowalnia działanie komórek mózgowych. Zmniejsza się więc ostrożność jazdy i koncentracja, zmienia się prędkość prowadzenia pojazdu, a brak płynnego hamowania stwarza ogromne niebezpieczeństwo. Następuje opóźnienie refleksu, co uniemożliwia uniknięcie wypadku. Kierowca jest niezwykle ważnym ogniwem w transporcie samochodowym, dlatego przed zawarciem umowy z przewoźnikiem warto zapoznać się z jego kompetencjami.

Rzadszym zagrożeniem są nieprzewidziane awarie, które mogą być przyczyną źle działającego mechanizmu autokaru, zapalenie się instalacji grzewczej czy przebicie opony. Często ich bezpośrednią przyczyną nie są niedopatrzania kierowcy, ale brak kontroli pojazdu przed wyruszeniem w trasę.

Transport kolejowy działa na podstawie prawa przewozowego oraz regulaminu przewozu osób i przesyłek bagażowych, a organizowany jest przez Przedsiębiorstwo Polskie Koleje Państwowe. Do dyspozycji pasażerów oddano pociągi osobowe, pospieszne i z dopłatą, do których należą: euro city (EC), inter city (IC) i ekspresowe oraz niektóre pociągi międzynarodowe. Z reguły transport kolejowy nie budzi obaw turystów, wyróżnia się stosunkowo dobrym komfortem podróżowania, szczególnie nocą. Często jednak turyści są narażeni na kradzieże. Pociąg bowiem mieści dużą liczbę pasażerów także tych niepożądanych. Bardzo dobrą formą przeciwdziałania jest zorganizowanie przewozów grupowych (świadczenie odpłatne):

- w oddzielnych przedziałach wagonów pasażerskich,
- w oddzielnych wagonach pasażerskich,
- pociągami nadzwyczajnymi.

W transporcie kolejowym zagrożeniem może być brak odpowiedniej diagnostyki nawierzchni kolejowej. Mierzona jest szerokość toru, jego pochylenie, nierówności zaistniałe w płaszczyźnie poziomej i pionowej dla każdego toru szynowego. Zachowanie parametrów w granicach regulaminowych jest niezbędne dla bezpiecznego podróżowania, szczególnie przy wyższych prędkościach. Przeprowadzenie takich badań i napraw jest wymagane przez polskie i międzynarodowe przepisy kolejowe, będące jednym z warunków zachowania bezpieczeństwa.

Podobnie jak w prowadzeniu autokaru, zagrożeniem może być brak odpowiedniego zmysłu orientacyjnego u maszynisty. Zwłaszcza jego nieostrożność i lekkomyślność bywają przyczyną wypadków.

Transport lotniczy jest najmłodszym i najszybciej rozwijającym się środkiem komunikacji. Jest on niezwykle ważny w podróżowaniu międzynarodowym. Mimo powszechnego przekonania o niebezpieczeństwie latania, w rzeczywistości jest on najbezpieczniejszy. Nieuniknione są jednak zagrożenia wynikające z poruszania się liniami lotniczymi. Należą do nich:

- terroryzm,
- możliwość zarażenia się chorobą zakaźną,
- lęk, fobie latania,
- możliwość awarii samolotu,
- zawodność czynnika ludzkiego.

Terroryzm. Po wydarzeniach z 11 września to zagrożenie jest szczególnie brane pod uwagę. Trudno jednoznacznie określić jego istotę. Powszechnie jest uznawany za akt przemocy, najczęściej z dużą liczbą niewinnych ofiar. Według Małaczyńskiego (2001): „Akt terrorystyczny jest przygotowany i realizowany przez zhierarchizowaną organizację (nigdy przez pojedynczą osobę) niebędącą strukturą państwową. Musi to być organizacja konspiracyjna, ze strukturą. Członek takiej grupy wierzy, że służy w słusznej sprawie, która ma przynieść dobro ogółowi”. Zadaniem terrorystów jest możliwie najdłuższe skupienie na sobie uwagi nie tyle pasażerów porwanego samolotu, ile przywódców państw i obywateli obserwujących relacje telewizyjne, gdyż główną przyczyną przeprowadzonego ataku są cele polityczne. Terroryci często grożą albo stosują przemoc, w wyniku której giną niewinni ludzie. W obecnych czasach terroryzm przyjął bardzo okrutną formę: podkładanie bomb, używanie broni gazowej i biologicznej, a nawet wykorzystywanie samolotów z setką pasażerów jako „kamikadze” wzbudza powszechny lęk. Oddziaływanie medialnej psychozy, związanej z zagrożeniem podczas lotu, skutkuje rezygnacją z tego środka transportu. A pasażerowie przez to często narażają się na większe niebezpieczeństwo. Terroryzm jednak powoduje, że zmniejsza się ruch turystyczny na terenach dotkniętych czy zagrożonych zamachami. Turyści rezygnują z wyjazdów szczególnie do krajów, gdzie w ostatnim czasie obserwowano ataki terrorystyczne.

Zarażenia chorobą zakaźną. Na pokładzie samolotu istnieje możliwość zarażenia się takimi chorobami, jak cholera, tyfus, ospa żółta febra czy dżuma, które często przenoszone są przez osoby przylatujące z krajów tropikalnych. Służby bezpieczeństwa i sanitarne są zobowiązane do zapobiegania szerzeniu się tego typu chorób. Gdyby tych działań nie dopilnowano, może dojść do zarażenia, a czasem nawet epidemii przykładem SARS, choroba o nieznanym pochodzeniu, groźna w skutkach, w skrajnych wypadkach prowadząca do śmierci). Czasami obawa przed zarażeniem nie skłania turystów do podróżowania samolotem.

Lęk, fobie. Ludzie często z przyczyn niezrozumiałych obawiają się lotu samolotem. Media, prasa, film czy wszelkiego rodzaju przekazy ze scenami grozy z katastrof lotniczych sprawiają, że pasażer wyobraża sobie najgorszy scenariusz lotu, mimo niewielkiego zagrożenia. Zgodnie z badaniami Sterna (2001), nawet niewielka turbulencja może wywołać u pasażera takie symptomy, jak panika, zaczerwienienie, nadmierna potliwość czy dreszcze. Jest to o tyle niebezpieczne, że pasażer niepotrzebnie może wywołać panikę wśród innych i zaburzyć zharmonizowany lot pilota oraz całej załogi. Nieoczekiwane podczas lotu odcięcie od rzeczywistości może wywołać negatywne zmiany w zachowaniu, począwszy od klaustrofobii, a kończąc na panice, następuje rozłam grupy i zwiększa się poziom stresu i agresji.

Awaria samolotu. Choć zdarza się rzadko, jest katastroficzną w skutkach, gdyż jednorazowo ginie w niej wiele osób. W wypadku poważnej awarii nie ma zbyt wielkiej szansy na uniknięcie zderzenia z powierzchnią ziemi. Nikt w powietrzu nie jest w stanie nam pomóc, nie ma też szansy na ewakuację.

Zawodność czynnika ludzkiego. Samolot może ulec katastrofie z winy pilota. Wypadek lotniczy powstaje w sposób nieprzewidywalny, dlatego bardzo istotne jest odpowiednie sprecyzowanie zdarzenia i podjęcie decyzji, która pozwoli podjąć działania zapobiegawcze, a w sytuacjach ostatecznych umożliwi zmniejszenie skutków wypadku. Ocena poznawcza pilota zależy przede wszystkim od jego zdolności fizycznych i psychicznych oraz odporności emocjonalnej i sprawności umysłu podczas lotu. Za jedną z przyczyn wypadków uznaje się zaburzenia świadomości, które są zazwyczaj reakcją fizjologiczną na przyspieszenia (Jasiński 1998). Są one objawem niedotlenienia ośrodkowego układu nerwowego, które z kolei powoduje zaburzenia wzroku, a następnie świadomości. Często zjawisko to opisywane jest przez pilotów jako pewnego rodzaju dezorientacja, utrata poczucia rzeczywistości, lęk, strach, trudność oceny sytuacji. W przypadku wielu katastrof i wypadków lotniczych winę przypisuje się właśnie tym zaburzeniom, mimo że w raportach podaje się, że zdarzenie powstało z przyczyn niewyjaśnionych. Zjawisko jest trudne do stwierdzenia, gdyż towarzyszy mu chwilowa amnezja (Terelak 2001).

Inną przyczyną wypadków spowodowanych przez pilota jest powierzchowne przetwarzanie informacji zazwyczaj na skutek zmęczenia. Zmęczeniem określa się stan umysłu, ustroju lub narządu, wywołany długotrwałością lub intensywnością pracy, polegający na zmniejszeniu lub częściowej utracie zdolności do pracy (Człowiek... 2001). Wypadki następują wówczas, gdy proces myślenia i reakcji jest znacznie spowolniony, a zbyt duży napływ informacji dezorientuje, wywołując negatywne emocje zakłócające pracę. Negatywne emocje podczas zmęczenia to lęk, niepokój, nadpobudliwość, napięcie czy drażliwość.

Transport morski nie jest zbyt często używanym środkiem komunikacji, zwłaszcza w Polsce. Nierzadko wykorzystywany jest przez biura podróży organizujące podróże promami do Skandynawii, Anglii, a także z Włoch do Grecji. Ponieważ ten środek transportu jest stosowany najrzadziej, nie istnieją poważne zagrożenia związane z poruszaniem się nim.

Zagrożenia niebezpieczne dla turysty w miejscu pobytu

Wyjeżdżającemu mogą zagrażać wymienione poniżej niebezpieczeństwa:

- choroby,
- dyskryminacja,
- sytuacja polityczna (walka zbrojna),
- kataklizmy,
- zagrożenia ze strony środowiska przyrodniczego.

Zagrożeniem, jakiego może się spodziewać turysta, wyjeżdżając do obcego państwa, jest możliwość zarażenia się nieznaną chorobą. Niebezpieczeństwo może być poważne o tyle, o ile turysta nie miał do czynienia z daną chorobą i nie wie, jakie podjąć działania lecznicze. Często niewiedza może doprowadzić do poważnych powikłań. Bagatelizowanie sytuacji i brak konsultacji z lekarzem może zakończyć się nawet śmiercią. Na szczęście istnieją działania profilaktyczne takie, jak szczepienia pozwalające zapobiec ewentualnemu zarażeniu. W Boliwii, Brazylii, Kenii, Etiopii czy Kambodży istnieje poważne zagrożenie zarażenia się żółtą gorączką. W większości państw Afryki, Azji i niektórych krajach Europy zaleca się szczepienie przeciwko żółtacze zakaźnej typu A. Profilaktyka malarii wprowadzona jest między innymi w takich krajach, jak Namibia, Nepal, Madagaskar, Sri Lanka, Tanzania, Indie czy Gwatemala. Malaria jest groźną chorobą tropikalną, a jej symptomy to wysoka gorączka, bóle głowy i dreszcze. Wcześniej rozpoznana jest łatwa do wyleczenia, ale nieleczona może doprowadzić do śmierci. Największe zagrożenie i strach wzbudził SARS, który spowodował, że z każdym dniem gwałtownie malał ruch turystyczny w Chinach i terenach przygranicznych.

Postawa niechęci wobec ludności miejscowej, a także turystów odwiedzających dane tereny jest charakterystyczna głównie dla turystyki międzynarodowej. Postawę taką można określić jako dyskryminację, czyli pozbawienie równouprawnienia, upośledzenie czy szykanowanie pewnej grupy ludzi ze względu na ich pochodzenie, przynależność klasową, narodową, rasową, wyznaniową (Kopaliński 1989). Źródłem wszelkiej dyskryminacji jest egoizm grupowy lub indywidualny, prowadzący do powstania takiej struktury zależności pomiędzy jednostkami i grupami, która daje przewagę jednych nad

drugimi z punktu widzenia szans życiowych. Postawa taka nie jest kształtowana przez turystę, ale jest wynikiem wcześniejszych uprzedzeń klasowych lub narodowościowych. Charakterystycznym objawem takiego zachowania jest traktowanie tubylców (rdzennych obywateli odwiedzanych terenów) jako ludzi o poziomie kulturowo najniższym, często poniżanych i wyśmiewanych.

Opisywane zachowania wynikają z naszej autokategoryzacji, zgodnie z którą „ludzie spostrzegają samych siebie jako członków pewnych kategorii lub grup społecznych” (Nelson 2003). Przykładem może być interakcja z osobą o odmiennych przekonaniach religijnych, gdzie uwidoczni się autokategoryzacja religijna. Natomiast gdy mamy do czynienia z mieszkańcem obcego kraju, następuje autokategoryzacja narodowościowa czy rasowa. Osoba podlegająca uprzedzeniom jest traktowana przedmiotowo, ze względu na kolor skóry czy pochodzenie, a nie podmiotowo, jak powinno się odnosić do każdego człowieka. Dyskryminacja religijna wyróżnia szczególnie kraje Dalekiego Wschodu, gdzie stykają się wyznawcy kilku wielkich religii świata: chrześcijaństwa, judaizmu, hinduizmu, buddyzmu i islamu. Charakteryzuje też kraje muzułmańskie. Polega na nieprzyjaznym traktowaniu wyznawców innych religii lub wyznań, przy uprzywilejowaniu jednej religii czy ideologii.

Ze względu na niepewną sytuację polityczną w miejscu odwiedzanym, wielu turystów rezygnuje z podróży z obawy o bezpieczeństwo oraz ryzyko związane z działaniami politycznymi i przestępczością polityczną. Walka zbrojna i agresja polityczna są przyczynami śmierci wielu tysięcy osób. Zgodnie z danymi zgromadzonymi przez Otoka (1996) w 1995 roku nastąpiły w Europie cztery poważne konflikty zbrojne: zamieszki terrorystyczne w hiszpańskim kraju Basków, wojna domowa w Irlandii Północnej, wojna w Bośni i Hercegowinie, wojna w Czeczenii. Szczególną pozycję zajmują obszary niepokoju i ciągle grożące konfliktem tereny Azji i Afryki. Ponoszą one straty ekonomiczne wynikające z braku turystyki na tych obszarach. Wiele krajów współpracujących i wspomagających działania wojenne sojuszników straciło również zaufanie turystów w obawie o odwet sił wrogich. Niebezpieczeństwo związane z chwiejną sytuacją polityczną na terenach turystycznych dość często odwiedzanych wpłynęło na wzrost napływu turystów do krajów dotychczas rzadko odwiedzanych, ale znacznie bezpieczniejszych. Stan psychiki i poczucie bezpieczeństwa ma duży wpływ na komfort wypoczywającego.

O ile możemy unikać wojen i aktów terrorystycznych, o tyle nigdy nie będziemy w stanie przejąć kontroli nad kataklizmami. Są one jednymi z największych zagrożeń dla człowieka, mimo że dzięki technologii możemy przewidzieć siłę oraz miejsce ich zaistnienia, ciągle zabijają one niewiarygodnie

dużą liczbę ludzi. Zagrożenie tego typu nie jest systematycznie umiejscowione w czasie. Terminu jego pojawienia się też nie można sprecyzować dokładnie, przez co często negatywnie zaskakuje ludność zagrożonych terenów. Turyści są jednak osobami najmniej zorientowanymi, gdyż prawdopodobnie takie wydarzenie spotyka ich po raz pierwszy. Brak wiedzy o działaniach ochronnych i zabezpieczających może postawić ich w sytuacji zagrożenia zdrowia, a nawet życia. Od początku stulecia trzęsienia ziemi, wulkany, fale tsunami, szaleństwa pogody spowodowały śmierć tysięcy ludzi. Do najgroźniejszych w skutkach należą: huragany, powodzie, sztormy, trąby powietrzne, wybuchy wulkanów i pożary. Kataklizmy te do dzisiaj budzą w człowieku lęk i ukazują jego bezsilność wobec sił natury.

Zagrożenia dla zdrowia i bezpieczeństwa turystów spowodowane środowiskiem naturalnym wynikają z bogactwa oraz nieznaności fauny i flory. Niebezpieczeństwa związane z roślinami wynikają głównie z nieświadomości ich szkodliwości. Silne trucizny zawierają niektóre rośliny niewinnie wyglądające. Łatwo również zatruć się owocami roślin przypominających jadalne leśne przysmaki: borówki, czarne jagody, czerwone jagody. Zbieranie grzybów, zaliczane do czynności rekreacyjnych, także jest związane z zagrożeniem. Pomyłki w odróżnianiu grzybów jadalnych od trujących są częstą przyczyną chorób, zatruć, a nawet zgonów.

Przyroda to również bogactwo fauny i związane z nią zagrożenie ze strony zwierząt. Prawie w każdym miejscu atrakcyjnym turystycznie występują zwierzęta. Za najbardziej dokuczliwe uznaje się owady, zwłaszcza te kłująco-szące. Ich ukąszenia dla osób uczulonych mogą powodować groźne nie tylko dla zdrowia alergie wywołujące pokrzywkę, obrzęki czy katar. Do znanych z uciążliwości latających owadów należą:

- komary; mają czuły narząd termolokacji, który łatwo pozwala im odnaleźć obiekty cieplejsze niż otoczenie, tj. dzieci, kobiety w okresie owulacji, młodych mężczyzn; przyciąga je zapach potu i krwi (zawiera wartościowy dla komarów kwas mlekowy)
- pszczoły, osy – nawet po kilku ukąszeniach alergik może doznać dolegliwości poważnych w skutkach
- Szerszenie; niekiedy atakują całą chmurą, przy czym nawet niewielka ilość użądleń może doprowadzić osobę uczuloną do śmierci.

Rzadkim zagrożeniem są dzikie zwierzęta. Zazwyczaj to ludzie pełnią rolę intruzów w przyrodzie. Gwałtownie reagują jedynie zwierzęta atakowane. Należą do nich żmije, dziki, wilki, niedźwiedzie. Szczególnie przykre okazują się znane z lasów kleszcze, przenoszące wiele niebezpiecznych chorób zakaźnych - wirusowe zapalenie mózgu czy krętnicę kleszczową (Kielbasiewicz-Drozdowska i Siwiński 2001).

ZAGROŻENIA ZWIĄZANE Z OKREŚLONYMI FORMAMI REKREACJI

Niektóre formy rekreacji wyróżniają się szczególnym niebezpieczeństwem. Do tej grupy należą:

- wspinaczka wysokogórska,
- narciarstwo,
- żeglarstwo,
- pływanie.

Turystyka oferuje bogatą grę różnego rodzaju dyscyplin sportowych i sposobów spędzania wolnego czasu. Należą do niej zarówno turystyka aktywna, jak i bierna preferująca leniuchowanie i wypoczynek. Skoncentruję się jednak na turystyce aktywnej, gdyż to ona niesie pewnego rodzaju zagrożenia zdrowia, a niekiedy nawet życia. Jedną z takich form jest wspinaczka wysokogórska. Polskie góry – wprawdzie najpiękniejsze na świecie – mają jedną wadę uwidoczniającą się szczególnie w okresach urlopowych. Są za małe, by pomieścić wszystkich chętnych, a przez to znacznie wzrasta zagrożenie lawinowe występujące w każdym górze. W celu jego zmniejszenia należy przygotować się odpowiednio do różnych sytuacji i okoliczności. Właściwie postępowanie zminimalizuje potencjalne ryzyko.

Doskonałe warunki wspinaczkowe w Tatrach przyciągają tłumy turystów, którzy oblegają Giewont, masowo wędrują Orlą Percią, wchodzą na Rysy. W 2004 roku doszło w Tatrach do zejścia poważnej lawiny w rejonie Czarnego Stawu. Pod Rysami znalazło się pod śniegiem 13 turystów, uczniów i opiekunów.

Lawiny są ryzykowne nie tylko dla uczestników wspinaczek, ale także narciarzy czy snowboardzistów. Niekiedy miłośnicy białego szaleństwa nie zdają sobie sprawy, jak często nierozważnymi zachowaniami stwarzają niebezpieczeństwo dla siebie i innych. Wraz z modą na skitury czy szeroko pojęte narciarstwo ekstremalne wzrosło ryzyko potencjalnego zagrożenia lawinowego. Narty carwingowe bowiem umożliwiają poruszanie się w warunkach, które jeszcze kilka lat temu były uważane za niemożliwe do przejścia. Rośnie więc nasza odpowiedzialność względem siebie i innych.

Prawie wszystkie lawiny, w których uczestniczyli ludzie, zostały wywołane przez nich samych lub innych członków wypraw. Z badań statystycznych wynika, iż w Ameryce Północnej w latach 1998–2000 ofiarami lawin okazali się: dwaj wspinacze, 24 narciarzy, 13 snowboardzistów, 13 kierowców skuterów śnieżnych, trzech spacerowiczów, 20 pracowników związanych z terenem^{1*}.

1 * Dane zamieszczone na stronie <http://narty.pl>.

Nieostrożni narciarze, zwłaszcza jeżdżący dziś niemal wyłącznie na nartach carwingowych oraz na snowboardzie, swoimi zachowaniami mogą doprowadzić do niebezpiecznych wypadków na stokach, a także sami stać się ich ofiarami. Zbyt szybka jazda, brak wyobraźni i słabe umiejętności techniczne, poruszanie się po terenach nieznanach czy źle przygotowanych, wykonywanie niebezpiecznych ewolucji składają się na niebezpieczeństwo jazdy na nartach czy snowboardzie. Coraz częstsze stają też wypadki spowodowane awarią kolejek linowych.

Inną formą aktywnego wypoczynku jest żeglarstwo. Pływający po morzu powinni sobie zdawać sprawę z ryzyka, jakie niesie uprawianie tego sportu oraz z niewielkich szans uratowania po wypadnięciu za burtę w ciężkich warunkach pogodowych, a szczególnie w nocy. Zbędne ryzykanctwo, brak wyobraźni, niedostateczne kwalifikacje osób, a także zaniedbania odnoszące się do zasad zwykłej praktyki żeglarskiej często są przyczyną pojawienia się niebezpieczeństwa. Najlepszym tego przykładem było tragiczne „żniwo” białego szkwału przy wietrze wypełniającym skalę Beauforta, który pojawił się w sierpniu 2007 roku nad jeziorami mazurskimi. Dziesiątki wywróconych i zatopionych jachtów oraz 12 utonięć ludzi to bilans, który prawdopodobnie byłoby mniej tragiczny, gdyby wielu żeglarzom nie zabrakło wyobraźni. Podejmowanie nadmiernego ryzyka, brak wiedzy o bezpieczeństwie żeglowania i słabe przygotowanie służb ratowniczych do ewentualnych wypadków żeglarskich sprawiają, że dyscyplina ta staje się coraz bardziej ryzykowana.

Nieodłącznym elementem rekreacji jest pływanie, zwłaszcza w sezonie letnim na terenach, gdzie woda i słońce są głównym walorem dla wypoczywających turystów. Mimo że pływanie jest niezwykle przyjemne i wspaniale wpływa na organizm, niesie za sobą różne zagrożenia. Najczęściej wynikają one z lekkomyślności i przeceniania swoich umiejętności. Do podstawowych zasad bezpieczeństwa podczas pływania zalicza się:

- pływanie tylko na terenach strzeżonych (w razie wypadku zawsze istnieje możliwość udzielenia pomocy),
- poznanie swoich możliwości pływackich i nieprzekraczanie ich (zbyt wielka brawura, pływanie na dalekie odległości może doprowadzić do zasłabnięcia, pojawienia się skurczy, a w rezultacie utonięcia, gdyż wówczas nikt nie jest w stanie nam pomóc),
- przestrzeganie zakazu skoków na głowę i prawidłowej techniki skoku (popętnienie błędu przy ich wykonaniu może skończyć się kalectwem lub śmiercią),
- stosowanie zasady nieskakania na głowę w miejscu nieznanym (często zmieniająca się rzeźba dna czy znajdujące się pod wodą przedmioty mogą być niebezpieczne dla zdrowia, a nawet życia),

- silne zmęczenie, zbytne wyziębienie lub przegrzanie słońcem, wyczerpanie czy przegrzanie powysiłkowe przy nagłym zetknięciu z wodą może wywołać szok termiczny i utonięcie,
- wystrzegać się spożywania alkoholu (upośledza on ocenę sytuacji, zmysł równowagi i koordynację ruchową, zwłaszcza w wodzie, zmniejsza także umiejętności pływackie i zaburza termoregulację organizmu),
- unikać kontaktu z wodą podczas burzy, gdyż woda jest doskonałym przewodnikiem prądu,
- podczas pływania na żaglówce, w pontonie czy łódce warto mieć na sobie kamizelkę ratunkową.

Dzięki przestrzeganiu wymienionych zasad jesteśmy w stanie unikać wielu niebezpieczeństw podczas kąpieli.

ROZWIĄZYWANIE SYTUACJI NIEBEZPIECZNYCH

O umiejętności radzenia sobie w sytuacji niebezpiecznej decyduje zaradność jednostki rozumiana jako reakcja człowieka na wzrost prawdopodobieństwa pogorszenia się jego dotychczasowej sytuacji: stanu zdrowia, majątku, wszelkich zasobów, dostępu do nich, możliwości ich użytkowania itp. (Heszen-Niejodek 2002).

Zaradność jest uznawana zarówno za cechę charakteru człowieka, jak i stan organizmu. Cecha zaradności ludzkiej jest traktowana jako pewna zdolność, umiejętność, kompetencja człowieka, wynikająca z indywidualnego doświadczenia i intensywnych działań mających podwyższyć poziom tych umiejętności. Zaradność opiera się także na kreatywnej postawie w stosunku do zdarzeń zachodzących w otoczeniu podmiotu.

Zaradność jako stan organizmu pozwala na użycie posiadanych zasobów w walce z pogarszającą się sytuacją podmiotu, podejmowaniu działań prewencyjnych, mających na celu minimalizację szkód i strat oraz niedopuszczenie do dalszego pogorszenia się zaistniałej sytuacji. Podjęcie całkowitej konfrontacji i gotowości do przeciwstawienia się zagrożeniu. Wyróżniamy następujące rodzaje zaradności: przezorną, ofensywną, defensywną i ewakuacyjną

Zaradność przezorna polega na podejmowaniu wszelkich działań mających na celu niedopuszczenie do jakiegokolwiek pogorszenia dotychczasowej sytuacji podmiotu, zarówno jego stanu materialnego (zakładanie alarmów, oszczędzanie, składowanie zapasów, zawieranie umów ubezpieczeniowych), jak i stanu zdrowotnego (wszelkie szczepienia ochronne, zachowanie zasad bhp,

stosowanie odzieży ochronnej w pracy i zabezpieczeń w uprawianiu turystyki). Tego rodzaju zaradność opiera się również na korzystaniu z wszelkiego rodzaju prognoz, mających uprzedzić nas o ewentualnych zagrożeniach ze strony pogody i przyrody (powódzie, pożary, tajfuny itp.), a także niepożądanych zjawisk społecznych i politycznych (rasizm, konflikty zbrojne).

Zaradność ofensywna obejmuje działania, które mają doprowadzić do zmniejszenia, a w najlepszym wypadku całkowitego zlikwidowania zagrożenia. Zgodnie ze słowami Katarzyny Popiołek (Człowiek... 2001): „[...] o wszystko, co jest warte można walczyć, jeżeli jest się w posiadaniu odpowiedniej broni” (2001). Dzięki zaradności naszą bronią stają się posiadane zasoby i zdolności do ich odpowiedniego angażowania i gospodarowania w sposób adekwatny do zaistniałej sytuacji.

Zaradność defensywna opiera się głównie na obronie własnych wartości, które zostały zagrożone. Za działania obronne uznaje się odstraszenie, ukrywanie się, korzystanie z pomocy policji, jak też innych ludzi, a także własnej osobowości (zachowanie asertywne).

Zaradność ewakuacyjna. W tej sytuacji jednostka zdaje sobie sprawę, że jej środki, zasoby i umiejętności, a także działania obronne nie są w stanie pokonać wrogich sił. Uświadamia sobie, że jedynym możliwym wyjściem jest ucieczka z miejsca zagrożenia, czyli podjęcie działań ewakuacyjnych. Informacje o sposobach i punktach ewakuacyjnych mają szczególnie duże znaczenie dla turysty podróżującego określonym środkiem transportu, a także turysty udającego się do kraju zagrożonego kataklizmem naturalnym, czy też pracowników fabryk, narciarzy, górników. W takich wypadkach ewakuacja obejmuje dużą liczbę ludzi i jest skierowana w bezpieczne miejsce.

Ostateczne zachowania człowieka w obliczu zaistniałej niebezpiecznej sytuacji zależy przede wszystkim od zróżnicowania osobowościowego oraz stanu, w jakim się on znajduje. Jedni będą starali się zabezpieczyć przed zagrożeniem i uniknąć niepożądanego rezultatu, jakim jest stres, natomiast inni poprzez podejmowanie walki z zagrożeniem wzbogacą się o doświadczenia, które pozwolą im łatwiej pokonywać kolejne przeszkody życiowe.

SPOSOBY ZACHOWAŃ W SYTUACJI STRESU

Zagrożenie występuje wówczas, gdy jednostka napotyka przeszkody na drodze do osiągnięcia celu, kiedy realny staje się brak możliwości ich osiągnięcia, a w rezultacie poniesienia straty. Podmiot stara się zapobiec zagrożeniu, angażuje

ogromną liczbę środków, by osiągnąć zamierzony cel, czasem stosuje uniki, aby nie ponieść jeszcze większych szkód. Działania takie powszechnie nazywane są sposobami radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Pojęcie radzenia sobie ze stresem dotyczy różnego rodzaju sytuacji ryzykownych i reakcji, a także emocji, które towarzyszą podjęciu odpowiedniej decyzji korzystnej dla podmiotu. Jedną z podstawowych form reakcji na stres jest według Tomaszewskiego uruchamianie czynności, które ułatwiają podmiotowi radzenie sobie w sytuacji zagrożenia. Czynności te występują w formie działań mających na celu zwalczanie stresu. Polegają one na usunięciu wszelkich trudności i opanowaniu problemów, zwalczeniu negatywnego napięcia będącego rezultatem stresu oraz osiągnięciu uprzednio postawionych sobie celów. Strategia zwalczania stresu dzieli się na pięć klas (Terelak 2001):

1. Rejestrowanie stresorów i ich objawów, co pozwala przeciwstawić się chronicznym skutkom oddziaływania stresu.
2. Oszacowanie własnych zasobów i możliwości przed podjęciem walki ze stresem, odpowiedzenie sobie na pytanie, czy jesteśmy w stanie sami mu się przeciwstawić, czy też potrzebujemy pomocy psychoterapeuty.
3. Zwalczanie negatywnych bodźców wiąże się z podejmowaniem wszelkich prób umożliwiających pokonanie uciążliwego stresu. Działania te wychodzą od stawienia czoła problemom, uporczywej walce ze stresem oraz pozbycia się uporczywych i natrętnych rezultatów stresu, jakimi są fobie, lęki czy natrętne myśli.
4. Jeżeli walka ze stresem i eliminowanie jego negatywnych następstw nie daje żadnych rezultatów, niezbędne staje się tolerowanie stresu, co jest związane z restrukturyzacją poznawczą (zmniejszanie poziomu postrzeganego zagrożenia, a także ocena zagrożenia pod względem możliwości poniesienia strat czy korzyści w walce z nim), zaprzeczeniem rzeczywistości (za pomocą umiejętności odporności na stres), skupieniu się na zadaniu, które potęguje stres (dzięki doświadczeniu, które zdobędziemy podczas konfrontacji osoby i zadania, jakie wywołuje stres stajemy się silniejsi w walce z podobnym zagrożeniem).
5. Podjęcie działań uspokajających (zredukowanie poziomu pobudzenia emocjonalnego poprzez trening fizyczny, relaksację, rozrywkę czy używki).

Pojęcie radzenia sobie ze stresem najprecyzyjniej można określić jako funkcję regulacyjną, która polega na utrzymaniu adekwatnej równowagi między wymaganiami a możliwościami lub redukowaniu rozbieżności pomiędzy wymaganiami a możliwościami. Skuteczne radzenie sobie, wyrażające się

w harmonii bądź dobrym dopasowaniu wymagań i możliwości, zmniejsza stan stresu, natomiast nieskuteczne radzenie sobie prowadzi do jego narastania (Strelau 1996).

Lazarus i Folkman (za Czapiński 2001) rozróżnili dwie szeroko rozumiane reakcje na stres:

- 1) radzenie sobie ze stresem skoncentrowane na problemie,
- 2) radzenie sobie ze stresem skoncentrowane na emocjach.

Pierwsze zawiera w sobie wszelkie działania zmierzające do usunięcia zagrożenia, zmianę jego kierunku oddziaływania i osłabienie negatywnego wpływu na jednostkę. Drugie obejmuje działania mające za zadanie zmniejszenie lub poskromienie niepożądanych emocji, będące rezultatem negatywnego oddziaływania zagrożenia i stresu, koncentrację do wewnątrz i próbę kontrolowania własnych lęków.

Te dwie formy radzenia sobie ze stresem bardzo ściśle się ze sobą wiążą. Na przykład w warunkach wsparcia społecznego (Sankowski i Stachowiak 2006), z jakiego ludzie mogą korzystać w walce ze stresem, poszukują pocieszenia, oparcia i dodania otuchy (co świadczy o radzeniu sobie opartym na emocjach) oraz porad czy pomocy pozwalającej zlikwidować problem (skoncentrowanie na problemie). Podobieństwo obserwuje się również w zależności od rodzaju sytuacji trudnej, gdy zagrożenie łączy się z wyzwaniem. W takim wypadku istnieje szansa uporania się z niebezpieczeństwem (przeważa strategia oparta na problemie). Natomiast gdy źródłem stresu jest doznanie utraty wartości istotnej dla podmiotu, jedynym korzystnym wyjściem jest spokojne czekanie, aż zagrożenie samo minie (dominuje radzenie sobie oparte na emocjach).

Niekiedy poziom skuteczności poszczególnych form radzenia sobie ze stresem może być zróżnicowany. Skoncentrowanie na emocjach wiąże się z takimi reakcjami, jak: wsparcie społeczne, pozytywne przecenianie danej sytuacji, myślenie życzeniowe, obrócenie sytuacji stresowej w żart, fantazje, marzenia, a w skrajnych przypadkach sięganie po sposoby pozwalające wymazać na chwilę zdarzenia z pamięci (alkohol, narkotyki). Większość z nich, wyłączając używki, skutecznie i pozytywnie obniża poziom stresu. Także w doświadczeniu masowej katastrofy nuklearnej, czy chemicznej, ten styl znacznie bardziej przyczynia się do zmniejszenia stresu, aniżeli strategia oparta na problemie. Pojedyncza jednostka bowiem nie jest w stanie nic zrobić, a powołanie odpowiednich władz zajmuje zbyt dużo czasu, przez co czujność staje się mało efektywna.

Ludzie w obliczu zagrożenia są w stanie przeciwstawić się stresowi. W pewnym stopniu można zatem tę czynność traktować jako sposób poradzenia sobie z sytuacją trudną. Jednostka utwierdza się w przekonaniu, że może poradzić

sobie z zagrożeniem, że ma nad nim kontrolę, że potrafi określić moment nadejścia negatywnego bodźca i sprawnie mu się przeciwstawić. Efektywne działanie w warunkach stresu objawia się także obiektywną możliwością wpływu na tę sytuację, polegającą na stosowaniu wszelkich metod zabezpieczania się przed zagrożeniem (odpowiedni sprzęt podczas wspinaczki wysokogórskiej, czy też sprawdzanie niezawodności spadochronu przed skokiem) oraz posługiwaniu się opracowanymi i sprawdzonymi już technikami radzenia sobie w sytuacji trudnej (dobry przewodnik jest w stanie wyprowadzić grupę z każdej opresji, gdyż jest z góry przygotowany na taką ewentualność).

ODPORNOŚĆ NA STRES (ZAGROŻENIE) JAKO NABYWANA UMIEJĘTNOŚĆ POKONYWANIA STRESU

Nawiązując do pojęcia stresu jako stanu wynikającego z zakłócenia równowagi pomiędzy wymaganiami a możliwościami ich spełnienia, odporność na stres należałoby rozumieć jako sytuację, w której owa rozbieżność ulega redukcji. Przy czym im są większe możliwości jednostki (mniejsza rozbieżność) w stosunku do wymagań, tym większa odporność na stres (zagrożenie). Pojęcie to ujmowane w kategoriach psychologicznych może być też utożsamiane z odpornością emocjonalną, rozumianą jako zdolność do działania efektywnego, mimo przeżywania silnych emocji negatywnych, bądź zdolność do kontroli emocji (Tyszkowa 1978).

Zgodnie z teorią Bernada „życie i zdrowie zależą od zdolności zachowania niezmiennego środowiska wewnętrznego, niezależnie od zmian środowiska zewnętrznego (za Terelak 2001). Odporność na stres polega zatem na zdolności zachowania się w sposób opanowany z utrzymaniem tego samego kierunku działań i organizacji, co przed pojawieniem się stresu. Negatywne emocje i nadmierne pobudzenie występują najczęściej podczas silnej i długotrwałej emisji stresu. Ta odporność na stres (odporność emocjonalna) pozwala jednak przeciwstawić się obciążeniu, powstrzymać niepożądane impulsy emocjonalne i kontynuować realizację zamierzonych planów. Tego rodzaju odporność może mieć dwojaki charakter: 1) naturalnej, wrodzonej właściwości osobniczej, 2) odporności nabywanej w toku indywidualnego doświadczenia jednostkowego.

Za odpornością jako cechą wrodzoną kryją się głównie właściwości temperamentalne (Strelau 1996). Odnośnie odporności na sytuacje stresowe (zagrożające) jako umiejętności nabywanej w rozwoju ontogenetycznym, istnieje realna możliwość jej wzmacniania poprzez następujące formy aktywności

jednostki: trening fizyczny, „spartańskie wychowanie”, treningi relaksacyjne, a także realizację różnych form rekreacji i turystyki. Bliższą charakterystykę wymienionych form wzmacniania odporności na sytuacje stresowe przedstawiono w publikacji (Gracza i Sankowskiego 2001).

SUMMARY

Human behavior in dangerous situation connected with recreational-touristic activities.

There is a strict relationship between a human being and the surrounding world. In the first part of the article, difficult situations and human functioning are described as inseparable elements of human existence. The second part treats about the types of treats and their influence on people in reference to tourism. The treats connected with the pollution of the natural environment and those connected with using different means of transport are emphasized. Finally, the article gives the solutions for dangerous situation.

BIBLIOGRAFIA

1. Czaplinski J. (2001): *Psychologia społeczna*. Encyklopedia Blackwella. Jacek Santorski, Warszawa
2. *Człowiek w sytuacji zagrożenia. Kryzysy, katastrofy, kataklizmy* (2001). Red. K. Popiołek. SPiA, Poznań.
3. Frączek A., Kofta M. (1975): *Frustracja i stan psychologiczny*. W: *Psychologia*. Red. T. Tomaszewski. PWN, Warszawa.
4. Goszczyńska M. (1997): *Człowiek wobec zagrożeń. Uwarunkowania oceny i akceptacji ryzyka*. W.A. „Żak”, Warszawa.
5. Gracz J., Sankowski T. (2001): *Psychologia w rekreacji i turystyce*. AWF, Poznań.
6. Heszen-Niejodek I. (2002): *Teoretyczne i kliniczne problemy radzenia sobie ze stresem*. SpiA, Poznań.
7. Jasiński T. (1998): *Psychofizjologiczne determinanty tolerancji stresu przyspieszeń +Gz*. Maszyn. Pr. dokt. AWF, Kraków.
8. Kielbasiewicz-Drozdowska I., Siwiński W. (2001): *Teoria i metodyka rekreacji (zagadnienia podstawowe)*. AWF, Poznań.
9. Kopaliński W. (1989): *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. PWN, Warszawa.
10. Małaczyński M. (2001): *Skąd się wziął terrorizm. Artykuł redakcyjny*. Zagrożenia 2. www.oikosgdansk.republika.pl
11. Nelson T. D. (2003): *Psychologia uprzedzeń*. GWP, Gdańsk.
12. *Obsługa ruchu turystycznego* (2001). Red. Z. Kruczek. PROKSENIA, Kraków.

13. Otok S. (1996): *Geografia polityczna*. PWN, Warszawa.
14. Sankowski T., Stachowiak K. (2006): *Czy i jak można wspomagać zawodnika w sporcie*. Kultura Fizyczna 1-2.
15. Stern R. (2001). *Fobie*. REBIS, Poznań.
16. Strelau J. (1996): *Temperament a stres. Temperament jako czynnik modernizujący stresory, stan i skutki stresu oraz radzenie sobie ze stresem*. W: *Człowiek w sytuacji stresu*. Red. I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak. Wyd. Uniw. Śląsk., Katowice.
17. Terelak J. F. (2001): *Psychologia stresu*. Branta, Bydgoszcz.
18. Tomaszewski T. (1975 a): *Człowiek i otoczenie*. W: *Psychologia*. Red. T. Tomaszewski. PWN, Warszawa.
19. Tomaszewski T. (1975 b): *Wstęp*. W: *Psychologia*. Red. T. Tomaszewski. PWN, Warszawa.
20. Tyszkowa M. (1978): *Odporność psychiczna jako współwyznacznik sukcesu w sporcie i możliwości jej kształtowania*. W: *Emocje w sytuacjach startowych*. AWF, Poznań.

PROF. DR HAB. TADEUSZ SANKOWSKI
Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania
e-mail: Sankowski@awf.poznan.pl

MIĘDZYNARODOWE PRAWO HUMANITARNE A TURYSTYKA

Niejednokrotnie w krajach, do których wybieramy się na wakacje dochodzi do naruszeń zasad prawa humanitarnego, w tym praw człowieka. Słoneczne plaże, palmy, egzotyka, bajeczne pejzaże nie wykluczają istnienia prześladowań, obozów karnych, izb tortur, niewolniczej pracy. Rzeczywistość w niektórych państwach znacznie odbiega od prezentowanej w folderach turystycznych. Przedsiębiorstwa turystyczne nie reklamują porwań, zabójstw politycznych, prześladowań politycznych, prześladowań mniejszości narodowych.

Do krajów chętnie odwiedzanych przez turystów zaliczamy Turcję, Egipt i Tunezję. Nie wszyscy zdają sobie sprawę, że np. Turcja jest krajem, w którym powszechnie stosuje się tortury, a w więzieniach przebywa wielu więźniów sumienia. Udokumentowano tam dziesiątki zabójstw i egzekucji pozasądowych wykonywanych przez funkcjonariuszy bezpieczeństwa. Wciąż nie są przestrzegane prawa mniejszości kurdyjskiej. Lokalni obrońcy praw człowieka wciąż spotykają się z zastraszaniem i prześladowaniami¹. W pięknym ciepłym Egipcie tysiące osób podejrzanych o popieranie zakazanych grup islamskich pozbawiono wolności bez oskarżenia lub sądu. Każdy uwięziony w Egipcie jest narażony na tortury, dotyczy to również kobiet i dzieci². W Tunezji, reklamowanej jako bajkowa kraina wymarzonych wakacji, tortury i okrutne traktowanie ludzi występują na masową skalę. Praktykowane są nierzetelne procesy, ograniczanie praw człowieka, więzienie opozycjonistów. Wiele więzionych osób zmarło, niektórzy z powodu zaniedbań w opiece zdrowotnej w więzieniach, inni na skutek głodowych protestów³.

Warto więc dowiedzieć się czegoś więcej o odwiedzanym kraju i przestudiować nie tylko przewodniki turystyczne. Przemysł turystyczny to obecnie jedna z najdynamiczniej rozwijających się gałęzi gospodarki. Dochody z niej często są podstawą budżetu wielu krajów. Tam gdzie nie przestrzega się zasad prawa humanitarnego, gdzie brutalnie i masowo łamie się prawa

1 Raport Amnesty International z lipca 2006 r.

2 Tamże.

3 Tamże.

człowieka dochody z turystyki (pieniądze zagranicznych turystów) służyć mogą podtrzymaniu autorytarnych i brutalnych reżimów. Dlatego, spełniając marzenia o egzotycznych wozach, może warto pomyśleć o innych. Można przecież spędzić niezapomniane wakacje w miejscach, gdzie szanuje się wolność i ludzkie życie.

PRAWO HUMANITARNE A PRAWA CZŁOWIEKA

Przez międzynarodowe prawo humanitarne rozumiemy międzynarodowe normy prawne, ustanowione w umowach lub przez zwyczaj, które z powodów humanitarnych chronią osoby i mienie, które są lub mogą być zagrożone przez konflikt.

Celem międzynarodowego prawa humanitarnego jest ochrona istoty ludzkiej i uchronienie godności człowieka w skrajnej sytuacji konfliktu zbrojnego. Postanowienia międzynarodowego prawa humanitarnego zawsze były dostosowane do ludzkich potrzeb. Służą one jednej idei: ochronie człowieka przed następstwami brutalnej siły. Przepisy międzynarodowego prawa humanitarnego są rezultatem kompromisu, tj. wyważenia sprzecznych interesów. Międzynarodowe prawo humanitarne musi uwzględniać zjawisko wojny i dopuszczalnych celów wojskowych. Jednocześnie osoba, która nie bierze udziału albo zaprzestała udziału w działaniach zbrojnych, musi być chroniona maksymalnie skutecznie. Sprzeczne interesy konieczności wojskowej i względów humanitarnych powinny być uzgodnione w przepisach. Przepisy muszą chronić człowieka, ale nie dążyć do absolutnej jego ochrony przed skutkami wojny, co byłoby rzeczą nierealną. Nie oznacza to oczywiście, że nie można ustanawiać określonych całkowitych zakazów. Tortury są zabronione w każdej sytuacji, bez wyjątków, ponieważ nie są konieczne nawet z wojskowego punktu widzenia. W realnym świecie zawsze należy uwzględniać wymogi konieczności wojskowej. Nie jest zadaniem międzynarodowego prawa humanitarnego zabranianie wojny lub wprowadzanie norm czyniących wojnę niemożliwą. Międzynarodowe prawo humanitarne musi liczyć się z wojną, by tym lepiej jej skutki utrzymywać w ramach absolutnej konieczności wojskowej.

Wspomaganie rządu afgańskiego przez międzynarodowe siły zbrojne ma na celu zwalczanie islamskiego terroryzmu, który nie przestrzega zasad międzynarodowego prawa humanitarnego, a prawa człowieka są mu obce. Stan wojenny w Iraku ma być również wykorzystany przez międzynarodowe siły zbrojne, głównie wojska amerykańskie i brytyjskie do zaprowadzenia pokoju i zlikwidowania międzynarodowego terroryzmu w tym kraju. Współczesny

terroryzm nieuznający międzynarodowego prawa humanitarnego jest zagrożeniem dla dorobku cywilizacyjnego ludzkości i zagrożeniem uprawiania turystyki i to na terenach często atrakcyjnych turystycznie, jak w tym wypadku dawnej Mezopotamii.

Trudne jest rozróżnienie pomiędzy międzynarodowym prawem humanitarnym a prawami człowieka. Są one tak wzajemnie powiązane, że łatwiej byłoby określić, co mają wspólnego, niż próbować je rozróżnić. Prawa człowieka to pojęcie reprezentujące koncepcję o przysługujących każdemu człowiekowi pewnych prawach, wynikających z godności człowieka, które są niezbywalne (nie można się ich zrzec) i nienaruszalne (istnieją niezależnie od władzy i nie mogą być przez nią regulowane). Państwo jest instytucją, której zadaniem jest ich ochrona. Poszanowanie praw człowieka i godności ludzkiej bywa uznawane za podstawę sprawiedliwości i pokoju na świecie.

Niewątpliwie istnieją jeszcze we współczesnym świecie państwa, w których nie przestrzega się tych praw. Oprócz Turcji, Egiptu, Tunezji, zjawisko nawet w większym wymiarze występuje w Birmie (od 1989 roku zmieniono nazwę kraju na Myanmar), co potwierdza zachowanie władz Birmy po ostatniej dewastacji szalejącego cyklonu Nargis (2 i 3 maja 2008 r.), który pozostawił 134 tys. zabitych lub zaginionych według oficjalnych doniesień. Dane ONZ określają, że nawet 2,4 mln tych, którzy przeżyli walczy o przetrwanie w regionach najbardziej dotkniętych. Ludność Birmy dotknął podwójny kataklizm: klęska żywiołowa o ogromnym zasięgu i klęska polityczna narzucona przez rządzącą juntę wojskową, która blokuje nadejście pomocy. Wspólnota międzynarodowa jest oburzona tym, jak uporczywie wojskowi z Rangunu odrzucają propozycje wsparcia. Rząd w Birmie przedkłada normy chroniące suwerenność państwa nad te, które zabezpieczają życie ludzkie. Birmańskie władze nie chciały wydawać wiz wolontariuszom i organizacjom pomocowym. Pracownicy humanitarni byli blokowani w birmańskich portach. Junta, która sprawuje władzę od 1962 roku, tylko teoretycznie dopuszcza pomoc międzynarodową. W praktyce ekipy z pomocą humanitarną mają utrudniony dostęp do ludzi potrzebujących. Junta wojskowa sprzeciwia się wsparciu niesionemu przez organizacje humanitarne.

Wojskowi birmańczycy robią, co chcą z ofiarami katastrofy, pozostawiając ich bez pomocy, podczas gdy dziesiątki państw mobilizują siły, żeby im pomóc – pisała prasa francuska. Francuskie prawo określa taką postawę mianem „nieudzielania pomocy osobie znajdującej się w niebezpieczeństwie”⁴. Osoba dopuszczająca się tego przewinienia podlega karze. Prawo międzynarodowe nie jest

4 Czasopismo Le Monde.

aż tak dopracowane, tym niemniej to pojęcie nie jest mu całkiem obce. Moralność międzynarodowa i polityka uzupełniają brakujące nakazy. Od 1996 roku Birma jest otwarta dla turystów, ale tylko dla przybywających samolotami. Lądowe i morskie przejścia są nadal zamknięte. Władze nie inwestują w infrastrukturę i świadczenia dla ludności cywilnej. Mieszkańcy są biedni, mimo to nie zdarza się, aby luksusowy hotel dla obcokrajowców sąsiedował z zapuszczonymi domami miejscowych. W takim wypadku są oni po prostu przesiedlani.

Panujący w kraju generałowie mają głęboki brak zaufania do świata zewnętrznego, co między innymi przejawia się w sposobie organizowania turystyki. Chociaż junta dba, by Myanmar był postrzegany jako turystyczny raj a branża przynosiła dochody, nie można po kraju przemieszczać się swobodnie, a zezwolenie jest potrzebne nawet na odwiedziny u znajomych. Ludzie nie mają pracy. Rozwija się turystyka seksualna i handel kobietami, zwiększa się liczba chorych na AIDS. Zorganizowane wycieczki do Birmy mogą odbywać się z wykorzystaniem wytypowanych dróg i hoteli, bez kontaktu z miejscową ludnością. Zwiedzanie kraju polega na przejazdach autokarami z policyjną eskortą. Szczególnie upokarzające są wizyty w wyznaczonych wioskach mniejszości etnicznych, gdzie miejscowe kobiety siłą są zmuszane do pozowania fotografującym turystom. Birma to jeden z nielicznych już krajów z niczym nieskażoną przyrodą. Piękniejszych zaś pagód nie ma nigdzie na całym świecie. Ciekawe, ilu turystów zdaje sobie sprawę z tego, jak wygląda codzienne życie obywateli Birmy. Szczególnymi ofiarami reżimu są mniejszości etniczne, do powszechnych represji stosowanych przez armię należą palenie wiosek czy gwałt traktowany jako narzędzie wojenne. Ludzie są zmuszani są do opuszczania domów, wokół których rozstawia się miny, żeby nie mogli tam wrócić. W tej patologicznej i tragicznej zarazem sytuacji trudno nieść uciekinierom pomoc humanitarną. Problemem jest także status uchodźców dla tych, którzy przebywają na terenie innych krajów, np. Tajlandii. Państwo to nie podpisało genewskiej konwencji o statusie uchodźcy, dlatego przysługuje mu prawo odesłania uchodźców z powrotem do ich ojczyzny.

Wspieranie praw człowieka i ich przestrzeganie przez państwa członkowskie jest jednym z najważniejszych zadań Narodów Zjednoczonych. Powszechna deklaracja praw człowieka (z 10 grudnia 1948 r.), dwa pakt międzynarodowe z 16 grudnia 1966 roku, jeden o prawach obywatelskich i politycznych, drugi o prawach gospodarczych, socjalnych i kulturalnych, a także inne umowy międzynarodowe dotyczące określonych aspektów ochrony praw człowieka są wynikiem dużego wysiłku zmierzającego do umocnienia pozycji jednostki wobec władzy państwowej. Umowy o prawach człowieka i łączące się z nimi normy prawa

zwyczajowego chronią wiele praw człowieka przed nadużyciami ze strony państwa. Umowy z dziedziny prawa humanitarnego chronią także szczególnie wrażliwe kategorie osób przed nadużyciami ze strony władzy państwowej, ale inaczej niż umowy o prawach człowieka. Normy i mechanizmy międzynarodowego prawa humanitarnego mają zastosowanie jedynie w czasie wojny, tj. w wyjątkowych okolicznościach. Choć normy prawa humanitarnego mają inną specyfikę niż normy praw człowieka, można mówić o ich wzajemnym dopełnianiu (Jasudowicz 1996, s. 34). Specyfiką w postanowieniach międzynarodowego prawa humanitarnego jest normowanie stosunków z nieprzyjacielem, np. członek nieprzyjacielskich sił zbrojnych ma prawo do ochrony jako jeńiec wojenny, a prawa mieszkańców terytorium okupowanego przez nieprzyjacielskie państwo są chronione w myśl IV konwencji genewskiej.

Ponieważ międzynarodowe prawo humanitarne ma zastosowanie w odmiennych okolicznościach, nie przejęło ono wszystkich podstawowych praw i wolności zagwarantowanych w umowach o prawach człowieka i przekształciło je w ochronne wymogi w czasie wojny. Dla przykładu ochrona przed torturami i innym niehumanitarnym traktowaniem osób pozbawionych wolności jest uwzględniona w obu gałęziach prawa, gdyż stanowi ona prawo absolutne w pełnym znaczeniu tych słów. Natomiast międzynarodowe prawo humanitarne nie zawiera przepisów o ochronie wolności wypowiedzania się lub poruszania, ponieważ mają one zupełnie inny sens w kontekście wojennym. Jednocześnie umowy dotyczące prawa humanitarnego zawierają rozdziały obce tekstom o prawach człowieka, np. normy o użyciu broni.

KONIECZNOŚĆ UPOWSZECHNIANIA ZNAJOMOŚCI MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO

Trudno przecenić rolę wychowania prospołecznego polegającego na przekazywaniu wartości humanitarnych i kształtowaniu postawy solidarności z człowiekiem. Humanitaryzm to uznawanie za najwyższą wartość godności ludzkiej, braterstwa, równości między ludźmi i praw człowieka. Wartości humanitaryzmu są częścią międzynarodowego systemu praw człowieka i ważną dziedzicą w relacjach społeczeństw, szczególnie podczas konfliktów zbrojnych. Międzynarodowe prawo humanitarne, nazywane też prawem konfliktów zbrojnych (*ius in bello*) lub prawem wojennym, to zbiór przepisów zaakceptowanych przez społeczność międzynarodową dotyczących sposobów prowadzenia konfliktów zbrojnych, ochrony ich ofiar oraz uczestników.

Upowszechnianie znajomości międzynarodowego prawa humanitarnego, zwłaszcza dotyczącego ochrony ofiar wojny, losu jeńców i rannych, sprzyja promowaniu i przestrzeganiu międzynarodowego prawa humanitarnego. Stosowanie jego zasad przyczynia się do eliminowania barbarzyństwa w czasie konfliktów wewnętrznych i międzynarodowych. Uchwały Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, a także międzynarodowe konferencje Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca przyczyniają się do upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego.

Warto przypomnieć, że Rzeczpospolita Polska, ratyfikując umowy międzynarodowe dotyczące prawa humanitarnego, zobowiązała się do najszerszego upowszechniania norm międzynarodowego prawa humanitarnego, a zwłaszcza włączenia ich do programów szkolenia wojskowego i zachęcenia ludności cywilnej, w tym młodzieży akademickiej, do ich studiowania, tak by były znane nie tylko siłom zbrojnym, ale i ludności cywilnej.

W Zarządzie Głównym Polskiego Czerwonego Krzyża działa Komisja Upowszechniania Międzynarodowego Prawa Humanitarnego, która organizuje konferencje o tematyce związanej z popularyzowaniem prawa humanitarnego. Często kończą się one przyjęciem uchwał o konieczności propagowania międzynarodowego prawa humanitarnego, które kierowane są do instytucji państwowych oraz środowisk pozarządowych.

W Polsce organizacją promującą przestrzeganie prawa humanitarnego jest Polski Czerwony Krzyż. Założony w 1919 roku jest najstarszą polską organizacją humanitarną, działającą w ramach Międzynarodowej Federacji Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Do jego zadań należy upowszechnianie idei i zasad humanitarnych, szerzenie oświaty zdrowotnej, propagowanie honorowego krwiodawstwa, szkolenie i organizowanie zespołów sanitarnych dla obrony cywilnej, opieka nad samotnymi, chorymi, wsparcie niepełnosprawnych, poszukiwanie ofiar wojny, udział w międzynarodowych akcjach pomocy ofiarom wojen i klęsk żywiołowych oraz rozwijanie międzynarodowego prawa humanitarnego.

Wyraźny obowiązek upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego nakładają niektóre umowy międzynarodowe. Należą do nich między innymi cztery Konwencje genewskie z 1949 roku o ochronie ofiar wojny. Podstawową przesłanką wywiązywania się z zobowiązań międzynarodowych jest ich znajomość przez osoby i organy, które mają je realizować.

GENEZA MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO

Początki zwyczajowego prawa humanitarnego sięgają daleko w przeszłość, ale geneza stanowiącego międzynarodowego prawa humanitarnego to podpisana w Genewie dopiero 22 sierpnia 1864 roku przez delegacje 16 państw konwencja „O poprawie losu rannych w armiach w polu”. Zawarcie tej umowy wynikało z coraz powszechniejszego przekonania, że trzeba przeciwdziałać wielkim stratom, na skutek lekceważenia opieki medycznej nad żołnierzami, zwłaszcza rannymi i chorymi. W czasie wojny krymskiej (1853-1856) zmarło 60% rannych żołnierzy. Ogromne były straty wywołane przez choroby zakaźne, tyfus plamisty, czerwonkę i cholera. Wiadomości o tak licznych ofiarach pobudzały do charytatywnej działalności ludzi litościwych i szlachetnych. W czasie wojny krymskiej Angielka Florencja Nightingale i wielka księżna Helena Romanowa zorganizowały akcję pomocy ofiarom wojny. Poszukiwano jednak bardziej skutecznych form działania. Oprócz rozbudowy wojskowej służby zdrowia, zwłaszcza w armii pruskiej, zaczęły powstawać charytatywne organizacje społeczne.

Pierwsza Konwencja genewska z 1864 roku ustanowiła międzynarodowy obowiązek przestrzegania kilku ważnych zasad humanitarnych:

- ambulanse i szpitale wojskowe powinny być traktowane jako neutralne i korzystać z ochrony i poszanowania ze strony wszystkich walczących wojsk,
- personel medyczny i obsługa transportu sanitarnego, a także kapelani wojskowi powinni mieć możliwość wykonywania funkcji, nawet gdy znajdą się we władzy nieprzyjaciela,
- wszyscy ranni i chorzy żołnierze mają prawo do opieki bez względu na to, do jakiej strony walczącej należą,
- znakiem ochronnym wojskowych urzędzeń medycznych i personelu medycznego ma być czerwony krzyż na białym tle (tj. godło neutralnej Szwajcarii o odwróconych barwach⁵).

Zasady te weszły na stałe do międzynarodowego prawa humanitarnego. Wniknęły też - choć nie od razu - w świadomość społeczeństw. Wielokrotnie podejmowano wysiłki dla rozszerzenia treści i zasięgu tych przepisów. Konwencję genewską z 1864 roku zastąpiła w 1906 r. rozszerzona nowa konwencja podpisana również w Genewie przez delegacje 35 państw. Polska przystąpiła do niej 19 lipca 1919 roku w kilka miesięcy po odzyskaniu niepodległości.

5 Poprzednio dla oznaczenia punktów zbiórki rannych i lazaretów polowych oraz ambulansów używano flag o różnych barwach, np. w armii amerykańskiej flag czerwonych, w polskich oddziałach w Powstaniu Styczniowym - flag czarnych. W armii austriackiej punkty zbiórki rannych oznaczano flagami żółtymi, a lazarety wojskowe - czarnymi.

Doświadczenia I wojny światowej, zwłaszcza nieznaną dotąd rozległość i długotrwałość operacji wojennych oraz nasilenie walk, a w związku z tym ogromna liczba rannych i chorych żołnierzy oraz jeńców wojennych wpłynęły na podjęcie dalszych prac nad rozwojem międzynarodowego prawa humanitarnego. Zaowocowały one uchwaleniem na konferencji dyplomatycznej w Genewie, 29 lipca 1929 roku, dwu konwencji: jednej poprawionej i rozszerzonej wersji o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach w polu, drugiej zajmującej się traktowaniem jeńców wojennych i rozwijającej, dotyczące tej problematyki, przepisy zawarte w Regulaminie haskim z 1907 roku⁶.

Wymienione dokumenty i konwencja z 1906 roku o opiece nad rannymi i chorymi żołnierzami mają już tylko historyczne znaczenie. Po II wojnie światowej zastąpiły je nowe umowy, opracowane na konferencji dyplomatycznej w Genewie, która obradowała od 21 kwietnia do 12 sierpnia 1949 roku Uchwalono wtedy cztery konwencje:

- o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (I Konwencja),
- o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (II Konwencja),
- o traktowaniu jeńców wojennych (III Konwencja),
- o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV Konwencja).

Wielkie zmiany w technice wojennej i sposobach prowadzenia działań zbrojnych, a także występowanie nowych rodzajów konfliktów zbrojnych sprawiły, że ujawniła się potrzeba dalszych prac nad uaktualnieniem i doskonaleniem humanitarnego międzynarodowego prawa dotyczącego konfliktów zbrojnych. Od połowy lat sześćdziesiątych prace takie były prowadzone pod egidą ONZ i przy znacznym zaangażowaniu Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża. Skupiono uwagę, oprócz walk narodowyzwoleńczych, na ochronie cywilnych służb medycznych, wzmożeniu ochrony ludności cywilnej, a także na wewnętrznych konfliktach zbrojnych. Rezultatem tych prac są dwa protokoły dodatkowe do konwencji genewskich z 1949 roku Pierwszy zajmuje się ofiarami **międzynarodowych konfliktów zbrojnych**, drugi - poszkodowanymi w konfliktach **wewnętrznych**.

Bardzo ważnym aktem prawa przeciwwojennego był podpisany 27 sierpnia 1928 roku w Paryżu traktat potępiający „uciekanie się do wojny w celu załatwienia sporów międzynarodowych”. Państwa - sygnatariusze traktatu wyrzekły się wojny jako narzędzia polityki państwowej. Stronami traktatu, zwanego paryskim lub paktem Brianda-Kelloga⁷, były 63 państwa, w tym Polska i Niemcy.

⁶ Teksty obu konwencji: Dz. U. z 1932 r. Nr 32.

⁷ Od nazwisk głównych autorów tej umowy - Aristide Brianda, francuskiego ministra spraw zagranicznych i Franka B. Kelloga, sekretarza stanu USA.

Współcześnie najważniejszym dokumentem prawa przeciwojennego jest Karta Narodów Zjednoczonych, która użycie siły w stosunkach międzynarodowych dopuszcza jedynie do obrony przed agresją w celu wyzwolenia narodu w ramach zbiorowej akcji Narodów Zjednoczonych podjętej dla utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju.

Wokół sprawy niesienia pomocy ofiarom wojny rozwinął się silny ruch społeczny. Początek dała grupa działaczy genewskich z Henry Dunant'em na czele, która zawiązała 17 lutego 1863 roku Międzynarodowy Komitet Pomocy Rannym Wojskowym. Komitet ten w 1880 roku przyjął nazwę Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK). Jest to organizacja złożona wyłącznie z obywateli szwajcarskich. Dla realizacji humanitarnych zadań w poszczególnych państwach powstały krajowe stowarzyszenia Czerwonego Krzyża, a od 1875 roku także Czerwonego Półksiężyca (w Turcji, a następnie w innych krajach muzułmańskich). W czasie II wojny światowej w Biurze Ewidencji MKCK w Genewie pracowało 4 tys. osób z czego 1/3 nieodpłatnie. Obecnie około 150 stowarzyszeń krajowych skupia ponad 200 mln członków. W celu koordynacji działalności stowarzyszeń krajowych utworzono w 1919 roku Ligę Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca.

Polski Czerwony Krzyż został utworzony 15 kwietnia 1919 roku Rozwijał on ożywioną działalność zwłaszcza w czasie II wojny światowej, kiedy to pracował w szczególnie trudnych warunkach, a także po zakończeniu wojny, niosąc szeroką pomoc repatriantom, bezdomnym, sierotom, chorym, a także poszukującym rodzin lub zaginionych osób bliskich. Biuro Poszukiwań Zarządu Głównego PCK, dysponujące kartoteką liczącą 7 mln kart, ustaliło po wojnie los ponad 570 tys. zaginionych. Często było to, niestety, stwierdzenie, że poszukiwana osoba nie żyje. Działalność PCK reguluje ustawa z 16 listopada 1964 roku o Polskim Czerwonym Krzyżu i wydany na jej podstawie Statut⁸.

Przestrzeganie norm prawnych nie jest zapewnione z góry, stąd dążenie do wprowadzenia sankcji za ich naruszenie. Od dawna, a szczególnie od I wojny światowej, podejmowane są wysiłki w celu pociągania do odpowiedzialności karnej osób winnych poważniejszych naruszeń prawa humanitarnego. Znalazło to wyraz w działalności sądowej po II wojnie światowej, zwłaszcza dwóch Międzynarodowych Trybunałów Wojskowych - w Norymberdze i Tokio, sądujących głównych niemieckich i japońskich przestępców wojennych. Statuty tych trybunałów zawierają wyliczenie zbrodni wojennych. Bardziej szczegółowy katalog jest zawarty w konwencjach genewskich z 1949 r. oraz w I Protokole

⁸ Obowiązujący obecnie tekst Statutu PCK został ustalony zarządzeniem Prezesa Rady Ministrów z 31 października 1990 r. Zob. M. P. nr 42 z 1990 r.

dotatkowym z 1977 r. do tych konwencji. Wskazać tu też trzeba na Konwencję ONZ z 26 listopada 1968 r. o niestosowaniu przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciw ludzkości.

ISTOTA MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO

Międzynarodowe prawo humanitarne dąży do łagodzenia skutków wojny poprzez ograniczanie katalogu środków i metod prowadzenia działań zbrojnych oraz zobowiązanie walczących do oszczędzania osób, które nie biorą udziału we wrogich działaniach. Wojnę cechują wybuchy prymitywnej, dzikiej przemocy. Gdy państwa nie mogą albo nie chcą rozwiązania sporów środkami pokojowej dyskusji, zaczyna się wojna, która prowadzi do niezmiernych cierpień ludzi i poważnych szkód materialnych. Wojna jest sama w sobie nieszczęściem. Państwa nadal wszczynają wojny, a ludność chwytą za broń, gdy straci nadzieję na sprawiedliwe potraktowanie ich przez rządy. Nie można też potępić wojny wszczętej, dla przykładu, przez małe państwo broniące się przed napaścią na jego niepodległość albo podjętej przez naród występujący przeciwko reżimowi tyranii.

Karta Narodów Zjednoczonych zakazuje wojen; zakazuje nawet groźby użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub politycznej niepodległości każdego państwa⁹. Państwa zawsze powinny rozwiązywać spory środkami pokojowymi. Kraj próbujący użyć siły przeciw innemu państwu dla osiągnięcia swych celów narusza prawo międzynarodowe i popełnia akt agresji, choćby pozornie miał rację. Karta Narodów Zjednoczonych nie kwestionuje prawa państwa do użycia siły w celach samoobrony¹⁰. To samo dotyczy państw trzecich, które spieszą z pomocą państwu zaatakowanemu (prawo do samoobrony zbiorowej). Ponadto Narody Zjednoczone mają prawo nakazania akcji wojskowej do przywrócenia pokoju¹¹. Wojna jest więc zakazana w myśl obowiązującego prawa międzynarodowego, z wyjątkiem prawa każdego państwa do obrony przed atakiem. Międzynarodowe prawo humanitarne znajduje zastosowanie, gdy konflikt zbrojny rzeczywiście wybuchnie, obojętnie z jakiego powodu. Liczą się tylko fakty; powody walk nie są przedmiotem jego zainteresowania.

9 Karta Narodów Zjednoczonych, art. 2 ust. 4: „Wszyscy członkowie powinni w swych stosunkach międzynarodowych powstrzymać się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko nieetykalności terytorium albo niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa lub wszelkiego innego sposobu niezgodnego z zasadami Narodów Zjednoczonych”.

10 Karta Narodów Zjednoczonych, art. 51.

11 Karta Narodów Zjednoczonych rozdz. VII, zwłaszcza artykuły 41 i 42.

Trzeba pamiętać, że wojna może wydarzyć się także wewnątrz jakiegoś kraju. Uważa się takie zdarzenie za wewnętrzną sprawę państwa, stąd ogólny zakaz wojen nie obejmuje szczególnie krwawych walk w wojnach domowych. Jednak wspólnota międzynarodowa nie może pozwolić na pomijanie międzynarodowego prawa humanitarnego podczas konfliktów wewnętrznych. Prawo to daje poważny wkład w utrzymanie pokoju przez to, że głosi humanitaryzm w czasie wojny. Celem jego jest zapobieganie barbarzyństwu. Poszanowanie międzynarodowego prawa humanitarnego tworzy fundamenty, na których może być zbudowany pokojowy porządek, gdy konflikt się zakończy. Szansę na trwały pokój są tym większe, im bardziej u stron walczących w wojnie uda się zachować poczucie wzajemnego zaufania przez poszanowanie podstawowych praw oraz ludzkiej godności.

PIERWSZE AKTY PRAWNE CHRONIĄCE OFIARY WOJNY

Konwencja (z 22 sierpnia 1864 r.) o poprawie losu rannych w armiach w polu stworzyła prawną podstawę dla działalności wojskowych jednostek medycznych na polu walki. Medycznych jednostek organizacyjnych i medycznego personelu nie wolno ani atakować, ani przeszkadzać im w wykonywaniu zadań. Ponadto okoliczni mieszkańcy nie mogą być karani za udzielanie rannym pomocy. Konwencja z 1864 roku wykazała, że działalność humanitarna na rzecz rannych i zmarłych, zarówno swoich, jak i nieprzyjaciół, nie jest sprzeczna z prawem wojennym. Konwencja ta wprowadziła też znak czerwonego krzyża na białym tle dla identyfikacji medycznych urzędzeń personelu. W 1864 roku nie uważano za konieczne zamieszczenie przepisu chroniącego rannych przed maltretowaniem. W konwencji ustanowiono warunki, w jakich może być niesiona pomoc rannym. Prawnicy doceniają szczególną rolę w historii prawa konwencji z 1864 roku - jest ona ważną częścią rozwijającego się ruchu na rzecz kodyfikacji nowoczesnego prawa międzynarodowego. Po 40-letnim okresie obowiązywania konwencji, na podstawie doświadczeń z kilku wojen, w 1906 roku dokonano jej przeglądu i wprowadzono zmiany na zlecenie Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK). Uchwalono w 1907 roku konwencję (haską) dotyczącą praw i zwyczajów wojny lądowej. Pierwsza wojna światowa była poważnym sprawdzianem przestrzegania konwencji. W 1925 roku sporządzono protokół dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych. Jedną z dwu konwencji genewskich z 1929

roku tworzy faktycznie kodeks jeńca wojennego. Został on rozwinięty po II wojnie światowej. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK) od dawna pełni umocowaną w traktatach i uznaną rolę neutralnej, niezależnej organizacji humanitarnej, promującej przestrzeganie międzynarodowego prawa humanitarnego.

ŹRÓDŁA PRAWA HUMANITARNEGO

Uchwalone 12 sierpnia 1949 roku w Genewie cztery konwencje o ochronie ofiar wojny były rezultatem długotrwałych konsultacji, które podjął Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, opierając się na doświadczeniach z okresu II wojny światowej. Były one dziełem nie tylko ekspertów prawnych i doradców wojskowych, ale także przedstawicieli ruchu Czerwonego Krzyża. Cztery konwencje genewskie zastąpiły konwencje z 1929 roku i po części IV konwencję haską. Pierwsze trzy obejmują ochronę rannych i chorych, rozbitków na morzu i jeńców wojennych, czwarta chroni przed samowolnym traktowaniem i przemocą osoby cywilne, a jej najważniejsza część dotyczy terytoriów okupowanych. Czwarta konwencja genewska jest dowodem, że wspólnota międzynarodowa wyciągnęła wnioski z przeszłości, gdyż największe zbrodnie II wojny światowej zostały popełnione przeciw ludności cywilnej na okupowanym terytorium. Umowy z 1949 roku wiodły ponadto do rozwoju innej, niezwykle ważnej dziedziny; dotyczyły ochrony przez prawo humanitarne ofiar wojen domowych. W późniejszych latach konwencje genewskie stały się najbardziej uniwersalnymi umowami międzynarodowymi. Obowiązują one obecnie w 188 państwach, czyli z małymi wyjątkami obejmują całą społeczność międzynarodową¹².

Drugą połowę XX wieku charakteryzuje triumf praw człowieka. Powszechna deklaracja praw człowieka¹³, konwencja o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa¹⁴, konwencja o uchodźcach, paktów praw człowieka ONZ z 1966 roku¹⁵ i regionalne umowy o prawach człowieka¹⁶ umocniły prawo międzynarodowe w ochronie przez przed użyciem siły ze strony władz.

12 Stan na 31 marca 1997 r.

13 z 10 grudnia 1948 r.

14 z 9 grudnia 1948 r.

15 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 16 grudnia 1966 r.

16 Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r., Amerykańska Konwencja Praw Człowieka z 22 listopada 1969 r., Afrykańska Karta Praw Człowieka i Narodów z 26 czerwca 1981 r.

Międzynarodowe prawo humanitarne nie mogło ani nie chciało być obojętne wobec tych zmian. Jeśli uświadomić sobie, że konwencje z 1949 roku prawie zupełnie pomijają bardzo ważną sprawę, a mianowicie ochronę ludności cywilnej przed bezpośrednimi skutkami działań zbrojnych, łatwo zrozumieć, dlaczego MKCK po wielu przygotowaniach przedłożył rządów w latach siedemdziesiątych XX wieku dwa nowe projekty umów pod dyskusję i do akceptacji. Na konferencji dyplomatycznej w sprawie potwierdzenia i rozwinięcia międzynarodowego prawa humanitarnego mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych, która obradowała w Genewie w latach 1974-1977, uchwalono 8 czerwca 1977 roku dwa Protokoły dodatkowe do konwencji genewskich. Protokół I zawiera nowe przepisy dotyczące międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Protokół II rozwija przepisy międzynarodowego prawa humanitarnego, dotyczące wewnętrznych konfliktów zbrojnych. Cztery konwencje genewskie pozostały bez zmian, zostały jednak znacznie uzupełnione przez te protokoły dodatkowe. W konferencji dyplomatycznej brali udział przedstawiciele 102 państw i wielu ruchów narodowowyzwoleńczych. Sprzeczne stanowiska i napięcia między uczestnikami uczyniły z konferencji wierne odbicie sytuacji wspólnoty międzynarodowej. Co prawda międzynarodowe prawo humanitarne aż do konwencji z 1949 roku i łącznie z nimi było oparte na europejskich szkołach prawnych. Nie można tego jednak powiedzieć o protokołach dodatkowych. Pozaeuropejskie poglądy, inne problemy i nowe priorytety również wpłynęły na treść, która nadal pozostaje wierna powszechnie akceptowanemu celowi humanitarnemu. Oba protokoły umacniają poważnie ochronę bezbronnym.

Protokół I łączy prawo genewskie i prawo haskie, które do tej pory rozwijały się oddzielnie. Zatriumfował pogląd, że nie wystarczało prawo dotychczasowe, by nieść pomoc ofiarom wojny. Prawo powinno ustanawiać takie ograniczenia dla operacji wojskowych, by w miarę możliwości udawało się unikać niepotrzebnych cierpień i szkód materialnych. Poprzez IV konwencję genewską o ochronie osób cywilnych uczyniono ogromny krok ku skutecznej ochronie ludności cywilnej przed skutkami wojny.

Głównymi źródłami międzynarodowego prawa humanitarnego są konwencje genewskie z 12 sierpnia 1949 roku o ochronie ofiar wojny:

- Konwencja o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (pierwsza),
- Konwencja o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (druga),
- Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (trzecia),
- Konwencja o ochronie osób cywilnych podczas wojny (czwarta).

Konwencje genewskie zostały uzupełnione dwoma protokołami dodatkowymi z 8 czerwca 1977 roku. Dużą rolę odgrywają normy międzynarodowego prawa zwyczajowego. Niektóre z nich ustanawiają obowiązki absolutne, wiążące wszystkie państwa (*ius cogens*).

Jeżeli istnieją luki w prawie formalnym, należy znaleźć rozwiązanie oparte na zasadach humanitarnych. Regulamin praw i zwyczajów wojny lądowej musiał zdawać egzamin w dwu wojnach światowych. Osądzając głównych hitlerowskich zbrodniarzy wojennych, Trybunał Norymberski uznał, że ten regulamin stał się częścią międzynarodowego prawa zwyczajowego i obowiązuje wszystkie państwa. Wykładnia ta obowiązuje do dziś. Tak więc międzynarodowe prawo zwyczajowe tworzy praktyka państw, którą przyjmują za obowiązującą. Dodatkowymi źródłami tego prawa są orzeczenia trybunałów międzynarodowych i opinie ekspertów.

MIĘDZYNARODOWE I WEWNĘTRZNE KONFLIKTY ZBROJNE

Międzynarodowe prawo humanitarne zna dwa rodzaje konfliktów zbrojnych, których rozróżnieniem jest granica państwa. Wojny między dwoma lub większą liczbą państw są uważane za międzynarodowe konflikty zbrojne. Walki na terytorium jednego państwa to wewnętrzne konflikty zbrojne, zwykle określane jako wojny domowe. Gdy bada się normy międzynarodowego prawa humanitarnego dotyczące obu rodzajów wojen, zdumiewa wielka różnica w ich liczbie. Konwencje genewskie i ich protokoły dodatkowe zawierają około 20 przepisów dotyczących wewnętrznych konfliktów zbrojnych, a prawie 500 - wojen międzynarodowych. Tymczasem z humanitarnego punktu widzenia problemy są takie same, niezależnie czy strzela się poprzez granice, czy w ich obrębie. Wyjaśnienia tej zdumiewającej różnicy trzeba poszukiwać w określeniu „suwerenność państwa”. Doświadczenie dowodzi, że państwa z reguły są gotowe do tworzenia wyczerpujących norm dotyczących stosunków między nimi, nawet na czas wojny. Leży to bowiem w ich interesie, by mieć jasne reguły, jeśli pragną ochronić obywateli przed samowolnym działaniem innego państwa. Gdy jednak dochodzi do wojny domowej, państwa reprezentują pogląd, że międzynarodowa wspólnota nie powinna się mieszać, a prawo międzynarodowe musi zachować milczenie, bo to sprawa wewnętrzna. Jednakże po II wojnie światowej zaczęto tworzyć międzynarodowe prawa człowieka, mimo poglądów, że ochrona praw człowieka nie jest niczym innym niż systematycznym mieszaniem się w wewnętrzne sprawy państw poprzez umowy prawa międzynarodowego.

Gdy zachodzi konflikt zbrojny między dwoma lub większą liczbą państw, automatycznie znajduje zastosowanie międzynarodowe prawo humanitarne. Jedynym wymogiem użycia międzynarodowego prawa humanitarnego jest faktyczny wybuch konfliktu zbrojnego. Każde użycie siły zbrojnej przez jedno państwo przeciwko drugiemu skutkuje stosowalnością konwencji genewskich w obu państwach. Nie ma znaczenia dlaczego została użyta siła, nie jest też istotne czy zaatakowana strona stawiała opór. Odpowiedź na pytanie o stosowalność konwencji w określonej sytuacji jest łatwa z punktu widzenia międzynarodowego prawa humanitarnego. Gdy tylko siły zbrojne jednego państwa znajdą rannych lub poddających się członków sił zbrojnych innego państwa albo mają pod władzą osoby cywilne innego państwa, kiedy siły zbrojne przetrzymują osoby pozbawione wolności albo sprawują rzeczywistą kontrolę nad częścią terytorium nieprzyjacielskiego, muszą przestrzegać właściwej konwencji. Nie ma znaczenia liczba rannych lub zatrzymanych ani rozmiary okupowanego obszaru, gdyż nakaz ochrony nie zależy od wymogów ilościowych.

W praktyce niejednokrotnie nie ma zgody na stosowanie międzynarodowego prawa humanitarnego w konfliktach wewnętrznych. Wyjątkami są nasilenie stosowania siły oraz konieczna potrzeba ochrony ofiar. Często jednakże rządy niechętnie prowadzą dyskusję w tej kwestii, twierdząc, że zamieszki są wewnętrzną sprawą państwa. Niekiedy powstają trudności, np. gdy jedna ze stron konfliktu nie wyraża zgody na stosowanie międzynarodowego prawa humanitarnego, mimo że trwają walki. Zdarzyło się na przykład, że państwo oświadczyło, iż terytorium okupowane jest jego własnym obszarem, kwestionując właściwość prawa humanitarnego. W innych przypadkach wojska wkroczyły na terytorium państwa i zamieniły rząd na nową ekipę. Nowy rząd (marionetkowy) oświadczył, że obce wojska oddają przyjacielską przysługę i działają za jego zgodą. Czy ma tu być mowa o interwencji na zaproszenie czy o okupacji? Jak doprowadzić, by strony konfliktu zgodziły się na stosowanie międzynarodowego prawa humanitarnego w danej sytuacji? Organizacja Narodów Zjednoczonych ma prawo wypowiadać się w takich sprawach w formie rezolucji Rady Bezpieczeństwa. W praktyce często MKCK oświadcza, że powinno mieć zastosowanie prawo humanitarne. Z reguły takie oświadczenia nie są ignorowane. Państwa trzecie także mogą wywierać nacisk na agresora. Reakcje wspólnoty międzynarodowej mają duże znaczenie, jeżeli konwencje nie mają być martwą literą prawa. Byłoby też pożądane, aby Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości częściej był wzywany do zbadania sytuacji prawnej. Międzynarodowe prawo humanitarne przestaje działać, gdy zakończy się zbrojny konflikt¹⁷, to znaczy, że określona konwencja przestaje być

¹⁷ Zob. I i III konwencja art. 5; IV konwencja art. 6.

stosowana, kiedy nie ma aktualnych problemów, których ona dotyczy, a wszystkie humanitarne kwestie, którymi ona się zajmuje, zostały rozwiązane. Praktycznie oznacza to, że wszyscy jeńcy wojenni zostali repatriowani, wszystkie osoby cywilne zwolnione, a terytoria okupowane - wyzwolone.

WPROWADZANIE MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO

Celem przepisów prawnych jest wpływanie na postępowanie ludzi. Każda norma jest rozkazem: rób to tak, nie rób tego, muszą być wprowadzane takie wzory zachowań. Odnosi się to w równej mierze do prawa humanitarne i krajowego, np. kodeksu karnego lub przepisów o ruchu drogowym. Tej reguły nie zmienia fakt, że w międzynarodowym prawie humanitarnym norma odnosi się przede wszystkim do rządów. Główna różnica między prawem wewnętrznym a międzynarodowym polega na szczeblu wprowadzania, tj. kontroli stosowania prawa i represjonowania naruszeń. Państwo ma własne mechanizmy wprowadzania prawa na swym obszarze (administracja, sądy, siły policyjne itp.). Wspólnota międzynarodowa wykorzystuje organizacje międzynarodowe, ale są ograniczone środki, którymi one dysponują. Należy zastanowić się czy w ogóle międzynarodowe prawo humanitarne jest przestrzegane? Jeśli wierzyć mediom, występuje rażący brak poszanowania tego prawa. Pierwsze wrażenie może jednak mylić: opinia publiczna jest regularnie informowana o naruszeniach prawa humanitarne, ale nic się nie mówi, gdy przepisy tego prawa są przestrzegane. Tymczasem zawsze ktoś niesie pomoc rannemu przeciwnikowi, jeńiec jest właściwie traktowany, osoby cywilne są chronione w toku operacji pokojowej, a wymogi prawa humanitarne są respektowane. Taki rodzaj zgodnego z prawem postępowania jest często traktowany jako oczywisty i nie omawiany w mediach.

Prawo humanitarne jest przestrzegane nie tylko dlatego, że tak nakazują umowy zawarte przez państwa, czy wymaga tego prawo wewnętrzne lub wojskowe rozkazy, ale i z innych przyczyn, które mają niewiele wspólnego z argumentami prawnymi. Są nimi realistyczne względy oparte na argumentach natury politycznej. Na przykład dopóki strona konfliktu musi się liczyć z tym, że jeśli jej siły zbrojne będą naruszać prawo humanitarne, to strona przeciwna postąpi tak samo, dopóty będzie przestrzegać prawa we własnym interesie, by uchronić swoich obywateli od szkody. Wprowadzenie prawa humanitarne w praktyce zależy w dużej mierze od oczekiwań związanych z elementem wzajemności. Oznacza to, że każda strona uczestnicząca w konflikcie dochowa zobowiązań,

bowiem oczekuje tego samego od strony przeciwnej. Wzajemne oczekiwania albo wzgląd na wzajemność są silną zachętą do przestrzegania prawa humanitarnego, chociaż skądinąd zobowiązania mają charakter bezwzględny i brak wzajemności nigdy nie usprawiedliwi naruszania norm prawa humanitarnego.

Innym czynnikiem sprzyjającym przestrzeganiu prawa humanitarnego jest opinia publiczna. Mało rządów pragnie „złej prasy”, tak więc opinia publiczna, krajowa i międzynarodowa może wywierać nacisk na sprawujących władzę. Zupełnie odmienny tok rozumowania występuje na innej płaszczyźnie: dowódcy wojskowi wiedzą, że armia mordująca i rabująca jest niewiele warta w znaczeniu wojskowym, a poszanowanie norm humanitarnych jest elementem dyscypliny będącej istotną cechą sprawnej jednostki wojskowej. Przestrzeganie międzynarodowego prawa humanitarnego nie tylko jest uciążliwym obowiązkiem, ale leży w interesie dowódców sił zbrojnych.

Już w czasie pokoju należy tworzyć warunki, by w razie zbrojnych konfrontacji były realizowane obowiązki wynikające z prawa humanitarnego¹⁸. Władze i osoby, w jakikolwiek sposób mające styczność z konwencjami genewskimi i protokołami dodatkowymi, powinny być przygotowane do wypełnienia obowiązków poprzez ćwiczenia. Dotyczy to władz cywilnych i wszystkich szczebli dowodzenia w siłach zbrojnych.

Dowódcy i członkowie sztabów operacyjnych muszą znać biegle przepisy stawiające ograniczenia w prowadzeniu operacji wojskowych. Na wyższych szczeblach sztabowych powinni im pomagać doradcy prawni¹⁹. To samo dotyczy osób cywilnych, które w jakikolwiek sposób są związane ze stosowaniem międzynarodowego prawa humanitarnego, np. członków rządów lub innych władz kraju, urzędników publicznych i pracowników wymiaru sprawiedliwości. Niezwykle ważne jest kompetentne upowszechnienie znajomości prawa humanitarnego w czasie pokoju, jest to bowiem warunek wstępny do przestrzegania jego wymogów w czasie wojny.

Żadna ze stron konfliktu nie może się uchylić od zobowiązań przez wypowiedzenie umów o prawie humanitarnym, gdyż miałyby ono skutek dopiero po zakończeniu wojny²⁰. Pierwszym obowiązkiem strony konfliktu po wybuchu wojny jest powołanie mocarstwa opiekuńczego²¹. Mocarstwo opiekuńcze to państwo neutralne niebiorące udziału w sporze, które jedna ze

18 Pod tytułem „Środki wykonania” art. 80 ust. 1 Protokołu I głosi: Wysokie Umawiające się Strony i strony konfliktu poczynią niezwłocznie niezbędne kroki w celu wypełnienia zobowiązań wynikających z Konwencji i niniejszego Protokołu”.

19 Protokół I, art. 82.

20 I konwencja, art. 62, II konwencja, art. 62, III konwencja art. 142, IV konwencja, art. 158, Protokół I, art. 99, Protokół II, art. 25.

21 Art. 8 w konwencjach I, II i III; IV konwencja, art. 9.

stron za zgodą drugiej strony upoważniła do ochrony humanitarnych interesów w czasie konfliktu. Pomaga ono we wprowadzeniu międzynarodowego prawa humanitarnego. Konwencje genewskie i Protokół dodatkowy I wyznaczają mocarstwu opiekuńczemu sporo zadań o charakterze humanitarnym, z których najważniejsze to wizytowanie jeńców wojennych²² i obozów internowanych²³ oraz działanie na rzecz osób cywilnych, znajdujących się pod władzą nieprzyjaciela. Przedstawiciele mocarstwa opiekuńczego powinni mieć dostęp do wszystkich miejsc, gdzie mogą być osoby objęte ochroną, aby mieć rozeznanie, jak prawo genewskie jest przestrzegane w praktyce. Także MKCK jest uprawniony do odwiedzania miejsc zatrzymania i internowania²⁴. Protokół dodatkowy I określił zasady proceduralne mające ułatwić wyznaczanie mocarstwa opiekuńczego²⁵. Zgodnie z nimi MKCK powinien oferować usługi stronom konfliktu i wezwać je do wyznaczenia za obopólną zgodą mocarstw opiekuńczych. Jeśli w takim trybie nie zostanie powołane żadne mocarstwo opiekuńcze, każda ze stron jednostronnie musi powierzyć państwu trzeciemu zadania mocarstwa opiekuńczego²⁶.

W różnych konfliktach po 1945 roku MKCK zawsze wchodził w tę lukę, nawet nie będąc wyraźnie wyznaczony jako substytut mocarstwa opiekuńczego. W przeciwieństwie do mocarstwa opiekuńczego, MKCK nigdy nie działa jako pełnomocnik jednej ze stron konfliktu, wobec której miałby się rozliczać. Komitet występuje zawsze we własnym imieniu. MKCK otrzymał od całej społeczności państw mandat, by poświęcał się zapewnieniu przestrzegania zobowiązań o charakterze humanitarnym, które wynikają z prawa międzynarodowego, mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych. Ten mandat wynika z prawa międzynarodowego, tj. konwencji genewskich i protokołów dodatkowych. Delegaci MKCK również są uprawnieni do wizytowania miejsc, w których znajdują się osoby objęte ochroną. Mają również prawo inicjatywy w sprawach humanitarnych²⁷. Mocarstwa opiekuńcze powinny pełnić ważną rolę we wprowadzaniu podczas konfliktu międzynarodowego prawa humanitarnego. W razie wojny strony sporu powinny podjąć na swym terytorium wszelkie kroki, by móc wypełniać zobowiązania podjęte w czasie pokoju²⁸. Szczególne dotyczy to członków sił zbrojnych, którzy powinni stosować wiedzę i umiejętności nabyte w czasie ćwiczeń.

22 III konwencja, art. 126.

23 IV konwencja, art. 143.

24 III konwencja, art. 126, IV konwencja, art. 145.

25 Protokół I, art. 5.

26 Art. 10, I, II i III konwencji, IV konwencja, art. 11.

27 Art. 9 I, II i III konwencji, IV konwencja, art. 10; o obowiązkach MKCK w razie konfliktu zob. Protokół I, art. 81.

28 Zob. Protokół I, art. 80: „Wysokie Umawiające się Strony i strony konfliktu wydadzą zarządzenia i instrukcje w celu zapewnienia przestrzegania Konwencji i niniejszego Protokołu i będą nadzorować ich wykonanie”.

Upowszechnianie międzynarodowego prawa humanitarnego w naszym kraju należy uznać za dalekie od doskonałości (Jasudowicz 1996).

NARUSZENIA MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO

Konwencje genewskie i protokół I stanowią, że niektóre szczególnie poważne naruszenia popełnione w toku międzynarodowego konfliktu zbrojnego muszą być traktowane jako przestępstwa kryminalne. W umowach wymieniono czyny podlegające karaniu jako poważne naruszenia²⁹. Należą do nich umyślne zabójstwa, tortury i inne nieludzkie traktowanie osób chronionych, tj. jeńców wojennych, internowanych, a także mieszkańców terytoriów okupowanych, ataki na ludność cywilną prowadzące do śmierci lub poważnych zranień lub innych szkód na zdrowiu ofiar. Naruszenia tego rodzaju są uważane za zbrodnie wojenne³⁰. Gdy zachodzi podejrzenie o poważne naruszenie konwencji albo protokołu I, należy wszcząć postępowanie karne przeciwko osobie podejrzanej, chyba że zostanie ona przekazana innemu państwu - stronie tych umów, które wtedy wszczyna postępowanie karne (zasada *aut dedere, aut iudicare*)³¹. Państwa, będące stronami konwencji, podejmują postępowanie karne lub dyscyplinarne także w wypadku mniej poważnych naruszeń prawa humanitarnego. Ponieważ postępowanie karne może być wszczynane jedynie wtedy, kiedy prawo krajowe uznaje określony czyn za przestępny i ustala, jak powinno toczyć się postępowanie. Ważne, by stosowne ustawy zostały uchwalone już w czasie pokoju, jest to jeden z obowiązków państw stron konwencji.

Międzynarodowe prawo humanitarne ustanowiło indywidualną odpowiedzialność, połączoną z sankcjami karnymi, za przestrzeganie jego postanowień. Dotyczy ona każdego, kto odpowiada za swoje zachowanie. Szczególna odpowiedzialność spoczywa na barkach dowódców wojskowych, którzy są obowiązani do czynienia wszystkiego co możliwe, by zapobiec łamaniu konwencji i protokołu dodatkowego I na obszarze, za który odpowiadają³². Jeśli dowódca zaniecha wydania koniecznych instrukcji lub pozwoli na uchybienia w dziedzinie niezbędnego nadzoru, musi odpowiadać karne, jeżeli w zakresie jego

29 I konwencja, art. 49 i 50, II konwencja, art. 50 i 51, III konwencja, art. 129 i 130, IV konwencja, art. 146 i 147, Protokół I art. 85.

30 Zob. Protokół I, art. 85.

31 Ta łacińska maksyma prawna znaczy: albo przekazać innemu (państwu, organowi sądowemu), albo osądzić samemu.

32 Protokół I, art. 87.

odpowiedzialności dowódczej są popełniane poważne naruszenia³³. Trudności powstają, gdy oskarżony powołuje się na otrzymany wyższy rozkaz. W takim wypadku osoba oskarżona o poważne naruszenie nie zaprzecza popełnieniu przestępstwa, ale twierdzi, że działała na rozkaz przełożonego i dlatego nie powinna być ukarana. Tak broniło się wielu oskarżonych w procesach po II wojnie światowej. Londyńskie porozumienie czterech mocarstw z 8 sierpnia 1945 roku, które powołało Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla osądzenia głównych przestępców wojennych, stanowiło jednak, że za swoje czyny odpowiadają także osoby działające na rozkaz.

Z wyrokiem Trybunału Norymberskiego zrodziła się norma prawa zwyczajowego, która wpłynęła na krajowe systemy prawne. Każdy więc odpowiada osobiście za swoje czyny, nawet gdy działa na rozkaz. Podwładny ma prawo domniemywać, że legalny jest każdy rozkaz wydany przez przełożonego. Jeśli jednak jest jasne dla podwładnego, że wykonanie rozkazu prowadziłoby do naruszenia prawa, powinien odmówić posłuszeństwa. Kiedy wykona rozkaz i przez to naruszy międzynarodowe prawo humanitarne, musi liczyć się z konsekwencjami prawnymi. Co najwyżej może skorzystać z uznania działania z rozkazu za okoliczność łagodzącą. Przełożony wydający nielegalny rozkaz podlega postępowaniu karnemu. Statut Trybunału Norymberskiego stwierdza jasno, że nawet głowa państwa może odpowiadać za swoje czyny. Poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego (czyli zbrodnie wojenne) mogą być karane nie tylko przez państwo zatrzymujące, ale również przez każde inne, w którego władzy może się znaleźć podejrzany³⁴. Nazywa się to jurysdykcją ogólnoświatową. Państwa powinny udzielać sobie pomocy, np. przekazując podejrzanego innemu państwu, zrzekając się sądenia go albo dostarczając dowodów³⁵. Prawo genewskie stara się o zapewnienie praw w procesie podejrzanym i oskarżonym. Decyzja Rady Bezpieczeństwa z 22 lutego 1993 roku o powołaniu Trybunału dla byłej Jugosławii jest ważnym krokiem ku realizacji odpowiedzialności karnej na płaszczyźnie międzynarodowej.

Naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego przez członków sił zbrojnych, w myśl prawa międzynarodowego, rodzą odpowiedzialność odnośnych państw. Oznacza to, że państwo odpowiada wobec państwa, które doznało szkody, za każdy przypadek bezprawnego postępowania każdego z członków jego sił zbrojnych. Państwo odpowiedzialne musi przywrócić stan prawny i ewentualnie zapłacić za szkody państwu, które je poniosło³⁶. Państwo

33 Protokół I, art. 86.

34 I Konwencja, art. 49, II konwencja, art. 50, III konwencja, art. 129, IV konwencja, art. 146.

35 Protokół I, art. 88.

36 Protokół I, art. 91.

doznające szkody może złożyć protest i domagać się od drugiej strony konfliktu powstrzymania się od dalszych naruszeń. Mocarstwo opiekuńcze może również podjąć działania w tym kierunku. Państwo poszkodowane w każdym wypadku może domagać się dochodzeń³⁷. Wymaga to jednak zgody zainteresowanych, szczególnie strony oskarżonej. Protokół I wprowadził korzystną innowację opartą na mediacji strony trzeciej: Międzynarodową Komisję dla Ustalania Faktów.

Międzynarodowa Komisja dla Ustalania Faktów, o której mowa w art. 90 Protokołu dodatkowego I, ma zadanie wyjaśniać, na wezwanie, fakty uważane za ciężkie naruszenia Konwencji i Protokołu I albo inne poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego. Każde państwo - strona konwencji przy ratyfikacji protokołu I lub później może oświadczyć, że uznaje właściwość wspomnianej komisji. Składa się ona z 15 osób o „wysokiej moralności i uznanej bezstronności”, powołanych przez strony protokołu I, które uznały jurysdykcję komisji. Pełni ona dwie funkcje: jedną jest badanie faktów, które są poważnymi naruszeniami, druga to oferowanie usług stronom dla przywrócenia przestrzegania humanitarnych traktatów. Nie jest obowiązkiem komisji wydawanie prawnych opinii o sytuacji, co do zgodności z prawem działań w danej sprawie. Mimo tego ograniczenia Międzynarodowa Komisja dla Ustalania Faktów wnosi niewątpliwie wartościowy wkład do umacniania ochrony praw człowieka w czasie wojny.

Strona doznająca szkody może wystąpić do MKCK z wezwaniem, by zwrócił się do strony przeciwnej o przestrzeganie norm prawa humanitarnego. Może też apelować do ONZ i całej międzynarodowej wspólnoty państw. Na koniec ma prawo wystąpić do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze, ale tylko wtedy, kiedy państwo oskarżone uzna właściwość trybunału. Państwo nie może odstąpić od wypełniania zobowiązań wynikających z konwencji humanitarnych, nawet gdy druga strona jaskrawo je naruszyła³⁸. Zobowiązania wynikające z międzynarodowego prawa humanitarnego nie są objęte wymogiem wzajemności, lecz muszą być wypełniane zawsze i bezwarunkowo przez każdą stronę.

Konwencje genewskie i protokoły mogą być wypowiedziane, ale nie odnosi ono skutku przed zakończeniem toczącego się konfliktu³⁹. Oczywiście nie jest możliwe wypowiedzenie norm prawa zwyczajowego, które są częścią *ius cogens*, ponieważ nie zależą one od poszczególnych państw.

Międzynarodowe prawo humanitarne ciągle jeszcze jest dalekie od stania się systemem prawnym, który w sposób pokojowy może zapewnić przestrzeganie

37 I Konwencja, art. 52, II konwencja, art. 53, III konwencja, art. 132, IV konwencja, art. 149.

38 Zob. Wiedeńską Konwencję o prawie traktatów z 23 maja 1969 r. art. 60. Polski tekst: Dz. U. nr 74 z 1990 r. poz. 439, załącznik.

39 I konwencja, art. 63, II konwencja, art. 62, III konwencja, art. 142, IV konwencja, art. 158.

swych postanowień. Zwykle jest wymagana zgoda państwa, oskarżanego o łamanie prawa humanitarnego, na zbadanie zarzutów lub na postępowanie arbitrażowe. Taka zgoda jest mało prawdopodobna w bardzo emocjonalnym klimacie toczącej się wojny. Z tego względu nadal dużą rolę gra pierwotny, „prymitywny” sposób dochodzenia roszczeń. Stosuje się wtedy niekiedy środki odwetowe, które w polityce międzynarodowej są zwane represaliami lub retorsjami. Represalia są zwykle nielegalnymi lub zabronionymi formami postępowania, które są dozwolone w pewnych okolicznościach, pod warunkiem, że ich celem jest skłonienie nieprzyjaciela do zaniechania nielegalnego postępowania i zachowania się zgodnego z prawem. Represalia muszą być wstrzymane natychmiast, gdy ustaną naruszenia. Są one dozwolone jedynie w wypadku poważnych naruszeń i to tylko jako środek ostateczny, gdy inne kroki nie odniosły skutku nakłonienia przeciwnika do wypełniania jego zobowiązań.

Wyrządzona przeciwnikowi szkoda (odwet) musi być proporcjonalna do wcześniejszego naruszenia przez niego prawa. Represalia mogą być zarządzone jedynie przez najwyższe władze polityczne w państwie. Prawo humanitarne zawiera dziś dużo przepisów o charakterze bezwzględnie obowiązującym, czyli takich, które nie mogą być pomijane w działaniach odwetowych. Nie wolno, na przykład, stosować represaliów wobec rannych na polu walki⁴⁰, rozbitków na morzu⁴¹, jeńców wojennych⁴², ludności cywilnej⁴³, szpitali czy transportów medycznych⁴⁴. W myśl Protokołu dodatkowego I ataki w trybie represaliów na obszary zamieszkałe, tj. na ludność cywilną, są zabronione bez żadnych wyjątków⁴⁵. Represalia są działaniami bezprawnymi, po które wolno sięgać jedynie w ściśle określonych okolicznościach, by położyć kres naruszeniom prawa przez drugą stronę. Szeroki zakaz represaliów w Protokole dodatkowym I był jedną z najbardziej spornych innowacji w prawie z 1977 roku. Niektórzy widzieli w groźbie represaliów środek odstrasżający. Nieprzyjaciel wiedziałby, że zapłaci drogo za każde naruszenie norm prawnych. Powinno to skłaniać do przestrzegania zobowiązań. Równocześnie argumentowano, że ze względów moralnych nie można proponować, by ludność cywilna stała się ofiarą naruszeń prawa popełnionych przez rząd lub przez siły zbrojne. Przykłady z II wojny światowej przypominają, że represalia zawsze prowadziły do kontrrepresaliów. Nie łagodziły one przemocy, lecz przeciwnie, wywoływały eskalację przemocy i osiągały skutek odwrotny od zamierzonego. Należy dodać, że nigdy nie są

40 I konwencja, art. 46.

41 II konwencja, art. 47.

42 III konwencja, art. 13.

43 IV konwencja, art. 33.

44 I konwencja, art. 46, II konwencja, art. 47.

45 Protokół I art. 51 (6) i 52 (1).

dopuszczalne represalia przeciwko ludziom będącym we władzy nieprzyjaciela.

Wspólny art. 1 czterech konwencji genewskich i Protokołu dodatkowego I zobowiązuje umawiające się strony nie tylko do przestrzegania poszczególnych konwencji i Protokołu, ale także do „zapewnienia ich przestrzegania”. Państwa zostały więc wyraźnie zobowiązane zbiorowo do odpowiedzialności za poszanowanie międzynarodowego prawa humanitarnego. Przepis Protokołu I wzywa umawiające się strony do współpracy z Organizacją Narodów Zjednoczonych⁴⁶. Ten artykuł potwierdza ustaloną praktykę. Każde państwo trzecie może wystąpić z zarzutem wobec strony konfliktu, która dopuściła się naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego. Może to nastąpić kanałami dyplomatycznymi, tj. w drodze poufnych kontaktów między rządami, albo poprzez publiczny protest. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża wielokrotnie zwracał się do wszystkich stron konwencji genewskich i wzywał do wpłynięcia na strony konfliktu, aby przestrzegały norm międzynarodowego prawa humanitarnego.

Do uprawnień ONZ należy podejmowanie działań w razie naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego, m.in. przez powoływanie operacji pokojowych. Z zasady ONZ zawsze zajmuje się konfliktem zbrojnym, który stwarza okazję do naruszenia prawa.

WYTYCZNE UNII EUROPEJSKIEJ W SPRAWIE PROMOWANIA PRZESTRZEGANIA MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO

Unia Europejska (UE) opiera się na zasadach wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz państwa prawnego. W celu promowania przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego UE wydała stosowne wytyczne (2005/C327/04). Ujęte w dokumencie cele i kierunki działania mają służyć promowaniu międzynarodowego prawa humanitarnego. Wytyczne dostarczają UE oraz jej instytucjom i organom sprawnych narzędzi promowania i przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego. Podkreślają zaangażowanie UE w promowanie prawa w sposób widoczny i konsekwentny. Wytyczne są adresowane do wszystkich państw i organizacji działających w UE w zakresie, w jakim podnoszone kwestie mieszczą się w ich obszarach odpowiedzialności i kompetencji. Wytyczne uzupełniają inne wspólne stanowiska przyjęte w Unii i dotyczące kwestii związanych z prawami człowieka,

⁴⁶ Protokół I, art. 89.

torturami i ochroną ludności cywilnej. Są one zgodne ze zobowiązaniem UE i jej państw członkowskich do przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego.

Państwa są zobowiązane do przestrzegania zasad międzynarodowego prawa humanitarnego, narzuconych przez traktaty lub będących częścią zwyczajowego prawa międzynarodowego. Zasady te mogą mieć zastosowanie do stron niebędących państwami. Taka zgodność leży w interesie społeczności międzynarodowej. Ponadto cierpienia i zniszczenia wywołane naruszeniem międzynarodowego prawa humanitarnego znacznie utrudniają osiągnięcie porozumienia po konflikcie. W interesie politycznym oraz humanitarnym leży poprawa przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego na świecie.

Zasady międzynarodowego prawa humanitarnego powstały ze względu na konieczność zachowania równowagi między potrzebami wojskowymi i kwestiami humanitarnymi. Międzynarodowe prawo humanitarne obejmuje zasady mające na celu ochronę osób, które nie biorą lub już nie biorą bezpośredniego udziału w konfliktach (ludność cywilna, jeńcy, inni zatrzymani oraz ranni i chorzy), a także zasady mające na celu wprowadzenie ograniczeń dotyczących środków i metod prowadzenia wojny, w tym taktyki i broni, tak aby uniknąć niepotrzebnego cierpienia i zniszczeń.

Szkolenia dotyczące międzynarodowego prawa humanitarnego są niezbędne do zapewnienia przestrzegania tego prawa podczas konfliktów zbrojnych. Szkolenia i kształcenie muszą się także odbywać w czasach pokoju. Dotyczy to całej populacji, choć specjalnie należy traktować określone grupy, na przykład funkcjonariuszy organów ochrony porządku publicznego. Unia Europejska powinna rozważyć zapewnianie lub finansowanie szkoleń i kształcenia w zakresie międzynarodowego prawa humanitarnego w państwach trzecich, także z wykorzystaniem szerszej zakrojonych programów promowania państwa prawnego.

PAŃSTWO PRAWA A TURYSTYKA

W państwach demokratycznych są większe gwarancje na przestrzeganie i wdrażanie międzynarodowego prawa humanitarnego.

W demokratycznych, systemach politycznych są realizowane „rządy prawa”, a polityka jest uprawiana zgodnie z prawem. „Rządy prawa”, gdzie zasady są wyrażone przez przepisy prawa, zapewniają odpowiedni klimat do stosowania i doceniania wartości humanitaryzmu. Bardzo ważne jest

wprowadzenie i promowanie przepisów prawa humanitarnego przez państwa w czasie pokoju, gdy nie ma wojny. Daje to poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa. Na terenie państw zagrożonych wojną lub terroryzmem trudne jest budowanie podwalin jasnej przyszłości, rośnie niepewność społeczna, niektóre gałęzie gospodarki słabną, a turystyka zamiera. Ma to najboleśniejse konsekwencje szczególnie w regionach, o których mówi się, że „żyją z turystyki”. Rozwijanie ruchu turystycznego, może nastąpić tylko tam, gdzie realnie można zapewnić bezpieczeństwo turystom i dba się o ich odpowiednie samopoczucie. Rozwój turystyki ma zawsze lepsze warunki w państwach demokratycznych, gdzie prawo jest rezultatem konsensusu społecznego, określa zasady organizacji władzy państwowej i granice jej ingerencji w prawa jednostki.

W demokratycznym systemie politycznym, gdzie prawo umożliwia ukształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego mającego prawne możliwości kontrolowania działań i decyzji władzy publicznej, istnieją warunki do rozwoju społeczeństwa. Następuje wtedy rozwój polityczny, gospodarczy, kulturalny i rośnie poczucie bezpieczeństwa. Proces sprzyja kształtowaniu się społeczeństw bogatych kulturowo i tzw. otwartych. Rozwija się wówczas turystyka, a kraj jest chętnie odwiedzany przez turystów. Piękna przyroda, zabytki, przyjazny klimat są niewątpliwą atrakcją zachęcającą do odwiedzania danego regionu. Z kolei brak bezpieczeństwa, poczucia sprawiedliwości, niepewność, zagrożenie utraty zdrowia lub życia odwracają turystów od państw totalitarnych lub zagrożonych wojną. Warunki sprzyjające rozwojowi turystyki występują przede wszystkim w państwie prawnym.

W państwie prawnym organy władzy publicznej są zorganizowane zgodnie z prawem, ich kompetencje są wyraźnie uregulowane, organy w działalności nie przekraczają granic upoważnień, rzeczywiste metody rządzenia są zgodne z prawem, rzadkie są nadużycia władzy lub fakty pozaprawnego działania państwa, a jeśli się zdarzają, to obywatele i ich organizacje dysponują środkami kontroli i obrony swoich interesów. W państwie prawnym jest przestrzegana zasada równości wobec prawa i równości w prawie (prawo nikogo nie dyskryminuje i nie tworzy nieuzasadnionych przywilejów), a także podstawowe prawa i wolności jednostek – z wolnością słowa i zrzeszania jako podstaw ustroju społecznego i wolnością jako podstawą ustroju gospodarczego. Prawo jest jawne, ogłaszane we właściwym czasie.

W państwie prawnym turysta może czuć się obywatelem świata i ma prawo jak każdy obywatel uzyskać informacje o stanie prawa i praktyce jego stosowania.

SUMMARY

INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW THE NECESSITY TO RAISE THE AWARENESS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Humanitarianism accepts and keeps in high regard the values of human dignity, brotherhood, equality and human rights. It is worth remembering that the Republic of Poland, signing international agreements on human rights, has obliged itself to spread the standards of international humanitarian law, and especially, to incorporate them into its military training programs and to encourage civilians, including students, to become acquainted with them so that they are known to the military forces as well as the general public. In Poland, the main promoter of international humanitarian law is the Polish Red Cross. It was founded in 1919 and it is the oldest Polish humanitarian organization operating within and under the aegis of The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies network. Its main aims are to popularize humanitarian ideas and rules, health education and honorary blood donation, to train and organize sanitary teams, to look for war victims, to take part in international aid programs for war and natural disaster victims and to develop international humanitarian law. Some international agreements clearly require that international humanitarian law should be complied with. They include, among others, the four Geneva Conventions for the Protection of War Victims of 1919. The main proof of fulfillment of international obligations is the degree of awareness of these standards among persons and authorities responsible for fulfilling them.

BIBLIOGRAFIA

1. Dunant H. (1983): Wspomnienie Solferino. MKCK, Warszawa.
2. Flemming M. (1982): Międzynarodowe prawo wojenne. Zbiór dokumentów. MON, Warszawa.
3. Flemming M. (1991): Traktowanie ludności cywilnej i jeńców podczas działań wojennych w świetle prawa międzynarodowego. Wojskowy Przegląd Prawniczy 1, s. 3-27.
4. Flemming M. (1978): Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych (zmiany wprowadzone przez Protokoły dodatkowe z 1977 r.). MON, Warszawa.
5. Flemming M. (1981): Okupacja wojskowa w świetle prawa międzynarodowego. Warszawa.
6. Gasser H.P. (1993): Międzynarodowe prawo humanitarne. Inst. Henry Dunant, Haupt.
7. Gierycz D. (1980): Ograniczenie broni konwencjonalnej ze względów humanitarnych. Sprawy Międzynarodowe nr 1.
8. Górbiel A. (1979): Nowe zasady międzynarodowej ochrony ofiar konfliktów zbrojnych. Zeszyty Naukowe nr 67.

9. Jasudowicz J. (1996): Administracja wobec praw człowieka. Toruń.
10. Karboński J. (1969): Tęcza na Solferino. PZWL, Warszawa.
11. Kierzanek R. (1982): Wojna a prawo międzynarodowe. MON, Warszawa.
12. Kierzanek R. (1972): Prawa człowieka w konfliktach zbrojnych. Warszawa.
13. Leško T. (1979): Międzynarodowe prawo wojenne. Normy postępowania wobec ludności stron wojujących. Ochrona jeńców wojennych i ofiar wojny. Warszawa.
14. Leško T. (1970): Upowszechnianie zasad międzynarodowego prawa wojennego. „Sprawy Międzynarodowe” Warszawa.
15. Malik T. (1974): Międzynarodowe prawo humanitarne. PZWL, Warszawa.
16. Motyka K. (2001): Prawa człowieka. Morpol, Lublin.
17. Ratyńska B. (1974): Pół wieku w służbie narodu i idei. PZWL, Warszawa.
18. Uhma S., Bliźniewski R. (1970): Polski Czerwony Krzyż 1919-1959. PZWL, Warszawa.
19. Wawrzykowska-Wierciochowska (1985): W kręgu miłości i bohaterstwa. PZWL, Warszawa.

PODSTAWOWE INSTRUMENTY PRAWNE DOTYCZĄCE MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO

1. Konwencja z 1907 r. dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (IV konwencja haska).
2. Załącznik do konwencji: Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej.
3. Protokół z 1925 r. dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych.
4. I konwencja genewska z 1949 r. – o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych na lądzie.
5. II konwencja genewska z 1949 r. – o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu.
6. III konwencja genewska z 1949 r. – o traktowaniu jeńców.
7. IV konwencja genewska z 1949 r. – o ochronie osób cywilnych podczas wojny.
8. Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) z 1977 r.
9. Protokół dodatkowy do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar nie międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II) z 1977 r.
10. Konwencja haska z 1954 r. o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego.
11. Regulamin wykonawczy do konwencji o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego
12. I Protokół haski z 1954 r. o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu w razie konfliktu zbrojnego
13. II Protokół haski z 1999 r. o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego.
14. Konwencja z 1972 r. o zakazie prowadzenia badań, produkcji i gromadzenia zapasów broni bakteriologicznej i toksycznej oraz ich zniszczeniu.
15. Konwencja ONZ z 1980 r. o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki.
16. Protokół I z 1980 r. o niewykrywalnych odłamkach.
17. Protokół II z 1980 r. o zakazie lub ograniczeniu używania min, min-pułapek i innych podobnych urządzeń.

18. Protokół II (zmieniony) z 1996 r. o zakazie lub ograniczeniu używania min, min-pułapek i innych podobnych urządzeń.
19. Protokół III z 1980 r. o zakazie lub ograniczeniu używania broni zapalających.
20. Protokół IV z 1995 r. dotyczący oślepiających broni laserowych.
21. Protokół V z 2003 r. dotyczący wybuchowych pozostałości wojny.
22. Konwencja z 1993 r. o zakazie prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz o zniszczeniu jej zapasów.
23. Konwencja z 1997 r. z Ottawy o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz ich zniszczeniu.
24. Statut Międzynarodowego Trybunału ds. ścigania osób odpowiedzialnych za poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego popełnionych na terytorium byłej Jugosławii od 1991 r. z 1993 r.
25. Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. ścigania osób odpowiedzialnych za ludobójstwo i inne poważne naruszenia międzynarodowego prawa humanitarnego popełnione na terytorium Ruandy i obywateli ruandyjskich odpowiedzialnych za ludobójstwo i inne takie naruszenia popełnione na terytorium państw ościennych między 1 stycznia 1994 r. a 31 grudnia 1994 r.
26. Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego z 1998 r.

DR BOLESŁAW OCIECZEK
Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania
e-mail: boleslawocieczek@tlen.pl

PRAWNA OCHRONA DÓBR KULTURY A TURYSTYKA

Współczesna turystyka to nie tylko turystyka masowa, ale wręcz globalizacyjna. Sprawia ona, że gdziekolwiek na świecie byśmy nie byli, to czujemy się tak, jakbyśmy byli w domu. Ponadto turystyka globalizacyjna doprowadza do zderzenia różnych kultur, a to oznacza, że duchowy dorobek jednych ulega silnym wpływom i wzorcom zachowań z innych kręgów cywilizacyjnych.

Jakże znamienne są słowa reportera, odkrywcy i członka superelitarnego klubu podróżników Royal Geographical Society w Londynie Jacka Pałkiewicza (2008): „Mówi się, że kontakt z inną kulturą odmienia człowieka, kształci i wyostża jego spojrzenie, pozwala lepiej zrozumieć różnorodność świata, co w dzisiejszych czasach konfliktów i niezrozumienia ma znaczenie jak nigdy przedtem (...) Podróż zapewnia wspaniałe wartości edukacyjne, budząc w człowieku wzruszenia, umożliwiając doznanie piękna, poznanie innych ludzi, a przede wszystkim samego siebie”.

Dzisiaj u progu XXI wieku z jednej strony nikną granice między państwami, z drugiej zaś buduje się nadal mury i zasieki. Każdego roku liczba ludzi podróżujących po świecie ciągle wzrasta i sięga już ponad 800 milionów. Ta sytuacja sprawia, że tracimy wiele zabytków, bo nie ma czasu na konserwację (zamknięty obiekt nie przynosi zysków za bilety), zaś pobyt setek turystów w małych pomieszczeniach, którzy na dodatek muszą wszystko dotykać, robić zdjęcia itp. powoduje, że na przykład niszczone są malowidła. Stąd konieczne unormowania prawne chroniące dobra kultury, ale też umożliwiające dostęp do nich i to zarówno w skali lokalnej, jak i międzynarodowej.

Zabytki odgrywają ogromną rolę w procesie identyfikacji kulturowej, w utrwalaniu poczucia tożsamości i związków z danym miejscem, regionem czy krajem zarówno poszczególnych jednostek, jak i całych grup etnicznych. Dlatego należy sobie uświadomić, że ochrona dóbr kultury jest częścią międzynarodowego prawa humanitarnego. Oznacza to, że międzynarodowe normy prawne chronią zarówno osoby, jak i mienie w czasie zagrożenia konfliktem zbrojnym. Aby turyści mogli oglądać dobra kultury, muszą one zostać zachowane nawet wtedy, kiedy dojdzie do konfliktu zbrojnego.

Gdyby jednak historycznie rozpatrywać ochronę dóbr kultury, należy cofnąć się do okresu średniowiecza. W tym czasie Kościół katolicki był tak potężny, że wprowadził pierwsze formalne restrykcje w zakresie ochrony i nietykalności kościołów oraz klasztorów w czasie wojny. Najpierw zakazy te dotyczyły kościołów lokalnych, ale już w 1095 roku papież Urban II rozszerzył je na obszar całego świata katolickiego.

Jan Długosz, opisując sąd papieski w sporze pomiędzy Polakami a Czechami, zwraca uwagę na nakaz zwrotu zrabowanych w katedrze gnieźnieńskiej relikwii świętych, rzeźb świętych, naczyń liturgicznych i dzwonów, co niewątpliwie potwierdza, że prawo to było stosowane. Zdaniem Urbana II: „Nie godzi się w żadnej wojnie, nawet gdyby była ona sprawiedliwa, ograbiać kościołów Bożych z ich świętości i przedmiotów poświęconych Bogu (...). Bo wojny wolno wypowiadać jedynie ludziom, a nie przedmiotom związanym z niebem i kultem” (Kowalski 1993).

*

Aby jednak zrozumieć związek między prawną ochroną dóbr kultury a turystyką, na początku należy wyjaśnić co oznaczają pojęcia: kultura, dobro kultury, jaki jest podział dóbr kultury, na czym polega ochrona dóbr kultury oraz co to jest turystyka.

Jak wiadomo istnieje mnóstwo definicji kultury, często rozbieżnych, a nawet wzajemnie sprzecznych. Badacze kultury tworzyli coraz to nowe definicje, za każdym razem uwzględniając jakiś wycinkowy, konkretny punkt widzenia na kulturę. Dlatego można ją definiować na wiele sposobów. Kłoskowska (1991) wymienia aż sześć takich sposobów: opisowo-wyliczający, historyczny, normatywny, psychologiczny, strukturalistyczny i genetyczny (za Stasiak 2007). Słynny antropolog kultury Ralph Linton (2000) definiuje ją w ten sposób: „Kultura to konfiguracja wyuczonych zachowań i ich rezultatów, których elementy składowe są podzielane i przekazywane przez członków danego społeczeństwa”.

Klasyczną postacią i najbardziej znaną z wczesnych definicji etnologicznych jest wciąż popularne i użyteczne sformułowanie Edwarda Tylora (1910): „Kultura, czyli cywilizacja, jest to złożona całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawa, obyczaje oraz inne zdolności i nawyki nabyte przez ludzi jako członków społeczeństwa”. Warto również przytoczyć definicję wybitnego polskiego antropologa Bronisława Malinowskiego (2000), który uważa: „Kultura jest integralną całością składającą się z narzędzi i dóbr konsumpcyjnych, twórczych zasad różnych grup społecznych, ludzkich idei i umiejętności, wierzeń i obyczajów”.

Natomiast definicje tzw. historyczne kładą nacisk na czynnik tradycji jako mechanizmu przekazywania dziedzictwa kulturowego. Warto przytoczyć zatem Stefana Czarnowskiego (2005): „Kultura jest dobrem zbiorowym i zbiorowym dorobkiem, owocem twórczego i przetwórczego wysiłku niezliczonych pokoleń (...) Jest nią całokształt zobiektywizowanych elementów dorobku społecznego, wspólnych szeregowi grup i z racji swej obiektywności ustalonych i zdolnych rozszerzać się przestrzennie”.

Definicje normatywne akcentują podporządkowanie się zachowań ludzkich normom, wzorom, wartościom i modelom. Takie ujęcie kultury proponuje Alfred Kroeber (2002), stwierdzając: „Kultura to przekazane i wytworzone treści i wzory wartości, idei i innych symbolicznie znaczących systemów, będące czynnikami kształtującymi ludzkie zachowania oraz wytwory stanowiące produkt zachowania”.

Definicje psychologiczne skupiają uwagę na psychicznych mechanizmach kształtowania się kultury. Analizują one mechanizmy uczenia się, formowania nawyków kulturowych, internalizacji norm obowiązujących w danej zbiorowości i wartości uznawanych przez tę zbiorowość, jak również wpływ kultury na kształtowanie osobowości jednostek. Główny nacisk położony jest na uczenie się i naśladowanie jako procesy przyswajania kultury. Definicję tego typu sformułował Stanisław Ossowski (2001): „Kultura jest pewnym zespołem dyspozycji psychicznych przekazywanych w łonie danej zbiorowości przez kontakt społeczny i uzależniony od całego systemu stosunków międzyludzkich”.

Cytowane definicje kultury wyraźnie pokazują, jak trudno jest jednoznacznie wskazać tę, która byłaby najbardziej przydatna dla turystów. Na szczęście turyści intuicyjnie wyczuwają co można, a czego nie można zaliczyć do kultury.

*

O wiele łatwiej natomiast zdefiniować pojęcie **dobro kultury**. Pomagają w tym zapisy ustawy z 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury i o muzeach. W świetle tych zapisów należy rozumieć je jako każdy przedmiot ruchomy i nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną. Dobra kultury są bogactwem narodowym i powinny być chronione przez wszystkich obywateli. Dzielimy je na:

- a) ruchome, do których zaliczamy: obrazy, rzeźby, zabytkowe stroje, rękopisy, starodruki, nuty, broń, numizmaty, przedmioty związane z kulturą ludową,

- b) nieruchome, czyli zabytki architektury, cmentarze, obiekty etnograficzne, pola bitewne, obiekty techniki i kultury materialnej, parki narodowe i rezerваты, pomniki przyrody, obiekty archeologiczne i paleontologiczne.

Natomiast Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej konwencji oraz protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisane w Hadze 14 maja 1954 roku¹ stanowią, że dobra kulturalne, bez względu na ich pochodzenie oraz na osobę ich właściciela to:

- a) dobra ruchome lub nieruchome, które mają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, na przykład zabytki architektury, sztuki lub historii zarówno religijne, jak i świeckie; stanowiska archeologiczne; zespoły budowlane mające jako takie znaczenie historyczne lub artystyczne; dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej określonych dóbr,
- b) gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, na przykład muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne, jak również schrony mające na celu przechowywanie w razie konfliktu zbrojnego dóbr kulturalnych ruchomych,
- c) ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych wymienionych powyżej, zwane dalej „ośrodkami zabytkowymi”.

*

Ochrona dóbr kultury wygląda nieco inaczej w wypadku dóbr ruchomych i nieruchomych. **Ochrona ruchomych dóbr kultury** polega na:

- ukryciu ich i zabezpieczeniu przed zniszczeniem w budowlach ochronnych,
- ewakuacji zasobów do wytypowanych ukryć na terenie kraju,
- ewakuacji najcenniejszych zasobów za granicę,
- rozśrodkowanie zasobów.

Ochrona nieruchomych dóbr kultury polega na:

- wykonaniu prac ewidencyjno-dokumentacyjnych i techniczno-inżynierskich,

¹ Dz. U. z 1957 r. nr 46, poz. 212.

- oznakowaniu znakami rozpoznawczymi konwencji haskiej (Jakubczak 2004).

Bez względu na rodzaj zagrożeń, do środków ochrony dóbr kulturalnych, które trzeba podjąć w czasie pokoju zalicza się:

- stworzenie w miarę możliwości, jak najpełniejszej dokumentacji odnośnie wszystkich chronionych dóbr,
- przygotowanie planów organizacyjnych współdziałania różnych podmiotów,
- wykształcenie teoretyczne i przygotowanie praktyczne personelu do wypełnienia stosownych czynności.

Dokumentacja dóbr kultury jest warunkiem wstępnym w procesie ochrony, a w szczególności zachowania dóbr kulturalnych. Ma ona szczególne znaczenie w czasie pokoju, lecz o wiele większe podczas konfliktu zbrojnego. Jeśli nie zdołamy zapobiec zniszczeniu zabytków przez wojnę, to pełna dokumentacja umożliwi nam ich rekonstrukcję bądź ułatwi roszczenie o ich zwrot.

Opublikowanie takiej dokumentacji w czasie pokoju jest doskonałym środkiem uświadomienia społeczeństwu znaczenia i wagi narodowego dziedzictwa. Tak pojmowana dokumentacja podnosi świadomość odpowiedzialności każdego obywatela, w tym turysty, za dobra kulturalne. Ponieważ w czasie konfliktu zbrojnego również dokumentacja może być zagrożona, w czasie pokoju należy postarać się o jej odpowiednie zabezpieczenie. Dzisiaj mogą to być zapisy cyfrowe, mikrofilmy czy duplikaty przechowywane w kilku różnych miejscach.

*

Na potrzeby niniejszego artykułu za Przeclawskim (1997) będziemy rozumieć turystykę jako „całokształt zjawisk ruchliwości przestrzennej, związanej z dobrowolną zmianą miejsca pobytu, rytmu i środowiska życia, oraz wejściem w styczność osobistą ze środowiskiem odwiedzanym (przyrodniczym, kulturowym bądź społecznym)”. Dlatego należy przyjąć, że zachodzi ścisły związek między dobrami kulturowymi a turystyką. Można zadać pytanie dlaczego? Gdyby z punktu widzenia turystycznego nie istniał produkt turystyczny pod nazwą dobra kultury, rozumiane zarówno wąsko, jak i szeroko, zapewne turystyka byłaby wielce ograniczona. Nie ma bowiem imprezy turystycznej, podczas której nie dochodziłoby do zwiedzania zabytków czy muzeów. Jednocześnie dobra kultury podlegają ochronie dzięki zainteresowaniu turystów kulturą. Musimy dbać o odrestaurowanie obiektów, aby turyści chcieli je oglądać, równocześnie gdyby nie turyści, prawdopodobnie przestałoby istnieć wiele takich obiektów.

Stąd wiele inicjatyw lokalnych mających na celu promowanie turystyki kulturowej. Przykładem może być projekt służący opracowaniu i promocji regionalnych produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce realizowany przez Wielkopolską Organizację Turystyczną i Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego. Projekt trwał od października 2005 roku do czerwca 2008 roku. Był realizowany w 27 powiatach Wielkopolski i miastach na prawach powiatu: Kaliszu, Koninie Poznaniu i Lesznie. Powstało 10 opracowań dotyczących m.in. szlaku zabytków techniki w Wielkopolsce, zabytków miast i miasteczek Wielkopolski, szlaku budowli i kościołów drewnianych, dworów i pałacy oraz wielu innych walorów i atrakcji kulturowych naszego regionu².

Dla promocji i ochrony dóbr kultury, istniejących zwłaszcza na terenach wiejskich, warto wykorzystywać istniejące środki unijne. Przykładem może być program wspomagania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich Leader +. Warunkiem jest stworzenie przez społeczność lokalną - rozumianą jako reprezentacja sektora zarówno publicznego, pozarządowego, jak i gospodarczego - Lokalnej Grupy Działania. Musi ona opracować zintegrowaną strategię rozwoju obszarów wiejskich na danym obszarze funkcjonowania grupy (Machnik i Miedzińska 2008). Jeżeli grupa uzna, że elementem strategii będzie rozwój turystyki, w tym dobrze zachowane elementy dziedzictwa kulturowego, to będzie duże prawdopodobieństwo uzyskania funduszy. Można wtedy udokumentować istniejące zasoby historyczno-kulturowe i otoczyć je opieką prawną (Machnik i Miedzińska 2008, s. 53-82). Ponadto można przekonać władze samorządowe, aby w programach strategicznych i operacyjnych zwracały uwagę na dobra kulturowe, które można promować wraz z rozwojem turystyki (Rymaniak 2008).

Niestety nie wszystkie programy operacyjne przewidują ochronę dóbr kultury w dostatecznym stopniu. Jako przykład można podać Wielkopolskę³. Program operacyjny, choć zawiera listę siedmiu priorytetów, nie eksponuje roli zabytków ani miejsc pamięci narodowej (Rymaniak 2008, s. 15).

*

W Polsce prawna ochrona dóbr kultury spoczywa na wielu instytucjach władzy i administracji oraz samorządach terytorialnych. Instytucje i podmioty mają prawny obowiązek chronić dobra kultury przed katastrofami, klęskami żywiołowymi, awariami technicznymi oraz skutkami konfliktów zbrojnych. Dlatego zostały opracowane plany ochrony dóbr kultury, które uwzględniają

² Zob. *Promujemy turystykę kulturową*, „Polska Głos Wielkopolski” z 1.07.2008 r., s. 11.

³ *Wielkopolski regionalny program operacyjny na lata 2007-2013* (2006). Urząd Marszałkowski, Poznań.

polskie ustawodawstwo, ale też akty normatywne wynikające z podpisania i ratyfikowania wielu międzynarodowych konwencji. Wynika z tego jednoznaczny wniosek, że organy tworzące prawo w zakresie ochrony polskich dóbr kultury muszą przestrzegać istniejących konwencji. Ponadto obowiązują także przepisy prawa Unii Europejskiej, chociażby Wytyczne Unii Europejskiej w sprawie promowania przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego (MPH); (2005/C 327/04)⁴.

W czasie pokoju należy przygotować odpowiednią strukturę organizacyjną, która w razie szczególnych zagrożeń umożliwi zastosowanie ustalonych środków nadzwyczajnych oraz procedur postępowania. Wydaje się, że najlepszą metodą ochrony i obrony kulturowego dziedzictwa jest prawidłowo prowadzona edukacja, rozpoczynająca się od szczebla podstawowego i kończąca na szczeblu wyższym, szczególnie na kierunkach turystycznych. Należy uświadamiać o zdobyczach każdej kultury wnoszonych do dorobku ludzkości. Dlatego trzeba te zdobycze chronić, aby móc pokazywać je innym.

O ochronie krajobrazu kulturowego powinny stanowić zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniające akty prawa międzynarodowego, a także postulaty konwencji międzynarodowych we współpracy z Centrum Światowego Dziedzictwa UNESCO, organami Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS i Narodowymi Komitetami Naukowymi ICOMOS, uczestniczącymi w przygotowywaniu dokumentów o wpisie najwartościowszych pomników historii, kultury i przyrody na listę światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Turysta musi wiedzieć, że o objęciu danego obiektu ochroną UNESCO w ramach listy światowego dziedzictwa decyduje wiele kryteriów, które podzielono na kulturowe i przyrodnicze. Od 2005 roku obowiązuje dziesięć kryteriów. Dany obiekt musi reprezentować przede wszystkim „unikatową uniwersalną wartość” oraz spełniać przynajmniej jeden z przedstawionych poniżej warunków.

KRYTERIA KULTUROWE:

- a) reprezentować arcydzieło ludzkiego geniuszu twórczego,
- b) przedstawiać ważną wymianę ludzkich wartości, na przestrzeni dziejów lub w obszarze danego regionu świata, w zakresie rozwoju architektury lub technologii, w sztukach monumentalnych, urbanistycie lub projektowaniu krajobrazu,

⁴ C 327/4 Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej 23.12.2005

- c) przedstawiać unikatowe albo przynajmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub istniejącej albo minionej cywilizacji,
- d) przedstawiać szczególny przykład typu budowli, zespołu architektonicznego lub technologicznego albo krajobrazu ilustrującego ważny etap (lub etapy) w historii ludzkości,
- e) przedstawiać szczególny przykład tradycyjnego ludzkiego osadnictwa, zagospodarowania ziemi lub morza, reprezentatywny dla danej kultury (lub kultur), albo ludzkiej interakcji ze środowiskiem, szczególnie jeśli stało się ono zagrożone wskutek nieodwracalnej zmiany,
- f) pozostawać w bezpośrednim lub namacalnym związku z wydarzeniami lub żywą tradycją, pomysłowością lub wierzeniami albo z dziełami artystycznymi lub literackimi o wyjątkowym uniwersalnym znaczeniu.

Kryteria przyrodnicze:

- a) obejmować wyjątkowe zjawiska przyrodnicze lub tereny szczególnego naturalnego piękna i o estetycznym znaczeniu,
- b) przedstawiać szczególne świadectwo ważnych etapów w historii planety, zawierające ślady dawnego życia, istotnych toczących się procesów geologicznych tworzących formy ukształtowania terenu lub istotne formacje geomorficzne lub fizjograficzne,
- c) przedstawiać szczególny przykład toczących się procesów ekologicznych i biologicznych, istotnych dla ewolucji i rozwoju lądowych, słodkowodnych, przybrzeżnych i morskich ekosystemów lub społeczności roślin i zwierząt,
- d) obejmować najważniejsze środowiska przyrodnicze do ochrony różnorodności form życia, łącznie z zagrożonymi gatunkami o uniwersalnej wartości z punktu widzenia nauki i konserwacji przyrody.

Obecnie na Liście Światowego Dziedzictwa znajduje się 878 miejsc w 145 krajach: 679 obiektów kulturalnych, 174 naturalne i 25 o charakterze mieszanym kulturalno-przyrodniczym. Najwięcej takich obiektów znajduje się w Europie z Rosją i Izraelem oraz Ameryce Północnej (435), następnie w Azji bez krajów arabskich oraz Australii i Oceanii (182), kolejny rejon to Ameryka Łacińska (120), natomiast w Afryce i krajach arabskich wyszczególniono razem 141 takich obiektów.

Obiadujący w Quebecu, od 2 do 10 lipca w 2008 roku, Komitet Światowego Dziedzictwa zdecydował o wpisaniu 27 nowych obiektów na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Obiektów kulturalnych jest 19, a naturalnych 8. Na **Listę Dziedzictwa Zagrożonego** jest obecnie wpisanych 30 miejsc⁵.

⁵ <http://whc.unesco.org/pg.cfm?> pobrano: 5.08.2008 r., godz. 11.30.

W tej grupie znalazły się również przykłady polskiego krajobrazu kulturowego: od 1978 roku - Stare Miasto w Krakowie i zabytkowa kopalnia soli w Wieliczce, od 1979 roku obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau i Białowiecki Park Narodowy – wspólnie z Białorusią, od 1980 roku Stare Miasto w Warszawie, a od 1992 roku Stare Miasto w Zamościu jako przykład renesansowej zabudowy miejskiej. Średniowieczny zespół miejski Torunia i zamek krzyżacki w Malborku zostały wpisane w 1997 roku. Na liście znalazła się też w 1999 roku Kalwaria Zebrzydowska z manierystycznym zespołem architektonicznym i krajobrazowym oraz parkiem pielgrzymkowym z XVII wieku. Ponadto wyróżniono kościoły pokoju w Jaworze i Świdnicy oraz drewniane kościoły południowej Małopolski i Podkarpacia wpisane w 2001 i 2003 roku.

Chciałoby się, aby turysta miał status odbiorcy dziedzictwa kulturowego zdolnego rozpoznawać wartość dzieła sztuki, przynajmniej w stopniu podstawowym.

*

Innym aktem prawnym, który wbrew pozorom powinien być znany turystom jest zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 1995 roku. Przewiduje ono cztery metody ochrony ruchomych dóbr kultury. Pierwsza polega na **ukryciu** przedmiotów w budowlach ochronnych w obrębie danej jednostki organizacyjnej, druga uwzględnia **rozśrodkowanie** zasobów do wytypowanych schronów w obrębie miejscowości dotychczasowego eksponowania. Kolejna metoda przewiduje **ewakuację** zbiorów do wytypowanych ukryć, jeżeli w rejonie ich dotychczasowego miejsca przechowywania nie ma właściwych warunków zabezpieczenia. Wreszcie ostatnia zakłada **wywiezienie** najcenniejszych zasobów za granicę (Ogrodzki).

Na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa i konfliktu zbrojnego podlegają ochronie dobra kultury objęte konwencją haską oraz podstawowa dokumentacja tychże dóbr kultury. Chodzi tu o dokumentację zabytków, dokumentację muzealiów i dokumentację bibliotek.

W Polsce w ramach przygotowywania i realizowania zadań związanych z ochroną dóbr kultury, kierownicy jednostek organizacyjnych takich, jak ośrodki zabytkowe, muzea, wielkie biblioteki, archiwa, składnice dzieł sztuki i ich dokumentacji są zobowiązani:

w czasie pokoju

- sporządzić wykazy nieruchomości dóbr kultury przewidzianych do dalszego zabezpieczenia w okresie zagrożenia i konfliktu zbrojnego,

- przygotować wykazy ruchomych dóbr kulturalnych, które są przewidziane do ukrycia na miejscu, rozśrodkowania lub ewakuacji,
- wyznaczyć oraz przygotować specjalne pomieszczenia do ukrycia dóbr kultury podlegających ewakuacji, rozśrodkowaniu oraz tych, które pozostają na miejscu,
- zapewnić odpowiednie siły i środki do wykonania zadań związanych z ochroną dóbr kultury,
- opracować plany ochrony dóbr kultury, zawierające przedsięwzięcia i czynności, które będą wykonane w razie zagrożenia i wojny;

w czasie podwyższonej gotowości obronnej państwa

- przeprowadzić ewakuację, rozśrodkowanie lub ukryć na miejscu ruchome dobra kultury,
- przystąpić do zabezpieczenia nieruchomości dóbr kulturalnych,
- wykonać również inne zadania w zakresie ochrony dóbr kultury przewidziane na ten czas;

w okresie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny

- przystąpić w pełni do realizacji zadań związanych z ochroną dóbr kultury, zgodnie z ustaleniami i planami⁶.

Warto wskazać jeszcze dwa akty prawne obejmujące tę problematykę: Ustawę z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁷ oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 września 2000 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków i centralnej ewidencji dóbr kultury⁸.

Innym problemem w okresie pokoju jest nielegalny wywóz z kraju zabytków ruchomych - przyczynianie tylko strat finansowych, ale także materialnych. Turysta ma świadomość, że Polska przez wieki była systematycznie ograbiana z dóbr kultury. Dlatego istnieje przekonanie, że należy podnieść poziom wiedzy prawniczej na temat wywozu, przywozu i obrotu dziełami sztuki i zabytkami. Wydano nieliczne publikacje na temat ochrony zabytków w Polsce i ochrony dóbr kultury w Unii Europejskiej. Według Paczuskiego (2005), edukację na ten temat należy rozpocząć od egzegezy ogólnych i szczegółowych zagadnień prawnych, a następnie trzeba przekazać informacje o sposobach rozstrzygnięcia konfliktów interesów w regulacjach prawnych z uwzględnieniem praktyki działania systemu ochrony dóbr kultury UE i UNESCO oraz związanych z tym problemów skuteczności transakcji międzynarodowych. Te ostatnie należy

6 Zob. Zarządzenie nr 23 Ministra Kultury i Sztuki z dnia 25 kwietnia 1995 r. w sprawie ochrony dóbr kultury na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa i konfliktu zbrojnego (Dz. U. MKiS nr 4, poz. 14)

7 Dz. U. nr 162, poz. 1568 z 2003 roku.

8 Dz. U. z dnia 17 października 2000 roku.

traktować jako obrót towarami i obrót prawami na dobrach niematerialnych, podlegający ingerencji państw i organizacji międzynarodowych.

Jednym ze sposobów ochrony zabytków ruchomych jest kolekcjonerstwo, ale musi też nastąpić na większą skalę niż dotychczas społeczna ochrona zabytków (Krochmal 2006). W tej dziedzinie turyści mogą odegrać ogromną rolę, powiadamiając odpowiednie instytucje, a nawet media o wywożeniu i niszczeniu dóbr kultury (np. przewożąc przez granicę, wyciąga się obraz z zabytkowych ram).

*

Międzynarodowa ochrona dóbr kultury nastąpiła niestety dopiero w XX wieku. Podczas konferencji w Hadze w 1907 roku zostały podpisane dwie konwencje dotyczące dóbr kultury. Dotyczyły praw i zwyczajów wojny lądowej oraz bombardowania przez siły morskie. Jednak dopiero II wojna światowa pokazała skalę możliwości niszczenia i grabienia dóbr kultury. Przykładem może być chociażby Zamek Królewski w Warszawie (Zachwatowicz 1972).

Zniszczenia II wojny światowej unaocznily światu konieczność podjęcia kompleksowych działań, mających na celu ochronę dóbr kultury. Zwołano konferencję w Hadze, gdzie 14 maja 1954 roku 86 państw podpisało Konwencję o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, zwaną konwencją haską. Na konferencji ustalono również nowy specjalny znak na oznaczenie dóbr kultury podlegających ochronie na wypadek wojny⁹.

Znakiem rozpoznawczym dóbr kultury podlegających ochronie jest pięcioboczna tarcza skierowana ostrzem w dół, podzielona wzdłuż przekątnych na cztery pola, dwa błękitne i dwa białe. Znak ten występuje pojedynczo lub w układzie potrójnym. W tym drugim przypadku oznacza, że chroni dobra specjalne (Breitkopf i in. 2002).

Dzięki konwencji powołano również Międzynarodowy Rejestr Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną, do którego członkowie konwencji mają prawo wpisywać nieruchome dobra kultury oraz miejsca przechowywania ruchomych dóbr kultury, chodzi tu o schrony. Konwencję haską uzupełnił wreszcie protokół z 14 maja 1954 roku, w którym strony zobowiązały się do zapobiegania wywożeniu dóbr kultury z terytoriów okupowanych w czasie konfliktu zbrojnego oraz po zakończeniu sporu zwrotu dóbr państwu, z którego pochodziły. Preambuła do konwencji haskiej stwierdza jednoznacznie: „(...) zniszczenie dziedzictwa kulturowego należącego do jakiegokolwiek narodu

⁹ Jego projektantem był zresztą jeden z polskich delegatów na konferencję Jan Zachwatowicz.

stanowi uszczerbek w dziedzictwie kulturowym całej ludzkości, gdyż każdy naród ma swój udział w kształtowaniu kultury światowej” (Flemming 1991).

Natomiast art. 25 mówi: „Wysokie umawiające się strony zobowiązują się rozpowszechniać w swoich kręgach tekst konwencji i jej Regulaminu Wykonawczego możliwie najszerzej, zarówno w czasie pokoju jak i w czasie konfliktu zbrojnego. Zobowiązują się w szczególności włączyć ich nauczanie do programów szkolenia wojskowego, a w miarę możliwości również cywilnego, tak aby zasady ich mogły być znane całej ludności, a zwłaszcza siłom zbrojnym i personelowi przydzielonemu do ochrony dóbr kulturalnych”.

Widzimy więc, że postanowienia prawa humanitarnego wprowadzają prawne zobowiązanie wobec państw do jego upowszechniania jak tylko to możliwe. Obowiązek w tej dziedzinie istnieje nie tylko podczas konfliktów zbrojnych, ale i w czasie pokoju. Co więcej dotyczy nie tylko wojska, ale również ludności cywilnej. Państwa bowiem na mocy konwencji genewskich i ich protokołów dodatkowych są zobligowane do włączenia prawa humanitarnego do programów szkolenia wojskowego, a jeżeli to możliwe także cywilnego. Chodzi o to, aby jak największa liczba ludzi poznała zasady prawa humanitarnego.

*

Kolejnym dokumentem prawa międzynarodowego w zakresie ochrony dóbr kultury stała się podpisana 16 listopada 1972 roku w Paryżu Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. **Dziedzictwo kulturalne** to:

- * zabytki, dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną w świadomości wartość z punktu widzenia historii, sztuki oraz nauki danego narodu (kraju) lub z punktu widzenia międzynarodowego;
- * zespoły budowli oddzielnych lub tworzących pewną całość, które ze względu na architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- * miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego¹⁰.

10 Dz. U. 1976, nr 32, poz. 190.

Tyle na temat dziedzictwa mówią przepisy prawne. Natomiast dziedzictwo kulturowe zdaniem Gołębskiego (2007), to pozostałość dokonań człowieka i przekształceń środowiska naturalnego, które kiedyś zastał, zmienił i dostosowywał do nowych potrzeb. Takie elementy dziedzictwa pragnie oglądać turysta, a zatem życzy sobie, aby ich nie niszczyć. Wydaje się nawet, że turysta powinien obligować określone organy rządowe i samorządowe do przejmowania obiektów zniszczonych i zaniedbanych, by po odrestaurowaniu służyły kolejnym pokoleniom, także turystów.

*

Każdego dnia media informują o toczących się konfliktach zbrojnych. Na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku wybuchła w byłej Jugosławii. Podróżując turystycznie po Słowenii, Serbii, Bośni, Chorwacji czy Macedonii, pamiętajmy, że okrucieństwo tego konfliktu nie ominęło również dóbr kultury. Warto przypomnieć serbskie bombardowanie chorwackiego Dubrownika, mimo że znajduje się on na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Kilkudniowa wojna w Gruzji w sierpniu 2008 roku pokazała, że przepisy Międzynarodowego Prawa Humanitarnego nie były przestrzegane przez obie strony walczące i to musi budzić trwogę. Część zabytków znalazła się w strefie bezpośrednich działań wojsk – bombardowań, rajdów czołgowych, ostrzału i rabunku. W czasie ataku rosyjskiego na Zemo Nikozi 11 sierpnia uległ zniszczeniu położony w samym centrum miasta kompleks Ghvtaeba, będący siedzibą arcybiskupa ortodoksyjnego i apostolskiego Kościoła gruzińskiego, obejmujący klasztor ufundowany w V wieku n.e. W gruzach legła dzwonnica. W centrum Gori jest średniowieczna twierdza z VII wieku i Narodowe Muzeum Historyczno-Etnograficzne z kolekcją archeologiczną obejmującą zabytki greckie i rzymskie z wykopalisk w Gruzji, a także manuskrypty i dokumenty z IX-XI wieku (Zawadzka 2008). Jeżeli te dobra zostały zniszczone, to można zadać pytanie: po co prawna ochrona dóbr kultury? Można tylko mieć nadzieję, że skarby te nie uległy zniszczeniu. Nie znaczy to, że można nic nie robić w tym zakresie.

Nie tylko konflikty międzynarodowe są zagrożeniem dla dóbr kultury na progu XXI wieku. Źródłem znacznych szkód są także ataki terrorystyczne, klęski żywiołowe, akty wandalizmu czy kradzieże. Niektóre dyktatury prowadzą celową politykę niszczenia dziedzictwa narodowego. Przykładem może być dewastacja zespołu Angkor w Kambodży przez reżim Czerwonych Khmerów w latach 1975-1979. W czasie walk z sąsiednim Wietnamem zniszczono zespół świątyń Preah

Vihear w górach Dangrek blisko granicy z Tajlandią. Z kolei fundamentaliści islamscy zrujnowali słynne posągi Buddy w Banjan w Afganistanie w 2001 roku (Warszyńska 1997).

Oczywiście można je odtworzyć lub pokazywać turystom tylko pozostałości, ale przecież nie o to chodzi (jako przykład można wskazać francuską grotę Lascaux, która została zamknięta, a na jej miejsce turystom udostępniono wierną replikę jaskiń wraz z rysunkami naskalnymi).

Innymi zagrożeniami dla dóbr kultury czasu pokoju mogą być powodzie i pożary. Na przykład w wyniku największej powodzi w Polsce w 1997 roku ucierpiały 254 obiekty należące do resortu kultury, a w latach 1994-1997 w obiektach zabytkowych powstało 408 pożarów (Mazurek-Łopacińska 1999).

*

Zwiedzając świat, turyści powinni wiedzieć, że wiele dóbr kultury ma znaczenie symboliczne, historyczne i duchowe dla odwiedzanych państw i narodów. Dlatego muszą się o nie troszczyć nie tylko ich władze i obywatele, ale także sami turyści w czasie zarówno pokoju, jak i wojny (Słoma 2004). Organizator wycieczki i wypoczywający powinni przestrzegać zasad dotyczących ochrony dóbr kultury, jakie obowiązywałyby w czasie wojny. Chodzi o działania zabezpieczające przed zniszczeniem, uszkodzeniem, dewastacją. Należy je przechowywać w odpowiednich warunkach. Nie można dopuszczać do przywłaszczania. Organizator turystyki, a za jego pośrednictwem turysta, musi być powiadomiony o ochronie specjalnej dobra. W konsekwencji może ono być niedostępne dla zwiedzających i takie decyzje należy uszanować. W czasie wojny ochrona specjalna oznacza nietykalność, czyli obowiązek powstrzymania się przez strony konfliktu od wszelkich aktów nieprzyjacielskich, które mogłyby być skierowane przeciwko określonym dobrom kultury i ich otoczeniu. Żołnierze to przecież potencjalni turyści, którzy chcieli zwiedzać świat, muszą więc pamiętać, że bezmyślnie nie wolno niszczyć tego, co chcieliby oglądać oni sami lub ich dzieci i wnuki.

Wiedza o ochronie i ratowaniu dóbr kultury powinna być jedną z najważniejszych dla każdego turysty. Oczywiście nie chodzi o dobra znajdujące się w muzeach, ale te na wolnej przestrzeni.

Zwiedzając obiekty, turysta powinien znać ich lokalizację na tyle, aby korzystał tylko z odpowiednich dojazdów i niczego nie niszczył. Jeżeli zauważy zniszczenia, natychmiast powinien zgłosić to odpowiednim służbom lub władzom lokalnym. Trzeba, aby zwiedzający dysponował wiarygodnymi informacjami

na przykład co do stanu technicznego danego dobra kulturowego. Jeżeli jest wyraźny napis, że obiekt nie nadaje się do zwiedzania, nie należy tego czynić, czy wchodzić na jego teren.

Oczywiście godne potępienia są sytuacje, kiedy turysta, zwiedzając określone obiekty, dowiadyuje się o ich wartościach materialnych i postanawia popełnić przestępstwo, chociażby przez kradzieże.

SUMMARY

LEGAL PROTECTION OF CULTURAL GOODS AND TOURISM

The protection of cultural goods is a part of the international humanitarian law. It means, that norms of international law protect both people and cultural goods at the time of military threat. There is a strict connection between cultural goods and tourism. If, from the touristic point of view there were no tourist products labeled as cultural goods, surely tourism would be limited. There is no touristic event during which people do not visit any museums or monuments. With the progress of tourism exists also the necessity of protecting cultural goods by international conventions and interior law at the time of war or peace

BIBLOGRAFIA

1. Breitkopf B., Marciniak M., Worwa Z. (2002): Przystosowanie obronne. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego, technikum i zasadniczej szkoły zawodowej. WSiP, Warszawa, s. 231-234.
2. Czarnowski S. (2005): Kultura. Żak Wyd. Akad., Warszawa.
3. Flemming M. (1991): Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów. Warszawa, s. 135-136.
4. Gołembski G. (2007): Vademecum pilota grup turystycznych. Poznań, s. 252-253.
5. Jakubczak R. (2004): Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentek i studentów. Dom Wyd. Bellona, Warszawa, s. 387-390.
6. Kłoskowska A. (1991): Encyklopedia kultury polskiej XX w. T. 1. Wrocław.
7. Kowalski W. (1993): Międzynarodowo-prawne aspekty ochrony wspólnego dziedzictwa kulturowego. Od sporów do współpracy. W: Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego. Red. J. Kowalczyk. Warszawa, s. 15.
8. Krochmal T. (2006): Problemy ochrony zabytków przed nielegalnym wywozem z kraju. Warszawa.
9. Kroeber A. L. (2002): Istota kultury. PWN, Warszawa.
10. Linton R. (2000): Kulturowe postawy osobowości. PWN, Warszawa.

11. Machnik A., Miedzińska I. (2008): Turystyka na obszarach wiejskich LGD „Dolina Wełny”. Strategia rozwoju. Poznań, s. 5 i nast.
12. Mazurek-Łopacińska K. (1999): Problemy zarządzania sferą kultury i turystyki. Wyd. AE, Wrocław, s.149-150.
13. Majcher P. (2004): Turystyka kulturowa jako ważny element polityki turystycznej państwa w zakresie tworzenia markowych produktów turystycznych. W: Markowe produkty turystyczne. Red. A. Panasiuk. Szczecin-Niechorze, s. 41.
14. Malinowski B. (2000): Kultura i jej przemiany. Dzieła. T. 9. PWN, Warszawa.
15. Ogrodzki P. Zabezpieczenie dóbr kultury przed skutkami działań zbrojnych w miejscach ich ukrycia, rozśrodkowania lub ewakuacji. <http://www.icons.pl/ochronai/0299/ogrodzk1.htm>, s. 2-3.
16. Ossowski S. (2001): O osobliwościach nauk społecznych. PWN, Warszawa.
17. Paczusiński W. (2005): Handel dziełami sztuki w Unii Europejskiej. Zakamycze, Kraków.
18. Pałkiewicz J. (2008): Sztuka podróżowania. Wyd. Zys i s-ka. Poznań, s. 10.
19. Przeclawski K. (1997): Zarys socjologii turystyki. Albis, Kraków, s. 30 i nast.
20. Rymaniak J. (2008): Możliwości i kierunki promocji zasobów naturalnych na terenie wdrażania ZSRROW „Dolina Wełny”. Poznań.
21. Słoma J. (2004): Przystosowanie obronne. Kształcenie ogólne w zakresie podstawowym. Nowa Era, Warszawa, s. 81-83.
22. Stasiak A. (2007): Kultura a turystyka - wzajemne relacje. W: Kultura i turystyka razem czy oddzielnie? Red. A. Stasiak, Wyd. WSTH, Łódź, s. 7.
23. Tylor E.B. (1910): Antropologia. Warszawa.
24. Warszyńska J. (1997): Geografia turystyczna świata. Cz. 2. Warszawa, s. 121.
25. Zachwatowicz J. (1972): Zamek zniszczony i sprawa jego odbudowy. W: Zamek Królewski w Warszawie. Architektura, ludzie, historia. Warszawa, s. 187.
26. Zawadzka A. (2008): Na ratunek skarbowi Gruzji. Gazeta Wyborcza 199 z 26.2008., s. 11.

Mgr Marek Grzegorz Nowak

Zespół Szkół Komunikacji w Poznaniu

Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania

e-mail: nowak.priv@poczta.fm

JACEK LEŚNY

INTERNETOWE SYSTEMY REZERWACJI MIEJSC W TURYSTYCE

WSTĘP

Jednym z koniecznych warunków organizacji imprez turystycznych: wycieczek, wyjazdów pobytowych, miejsc noclegowych w hotelach, miejsc w samolotach, pociągach itp. jest funkcjonowanie sprawnego systemu rezerwacji dla osób chcących w nich uczestniczyć. Jeszcze kilkanaście lat temu, przed rozpowszechnieniem się Internetu, królowały telefony i przesyłki pocztowe. Porównując dzisiejsze sposoby organizowania na przykład wczasów zagranicznych z ówczesnymi, łatwo zauważyć, że wówczas każdy etap organizacji wymagał więcej czasu, pracy i dodatkowo był zdecydowanie kosztowniejszy. Dopiero upowszechnienie komputerów w latach dziewięćdziesiątych XX wieku i wraz z tym Internetu wpłynęło na intensywne zmiany w tej dziedzinie funkcjonowania firm turystycznych. Kolejnym etapem rozwoju było powstanie różnego typu systemów rezerwacji miejsc w samolotach, hotelach, pociągach i na zorganizowanych imprezach turystycznych. W dalszej części pracy przedstawiono kilka wykorzystywanych w Polsce systemów rezerwacji miejsc.

POCZĄTKI SYSTEMÓW REZERWACJI MIEJSC

Jeden z pierwszych projektów dużego systemu rezerwacji miejsc w Polsce powstał w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, w przedsięwzięciu brało udział kilkadziesiąt firm najwięcej znaczących na rynku turystycznym, a w jego tworzeniu korzystano z funduszu PHARE. Powołano nawet spółkę SART S.A., która miała operacyjnie zarządzać systemem. Niestety prawdopodobnie w tym czasie nie było jeszcze wystarczającego zapotrzebowania na tego typu system, był on zbyt drogi albo zajmowali się nimi niewłaściwi ludzie, czego skutkiem było zaprzestanie działalności projektu w 1998 roku (Cieśla 2008). W tym czasie grupa entuzjastów zawiedzionych upadkiem systemu narodowego postanowiła od

podstaw stworzyć coś zupełnie nowego. Wykorzystali oni wówczas nowatorskie jeszcze narzędzia:

- system operacyjny Linux (serwer),
- bazę danych w ramach Linux PostgreSQL,
- środowisko Delphi do stworzenia oprogramowania aplikacyjnego.

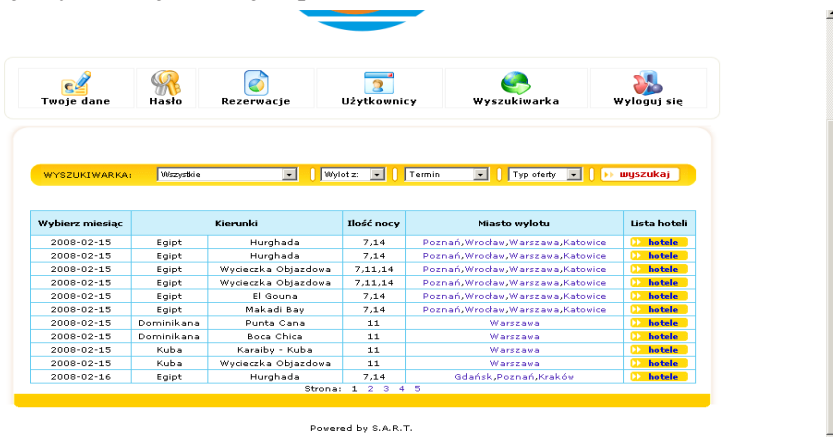
Grupa opracowała nowy autorski system rezerwacji miejsc, wykorzystując z pierwowzoru tylko nazwę SART. Obecnie system jest wykorzystywany przez wiele dużych biur podróży. Nadal jest on rozwijany, ale obecnie jest tylko jednym z wielu używanych.

WYBRANE SYSTEMY REZERWACJI MIEJSC - DYSKUSJA ICH WŁAŚCIWOŚCI

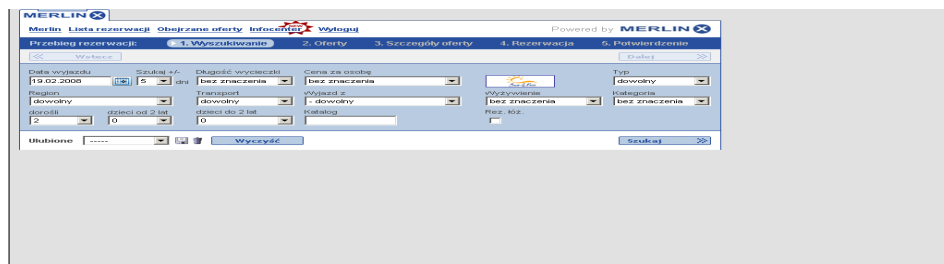
Głównym zadaniem systemów rezerwacji miejsc jest umożliwienie organizatorom zaoferowanie do sprzedaży miejsc na imprezach turystycznych. Sprzedaż jest realizowana przez sieć agentów. Ważne jest, aby agenci mieli ciągły wgląd w bazę oferowanych imprez z jednoczesną możliwością skutecznego i natychmiastowego zablokowania sprzedanego miejsca. Organizatorami i agentami w tym systemie są najczęściej biura podróży. Pierwsze organizują imprezy, np. czarterują samolot, rezerwują miejsca hotelowe, wynajmują autokary, restauracje itd. aż do skalkulowania ostatecznej ceny imprezy zawierającej zyski własne i marże agentów, którzy w tym układzie są detalicznymi sprzedawcami. Użytkownikami systemu rezerwacji miejsc są organizatorzy, najczęściej duże biura podróży. Ponoszą one całkowite koszty związane z zakupem i eksploatacją systemu. Dostęp do systemu umożliwiają agentom po podpisaniu stosownych umów, przy czym wykonanie ostatecznej rezerwacji miejsca przez agenta jest równoznaczne z zobowiązaniem się do zapłacenia za imprezę. Na tym etapie organizator nie ma bezpośredniego kontaktu z klientem, ale jest odpowiedzialny za zorganizowanie i przebieg imprezy zgodnie z zawartą umową.

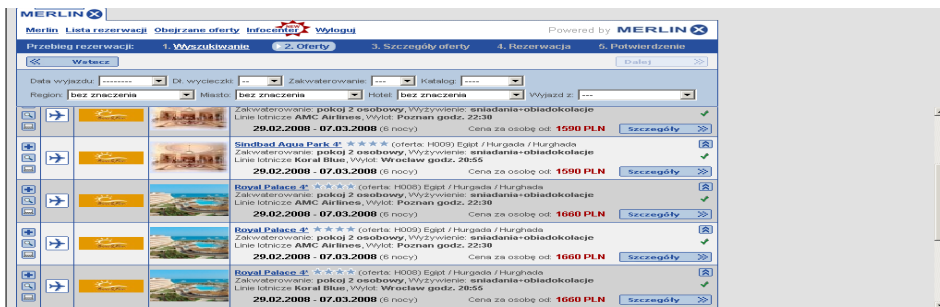
Obecnie funkcjonuje wiele systemów rezerwacji miejsc. Na potrzeby pracy wybrano trzy: SART (Eximtours 2008), MERLIN (Sunfun 2008) i system biura ORBIS Travel (OT). Po wejściu do systemu poprzez Internet agent uzyskuje możliwość wyszukiwania imprez i zakupu miejsc, musi jednak wpierw zalogować się, podając identyfikator i hasło dostępu. Często zdarza się, że oferty zamieszczone na internetowych reklamowych stronach biur podróży okazują się już nieaktualne po sprawdzeniu ich przez agenta w systemie rezerwacji. Zjawisko jest wynikiem opóźnień aktualizacji stron w stosunku do tempa sprzedaży ofert, dzieje się tak szczególnie w okresach najintensywniejszej sprzedaży.

Omawiane systemy różnią się stroną graficzną, kolejnością wymaganych informacji, ich zgrupowaniem, możliwością cofania się i poprawiania wpisanych danych, ale wynik końcowy w postaci rezerwacji miejsca na określonej imprezie musi być zbliżony i powinien zawierać wszystkie konieczne informacje. We wszystkich systemach po zalogowaniu się agent uzyskuje możliwość wyboru/wyszukiwania imprezy według zadanych kryteriów (ryc. 1, 2, 3). Opisane systemy różnią się liczbą podania możliwych kryteriów, które ma spełnić wyszukiwana impreza. Im więcej oferuje system, tym precyzyjniej można określić potrzeby, ale jednocześnie skurczy się liczba znalezionych propozycji. Jeżeli klient biura ma bardzo sprecyzowane wymagania, jest to korzystne, a kiedy oczekiwania są „rozmyte”, nie ma potrzeby tak dokładnego wyszukiwania. Bywa że pożyteczniej jest zaproponować klientowi bardzo bogatą ofertę i dopiero na drodze dyskusji i eliminacji wybrać najbardziej odpowiednią.

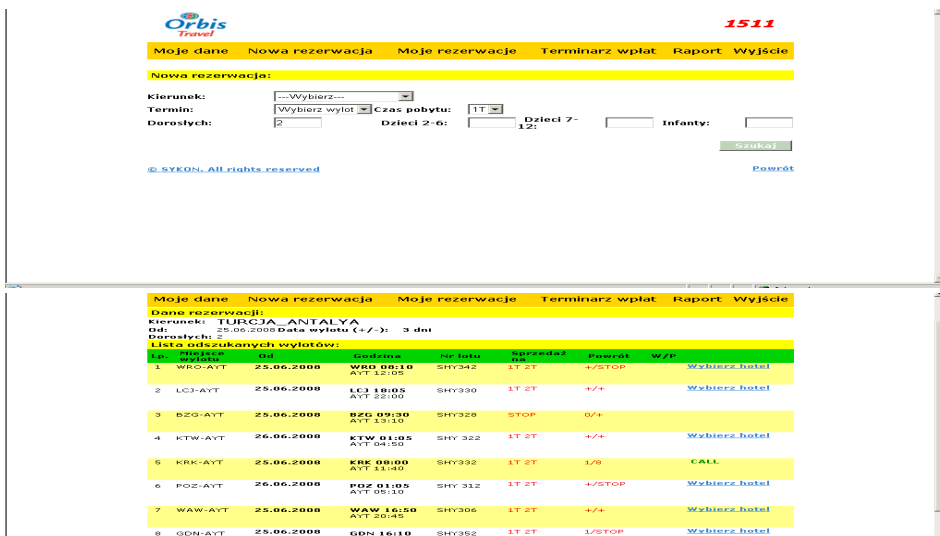

Ryc. 1. Wybór imprezy w systemie SART (Eximtours 2008)

Ryc. 2. Kryteria wyszukiwania i wybór imprezy w systemie Merlin (Sunfun 2008)

Ryc. 3. Kryteria wyszukiwania i wybór imprezy w systemie OT.

Wyszukane oferty w omawianych systemach są podawane z różną szczegółowością, najbardziej ogólne prezentuje SART, a najbardziej szczegółowe MERLIN. W pierwszym dopiero na drodze kolejnych kroków agent może wybrać ofertę najbardziej odpowiednią dla wymagań klienta.

Po ustaleniu daty i miejsca wyjazdu, miejsca docelowego, hotelu, długości pobytu, agenta wybiera odpowiednie pole i otwiera formularz (ryc. 4), w którym wpisuje dane klientów kupujących imprezę. Dla każdej z wyjeżdżających osób wypełniany jest osobny formularz. Jeżeli na przykład wyjeżdża rodzina z dziećmi, w osobnym rozwijanym menu agent wybiera typ rezerwowanego pokoju (ryc. 5), a następnie w kolejnym oknie - rodzaj osoby z punktu widzenia miejsca noclegowego, np. osoba dorosła, dziecko na dostawce (ryc. 6). Na

zamieszczonych rycinach 5 i 6 podano możliwe wybory dla konkretnego ustalonego wyjazdu. Oczywiście w zależności od imprezy, hotelu czy systemu zniżek dla dzieci możliwości wyboru pomiędzy wyjazdami mogą się bardzo różnić. W wypełnianym formularzu znajdują się też inne opcjonalne pozycje typu: dopłaty, zniżki czy dodatkowe ubezpieczenia.

Nr osoby 1:	
Pobyt w obiekcie (do wyboru):	Pokój 2-osobowy / DZIELNIK 1/2 miejsca: 2
Rodzaj osoby (do wyboru):	Osoba dorosła / Cena: 2169 PLN
Inne (opcjonalne):	☐ Dopłata do pokoju za widok na morze / Cena: 460 PLN
Inne (opcjonalne):	☒ Zniżka -10% dla os. dorosłej
Inne (opcjonalne):	☐ Zniżka -5% dla 2 dziecka pełnoletniego do 15-01-08
Inne (obligatoryjne):	☒ Opłata paliwowa + lotniskowa / Cena: 200 PLN
Ubezpieczenie (opcjonalne):	☐ RG - ubezpieczenie od kosztów rezygnacji / Dopłata: 3.00%
Ubezpieczenie (obligatoryjne):	☒ Ubezp. bagażu, NW, KL , Chroby przew.-SIGNAL IDUNA / Cena: 80 PLN
Wyżywienie (do wyboru):	All inclusive
Transport - przyjazd (do wyboru):	HRG-POZ 2 miejsca: powyżej 5
Transport - wyjazd (do wyboru):	POZ-HRG 2 miejsca: powyżej 5
Imię (*):	<input type="text"/>
Nazwisko (*):	<input type="text"/>
Ulica (*):	<input type="text"/>
Kod pocztowy: [xx-xxx]	<input type="text"/>
Miasto (*):	<input type="text"/>
Telefon (*):	<input type="text"/> format: 22/3456789
Telefon komórkowy	<input type="text"/> format: 601123456
Email (*):	<input type="text"/> Rodzaj osoby (do wyboru): <input type="text"/> Mężczyzna
Data ur.: [RRRR-MM-DD]	Nr paszportu: <input type="text"/>

Ryc. 4. Formularz danych klienta kupującego imprezę (SART, Eximtours 2008)

Ryc. 5. Menu wybierania pokoju (SART, Eximtours 2008)

Ryc. 6. Wybór rodzaju osoby (SART, Eximtours 2008)

Po skompletowaniu w formularzu danych dla wszystkich osób biorących udział w planowanej imprezie, agent otrzymuje obraz na ekranie lub/i wydruk rezerwacji zawierającej wszystkie szczegóły imprezy (ryc. 7). Kiedy sprawdzi

wszystkie informacje, może dokonać zakupu lub blokady na 24 godziny (w niektórych wypadkach).

Twoje dane Hasło Rezerwacje Użytkownicy Wyszukiwarka Wyloguj się

Login: korszak_poznan

Rezerwujesz: ARABELLA 4*
Termin wyjazdu od 2008-02-16 do 2008-03-01

Osoby w rezerwacji:

Nr osoby	Imię	Nazwa	Adres	Telefon	Data ur.	Email
1	KKLKLK	M,M	KLKL KLKL	klkl		
2	KKLKLK	LKL	KLKL KLKL			
3	KKLKLK	KLK	KLKLKL KLKL			

Zarezerwowane składniki:

Osoba dorosła	Nazwa składnika	Ilość rezerwowana	DZIELNIK	Cena
3	POZ-HRG 2	3	1	6507 PLN
3	Pokój 2-osobowy	3	2	0 PLN
3	HRG-POZ 2	3	1	0 PLN
3	Oplata paliwowa + lotniskowa	3	1	600 PLN
3	Alli inclusive	3	1	0 PLN
3	Ubezp. bagażu, NW, KL, Chroby przew.-SIGNAL IDUNA	3	1	240 PLN
3	Zniżka -10% dla os. dorosłej	3	1	0 PLN

Kwota rezerwacji: 7347.00 PLN

kliknij TUTAJ i uzupełnij:
Składnik "Pokój 2-osobowy" należy rezerwować dla 2 osób (DZIELNIK = 2)

Ryc. 7. Szczegóły rezerwacji (SART, Eximtours 2008)

W systemie MERLIN sposób postępowania jest podobny jak opisany powyżej, ma on jednak trochę więcej możliwości i wyróżnia się przyjaźniejszym dla użytkownika interfacem (ryc. 8).

Uczestnicy: * Pola obowiązkowe (prawidłowy format daty: DDMMRR)

1. Płeć* Nazwisko* Imię* Data urodzenia* Paszport* Cena
 1590
 Kod* Miasto* Ulica* Telefon* E-mail* Płatnik* Rodzina*

2. Płeć* Nazwisko* Imię* Data urodzenia* Paszport* Cena
 1590
 Kod* Miasto* Ulica* Telefon* E-mail* Płatnik*

Płatnik: * Pola obowiązkowe

Płeć*: Telefon*:
 Nazwisko*: Telefon służbowy:
 Imię*: Telefon komórkowy:
 Ulica*: Fax:
 Kod* / Miasto*: / E-mail:
 Kraj*:

Usługi dodatkowe ↑ ↓ Od Do Cena

Ubezpieczenie kosztów rezygnacji 29.02.08 07.03.08 Nie wybrano

Ubezpieczenie od chorób przewlekłych 29.02.08 07.03.08 Nie wybrano

Zapoznałem się i zaakceptowałem(am) [Warunki uczestnictwa](#)

Ryc. 8. Formularz rezerwacyjny systemu MERLIN (Sunfun 2008)

W systemie OT formularz jest mniej rozbudowany, natomiast agent w momencie wypełniania danych osobowych ma pełen widok na szczegóły

organizowanej imprezy (ryc. 9). Poza etapami wyszukiwania i sprzedaży imprezy, agenci mają też możliwości przejrzenia wcześniejszych rezerwacji i sprzedaży.

Dane rezerwacji:		Cennik:	
Kierunek:	TURCJA ANTALYA	OS.DOR/POK2 = 1560.00 PLN	
Termin:	25-06-2008 / 02.07.2008	OS.DOR/POK 1 OS = 2120.00 PLN	
Lot:	WAW 16:50 -> AYT 20:45	DZI 2-5 = 1020.00 PLN	
	AYT 13:45 -> WAW 15:50	DZI 6-12 = 1020.00 PLN	
Nr lotu:	SHY306 / SHY305	OS.DOR/DOST = 1500.00 PLN	
Dorosłych:	2		
Hotel:	WIEN HB ***+	2*OS.DOR/POK2 = 2*1560.00 PLN = 3120 PLN	
Rodzaj pokoju:	1 x pokój Wyżywienie: HB	2*PAMUKKALE 1 dzień 0 zł (zgodnie z regulaminem) = 2*0.00 PLN = 0 PLN	
	2 os.	2*UBEZPIECZENIE KR. GRATIS do 31 marca 2008 = 2*0.00 PLN = 0 PLN	
		2*OPLLOTN = 2*230.00 PLN = 460 PLN	
		Należności: 3580 PLN	

Dodatkowe opcje do wyboru:	
1.	[opcje do wyboru]
2.	[opcje do wyboru]
3.	[opcje do wyboru]

Jak dowiedział(a) się Pan/Pani o aktualnej ofercie ORBIS Travel ?	-- Wybierz proszę --
---	----------------------

Lista dorosłych:							
Prefix*	Nazwisko*	Imię*	Data ur.* (dd.mm.yyyy)	Ulica*	Kod*	Miasto*	Tel. komórkowy (obligatoryjnie na wypadek zmian w ostatniej chwili)*
Mr							

Ryc. 9. Formularz rezerwacyjny systemu OT

Wspomniane systemy rezerwacji miejsc na imprezach turystycznych ogromnie ułatwiają obrót ofertami. Ich główne jednak zastosowanie jest możliwe praktycznie jedynie w układzie: duży touroperator jest organizatorem wielu imprez, sprzedawanych przez sieć agentów, którymi są jego własne oddziały lub mniejsze biura podróży. Praktycznie zamknięty jest dostęp do tego typu systemów dla małych biur podróży organizujących kilkadziesiąt niewielkich wyjazdów w ciągu roku. Oczywiście duży touroperator mógłby w swoim systemie sprzedawać imprezy „małych” organizatorów, ale prawdopodobnie nie jest to atrakcyjnie ekonomicznie, a wręcz może się jawić jako działanie konkurencyjne. Na polskim rynku brakuje jednolitego systemu promującego miejsca na wszystkich imprezach organizowanych przez biura podróży. Nie istnieje system łączący oferty małych i dużych organizatorów. W rezultacie klient udający się do biura podróży powinien mieć świadomość, że agent wyszukujący wymarzony urlop porusza się w „gąszczu” ofert kilku dużych touroperatorów, korzystając jednocześnie z kilku systemów rezerwacyjnych.

Można odnieść wrażenie, że do pewnego stopnia polski rynek usług turystycznych działa ciągle w sposób dość prymitywny: biuro organizuje wyjazd i samodzielnie sprzedaje miejsca, ewentualnie udostępniając je przez pośredników. Byłoby pożądanym, aby istniał duży elastyczny system rezerwacyjny,

do którego wszyscy organizatorzy zgłaszałiby imprezy i jednocześnie wszyscy byłiby agentami sprzedającymi oferty własne jak i innych biur podróży. Trudno stwierdzić, czy jest możliwe powstanie tego typu systemu. Przeszkodami mogą być konkurencja pomiędzy biurami i brak inwestora, który zechciałby wyłożyć odpowiednie środki i stworzyć system na tyle uniwersalny i użyteczny, aby przyciągnął większość biur podróży. Istnieje też zagrożenie, że powstanie takiego systemu wpłynęłoby na zmonopolizowanie rynku, co oczywiście skutkowałoby niekontrolowanym wzrostem opłat za funkcjonowanie systemu, odbijając się na cenach imprez turystycznych dla ostatecznych odbiorców.

PODSUMOWANIE

Przedstawione w pracy i inne systemy rezerwacji miejsc zrewolucjonizowały sprzedaż imprez turystycznych. Pozwalają one agentom, a tym samym klientom biur podróży, na dostęp do olbrzymiej liczby ofert. Umożliwiają one wyszukanie ofert optymalnie dopasowanych do potrzeb i możliwości klienta. W pewnych dziedzinach w czasie sprzedaży propozycja może być dostosowywana do życzeń klienta. Systemy ogromnie ułatwiły i zefektywizowały pracę w samych biurach podróży. Dzięki Internetowi klient sam może wyszukać interesujące oferty na stronach reklamowych, a później poprzez agenta praktycznie natychmiast zarezerwować lub kupić imprezę. Ich wadą jest, że nawet jeżeli kilka biur wykorzystuje ten sam system rezerwacji, to każde oferuje swoje imprezy niezależnie. Nie istnieje system łączący propozycje wielu organizatorów.

Ogólne zasady funkcjonowania systemów rezerwacji są zbliżone, jednak bardzo mogą się one różnić wyglądem poszczególnych stron, kolejnością informacji, które musi wypełniać agent itp. Wymaga to od sprzedawców biegłego posługiwania się kilkoma systemami, ale w toku pracy mogą oni nabrać dużej praktyki i bardzo sprawnie wykorzystywać różne systemy. Wydaje się jednak, że szkoły kształcące przyszłych pracowników branży turystycznej i rekreacyjnej powinny rozważyć wprowadzenie do programów kształcenia zajęć z wykorzystania systemów rezerwacji miejsc. Wówczas ich absolwenci czuliby się pewniej w chwili podjęcia pracy.

SUMMARY

The main facility using by travel agency is sites booking systems. Among the, there are SART, MERLIN, as well as system constructed by Orbis agency. They are different

from each other in graphical outline, the sequence in which information is released and the precision in searching offer. They are enable to choose tourist meeting offers and buy chosen places. They are very useful in travel agency functioning. But good command and proficiency in using is requested from the sellers. Unfortunately, these systems do not link offers from different agencies. There is also lack of one complex system which can serve more than one travel agency

BIBLIOGRAFIA

1. Cieśla D. (2008): http://www.travelplan.pl/page_history.html
2. Eximtours (2008): <http://exim.turystyka.net/web/>
3. Sunfun (2008): <http://www.sunfun.pl/>
4. Orbis Travel (2008): <http://wawbzrez2.pbp.com/orbc12008/index.php>

DR JACEK LEŚNY

Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania

Katedra Agrometeorologii UP w Poznaniu

e-mail: jlesny@au.poznan.pl